

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo

VPLIV POSTMODERNIZMA NA TEORIJO BIBLIOTEKARSTVA IN INFORMACIJSKE ZNANOSTI

magistrsko delo

Mentor: izr. prof. dr. Primož Južnič

Branka Badovinac

Ljubljana, 2008

Ključna dokumentacija:

Ime in PRIIMEK: *Branka BADOVINAC*

Naslov magistrskega dela: *Vpliv postmodernizma na teorijo bibliotekarstva in informacijske znanosti*

Kraj: *Ljubljana* Leto: *2008*

Število strani: *150* Število slik: *5* Število prilog: *0* Število bibliografskih opomb: *245*

Mentor: *izr. prof. dr. Primož Južnič*

UDK *02:316:141.78*

Ključne besede: *bibliotekarstvo in informacijska znanost, teorija, postmodernizem, kritika moderne, kritika pozitivizma, diskurzivna analiza, reprezentacija*

Izvleček

Namen naloge je bil analizirati rabo in vpeljevanje pojma postmodernizem oziroma postmodernistične drže na teoretičnem nivoju bibliotekarstva in informacijske znanosti (BIZ). Postmodernistično držo se je opazovalo skozi tri vidike, ki hkrati predstavljajo tri zaključena poglavja z lastnim metodološkim okvirjem. Prvo poglavje z analizo strokovne literature predstavi dve glavni vstopni točki postmodernistične drže: kritiko moderne in kritiko pozitivizma. Obe se nanašata zlasti na neuspeh BIZ in dejavnosti zaradi nezadostne refleksivnosti lastnih širših kulturno-družbenih in raziskovalno-spoznavnih praks. V drugem se s testiranjem metode diskurzivne analize proučuje postmodernistično držo kot diskurzivno formacijo. Rezultati so pokazali, da postmodernistična drža v BIZ deloma prehaja prag epistemologizacije, saj so se določena pravila že oblikovala: zahteva po dvojni spremembi, pomen tehnologije, znanje in informacija kot spremenljivi in odvisni od vedočega uporabnika, itn. Postmodernistična drža se uveljavlja skozi akomodacijo tako, da si nalaga transformacijo obstoječega v odnosu do pomena družbene odgovornosti. Zadnji del naloge predstavlja postmodernistično držo v specifičnem kontekstu objekta podobe v BIZ ter skozi koncept reprezentacije v dveh vidikih. Najprej skozi kritično analizo reprezentacije BIZ v BIZ, kjer se pojavlja vprašanje kulturno družbenega razumevanja. Drugi del pa se oddalji od postmodernistične drže tako, da empirično preverja reprezentacijske prakse BIZ v slovenskem dnevno informativnem tisku skozi tezo o bibliotekarjih in informacijskih strokovnjakov kot organskih intelektualcih. Rezultati analize so nakazali številne prakse: lokalizacijo BIZ, prekrivanje z diskurzivnimi praksami profesionalizacije, označevalske distinkcije med starim in modernim znotraj tega pa zlasti pomen zgradbe v obliki zidov; vpisovanje sumljivih uporabnikov in prizadevnih knjižničarjev v reprezentacijske prakse ter mobilizacijo BIZ v razmerja hegemonije skozi pojmovanje civiliziranosti in napredka v odnosu do nacionalnosti, kjer se profesija sicer poskuša pozitivno legitimirati, a je ravno zaradi tega pri svoji produkciji in potrošnji v širših družbenih praksah omejena.

Prevod v angleščino

Title: *The influence of postmodernism on the theory of library and information science*

Keywords: *library and information science, theory, postmodernism, critique of modernity, critique of positivism, discourse analysis, representation*

Abstract

The study attempts to analyze the uses of postmodernism, specifically and with related concepts. The research explores: how the postmodernism is introduced and asserted in the field of library and information science (LIS) theory. The postmodern attitude has been observed from three aspects which present three main chapters, each with its own methodological frame. With an analysis of professional literature, two key entrance points were presented: the critique of modernity and the critique of positivism. Both are stressing out the failure of LIS and its activity, because of insufficient reflexion of its own as well as broader socio-cultural and research-cognition practices. The second part tested the method of discourse analysis throughout postmodern perspective as its own discursive formation. The results show that postmodern perspective is partly crossing the level of epistemologization, where some rules are recognized: the demand for double change, the meaning of technology, the perception of knowledge and information as changeable and dependable from the knower, etc. The postmodern perspective inscribed the accommodation as transformation of the existent in relation to the social responsibility. In the last part the postmodern perspective is specifically positioned to the object of LIS image. A twofold study has been carried out. Firstly, the representation of LIS in LIS was explored. The second part distances from the postmodern and empirically explores the representation practices of LIS in Slovenian daily press with the presumption of librarians and information professionals as organic intellectuals. The results showed plenty of interesting practices. The most notable among them are: localization of LIS; covering with the professional discourse, signifying distinction between the old and modern and especially the meaning of the library building as walls (edifice), inscription of suspicious users and zealous librarians in the representation practices, mobilization of LIS in hegemonic struggles where LIS profession actively legitimizes itself with the concepts of civilized and progress in relation to nationality, though because of that, the profession has a limited voice in production and consumption of its own practices in the broader social practices area.

Kazalo

1 Uvod: raziskovalno vprašanje in opredelitev problema	7
2 Vstop postmodernistične drže v teorijo bibliotekarstva in informacijske znanosti	12
2.1 Uvod v poglavje	12
2.2 Kritika moderne: revizija preteklosti in diagnostika sedanjosti	12
2.2.1 Javno	16
2.2.2 Profesionalizacija	20
2.2.3 Ideologi-zacija	23
2.3 Kritika pozitivizma: značilnosti in možnosti znanstvenega spoznanja v BIZ	28
2.3.1 Značilnosti raziskovanja v BIZ in spor o metodi	34
2.3.2 Epistemološke predpostavke v BIZ	39
2.3.2.1 Kognitivni vidik	41
2.3.2.2 Hermenevtični pristop	46
2.3.2.3 Socialni konstruktivisti	47
2.3.2.4 Poststrukturalizem	49
2.4 Sklepni povzetek	51
3 Postmodernistična drža kot diskurzivna formacija v bibliotekarstvu in informacijski znanosti: poskus analize	53
3.1 Uvod v poglavje	53
3.2 Predstavitev diskurzivne analize skozi Foucaultov arheološki metodološki aparat	53
3.2.1 Opis vzorca in potek raziskave	60
3.3 Analiza postmodernistične drže kot diskurzivne formacije v BIZ	63
3.3.1 Pravila opredeljevanja postmodernizma in postmoderne	63
3.3.2 Pravila izrekanja – formacija pojmov	69
3.3.3 Dva obraza postmoderne in postmodernizma: izbrani specifični objekti	76
3.4 Sklepne točke	97
4 Pogled na reprezentacijo bibliotekarstva in informacijske znanosti	100
4.1 Uvod v poglavje	100
4.2 Reprezentacija BIZ v BIZ	100
4.3 Pogled na reprezentacijo BIZ v časopisu Delo	106
4.3.1 Metodološka izhodišča in potek raziskave	106
4.3.2 Kvantitativna analiza značilnosti objavljanja prispevkov	111

4.4.3 Kvalitativna analiza	114
4.4.3.1 Profesionalizacija.....	114
4.4.3.2 Knjižnica: »staro« - »moderno«	115
4.3.3.3 Bralci in izposojevalci: »sumljivi« uporabniki in »prizadevni« knjižničarji.....	120
4.3.3.4 Posredni tematski okvirji: »sveti spisi« in »kulturna izplačila«	122
4.4 Razprava in sklepne ugotovitve	125
5 Zaključki	130
6 Viri in literatura.....	133
6.1 Viri za analizo postmodernistične drže v BIZ (3. poglavje).....	133
6.2 Viri za analizo reprezentacija BIZ v časopisu Delo (4. poglavje)	135
6.3 Literatura	137

Kazalo preglednic in grafičnih prikazov

Osnovna (metafizična) prepričanja paradigem	33
Moderna in postmoderna knjižnica.....	65
Filozofije knjižničarstva skupnosti okrog leta 1980	87

Kazalo slik

Slika 1: Distribucija prispevkov po žanrski klasifikaciji.....	112
Slika 2: Distribucija prispevkov glede na uvrščenost v shemo časopisa.....	113
Slika 3: Distribucija prispevkov po mesecih	114
Slika 4: Knjižnica nima denarja.....	115
Slika 5: Knjižnica skozi knjigo in uporabnika.....	121

Zahvala

Za nadvse skrbno mentorstvo in kritične pripombe se zahvaljujem dr. Primožu Južniču, ki je potrpežljivo spremljal in vseskozi odprto sprejemal moje zamisli. Zahvaljujem se tudi dr. Jožetu Vogrincu za komentarje pri prvih osnutkih raziskave o reprezentaciji bibliotekarstva in informacijske znanosti v medijih.

Za lektoriranje in iskrene pogovore o študijskih dilemah se zahvaljujem tudi Sonji. Mami in očetu ter Branetu pa za pomoč in razumevanje.

1 Uvod: raziskovalno vprašanje in opredelitev problema

Raziskovalno vprašanje pričujoče naloge je naslednje: kako se postmodernizem vpeljuje in vzpostavlja na teoretičnem nivoju bibliotekarstva in informacijske znanosti?

Namen naloge je bil opazovati in poskušati analizirati rabo pojma postmodernizem - specifično in v odnosu s sorodnimi pojmi. Gre za enega bolj odmevnih »intelektualnih pojavov« v 20. stoletju, ki naj bi predstavljal prelomnico v mišljenju in razumevanju sveta. Nekaterim predstavlja novo emancipatorno gibanje, drugim pa še en destruktivni relativizem. Lahko pomeni ali paradigmatično spremembo ali pa le modno muho. Skratka, začel se je v znanstvene kulturne in ekonomske ter družbene prakse.

Problem ni le v tem, da je *pomo*, kot se ga ljubkovalno imenuje, težko opredeliti, pač pa tudi v tem, da ne želi biti definiran - vsaj ne tako kot zahteva klasični znanstveni aparat ali umetnostna kritika. Vendar se s slednjim pričujoča naloga ne ukvarja. Torej tu ne bo govora o postmoderni književnosti in umetniških gibanjih, čeravno so nekatera spoznanja njim inherentna. Če pa se postmodernizem obravnava kot »miselnost«, potem gre za zavračanje fundamentalnih družbenih vzorcev t.i. velikih pripovedi (npr. pozitivizma, marksizma, ipd.), ki so se oblikovali v projektu moderne, tj. izročil družbenega napredka in političnih sistemov, ki pogojujejo takšno miselnost. Postmodernisti so podvomili v razsvetljsko ideologijo z zahodno kulturo v središču, saj je ideologija napredka namesto osvoboditve postala orodje zatiranja in nadziranja. Sicer pa so teorije o postmodernizmu in postmodernistične teorije heterogene. Vanje se sistematizira različne teoretike, večkrat pa se nagiba tudi k spoznanjem mnogo bolj izdelane poststrukturalistične struje.

Dilema s postmodernizmom se najpogosteje nanaša na problematiko termina »moderna«, še posebej, če se jo dojema kot prehod k nečemu novemu. Naslanja se na Habermasovo (1981, 1988) tezo o moderni kot nezaključenem projektu, oziroma, predpostavki, da se lahko projekt moderne obnovi s komunikativno racionalnostjo. Gre za komunikativno dejanje oblikovanja predstave o svetu - skupnih norm za testiranje veljavnosti trditev. Temelji na javnem razpravljanju, s katerim se razrešujejo nasprotja, ki izhajajo iz načina produkcije, ki ne zajema le tehnološkega napredka, pač pa tudi politične in moralne cilje. Nasprotno pa J-F. Lyotard, ki je pogosto opredeljen kot izhodiščni teoretik postmoderne, k temu času (urejenih sekvenc, napredovanja, napredka) pristopa subverzivno in hkrati polemizira Habermasov cilj ohranitve razsvetljskega emancipatornega impulza v popolnoma transparentni družbi. V *Odgovoru na vprašanje: kaj je postmoderna?* Lyotard (2004a, 22) razlaga: »Brez dvoma je del moderne. Podvomiti moramo v vse, kar je bilo podedovano, pa čeprav od včeraj

[...] *Osupljiv pospešek, 'generacije' prehitevajo druga drugo. Neko delo lahko postane moderno zgolj pod pogojem, če je najprej postmoderno. Tako razumljeni postmodernizem ni modernizem na svojem koncu, temveč modernizem v stanju porajanja, to stanje pa je konstantno*«. Moderna naj bi sicer označevala nek prelom s starim, način pozabe ali potlačitve preteklega, vendar to počenja bolj na način ponavljanja preteklosti (»moderne nevroze«), kot pa na način preseganja in premeščanja. »Post-« je za razliko od moderne dojeta kot gibanje, ki ne pomeni ponavljanja, temveč označuje proces v smislu 'ana-': analize, anamneze, anagonije in anamorfoze (Lyotard, 2004b, 90-93).

Sicer pa je raba terminov iz družine terminov *postmodern** večkrat nekonsistentna, odvisna od avtorjevega konceptualnega okvirja. Načeloma se pojavljata dve glavni distinkciji. Postmodernizem se opredeljuje kot gibanje, družbena ali kulturna paradigma, filozofsko prepričanje, umetniška smer, ipd. Medtem pa se termin postmoderno največkrat združuje z dobo, ki sledi ali pa je del moderne in vključuje eno ali več časovnih okvirjev (npr. od 19. stol. pa do konca 1960). Medtem se modernizem načeloma opredeljuje kot kritika praks moderne dobe in se manifestira skozi različne kanale (npr. umetnost). Modernizacija pa je termin, ki označuje tehnološko racionalizacijo dela ter spremembo dela in organizacije.

Sicer namen naloge ni pojasnjevati postmodernizem ali sorodnih konceptov v njih bolj lastnih pojmovnih vidikih (npr. filozofskem, umetnostnem ipd.)¹, pač pa se omejuje na področje BIZ. Zato razen, če ni drugače nevedeno, se v pričujoči nalogi uporablja termin *postmodernistične drža* (tudi perspektiva), ki služi za opis najširšega spektra pomenov. Razlike in nekonsistentnosti kontekstualnih nivojev pri rabi terminov *postmodern** se orisujejo skozi nalogo, pri čemer se opira na Irwinovo (2003) razdelitev, čeprav se tudi te kategorije pogosto medseboj prepletajo:

a) v kontekstu po modernizmu (subsumira in razširja moderno oziroma tiste tendence, ki so že prisotne v modernizmu, vendar ne nujno v pravilnem kronološkem redu), b) kot proti-modernistično (subverzija in nasprotuje značilnostim modernizma), c) kot ekvivalent »poznega kapitalizma« (post-industrijski, potrošniški, multi- in transnacionalni kapitalizem), d) zgodovinsko obdobje, ki sledi moderni, e) kot umetniški in stilistični eklekticizem (hibridizacija oblik in žanrov, kombinacija kulturnih stilov ali časovnih obdobjev, de- in rekonteksualizacija stilov v arhitekturi, vizualni umetnosti, literaturi), f) v fenomenu »globalne vasi« - globalizacija kulture, ras, podob, kapitala in produktov (erozija identitet, predvsem državno-nacionalne identitete, ki so bile bazične za moderno dobo, diseminacija podob in informacij izven nacionalnih okvirjev).

¹ Tukaj izpostavljam le nabor del, ki so bili pregledani za potrebe razumevanja postmodernizma in njegovega metodološkega pristopa: Sim (2001), Taylor (2004), Sarup (1993), Hollinger (1994), Norris (2000), Kuspit (1990), Grbich (2004), Winterstein (2003), Alvesson (1995), Hassan (1987), Gellner (1992), Grossberg (1996), Eagleton (2004), Poster (1990, 2001), Lash (1993), Hebdige (1996), Žižek (1996), Lyotard (2002, 2003, 2004), tematska številka *New German Critique* (1981, št. 21), Deleuze in Guattari (1987), Jameson (2001), Harvey (1990), Derrida (1995), Haraway (1999), Baudrillard (1992a, 1992b, 1999), Vattimo (1988), idr.

K izbrani tematiki se pristopa tako, da se opazuje način rabe postmodernistične države. Pri tem se je ne obravnava kot nekaj dobrega ali slabega. Postmodernistične države v BIZ se v pričujoči nalogi ne izpeljuje, pač pa se jo opazuje, a se je obenem ne meri. Pri tem se ne poskuša opazovati njenih manifestacij, pač pa »sredstva«, s katerimi se izpeljuje.

Pojem teorija se običajno razume kot preverjeni model ali sistem pojasnjevalnih izjav: zakonov, principov o določenem fenomenu, s katerimi se lahko napovedujejo njegove spremembe. Vendar pa pričujoča naloga razširja to ustaljeno pojmovanje teorije, saj se jo razume na način, ki se ga lahko poimenuje kot *teoretično*. Če se torej teorijo dojema kot niz idej, ki nekaj razlagajo na podlagi dejstev tako, da je razumljivo, da je teorija vedno selektivna in zaradi poudarjanja le nekaterih pogledov in podatkov nujno partikularna (prim. Haralambos, 2001), potem se k teoriji lahko pristopa na način, da se je ne ločuje tudi od njene »družbenosti«. V tem kontekstu pojem *teoretično* tudi nadgradi Kuhnovo (1984, 1998) koncepcijo paradigme, ki konstituira znanstveno skupnost iz skupine sicer različnih ljudi. V Kuhnovem holističnem modelu znanosti velja, da so jezik, v katerem znanstvenik opisuje neka dejstva in teoretični pojmi, ki jih vpelje v teorijo, konec koncev močno odvisni od implicitne, večkrat prikrite prateorije sveta, oziroma znanstvenega predmeta (Ule, 1981: 156). Vendar se v pričujoči nalogi ne odkriva prikrito ali skrito, saj se približuje obravnavi paradigme kot skupke prepričanj, ki ni odprt za dokazovanje v smislu kriterijev, pač je bolj pomembna njena prepričljivost in uporabnost (Guba, 1994). Zato se bolj opazuje kaj se sprejema za *znanstveno* v BIZ in ne analizira znanost kot sistem ali proces sistematičnega in dokazljivega izpeljanja spoznanja v BIZ. V obravnavo se deloma zajame reflektivni vidik, ki obravnava znanstveno polje kot polje sil, ki ima strukturo, in polje bojev za ohranitev ali preobrazbo tega polja. Znanstvena praksa kot obrt razblini idejo o čisti znanosti, ki je popolnoma avtonomna in se razvija po svoji notranji logiki, in idejo o znanstveni skupnosti (Bourdieu, 2004)². Znanstvenik namreč tudi sam, namensko ali nenamensko, zavzame oziroma ustvari nazore in ideje, ki ustvarjajo določen imaginarni, ideološki odnos do lastne znanstvene prakse - t.i. »spontana filozofija znanstvenikov« (prim. z Althusser, 1985).

Zato naloga izhaja iz predpostavke, da profesija, stroka ter disciplina ne morejo biti popolnoma vrednostno nevtralne, kot zahteva ustaljeni znanstveni aparat. Zato je opredelitev *profesije* na tem mestu le delovna formulacija, ko se nanaša na enostavno Svetlikovo (1999, 9) razmejitev od poklica. Pojem profesija zajema sledeče: zavzema osrednje mesto v družbeni delitvi dela, pripadniki imajo

² Čeprav Bourdieu v veliki meri kritizira mikrosociološke konstruktivizme, pa priznava, da epistemološka pravila niso nič drugega kakor družbena pravila in pravilnosti vpisane v strukture in/ali habituse, zlasti kar zadeva način vodenja diskusije (argumentacijska pravila) in odpravljanje konflikta. Znanost je tako velikanski kolektivni konstrukcijski aparat. Bourdieu poudarja vlogo znanstvenega kapitala kot posebne vrste simboličnega kapitala, ki temelji na spoznavanju in priznavanju. Struktura polja je zaznamovana z neenako distribucijo tega kapitala. Vendar ta specifični vidik tu ne bo posebej obravnavan.

svojo organizacijo, obvladujejo zahtevna znanja, se dolgo usposabljaajo, dejavnost temelji na sistematični teoriji, stranke-uporabniki sprejemajo njihovo ekspertizo in storitve kot nevprašljive, položaj profesije uravnava država; delo poteka v skladu z etičnim kodeksom; obstaja posebna profesionalna kultura in mehanizem vstopa. Medtem pa se lahko *stroko* opredeli tudi kot znanstveno panogo, vendar jo na tem mestu umeščam med profesijo in disciplino, saj bolj odraža, oziroma se nanaša na dejavnost, tj. prakso. Ne glede na različne poglede pa se k BIZ pristopa in se jo opredeli tudi kot znanstveno *disciplino*, ki izvaja temeljno in aplikativno raziskovanje, oziroma reguliran spoznavni proces predmetnega področja. Postavlja se jo v relativno preprosto Bourdieujevo (2004, 110) formulacijo, ki pravi:

[...] ima šolsko izobrazbo in družbeno priznano ime ([...] je navzoče zlasti v klasifikacijah knjižnic); vpisana je v univerzitetne institucije, laboratorije, oddelke, revije, nacionalne in mednarodne instance (kongrese), v procedure za potrjevanje kompetentnosti, v sisteme plačevanja in sisteme cen. Disciplina je opredeljena s posestjo kolektivnega kapitala metod in specializiranih konceptov, katerih obvladovanje sestavlja tiho ali implicitno pravico do vstopa v polje. Producira »zgodovinsko transcendentno«, disciplinski habitus kot sistem percepcijskih in ocenjevalnih shem (pri tem inkorporirana disciplina učinkuje kot cenzura). Karakterizira jo skupek družbeno-transcendentnih pogojev, ko tvorijo stil. [In še:] Disciplina je poleg notranjih značilnosti opredeljena tudi s hierarhizacijo v odnosu do drugih disciplin in tudi z nacionalnimi, družbenimi značilnostmi okolja v katero je postavljena.

Vendar ima BIZ v odnosu do področja znanosti poseben položaj. Za razumevanje tega odnosa je potrebno opredeliti tri nivoje. Prvi se nanaša na problematiko oblikovanja lastnega teoretičnega polja v BIZ, s tem pa tudi možnosti, da se jo vključuje v znanstveno skupnost. Drugi nivo BIZ postavlja v sam proces, center znanstvenega spoznanja in delovanja, ki posledično pogojuje metodološko nejasnost odnosa med lastno disciplino in njeno vlogo. Podobna dilema se pojavlja na tretjem nivoju, kjer se BIZ obravnava kot aktivni član skupnosti proučevanja znanosti o znanosti (npr. Sherova socialna epistemologija).

Kratika *BIZ*, ki predstavlja zvezo: bibliotekarstvo in informacijska znanost (v ang. znana kot *LIS - library and information science*), se nanaša na tisti sklop definicij, ki po Schraderju (1983, 218-219) vidijo obe področji kot eno nadrejeno področje. Knjižničarstvo pa označuje dejavnost BIZ, čeprav je v praksi pogosto uporabljen tudi kot sinonim za bibliotekarstvo. Medtem se vse druge pojme opiše skozi nalogo, pri čemer tudi pojem informacija dobi različne nivoje opredelitve³.

³ Za vodilo povzeman le Wersigovo sistematizacijo sestavljeno že leta 1971, ko identificira šest glavnih pristopov k pomenu informacije: 1) strukture (strukture sveta (prejete ali ne prejete) so informacije), 2) znanje (znanje se oblikuje s percepcijo informacije), 3) sporočilo (nadaljevanje klasične Shannon-Weaverjevega modela: informacija je sporočilo samo), 4) pomen (pomen znaka ali podatka je informacija), 5) učinek (informacija je specifični učinek v specifični situaciji, ponavadi v komunikacijskem procesu), 6) proces (informacija ni niti objektivna niti subjektivna, pač pa je proces). Poleg kognitivnega pristopa k teoriji informacij, kasneje Wersig (1997) izpostavi še »nove« teoretične pristope, in sicer: konstruktivizem, teorija sistema, akcijsko raziskovanje (ang. action theory) in teorija modernizacije.

Raziskovalno vprašanje je razmeroma široko, kar se lahko šteje med slabosti naloge. Zato se tudi ni stremelo k izčrpnosti. Bolj kot za verifikacijo, oziroma ovržbo vnaprej strukturiranih hipotez je torej šlo za odpiranje problemskih vprašanj, ki se pojavljajo pri analizi postmodernistične drže v BIZ. K problematiki se tako pristopa s treh vidikov, ki sestavljajo tudi tri glavna poglavja naloge. Vsako poglavje lahko predstavlja posebno enoto in ima svojo konceptualno in metodološko zasnovo, ki vključuje kombinacijo kvantitativnih in kvalitativnih metod. Prvo poglavje skozi preprosto analizo literature predstavi dve točki vpeljevanja postmodernistične drže v BIZ, ki sta tudi širši optiki razumevanja nekaterih smernic BIZ ob koncu 20. in začetku 21. stoletja. Ti dve točki sta: kritika moderne in kritika pozitivizma. Drugi del predstavi poskus opisa diskurzivne formacije postmodernistične drže v BIZ, tako, da testira tudi metodo diskurzivne (tudi diskurzne) analize. Medtem pa se tretji del ukvarja z reprezentacijo BIZ ter njenimi potencialnimi spremembami, ki nakazujejo oblikovanje postmoderne BIZ / postmodernistične drže v tem okvirju. Hkrati pa se od te drže oddalji z empirično študijo, ki problematizira reprezentacijske prakse BIZ na primeru analize prispevkov slovenskega časopisa *Delo*.

2 Vstop postmodernistične drže v teorijo bibliotekarstva in informacijske znanosti

2.1 Uvod v poglavje

Na osnovi pregledane strokovne literature sta bili identificirani dve glavni vstopni točki vpeljevanja postmodernizma, oziroma postmodernistične drže v teorijo BIZ. To sta: kritika moderne in kritika pozitivizma. Namen poglavja ni predstavljati posameznega fenomena, tj. moderne in pozitivizma, v vseh aspektih pač pa obe kritiki kot specifična objekta, kjer se fenomena izrisujeta. Zato pri tem poglavju ne gre za historični pristop, pač za način, kako se vzpostavlja »kritični« odnos tako z vidika družbeno-kulturnih pogojev BIZ (kritika moderne) kot z vidika možnosti znanstvenega spoznanja v BIZ (kritika pozitivizma). Kar bi bilo v odnosu med fenomenoma in v odnosu med kritikama na tem mestu podobno je to, da sta izrazito prepletajoči se, saj se vzajemno legitimirata ter sta del mnogo obširnejših razprav, ki presegajo okvir pričujoče naloge. Zato sta obe kritiki, ki se razvijata ob koncu 20. stol. le problemsko osvetljeni, pri čemer je že tu potrebno poudariti, da ne gre toliko za vsebinsko novost, ki bi se pripisovala le postmodernistični drži.

2.2 Kritika moderne: revizija preteklosti in diagnostika sedanjosti

Bodisi iz neposrednih izjav različnih skupin knjižničarjev, bodisi iz vsebine nekoliko bolj previdnih teoretičnih prispevkov, se kritika moderne v BIZ strne v trditvi, da je navkljub zadanim ciljem, poslanstvu in številnim manifestom, ki izpostavljajo demokratično ali podobno osvobajajočo vlogo, učinek stroke bil, oziroma je še vedno protisloven. S tem se orisujeta vsaj dve potrebi: a) po refleksiji discipline in profesije in b) po izvajanju takšnih programov dejavnosti, ki ali nadaljujejo »dovršeni« projekt moderne ali pa ga popolnoma zavračajo. V tem smislu se pojavljata tudi dva pristopa h kritiki moderne, ki v osnovi temeljita na pripravljenosti oziroma možnostih uveljavljanja pogleda znotraj discipline in profesije. Na eni strani se pojavlja tendenca po vzpostavitvi historičnih študijev, ki okreva po degradaciji ob koncu 20. stol. (prim. z Mäkinen, 2005) in ki se ponovno poskušajo oblikovati z razširjenim metodološkim pristopom. Na drugi pa se posebej izpostavlja pojem družbene odgovornosti v odnosu do »vrednostne nevtralnosti«, saj uveljavljanje programov ne more uspeti, če disciplina oziroma stroka sama omejuje načrtna načela.

Vsebinsko kritika moderne opozarja na študije in prakso, ki je preobremenjena s pojmom knjižnice kot institucije in s tem preozkega razumevanja vloge BIZ v mreži »pretoka informacije« (Augst, 2001). BIZ je namreč specifičen politični, ekonomski in družbeni agens (Day, 2001a), ki izvaja tudi restrikcije, discipliniranje, nadzor, ipd. - torej nekoliko širše konceptualne okvirje v primerjavi s

pojmom cenzure⁴. Sledijo še druge opazke, ki problematizirajo nagnjenost k poenostavljenemu opisovanju »velike« zgodovine knjižnice, pretirano reducirane statistike knjižnic, poudarek na tehničnih znanjih, presplošno razumevanje ali nezanimanje za razvoj teoretičnih načel, omejeno poznavanje procesov izključevanja (ne)uporabnikov in nenazadnje tudi ahistoričnost zlasti informacijskega dela BIZ.

Kaj torej uvaja postmodernistična drža? Kritika z vidika postmodernizma naj bi bila večinoma usmerjena v razkrivanje »pasti«, neuspehov ali nezmožnosti velikih pripovedi moderne, in s tem tudi njenega konca. Bolj kot to, pa kritika s postmodernistično držo v BIZ večinoma ostaja na nivoju splošnih izjav, saj se redko poskuša podrobno identificirati značilnosti velikih pripovedi, ki bi bile vsebinsko povezane z BIZ. Kritika se sicer še najbolj uveljavlja v vzpostavitvi raziskovalnih operativnih pojmov. Na eni strani gre za »razkritje« pojmovanja moderne in postmoderne, kot orodij s katerima se lahko pristopa k analizi in interpretaciji BIZ (t.i. »nova« zgodovina knjižničarstva in knjižnic). Na osnovi te razmejitve se poskušajo opisovati tudi obstoječi paradigmatični spori oziroma diskurzi. Pri tem običajno ne gre toliko za anti-modernistično metodologijo, pač pa bolj za »zdrav« skepticizem (prim. z Black, 1995, 1997a), pri čemer se izpostavlja tudi nevarnosti pri predstavljanju pluralnosti, pa tudi odsotnost prepričljivih zgodovinskih dokazov (Peatling, 2003). A četudi so poglobljene raziskave in študije, ki bi operirale s pojmom moderno redke (pogosto mikrozgodovinske ali presplošne⁵), pa to vendarle ne pomeni, da ni razpoložljivih raziskav, ki bi se ukvarjale s tem zgodovinskim obdobjem. Nekatere študije tudi vključujejo kasneje označene kot »postmoderne« avtorje, a se pri tem ne sklicujejo na konceptualno razmejevanje moderne/postmoderne. V kolikor ne gre za izrecno historične študije, se kritika moderne pojavlja tudi v postmoderni raziskovalni metodologiji, ki stremi k subverziji obstoječih pojmov, kategorij ali percepcij v teoriji BIZ (o npr. UDK-ju). V osredje (ponovno) prihajajo tudi termini kot so: družbeni razred, spol, nadzor, ideologija, javno, etničnost, ipd.

Za kritiko je posebej problematično, ko trči s specifičnimi kulturnimi, družbenimi, političnimi, ekonomskimi razlikami, ki so pogojevale udejanjanje predpostavk moderne. Ker gre za precej dolgo obdobje, je zato tudi razumljivo, da ni moč zajeti vseh teh značilnosti in da ni konsenza o periodizaciji in prostorski razpršenosti. Najbolj nejasni so njeni »začetki« in »konci«, saj se v strokovni literaturi

⁴ Četudi strokovna literatura (npr. prim. s Stipčević, 1992) zajema relativno širok nabor praks oziroma dejavnikov glede cenzure v knjižnicah, se opredelitev cenzure navadno nanaša na proces nabave oziroma selekcije gradiva v knjižničnem fondu v odnosu posameznih zakonodajnih aktov in predpisov. Predvsem gre za poudarek na (ne)demokratskih političnih doktrinah, saj se profesija konstituira s slogani proticenzurnega etosa. V raziskovalni praksi se preizprašuje zlasti model neposrednega vpliva na neuvrščanje, izločanje ali priporočanje gradiva v odnosu do dojetja potrebe knjižničnega uporabnika tako, da se raziskuje mnenje knjižničarjev ali izvajajo cenzuro, oziroma ali se tega zavedajo. Rezultati navadno poudarjajo, da gre le za manjše nekoliko moralizirajoče cenzurne prakse (prim. npr. Miklavčič, 1999; Baš, 2001).

⁵ Zanimivo je tudi to, da se termina modernizem in modernizacija zelo malo uporabljata.

sklicuje na različne prelome (npr. izum tiska), ki so nekako izbrani glede na potrebe argumentacije. Medtem pa sta zgodovina in zgodovinski čas postmodernistične drže problematičen iz večih razlogov⁶. Zato se odločam za nekoliko ohlapnejše časovne kategorije, ki bodo služile za nadaljnje razumevanje in ki vsaj po mojem mnenju zajemajo nekatere osnovne značilnosti razvoja BIZ z vidika mednarodnega okvirja. Prvo obdobje, ki ga poimenujem kot *predmoderno*, zajema čas od srede 18. stol. do srede 19. stol., ko se pojavijo prve oblike »javnega« čeprav neformalnega knjižničarstva in razvoj ideje »knjižnične znanosti«. Drugo obdobje, imenovano *moderna doba*, ki sega do začetka 2. sv. vojne, v 40. leta 20. stol., predstavlja predvsem začetek dvotirnosti (razvoj dokumentalistike), institucionalizacijo ideje javnih knjižnic in tipologije nasploh ter knjižnične dejavnosti, razvoj profesionalizacije, izobraževalnih oblik, feminizacije ter razvoj zgodnje informacijske družbe, in njenih tehnologij. Sledi tretje obdobje, ki ima lahko dvolično poimenovanje: *visoka moderna*, ki še ni končana, ali proces zatona moderne oziroma *pozna moderna* do 70-80. let. 20. stol., ko nastopi *postmoderna doba*. V prvem primeru gre za čas vzpona informacijske družbe ali družbe znanja, informacijske znanosti in tehnologije, kompletacijo bipolarnosti, informatizacijo in avtomatizacijo, knjižnične mreže, razvoj izobraževalnih oblik, internacionalizacijo, standardizacijo, profesionalizacijo ter povečano uporabo in obisk knjižnic. Z drugega vidika pa po nekaterih mnenjih nastopi degradacija BIZ in knjižničarske dejavnosti, zlasti izobraževanja, čemur sledi tudi zaton etičnih vrednot, komercializacija, itn., v nasprotju z vzpostavitvijo neke nove vizije BIZ, ki temelji na postmodernistični drži.

Medtem pa je pojavnost moderne BIZ v prostoru še težje opredeljiva, pri čemer se problematika navezuje zlasti na razvoj profesionalizacije (npr. razvoj izobraževanja). Vendar pa je moč trditi, da se vsaj v zahodnih družbah tendence moderne v BIZ niso razvijale popolnoma izolirano. Mnoge študije, kakor tudi starejši dokumenti iz tega obdobja pričajo o tesni povezanosti, sodelovanju in zgledovanju, čeprav se poudarja zlasti prevzemanje anglo-ameriškega modela (glej npr. Vodosek, 2003; Stuart, 1994; Maack, 1983; Lotman, 2004; pa tudi Pirjevec, 1940). To pa ne velja le za »knjižničarski del«, pač pa tudi za »informacijski del« (prim. Black, 2007, 45-52).

Če se izhaja iz predpostavke, da postmodernistična drža kot specifična miselnost ali gibanje kritizira zlasti moderno, je potrebno nekoliko podrobno utemeljiti, kaj je moderna v BIZ. Najpogosteje se v vzpostavlja v ideji knjižnice, ki je v tem smislu družbeni fenomen, torej produkt kulturnega in družbenega konteksta, kjer prevladujejo določeni vzorci knjižnične organizacije in dejavnosti (Miksa,

⁶ Sicer pa se značilnost postmodernizma na področju zgodovine pojavi predvsem v problemu reprezentacije zgodovinskih dogodkov: kaj se je dejansko zgodilo (nedosegljivo vednosti), oziroma katera (kulturno/ideološka) verzija je predstavljena. Zgodovinski čas se obravnava kot diskontinuiteto in je kontingenten. Proučevanje se zato raje usmerja v »male« zgodovine.

1996), pri čemer tudi knjižnice same sooblikujejo dotično družbo (Rasmussen, 2007). Če so torej knjižnice: a) promotorji individualnega in splošnega razvoja, b) investitorji v idejo napredka, c) oskrbovalci znanosti, izobraževanja in zabave, ter d) agencije ekspertov, ki so zavezani strogim pravilom in birokratskim strukturam - potem z osupljivo preciznostjo sovpadajo s kriteriji modernega družbenega agensa (Black in Muddiman, 1997b). Medtem pa se značilnosti moderne BIZ navezujejo na kulturno stanje in miselnost o racionalnih bitjih, ki s svojim razumom lahko nadzorujejo okolje in sami sebe. Pa tudi na posledice industrijske in tehnološke revolucije, pri čemer ideja o napredku temelji na poskusu odkrivanja univerzalnih zakonov in metod. Oblikuje pa tudi smisel življenja, ki temelji specifičnemu fizičnemu, estetičnemu in moralnemu redu. Zato moderno stanje ni le nekaj zunanjega, saj je integrirano v zavest posameznika in družbe, je prepričan Budd (1998).

Sodeč po napovedniku CILIP konference sekcije za zgodovino knjižnic (CILIP, 1997) so simptomi moderne v BIZ vsaj dualni. Vzpostavljajo se namreč sledeče dihotomije: družbeni nadzor/osvoboditev, idealistični cilj/administrativna racionalnost, knjižnica kot zavetišče/knjižnica kot delavnica, centralizacija/lokalna avtonomija knjižnične organizacije, usposobljeni knjižničar/pridigar, in informacijski specialist-urejevalec/ustvarjalec znanja. Torej na eni strani moderna označuje zavezanost javnemu znanju, izobraževanju, odprtosti, reprezentativni demokraciji in družbeni emancipaciji. Sledi še: zaupanje v dobrobit industrializacije in množične produkcije, družbeno učinkovitost s »čisto« znanostjo, razum in napredek ter splošno zaupanje in vlaganje v ekspertne sisteme znanja, specializirane akademske discipline, stroke in birokratsko-tehnično organizacijo družbe. In nenazadnje; označuje razvoj sofisticiranega prostega trga in večjo vlogo države na večini področjih človekovega delovanja. Na drugi strani pa so značilnosti moderne v BIZ v primerjavi z zgornjo interpretacijo napredka manj optimistične, vendar enako veljavne. Moderna je v tem aspektu vzpodbudila vzpon državnega in birokratsko-korporativnega nadzora; avtoritativnih ideologij in držav, ki jih vodi tehnična racionalnost, vztrajna neenakopravna distribucija bogastva, prihodka in priložnosti ter upad zaupanja v ekspertno znanje, napredek, formalne politične strukture, javno sfero in prednosti neomeje ekonomije.

Ne glede na to, da se kritika moderne predstavlja predvsem drugo linijo, pa je tovrstna bipolarizacija moderne problematična, ko trči z (na videz nerazrešljivimi) temeljnimi vprašanji o BIZ. Nekatera takšna vprašanja so npr.: Ali so knjižnice promotorke ali stabilizatorke (po Eiriksson, 2005), oziroma ali so agenti stabilizacije ali agenti napredka (po Black, 1996)? So to prostori rezonirajoče javnosti (po Habermas, 1989a)? Ali so knjižnice prenašalke le visoke kulture (po Harris, 1986a, 1986b), oziroma so knjižnice branilke kulture in civilizacije pred vdorom vulgarne množice in njene popularne kulture, oziroma ali je knjižničar filter med človekom in knjigami, ki vedno več ponujajo le psevdo-ideje (po

Ortega y Gasset, 1961)? Ali so mogoče ideološki aparati države (po Althusser, 1980)? Ali so knjižnice del civilne družbe (po Gramsci, 1974), oziroma institucije civilne družbe (po Šercar, 1999)? Ali so to prostori discipliniranja, nadzora in implementacije moči, oziroma podpore pri oblikovanju vednosti (po Foucault, 1991)? So to centri homogenizacije (po Garrison, 2003)? Ali izbira delovanja v BIZ že v osnovi pomeni izbiro revolucionarnega stališča (po Klein, 2003)?

Na ta vprašanja se na tem mestu ne bo odgovarjalo, pač pa se bo v nadaljevanju njihovo dilemo ponazorilo z osvetlitvijo treh identificiranih objektov kritike moderne v BIZ: 1) *javno*, 2) *profesionalizacija* in 3) *ideološke karakteristike BIZ* v odnosu do družbene odgovornosti. Predstavljeni so le nekateri, po mojem mnenju ključni aspekti.

2.2.1 Javno

Pojem *javno* sili v ospredje predvsem zaradi trditve, da je pogoj za nastanek moderne knjižnice ustanovitve, nadzor in financiranje s strani širše javnosti (država, lokalna skupnost). Moderne knjižnice so potemtakem javne socialne institucije. Njihova naloga je, da članom družbe omogočajo čim širši izbor gradiva na čim bolj (finančno in strukturno) učinkovit način ter pomagajo pri negovi uporabi (dostopnost do fonda). Pri tem ne gre le za »predanost«, temveč omenjene naloge izhajajo iz pravic slehernega pripadnika družbe (Miksa, 1996, prim. še z Kodrič-Dačić, 1998). Vendar pojem javnost na tem mestu ni vezan le na tipologijo knjižnic (npr. splošne), temveč predvsem na načelo »odprtosti in dostopnosti«, ki za pa za izvajanje potrebuje druge pogoje (npr. strukturne, finančne, itn.).

Z vidika kritike se pojem »javno« veže zlasti na tisto idejo moderne knjižnice, ki sovpada s projektom moderne. Predvsem pa naj bi bili to prostori (liberalne) javne sfere,⁷ nanašajoč se na Habermasova (1989, 66) spoznanja, da so javne knjižnice, knjižni in bralni klubi simptomi nastanka literarne javnosti, ki je nastala iz zasebne sfere in predstavlja predstopnjo politično dejavne javnosti (v slovenskem prostoru se npr. izpostavlja predvsem vlogo čitalnic iz sredi 19. stol., ki se jih navaja kot prve oblike javnih knjižnic)⁸. Z vidika BIZ pa se tu pojavlja nekaj problemov.

⁷ Pinter (2005) stilizira štiri univerzalne elemente javne sfere: razmejitve od zasebnosti, soočanje mnenj, antagonistično komuniciranje v odnosu do institucij oblasti in nenehna napetost med družbenim in zasebnim. Pri tem je potrebno opozoriti, da javna sfera ni ustrezen prevod, saj (nem.) *Öffentlichkeit* dobesedno pomeni javnost. In sicer v smislu sociološkega agregata, ki vključuje občinstvo (publikum) različnih komunikacijskih kanalov, vključno z državljani, ki tematizirajo delovanje države in njenih institucij. Habermasovo razumevanje javnosti označuje področje družbenega življenja, v katerem se razvija neka vrsta javnega mnenja. Javnost kot sfera je vmesno polje med družbo in državo, v katerem se oblikuje publika kot nosilec javnega mnenja (prim. Habermas, 1989b; Bašić-Hrvatini, 2005, 361). Zaradi uveljavljenosti izraza se bo v pričujoči nalogi termin »javna sfera« obdržal.

⁸ Vendar pa Podmenikova (1985, 19-20) opozarja, da slovenska literarna javnost nikoli ni prerasla v t.i. meščansko javnost, saj slovenski predstavniki niso nikoli enotno nastopili proti absolutistični vladavini. Skupni program je bil reduciran na problem jezika, šolstva in uradovanja. Zato se ni razvilo kritično rezoniranje družbenopolitičnih razmer, ampak le rodoljubno negovanje slovenske kulture. Kot zapiše: "predstavniki slovenske politike so namesto boja za resnično oblast vodili politiko v malem, ki se je omejevala na medsebojno obračunavanje in boj za kulturne pravice", medtem ko je literarna ustvarjalnost postala sinonim za nacionalno ozaveščenost, knjiga pa dobi posebno mesto ne le v slovenskem kulturnem, marveč v političnem prostoru.

Prvi problem je, da se ta aspekt obravnavanja moderne v BIZ izpostavlja kot univerzalna in ne kot historična kategorija. Idejo javne sfere se namreč transformira v idealizirano prikazovanje knjižnične dejavnosti in njene vloge v (najpogostejše demokratični) družbi, zlasti ko se pojavi vprašanje zagotavljanja finančnih sredstev⁹. Vendar je tudi v okviru historičnega vidika mogoče trditi, da so oblike »javnih« knjižnic obstajale že pred obdobjem oblikovanja procesa rezonirajoče javnosti, ki s svojimi interesi prispeva k uresničevanju egalitarno zasnovanega načela pravične argumentacije v javnem razpravljanju. Ravno zato se bi knjižnice lahko vpisovale v kategorijo reprezentativne javnosti, torej tiste javnosti, ki je vezana na konkretno eksistenco gospodarja (npr. kraljevske dvorne knjižnice so deklarirale svojo javnost).

Zato, ko knjižnice sovpadajo s konceptom javne sfere kot historične kategorije, se to pokriva s predmodernim obdobjem v BIZ. V času 19. stol, ko se javne knjižnice institucionalizirajo, literarna javnost že izgublja svoj status, saj naj bi navkljub odcepitvi intelektualcev (specialistov, odtujene avant-garde) od meščanskega sloja, postala predvsem množica recipirajočih potrošnikov (Habermas, 1989, 193-194). BIZ se tako tudi ne sooča s procesom refevdalizacije javnosti že ob samem začetku javnih knjižnic. Torej s procesom, kjer se v dogovorih in političnih kompromisih med zasebnimi interesi in državo, javnost najprej izključi, kasneje pa zopet vključi, z namenom zagotovitve plebiscitarnega soglasja (Habermas, 1989b). Če pa je bistvo javne sfere prosto dostopna informacija, je potrebno tudi zavedanje, da je ne omaja le zaton javnega sektorja, pač pa tudi dejstvo, da informacija podlega tržnim zakonitostim, ki s procesom normalizacije tovrstne ideje »sili« BIZ k zaračunavanjem storitev (Black, 1996; prim. še z Webster, 2002¹⁰).

Zato pa nastopi še drug problem: ali je (bila) realizacija javne sfere v knjižnici sploh mogoča? Sodeč po Kelmanovi (2001) študiji newyorške javne splošne knjižnice v 19. stoletju je ta funkcija omejena. Ko v javno sfero uvede pojem šuma, razkriva, da je javna sfera v odnosu do knjižnice reverzibilna: knjige so sicer svobodne, ne pa tudi komunikacija. Knjižnica kot prostor je najprej preveč javna, da bi lahko gostila javno sfero in avtonomno debato, po drugi strani pa preveč tiha, da bi lahko dovolila javno debato, ki sicer zahteva komunikacijo brez šuma, da se doseže konsenz - torej možnost neoviranega izražanja posameznikovega mnenja. Vendar pa knjižnica ni bila zamišljena le kot

⁹ Da so knjižnice eden izmed agentov, ki omogočajo komunikacijo idej javne sfere, kot pogoj demokratične družbe, tako, da omogočajo prisotnost različnih »glasov« in perspektiv skozi zbirke in servise, zagovarja zlasti Buschman (2003, 2004). Zaradi dejstva, da se je ideja razvila že v 19. stol., a se ni nikoli popolnoma realizirala, je avtor zaskrbljen, saj ugotavlja, da je v današnjem času javna knjižnica ogrožena zaradi pojava »nove ekonomije« in »filozofije javnosti«, ki sili knjižnice v marketinški in podjetniški odnos do svojih klientov (potrošnikov, uporabnikov, bralcev), kar načeloma lahko velja za legitimen razlog zatona javnega knjižničarstva.

¹⁰ Razloge za zaton javnega knjižničarstva se išče tudi v napadu politične desnice, ki javne finančne resurse podeljuje le za dohodke zaposlenih (Webster, 2002, 178).

izposojevališče, temveč tudi kot prostor učenja, referenčni center in razstavni prostor. To »ogromno skladišče informacij« je sicer moralo biti tiho, a ni bilo nemo. Zato četudi produkcija aktivna državljana ni najbolj izvedljiva, pa je prostor knjižnice vključen v nekaj simultanih produkcij: produkcijo vednosti, produkcijo civiliziranega »dobrega« državljana in glasu urejenosti (urejenega) družbenega reda.

Nadalje pa: če bi se sledilo Pinterjevi (2002) razlagi, da je knjižnica v javni sferi specifični »organ javnosti«, ki izvaja spoznavno funkcijo (opora iskanju skupnih interesov) in artikulacijsko funkcijo (proces izražanja javnega interesa) skozi vlogo zbiranja in hranjenja prosto dostopnega javnega gradiva, ki je družbeno koristno in katerega javnost vsakokrat posamično identificira, četudi se v ta proces ne vključuje velika večina množice¹¹, se pojavi vprašanje skupnih interesov. Projekt moderne se je namreč pokazal kot izredno izključevalen za veliko večino prebivalstva, ki ni sovpadalo z normativo dominantne kulture: moški, evropski, pozitivističen in humanističen (Muddiman, 1999). Ta aspekt je eden izmed najpogostejših dejavnikov, ki se jih navaja kot razloge za zaton javnega knjižničarstva ob koncu 20. stol., zato ga je potrebno nekoliko poglobljeno pogledati.

Čeprav se opozarja na različne družbene skupine kot so ženske in manjšine ter problematiko družbene izključenosti in t.i. zaslužno revnih¹² (Peatling, 2003), pa tudi na postmodernistično kritiko esencializma¹³ (Pateman, 2005), je v tem smislu posebej zanimiv fenomen družbenega razreda. Izpostavlja se, da so funkcije javne knjižnice bile sprva namenjene konstituciji in oblikovanju zavesti srednjega (meščanskega) razreda ter utrjevanju razredne stratifikacije (Black, 2000)¹⁴. Zato se lahko ob vprašanju: zakaj bi sploh obstajale javne knjižnice in bile odprte vsem, sledi idealističnemu in utilitarističnemu razmišljanju v in o BIZ. Knjižnica je tako predstavljala dvojno: prostor

¹¹ »Ko danes govorimo o javni sferi, mislimo predvsem na povezavo med vidnostjo in množičnimi pojavi, ki nimajo formalnega političnega značaja, zlasti množično kulturo, potrošnjo, obliko zabave in razvedrila ter oblikovanja osebnih identitet [...] Tako to ni več živahen prostor argumentacij, pač pa konstitutivna sfera za družbeno oblikovanje smernic potrošnje, identitetnih izbir in družbenega življenja« (Pinter, 2002, 20).

¹² Skupina uporabnikov, ki ustreza ang. *deserving poor*, zajema vse tiste, ki so bolj ali manj moralno sporni in večinoma nezaželeni uporabniki predvsem v splošnih knjižnicah (npr. brezdomci, alkoholiki, nekoč tudi pobiralci stav), za katere velja, da sami izberejo način življenja, ki jih postavlja ob rob družbe, in se tudi ne trudijo pomagati sami sebi. Ti se ločijo od nezaslužno revnih (ang. *undeserving poor*), ki imajo potencial bodisi zaradi dobrega značaja in trdega dela, bodisi zaradi priložnosti za izboljšanje ekonomskega statusa (npr. delavci). Black in Muddiman (1997b) navajata, da so se v VB splošne javne knjižnice že od začetka raje usmerjale k drugim. Kasneje je z invencijo »informacijske revščine«, ki se nanaša posledice družbenega sistema, javno splošno knjižničarstvo razširilo koncepcijo s »prikrajšanimi« (ang. *disadvantage*), kar je sporočalo, da knjižnice niso namenjene le delavskemu razredu, saj se ne misli le na revne pač pa tudi na vse tiste, ki so na katerikoli način ovirani (ekonomsko, etnično, spolno, starostno, jezikovno, fizično, itn.) in katerih status je posledica neenakopravne distribucije virov, tudi informacije. Opazarja pa se, da knjižnice dejansko niso ali pa le delno razvijale programe za zaslužno revne, bodisi zaradi nerazumevanja, bodisi zaradi nesprejemanja (Black, 1997b).

¹³ Postmodernizem in poststrukturalizem zavržeta univerzalni esencializem, ki temelji na tezi o resnični človekovi biti in išče razloge za vedenje posameznikov v njim najbližjih atributih (npr. spol). Sicer pa gre v raziskovanju identitet za premik od klasičnega pogleda neenakosti, ki se naslanja razredno družbeno delitev, k zanimanju za »druge« oblike družbene delitve, kot so: rasa, spol, etnična pripadnost, spolna usmerjenost, itn., ki se med seboj prepletajo. Kljub temu je družbeni razred še vedno pomembni element tudi v tovrstnem raziskovanju, saj povezuje tudi praksami identifikacije (samopripisa) in označevanja.

¹⁴ Zaradi omejenosti tovrstnih študijev v področju BIZ in prostora v pričujoči nalogi, se bo problematika družbenega razreda ponazorila skozi prakse izključevanja v javnih, zlasti splošnih knjižnicah v VB, za katero tudi nekako velja, da so se v njem najbolj jasno oblikovali družbeni razredi.

samorealizacije posameznika, ki je izhajal iz dolžnosti do (kapitalistične) družbe, in prostor pobega in/ali odvrčanja pozornosti od vsakdanjih težav ob »sproščanju s kič literaturo«. Javna knjižnica pa je vsaj do 1. svetovne vojne optimistično poudarjala pomen znanstvenega in estetskega izobraževanja, pri čemer se je srednji razred kazal kot odrešenik civilizacije, ki je hkrati skušal razširjati lastni vrednostni sistem (Black, 1996). V primeru angleških viktorijanskih knjižnic se je najbolj zavzemalo za kultivacijo delavskih umov (Muddiman, 2000a). Temeljni predpostavki, značilni tudi za ameriško okolje, sta bili: 1) bralci so bolj civilizirani od nebralcev in imajo več možnosti prehajanja po družbeni lestvici in: 2) knjižnica je pomembna za razvoj mislečega državljana, saj zanimanje za resno literature pripomore k družbenem napredku (Eddy, 2001). Iz omenjenega je razviden tudi pomen znanosti, ki postane edina podoba resnice (Black, 1996).

Vendar se pojavi paradoks, ko javne knjižnice ne uspejo realizirati svojih načrtov. Večina delavskega razreda je zavračala knjižničarsko prakso, ne samo javnih, pač pa tudi privatnih delavsko in/ali delodajalskih knjižnic. Zavračanje ne izhaja le iz prototipa delavskega bralca (tj. fr. *le grand enfant*), ki še vedno pripada »predmoderni dobi« in je nagnjen k »zabavni literaturi« ter oralni komunikaciji (prim. z Lyons, 1999), pač iz tudi vsiljevanja moralnega reda, ki se odraža zlasti v primeru, ko si delavci raje organizirajo lastne knjižnice (Pateman, 2005). Navkljub temu, pa je potrebna previdnost pri trditvi, da so knjižnice izvajale le nadzor. Ko se knjižnico postavi v proces in posledice industrializacije¹⁵, se namreč izrisuje tudi njena vloga stabilizacijskega »agenta«, ki korigira družbene napetosti in »bolezni« (Black, 1996). Pri tem ni odveč poudariti, da so se »alternativni« tipi knjižnic, kot so npr. delavske knjižnice prav tako soočale s težavami uresničevanja idej javne knjižnice, saj so jih večinoma ustanavljali in uporabljali samouki delavci, torej tisti, ki so prepoznali lastni način emancipacije. Po drugi strani pa so se javne splošne knjižnice manj ukvarjale s kmečkim prebivalstvom, ki je večinoma pripadalo generaciji poslušalstva, čeprav je njegova pismenost vseskozi višala (prim. z Lyons, 1999; Sturges, 1996). Zato pa so imele javne knjižnice presenetljiv uspeh pri pripadnicah srednjega razreda, ki so postale prave potrošnice popularne kulture (Eddy, 2001). Vloga knjižnice v kontekstu izrabe prostega časa, je že tedaj postala predmet kritik, kar se obdrži tudi v današnjih kritičnih opazkah, da knjižnica ponuja večinoma potrošniške in spektakelske užitke.

¹⁵ Industrializacija sovпада s pojavom modernizacije, ki je tudi pomemben aspekt postmodernistične države. Modernizacija je termin, ki označuje tehnološko racionalizacijo dela ter spremembo dela in organizacije, ob tem pa tudi spremembo socialnega karakterja in normalnih biografij, življenjskih slogov in ljubezenskih norm. Meščanska industrializacija je ukinjala fevdalno ureditev in vzpostavila tržno delitev med bogastvom in revščino, ki se je odražala v projektu razsvetljenstva. Hkrati so se pokazali tudi negativni učinki: ekološke katastrofe, fordizem, birokratska organizacija. S krizo industrijske modernizacije nastopa postindustrijska modernizacija, ki uvede računalniško vodenje in načrtovanje ter individualizirano proizvodnjo (obrtništvo) (Ule, 1989).

Zaradi večje ali manjše uspešnosti prvotnih javnih knjižnic, je zato zanimivo opazovati tudi razvoj idej javnega knjižničarstva med obema vojnoma, ki so ga v britanskem prostoru prevzele t.i. socialne knjižnice. Prek vse obširnejše in raznolike knjižnične mreže so si zadale cilj: »zlepiti« družbene sloje. S privabljanjem različnih izključenih skupin (tudi otrok), so poskušale izvajati prakso kulturnega izobraževanja in asimilacije. Tudi ta ideja se je začela krhati takrat, ko se je ambicijam krepitve srednjega sloja, pridružila še ideja preprečevanja širjenja radikalnih, še posebej socialističnih idej (Black, 2003). Zato se trdi, da so tudi te knjižnice doživele »neuspeh«. Še kasneje v 70. letih 20. stol. se je izkazalo, da knjižnice občutneje favorizirajo srednji sloj in njegovo kulturo (Muddiman, 2000a). Tako v tem obdobju - visoki moderni - niso prevladovalle ideje fordistične ekonomije (velike knjižnice), standardizacije (splošni knjižničarski servisi), delitve dela (številni oddelki), množične produkcije (povečana uporaba knjižnic) ter navdušenja nad novo tehnologijo, pač pa jo je zaznamovala tudi zavest, ki se nanaša na frustracijo splošnega spodkopavanja razrednega sistema (Black, 2003). Ne glede na to, poskusi pristopanja h pluralizmu tj. razvoju storitev, ki so namenjene družbi kot celoti (in ne npr. etnocentrični), in ki niso bile omejene le na knjižnično stavbo (Black, 1997b), zaradi okornih birokratskih struktur ostajajo le načela. In ne glede na razpoke med teorijo in prakso, se tudi ob koncu 20. stol. se še vedno izrisuje najbolj vidna značilnost moderne javne knjižnice: univerzalistični (usmerjenost k storitvam namenjenim vsem, oziroma večini)¹⁶ pristop, ki sovpada z »utopijo« o univerzalni knjižnici (Muddiman, 1999, 2000a).

2.2.2 Profesionalizacija

Iz navedenih razlogov se *profesionalizacija*, kot drugi izbrani objekt pregleda kritike moderne, neposredno dotika uspehov, oziroma neuspehov projekta moderne. Z vidika homogenizacije je zanimiva Dayova (2005) trditev, da knjižnice niso nikoli zanikale, da bi rade postale centri dokazov realnega. Še več, stremele so k cilju, da postanejo konstruktorke realnosti, kar jim dodeljuje tudi zgodovinsko vlogo centrov razvoja moči. S pa tem tudi konstruktorjev subjektivnih in objektov moči (po Latour¹⁷). Skupaj z zagovorništvom človekovih pravic v razvijajoči se socialni državi, ki daje velik poudarek znanosti in napredku, je tako nastopilo spoznanje, da morajo tudi knjižnice same postati znanost. Kot se pogosto poudarja, so »prave« knjižnice le tiste, ki so strokovno vodene.

Vendar moderna knjižnična znanost ne pomeni le potrebe po ustanavljanju profesionalnih teles in izobraževanju ter institucionalizaciji BIZ od konca 19. stol. naprej, pač pa ima tudi svoje specifične karakteristike. Njeni zametki so posebej razvidni v razvoju javnih znanstvenih knjižnic v osrednje

¹⁶ Obstajata pa še selektivni (storitve namenjene potrebam posameznih skupin) in partikularni (storitve bazirane na potrebah skupnosti).

¹⁷ Prim. z Latour, B. (1996). Ces réseaux que la raison ignore - laboratoires, bibliothèques, collections. V Jacob, C.; Baratin, M. (ur.). *Le pouvoir des bibliothèques: la mémoire des livres dans la culture occidentale*. Paris: Albin Michel. Str. 23-46.

evropskem, germanskemu, oziroma germaniziranemu prostoru. Zatorej Schrettingerjeva »knjižnična znanost« (nem. *Bibliothekswissenschaft*, ki se prevaja tudi kot »knjižnični inženiring« (prim. z Hauke, 2005)), v začetku 19. stoletja, ne pomeni le prvega zapisa termina, pač pa tudi prevrednotenje razsvetljenske podobe knjižnice, ki se je pri ureditvi zgledovala po sistemu znanosti in narave (reprezentacijska vloga), šele nato pa je predstavljala tudi prostor izobraževanja (Garret, 1999, Buckland, 2005)¹⁸. Schrettinger postavi temelje knjižnične znanosti o knjižnični organizaciji, ki presega klasifikacijo znanosti in muzejsko-arhivsko funkcijo, saj postanejo pomembnejše naslednje predpostavke: funkcionalnost, učinkovitost in interni sistem odvisnosti knjižnice¹⁹. Tovrstna tendenca je kasneje posebej razvidna v normativni postavki ameriškega knjižničarskega združenja (ALA): omogočiti najboljše branje za čim širšo množico, s kar najmanjšimi stroški (Miksa, 1996, 108).

Po drugi strani pa se je pojavila tudi potreba po sistematičnemu pristopu k vse večji ekspanziji ter fragmentaciji produkcije dokumentov, informacij in znanja. Po Blacku, Muddimanu in Plant (2007) se moderna doba lahko označuje tudi kot zgodnje informacijska doba, saj je že razvijala svoje informacijske in komunikacijske strukture. Informatizacija²⁰ je v tem obdobju, vsaj v Veliki Britaniji, drugje pa nekoliko kasneje, tesno povezana z drugo industrijsko revolucijo in je razpoznavna prek nekaj dejavnikov. To so npr.: racionalizacija znanstvene dokumentacije, managementa znanja v podjetjih, oziroma specialnih knjižnicah, razpršenost komunikacijskih in pisarniških tehnologij ter vse večje zanimanje države za tehnične informacije. Zato informatizacija postane tudi osrednja tema in cilj, informacija pa središče napredka, pri čemer se ji dodeli znanstveno, tehnično in tržno vrednost. Vendar pa informacija pod pogoji moderne simultano vključuje tudi estetične, etične in politične vrednote. Kot izpostavlja Day (2001a): ko se informacijo obravnava v tehničnem teoretičnem aspektu, se ji kot stvari dodeljuje atribut resničnosti in dejanskosti, z njo se lahko izvaja nadzor nad ljudmi in komunikacijskimi skupnostmi, ter standardizacijo semiotičnih afektov in vedenjskih opcij. Hkrati takšna informacija kot stvar zabriše temelje lastne reprezentacije in produkcije, s čimer se izkazuje kot ahistorična.

¹⁸ Čeprav Clark (2000) navaja, da je že za razsvetljensko knjižnico značilna uporaba sistematizacija disciplin in z njo tudi birokratizacija knjižnih zbirk.

¹⁹ Schrettingerjeva najpomembnejša spoznanja povzame Garret (1999, 20-21), in sicer: 1) postavi se distinkcija med vidnim redom (opazovanjem) in resničnim redom (resnico), kar posledično pomeni izstop knjižnice iz področja reprezentacije, 2) distinkcija (ki se nanaša na prvo) med bibliografskim zapisom in fizično knjigo – objektom, ki se ju lahko manipulira ločeno in povezuje z unikatno identifikacijsko številko (signaturo), 3) distinkcija med knjižničarjem in njegovim spominom o knjižnicah tj. odvzem knjižničarjeve funkcije posrednika med bralcem in zbirko, ter posledično postavitve kataloga namesto njega, ter 4) zagotoviti knjižničnim uporabnikom predmetni dostop, ne da bi jih pri tem okvirili le na en sistem (sistematski katalog, ki temelji na intertekstualnih odnosih tj. linija sorodnosti do vsebine, zamenja predmetne kazalke).

²⁰ Z informatizacijo se večkrat razume kompjuterizacija ali avtomatizacija delovnih procesov. Sicer pa slednje označuje tudi ekonomsko paradigmo, ki za razliko od modernizacije (prehoda od poljedelstva k dominaciji industrije – industrializacija) daje poudarek storitvam in informacijam. Proces prehoda od modernizacije k informatizaciji se označuje tudi kot ekonomska postmodernizacija, ki se zgodi ob koncu 20. stoletja (prim. Negri, 2003, 231-248). Medtem pa informacionalizem po Castellsu (2000, 17) pomeni usmeritev k razvoju informacijske tehnologije – akumulaciji znanja in kompleksnim informacijskim procesom.

Pod aksiomom napredka se je razvijala tudi zgodnja dokumentalistka, ki je stremela k uresničevanju unificiranega globalnega sistema nadzora nad dokumenti (Black, 1996), ki je pogosto utopističen. Večkrat se je spogledovala tudi s projektom enciklopedizma²¹. K temu so pomembno prispevale tudi vizije o oblikovanju univerzalne knjižnice, ki se naj bi kasneje uresničevala prek ideje univerzalne bibliografske kontrole. Ob tem so se razvijali še postopki racionalizacije, standardizacije, klasifikacije, stroji »išči-najdi«, kar v veliki meri sovпада tudi z fordističnimi značilnostmi produkcije (prim. z Black, 2007)²². Ob znanstvenem, se razvije še informacijski management²³, ki poskuša obvladovati informacije za potrebe razvoj in uspeh posameznih podjetij, korporacij, pa tudi vojske ipd. Pomembno mesto dobi tudi v oddelkih javnih knjižnic po 1. sv. vojni. Predvsem pa je sovpadala z »aristotelovo linijo« knjižničarstva, ko se s sociološkim proučevanjem funkcije BIZ daje poudarek komunikaciji, tehnološki inovaciji in znanosti o informaciji (McCrimmon, 1994).

Vse večji poudarek na tehničnih znanjih in tehnologiji zbiranja, obdelave in desiminiranja, ki je stroki navsezadnje dodeljevala status nevtralnosti, pomeni tudi rapidno potrebo in rast kadrov, ki razvijajo sofisticirane birokratske postopke. Vendarle pa naraščanje pomembnosti tehničnih znanj trči na feminizacijo profesije. Najprej v amerškem (Deweyeva šola, 1876), kasneje, med obema vojnama pa še v evropskem prostoru (Maack, 1994). Če so se prostori knjižnic skorajda »navadili« na uporabnice, bralke, pa se je tudi stroka morala soočiti s kontradiktorno transformacijo moških prostorov (intelektualni/civilni, participativni/javni) v ženski prostor (kulturno/moralno/privatno). Da bi se omilile posledice, ki so jih prinesle kvalitete pripisane ženskam (skrb, senzibilnost, gospodinjstvo), se je pojavila trditev, da je izobraževanje na način pridobivanja tehničnih znanj ženske transformiralo v »mehke tehničarke« (Eddy, 2001; Garrison, 2003; prim. še z Pawley, 2003). To je sicer pogojevalo še vedno aktualno hierarhično in teritorialno diskriminacijo (prim. z Maack, 1994), čeprav se priznava vrednost, da se jim je izobraževanje na univerzitetni stopnji sploh omogočilo (Južnič, 2002).

²¹ Npr. La Fontaine in Otletove univerzalistične vizije, H. G. Wellsovi [1938] »svetovni možgani«. Za obdobje po 2. sv. vojni pa se zlasti poudarja prispevek S. Briet [1951], ki dokumentalistiki zadaja nalogo dokumentirati ne le dokumentov, pač pa znanost (»tudi antilopa je dokument«). Prim. z Day (2001a, 2001b); Muddiman (1998); Rayward, 1997, 1999).

²² Fordizem se po Websterju (2002, 64-68) razume kot množična produkcija (velike tovarne, ki so bile pogosto obkrožene z delavskimi okrožji, linijska produkcija), industrijski delavci (moški, plavi ovrtniki, sindikati), množično potrošništvo (zadolževanje, marketinštvo, oglaševanje); nacionalne države in njeni oligopoli; in načrtovanje. Značilen naj bi bil za obdobje med 1945 in 1973. Medtem pa Black in drugi (2007, 24) poudarjajo, da je bil fordizem vpliven vsaj ¾ 20. stol. in zajema sledeče: standardizacijo izdelanih produktov z zamenljivimi deli, posebni stroji za množično produkcijo, aplikacija taylorizma in znanstvenega managementa pri podrobnosti razdelitvi nalog in intenzivnem nadzoru, implementacija linijske produkcije, množično oglaševanje in servisi, finančna in socialna podpora delavcem kot stimulacija za zahteve in nadomestilo za monotonost ter diferenciacijo in raz-usposabljanje (ang. de-skilling), nadzor nad konceptualno in praktično informacijo, ki se giblje od delavcev preko menedžerjev do lastnikov kapitala.

²³ Izraz informacijski management (IM) se v slovenskem prostoru redko pojavlja in se zlasti navezuje na specialne knjižnice (npr. glej revijo *Knjižnica*, 1993, št. 3). Gre za sistem nadzora nabave, organizacije, varovanja, shranjevanja, poizvedovanja in diseminacije informacijskih resursov za potrebe raznih oblik organizacij, poslovnega sektorja, itn. V splošnem pa označuje učinkovitost informacijskega sistema in transferja. Zajema predvsem sisteme poizvedovanja informacij (Ingwersen, 1995). Vključuje tudi prakse dokumentalistike, upravljanja z viri in organizacijo tehnične infrastrukture. Slednji se srečuje tudi z izrazom knjižnični management, ki zajema modele in postopke administracije in upravljanja knjižnice, v katero sodijo tudi nekateri vidiki načrtovanja zbirk za različne potrebe profitnega sektorja, ipd. Vendar se IM ne usmerja le navzven pač pa tudi na vznoter, saj se izrablja tudi za učinkovitost knjižnice kot organizacije.

Sicer pa kritika opozarja, da profesionalna moč povečini ni izhajala iz »odkrivanja« znanja, pač pa iz organizacije vednosti (Black, 2007). Oziroma kot je pogosto zaslediti: knjižnice so s svojimi praksami nadzirale vednost, zlasti z vidika klasifikacijskih shem (Black, 1996). Cilj »nadzora diskurza« pa se je manifestiral v tehnobirokratski in managerski, svetovljanski in pragmatični instituciji (Muddiman, 1999), ki je vse težje uresničevala težnje moderne, kot so: emancipacija skozi znanost, razum, humanizem in javno znanje. Totalnost moderne, ki danes odseva posebej v segmentu managamenta znanja²⁴, namreč razvija sisteme shranjevanja in manipulacije znanja, ki je kodificirano in komodificirano (Day, 2001b). Tudi tu je znanje predmet tiste funkcije knjižnice, ki jo označuje kot nosilec izobraževanja in civiliziranosti oziroma »apostole kulture« (Garrison, 2003), v knjižničarstvu sicer označena kot »platonova linija« (McCrimmon, 1994). Kodificirano znanje se pojavlja zlasti v fenomenu knjige - Kanona, ki se razvija iz projekta najbolj primernih knjig. Znanstveno-ekspertna dimenzija pa se posebej uveljavi s prostim dostopom do gradiva²⁵ (Black, 2001), s čimer si razvije lastni panoptični model. Nenazadnje epistema moderne v središče postavi človeka kot objekt z neko vrednostjo in spoznavajoči subjekt. Black (2005) opaza, da so zgodnje javne knjižnice blažile simptome družbenih bolezni (moralno, politično-ekonomske)²⁶, ki so ogrožale družbeni red. To so bili prostori redu in pripisovanja točno določenih navad in vrednot (točnost, trdo delo, varčnost, zdrav um, zdravo telo, ipd.), ki so po avtorjevem mnenju kasneje v postmoderini dobi postavljene nekoliko v ozadje. Moderna knjižnica podaja tako knjižničarju kot uporabniku specifično knjižnično izkušnjo, ki temelji na vrednotah redu, nadzoru in prepovedi (Radford, 1998). Mnogi kritiki so prepričani, da se tovrstni aspekt v BIZ ni izpostavljal, ker se je vseskozi idealiziralo njeno nevtralnost in objektivnost (Iverson, 1999).

Preden preidem h konceptu znanosti in znanstvenega spoznanja v BIZ, pa je v nadaljevanju potrebno na kratko predstaviti še pogled na *ideološke karakteristike BIZ*, iz katerih je razvidno, zakaj knjižnica in BIZ nista nevtralni, četudi se zato zavzemata.

2.2.3. Ideologi-zacija

²⁴ Management znanja (ang. knowledge management) se razvije iz informacijskega managamenta in označuje proces zbiranja, organiziranja, shranjevanja in uporabe informacij in podatkov, ki se pojavljajo znotraj določene organizacije. Usmerja se zlasti na informacije, ki jih imajo posamezniki (t.i. tiho znanje), kakor tudi na eksplicitne informacije in podatke. Proces je močno odvisen od elektronskega okolja, zlasti orodja svetovnega spleta. Podobno kot IM se lahko aplicira v storitve in v proces upravljanja knjižnice kot organizacije.

²⁵ S predmodernim obdobjem oziroma z nastopom moderne v BIZ se fond paradoksalno začne umikati v zaprta skladišča, tako zaradi vloge katalogov, kot tudi zaradi porasta števila publikacij, kot to navaja Clark (2000) za nemške znanstvene in univerzitetne knjižnice. V ameriških splošnih knjižnicah se odprti dostop skupaj z referalno dejavnostjo začne uveljavljati na prehodu v 20. stol. V Sloveniji pa se prosti (svobodni) dostop do polic uvaja v 60. letih 20. stoletja (prim. Naprudnik, 1957; Knjižnice s prostim dostopom do polic, 1957).

²⁶ Za primer navajam Pirjevčevo (1940, 53-63) kritično opazko do tistih javnih knjižnic, ki nastale iz potrebe po »dobrodelnosti«. Med drugim dvomi, o verodostojnost raziskav, ki so dokazovale upad alkoholizma v tistih okrajih, kjer so bile prisotne knjižnice. Vendar pa Pirjevec, potem ko uvidi slabosti enosmernih knjižnic, tj. tistih, ki so nagnjene k določenemu svetovnemu nazoru, paradoksalno navaja, da pa bodo resnično nevtralne javne knjižnice »bodočnosti«, ki bodo izkoreninile »manjvredno literaturo«.

Predpostavlja se, da BIZ ne more realizirati svojih načel in ciljev, ker tudi sama odraža domeno belega, srednjega razreda, »mainstreamovskega«, heteroseksualnega človeka, kot se to opiše za ameriški prostor (Alcock, 2003). Kritično-aktivistični pristopi pa so marginalizirani (prim. s Samek, 2003a, 2003b) in stigmatizirani, saj naj ne bi predstavljali nič novega, ali pa naj bi celo škodovali stroki (prim. z Bundy, 1987)²⁷. Med drugim se izpostavlja tudi naivno spoprijemanje s tehnološkim razvojem, saj tudi tehnologija sama po sebi ni nevtralna (prim. z Birdsall, 1994). Zato se večkrat poudarja, da se nekritično sprejemanje ideoloških praks v znanstvenem okvirju kaže kot »ujetost« v lastne diskurzivne formacije (Wiegand, 1999), kar je posebej opazno na področju izobraževanja v BIZ (Pawley, 1998). Slednje se zlasti nanaša na odsotnost pestre palete kritičnih teorij²⁸. Ob vsem tem korpusu pa se je za pomembno referenco izkazalo teoretično delo M. Harrisa, čeprav se je osredotočil predvsem na ameriško okolje.

Harrisovo (1986a, 1986b) stališče izhaja iz hegeljansko-marksističnega vidika, pri čemer je prepričan, da je BIZ potrebno razumeti z nivoja višjih kulturno-ideoloških aparatov, zlasti z vidika ideološke hegemonije. Medtem ko se ta nanaša na Gramscijeva spoznanja, ki so v pričujočem tekstu pojasnjena nekoliko kasneje, pa je Harrisu pomembna ločnica med knjižničarji in novinarji. Z vidika selekcioniranja novic in subvencioniranja informacij je razlika v dveh točkah: 1) samo-reprezentaciji knjižničarjev kot »apostolov kulture« s kulturno in moralno odgovornostjo do bralcev in trditvi, da 2) knjižničarji niso vključeni v proces formiranja, ampak le zbiranja informacij. Čeprav je slednjemu moč oporekati vsaj v tisti perspektivi, ko BIZ sodeluje pri formaciji in reprezentaciji informacij²⁹, pa je Harrisu posebej pomembna vključenost v proces konstrukcije kanona (predvsem po Carey, 1984) in kulturnega okusa (po teoriji H. Gansa), ki sta pogoj reprodukcije hegemonije na področju kulture (ki vključuje tudi znanost). Ko knjižničarstvo opredeljuje kot dejavnost zbiranja, ohranjanja in

²⁷ Med temi se navaja raznolike skupine t.i. kritičnih knjižničarjev, od katerih omenjam le nekatere. V ZDA se med prve poskuse šteje čas že 30. leta 20. stol., vendar šele v 60. letih, po dolgotrajnem lobiranju in upiranju pri ALA, ustanovijo *Social responsibility round table*. Posebej pa se opozarja na obdobje 90. let. 20. stol., ko se v okviru novih družbenih gibanj ustanavljajo različne skupine (npr. skupine *Progressive librarians guild*, *Librarian activists*, itn.). Tudi na Švedskem že v 60-tih letih ustanovijo *Bibliotek i Samhälle*, ki je svoj smisel utrjevala na socialističnih idejah. Medtem v Mehiki leta 2001 ustanovijo t.i. mehiški krog *Circulo de Estudios sobre Bibliotecologia Politica y Social* in skupaj z argentinskimi kolegi *Grupo de Estudios Sociales en Bibliotecologia y Documentacion* napišejo deklaracijo o informaciji, dokumentaciji in knjižnicah. Skupine kritičnih knjižničarjev imajo tudi v Avstriji (KRIBIBI) in Nemčiji (AKRIBIE). V Veliki Britaniji je posebej aktivna skupina *Information for Social Change*, v kateri so skupaj z različnimi partnerji ustanovili tudi podporno skupino kubanskim knjižnicam, okoli katerih se je zadnja leta razvila živahna debata.

²⁸ Kritične teorije kot del mreže družbenih ved niso homogena skupina, saj se jih ne obravnava kot univerzalno slovnico revolucionarne misli, ki je objektivirana in reducirana na točno določene strategije, in so zato pogosto tudi napačno interpretirane. Zgoščena opredelitev kritičnih teorij bi lahko zajemalo sledeče: »vse misli so v osnovi rezultat odnosov moči, ki so družbeno in zgodovinsko konstituirane; dejstva ne morejo biti izolirana od vrednot oziroma niso odmaknjena od oblik ideoloških predpisov; odnos med konceptom in objektom in med označencem in označevalcem ni nikoli stabilen ali fiksiran in je pogosto pogojen z družbenimi odnosi kapitalistične reprodukcije in potrošništva; jezik je osrednji pri oblikovanju subjektivnosti; nekatere skupine so bolj privilegirane kot druge (in razlogi so lahko različni); zatiranje, ki označuje današnjo družbo je najbolj reproducirano takrat, ko podrejeni (zaposlavljeni) sprejmejo lastni družbeni status kot naravno, neizogibno, nujno; zatiranje ima mnogo obrazov in je vedno na račun nekoga drugega ter pogosto tiho preide v medsebojno povezovanje med njimi; splošno sprejete raziskovalne prakse so, pa čeprav pogosto ne namenoma, vpete v sistem reprodukcije zatiranje razredov, rase in spolov« (Kincheloe, 1994).

²⁹ Ne le vloga pri konstituciji vednosti pri katalogizaciji in klasifikaciji že selekcioniranega gradiva (npr. pomen avtorstva), temveč tudi skozi specifične učinke v modusu informacije pri računalniško posredovani komunikaciji npr. v podatkovnih zbirkah (prim. s Poster, 1990, 2001).

diseminacije predvsem visoke »resne« kulture in tovrstnega kulturnega okusa³⁰, je to zato, ker imajo v verigi kulturne industrije kanona (Knjige) največ moči založniki in recenzenti. Njihove odločitve nato legitimizirajo knjižnice, in sicer z utemeljitvijo, da so s svojim specialnim znanjem zmožni razlikovati med dobrim (vrednim) in slabim. Selekcija je torej najbolj pomembnejše orodje BIZ pri konstrukciji in predpisovanju kanona. Samozavest pa je pridobljena z nagnjenjem knjižnic, da svojo vlogo vidijo kot zrcalo družbenega dogajanja, za katerega se predpostavlja, da je demokratično in pluralistično. Potrditev pa izhaja iz pogojev apolitične pluralistične paradigme³¹, ki sicer podeljuje profesionalno avtonomijo zato, da se ukvarja pretežno s tehnikami učinkovitosti, produktivnosti in uporabnosti.

Ko Harris poda še primerjavo s šolstvom ugotavlja, da je tudi BIZ ena od simbolnih institucij, ki s produkcijo in distribucijo dominantne kulture subtilno reproducirajo obstoječe odnose moči, saj skrbijo za simbolni atribut »biti izobražen«. Gre za pojem kulturnega kapitala (po P. Bourdieu), ki prinaša različne »pake« lingvističnih in kulturnih sposobnosti, ki jih posameznik osvoji, oziroma ponotranji na poti prek razrednih ovir svoje družine. To so miselni koncepti, kvaliteta stila in mišljenja, ter tipi dispozicij določenih vrednosti in statusov, ki so določeni s strani dominantnega razreda. V tem smislu knjižnice ne samo posredujejo določeno kodificirano znanje, ampak ga tudi legitimirajo. V nasprotju s tem t.i. »simboličnim nasiljem« je Harris prepričan, da visoko kulturne ustanove, med katere se štejejo tudi knjižnice, marginalizirajo, oziroma preprosto ignorirajo »manj statusno« znanje in njegove potrošnike.

Izhajajoč iz Bourdiejevega stališča, pa Budd (2003) nadalje ugotavlja, da legitimizacija ne poteka le zaradi distribucije visoke kulture kanona, pač pa se zaradi nezadostne refleksivnosti prenaša določeno filozofsko dokso v celoti. Z definiranim zbiranjem gradiva in določanjem dostopa, svetovanjem bralcem in odobravanjem licenciranja je prisotno zavestno odločanje v procesu legitimacije simboličnih dobrin dominantne kulture. Ravno se zato lahko Harrisovi Knjigi, ki indicira simbolično reprezentacijo visoke kulture in kanona zahodne civilizacije (Raber, 2003), očita omejenost na visoko tiskano kulturo in na bibliotekarstvo, in s tem izključuje celotno področje informacijske znanosti.

³⁰ In je zatorej aktivno vključena v spor s popularno kulturo.

³¹ Harris razloči štiri interesne skupine, ki določajo značilnosti pluralistične paradigme značilne za ZDA: 1) *Avtorji (tvorci)*: a) vsi Američani imajo svobodno izbiro mišljenja, in b) vsi Američani imajo enakopravno pravico do pisnega izražanja, 2) *Založniki*: a) ameriški založniki so zavezani k nevtralnemu odnosu do gradiva, ki ga izdajo, in b) distribucijski kanali so za to gradivo prosto odprti in pluralistični, kar velja tudi za knjižnice, 3) *Knjižnice in knjižničarji*: a) knjižničarji so zavezani k 1. amandmaju ustave in aktu *Library Bill of Rights*, b) knjižničarska zavezanost k nevtralnosti pomeni zagotavljanje uravnotežene nabave tj. pluralistične nabave gradiva, c) knjižničarji imajo »profesionalno avtonomijo«, ki jim zagotavlja prosto izbiro gradiva upoštevajoč 1. in 2. točko, d) knjižničarji imajo strokovnjake in sofisticirano znanje za selekcijo knjig, da lahko uspešno izpolnjujejo 1. in 2. točko, e) knjižničarji imajo zagotovljeno zadostno količino finančnih virov s katerimi lahko uspešno izpolnjujejo 1. in 2. točko, 4) *Knjižnični uporabniki*: a) uporabniki imajo pluralistične interese; b) uporabniki morajo, in v splošnem sprejemajo knjižničarjevo profesionalno odgovornost za zbirke in programe knjižnice; c) uporabniki lahko vplivajo na politiko in prakso knjižnice preko ustaljenih komunikacijskih poti.

Vendarle pa v nadaljevanju ostajam pri Harrisovi aplikaciji Gramscijevega pojma »ideološke hegemonije« oziroma le hegemonija, ki ga naposled uporabi tudi Raber (2003), nanašajoč se na Wiegandov (1999) predlog³² o uporabi kritičnih teorij. Gramsci kot neomarksist, je za razliko od Marxa menil, da lastništvo proizvodjalnih sredstev ni zadostno jamstvo, da bo imel vladajoči razred monopol nad oblastjo v družbi. Ta obvladuje na dva načina: prek »dominacije« (politična družba, represivni aparati npr. policija) in »ideološke hegemonije« (civilna družba)³³, tj. intelektualne in moralne postavke vodilnega razreda. Slednja je zelo pomembna, zato hegemonija potemtakem označuje silo, ki stremi k razširitvi oziroma intelektualni in moralni asimilaciji vseh drugih skupin, da bi le te aktivno ali pasivno privolile v temeljne vrednote hegemonске skupine (prim. z Bibič, 1987). Cilj je, da ima slednja v (kapitalistični) družbi *status quo*. Pri tem se ne opira na strategijo vsiljevanja vrednot in mišljenja, pač pa na metodo prepričevanja. Vladajoči razred sicer ohranja dejanski nadzor in hegemonijo, ki zaradi kompromisov do prebivalstva nikoli ni popolna. Ker se vsi člani podrejenega razreda do neke mere zavedajo svoje izkoriščenosti, se vladajoči razred pri zagotavljanju svojega položaja ne more zanašati na lažno zavest (tj. marksistični koncept ideologije). In ravno zato država ne more delovati izključno v interesu lastnikov proizvodjalnih sredstev.

Zanimivo je, da se Raber raje osredotoči na knjižničarje same in jih označi za »organske intelektualce«, ki imajo pomembno vlogo pri ohranjanju hegemonije zgodovinskih blokov nad odnosi ekonomske produkcije in civilne družbe. Če je zgodovinski blok relativno stabilna družbena forma, ki jo tvorita baza in nadstavba (superstruktura), je torej zelo pomemben koncept, ker je odvisen tudi od političnih principov in zavezništov, ki jih subjekti izpogajajo in spreminjajo. Po Raberju današnji zgodovinski blok (v ameriškem prostoru) temelji na kapitalistični demokraciji, v kateri prevladuje privatna lastnina nad produkcijo in delovno silo, in ideološki organizirani parlamentarni politiki. Medtem pa je Gramscijev intelektualec lahko vsak, ki se ukvarja s pojmom kulture, produkcije ipd. v najširšem smislu. Intelektualci imajo ključno mesto v državi in so »komiji« vladajoče skupine za izvajanje podrejenih funkcij družbene hegemonije in politične vlade (Gramsci, 1974: 593), ter so s tem posredno, pa tudi neposredno v funkciji vladanja, predvsem pa vodenja (Lukšič, 2000). Pri tem ne gre pozabiti, da si vsak družbeni razred, ki nastane na področju kake bistvene funkcije v svetu ekonomske proizvodnje, v celoti in organsko ustvari enega ali več intelektualnih slojev, ki ji dajo homogenost in zavest o lastni vlogi, tako ekonomski, kot tudi družbeni in politični. Obenem pa vsaka taka »bistvena« skupina odkrije že obstoječe intelektualce (Gramsci, 1974, 585). Za razliko od slednjih, ki se jih poimenuje tradicionalne intelektualce in za katere se zdi, da predstavljajo zgodovinsko trajnost (lasten

³² Predlaga proučevanje teoretikov: M. Foucaultja, J. Habermasa, A. Gramscija, H. Longino, M. Jacoba, S. Hardinga.

³³ Čeprav Gramsci ni izčrpno obravnaval sestavine civilne družbe, je moč po Bibiču (1987) tudi knjižnice uvrstiti v civilno družbo, pod kategorijo organizacije v kulturi.

spomin, stan zaradi česar se razglasa za neodvisne, npr. duhovništvo), pa so po Raberju strokovnjaki v BIZ bolj organski intelektualci (tehnik, inženirji, menedžerji, ekonomisti, odvetniki, knjižničarji in sedaj tudi informacijski profesionalci). Torej tisti, ki organizirajo vladajočo (kapitalistično) hegemonijo in njeno kulturo³⁴.

Ravno zato je možno, da se v BIZ vprašanja povezana z zgodovinskim blokom preprosto ne bodo pojavila, saj strokovnjaki v BIZ sprejemajo legitimacijo in ne vidijo smisla razmišljati o zgodovinskem bloku. Vsa nasprotja, ki se pojavijo pa so ali marginalizirana, ali pa prezrta, ne samo v knjižničarstvu, (B) pač pa tudi v IZ. Pri knjižničarjih kot organskih intelektualcih se zdi, da imajo nekakšno avtonomijo, ko je govora o področju selekcije gradiva in zagotavljanja določenih servisov. Vendar je ta avtonomija osnovana na profesionalni ideologiji nevtralnosti in zavezanosti intelektualni svobodi. Na podlagi svojega statusa in zaupanja knjižničarji kot profesionalci demonstrirajo svojo dejavnost kot nediskriminatorno prakso, ki pa bazira na objektivnem raziskovalnem diskurzu in pozitivnih zakonih, ki določajo javno odgovornost (Harris, 1986a, 1986b; Raber, 2003).

Raber (2003) zato razumevanje organizacije družbenih formacij, predvsem pa vloge intelektualcev v politiki, nadalje razvija z Althusserjevimi (1980) institucijami nadstavbe. Althusserjevi ideološki aparati države (IAD)³⁵ so nadgradnja Gramscijevega koncepta hegemonije s psihoanalitičnim pridihom, ki pokaže moment povezave med bazo in nadstavbo, ko se pri dejanskih historičnih lokacijah subjekta v družbeni formaciji ekonomske in intelektualne realnosti povežeta. Tako »ideologija« interpelira individuum v subjekte, oziroma drugače povedano: subjekt je sicer učinek ideologije, vendar tudi pogoj. Z omenjenega izhodišča se lahko nadalje teoretsko opredeli (možnosti, načine) spreminjanje razmerij v hegemoniji. Raber sicer priznava, da je knjižnica (BIZ) kot ideološki aparat države³⁶ tako vir za podporo, kot tudi prostor za upor (kapitalistične) hegemonije: torej je prostor ideoloških konfliktov.

Kljub temu pa avtor ostane pri Gramscijevi pozicijski vojni. Le v manjši meri je moč zaslediti, da so IAD začasna stanja razrednega boja, in da so bojujoče sile v nesimetrični poziciji (koncept, ki se ga pri

³⁴ Pri tem pa je potrebno opozoriti tudi na Gramscijevo nujnost notranje ločitve intelektualne dejavnosti: na ustvarjalce znanosti, filozofije in na nižje, najponižnejše administratorje in popularizatorje tradicionalnega in intelektualnega bogastva. Slednje se kasneje poimenuje tudi kot inteligenco. Hkrati pa se je kategorija intelektualcev v Gramscijevem modernem svetu nezaslišano razširila, saj je demokratsko - birokratski sistem izoblikoval velike množice standardiziranih intelektualcev, ki jih ne opravičuje družbena nujnost produkcije, temveč jih opravičujejo politične potrebe osnovne vladajoče skupine (Gramsci, 1974: 594).

³⁵ Althusser omenja tudi Leninovo zavedanje, da je za vladajoči razred pomembno, da uveljavi svojo hegemonijo v IAD. To je še posebej zanimivo, saj sta Lenin in njegova življenjska sopotnica Krupskaja bila izredno pomembna akterja v bivšem sovjetskem BIZ (glej npr. Richardson, 2000). Kot zanimivost pa je potrebno omeniti tudi njuno spogledovanje z nekaterimi praksami (npr. odprtost, medknjižnična izmenjava) v takratnih »urejenih knjižnicah« zahodnih »svobodnih držav« (Švica, ZDA) (Lenin, 1917).

³⁶ Čeprav Althusser knjižnice posebej ne izpostavlja, pač pa je bolj usmerjen na šole, medije, sindikate, ipd. Mogoče se BIZ-u najbolj približa kombinacija dveh kategorij: informacijski IAD in kulturni IAD (Althusser, 1980: 51).

Gramscijevem spopadu dveh vojsk zapravi (Vogrinc, 1995, 36)). In ko Raber (2003) Harrisu in drugim (npr. Wiegandu, Zweigu), očita nepraktičnost, se tudi pri Raberju ne razbere več kot »že zavedanje«, predvsem pri problemu zavestne negativne ali pozitivne diskriminacije. Hkrati pa tako kot njegovi predhodniki, postavlja vprašanja in hipoteze, ki bi jih bilo potrebno še raziskati in preveriti. S tem se je tudi potrebno strinjati, saj je v tovrstni teoretizaciji še precej dilem (npr. načini upora). Zanimivo bi bilo vključiti tudi agitatorsko naravo organskega intelektualca³⁷ v novodobnejša pojmovanja družbenih združevanj (npr. multitude)³⁸, ki se vzpostavljajo v postmoderni dobi. Sicer pa Raber (2003) v odnosu do kritik obravnavanja družbenega razreda (kritika esencializma) meni, da v končni fazi ne spremenijo dojemanja vloge razreda kot agenta zgodovine, saj je to povezano z neuspehom realizacije »genialne socialistične hegemonije in postmodernega preobrata poznega kapitalizma« (po Laclau in Mouffe, 1987).

2.3 Kritika pozitivizma: značilnosti in možnosti znanstvenega spoznanja v BIZ

Kritika pozitivizma se je izkazala za pomembno izhodišče vpeljevanja postmodernistične drže (prim. z Myburg, 2005), pa tudi drugih teoretično-raziskovalnih okvirjev. Utemeljuje se, da je pozitivizem prevladujoč vzorec, matrica, ali paradigma znanstvenega spoznanja in raziskovanja v BIZ. Ker je preveč tog, ne dopušča pluralizma pogledov, zaradi mnogih dejavnikov pa je tudi neuresničljiv program, kar predstavlja eno izmed večjih ovir razvoja BIZ.

Ko se kritika, oziroma kritike, osredotočijo na kolektivne značilnosti pozitivizma v BIZ, je med njimi najprej zanimivo dejstvo, da se vsaj do pojava kritike, zlasti v 90. letih 20. stoletja, oznaka »pozitivistično« zelo redko pojavi v strokovni literaturi BIZ. Med razloge za to se navaja tudi primerjavo v izražanju »filozofskih« pozicij. Radford (1992) namreč opaža, da se le redki strokovnjaki označujejo za pozitiviste. Ta njihova »tihost«, doda Hjørland (2000), izhaja iz dejstva, da svoj pristop obravnavajo kot edini veljavni, medtem ko npr. hermenevtiki kolektivno zavest jasno in glasno izražajo.

Če se (začasno) opusti problem zmožnosti generiranja (lastnih) paradigem v BIZ, bi se na tem mestu vzroke lahko iskalo v še vedno relevantnih Schraderjevih (1983) opazkah o »konceptualnem kaosu«³⁹.

³⁷ Gramsci je organskim intelektualcem dal pomembno vlogo pri emancipaciji delavskega razreda, pri čemer si morajo to vlogo šele ustvariti. Hkrati pa je predpostavil, da ti intelektualci ne postanejo voditelji, temveč so aktivni, organsko in celostno povezani »agitatorji«.

³⁸ Multitudo (tudi množstvo, mnogoterost) sta uporabila Negri in Hardt (2005) in ga ločujeta od pojmov ljudstva, množice in delavskega razreda. Globalizacija ima po Negriju in Hardtu dva obraza: 1) ohranjanje obstoječega redu in nadzor z novimi tehnikami in 2) ustvarjanje novih načinov sodelovanja. Slednje naj bi omogočilo, da posamezniki ostanejo različni, a hkrati omogočalo skupnostno komunikacijo in delovanje. Multitudo torej predstavlja odprto mrežo izražanja razlik in mrežo, ki omogoča sredstva delovanja v skupnem.

³⁹ »Konceptualni kaos« je seveda potrebno umestiti tudi v Aparac-Gazivodin (1993) argument, da terminološki aparat ni nujno statičen, saj je podvržen nenehnemu preverjanju in izpopolnjevanju.

Predvsem gre za značilnost znanstvenega pisanja v BIZ, ki se pogosto nanaša na nekritično citiranje predhodnih definicij na eni strani, na drugi pa nepriznavanje ali celo nepoznavanje predhodne literature. Temu se pridružuje tudi tendenca po uporabi metafor tj. literarnih in ideoloških sloganov, ki trčijo z obsesivnim vztrajanjem pri oznaki znanstveno, tj. zanašanjem na kvantifikacijo.

Omenjena problematika se osredišči, ko se pojavi vprašanje pojavnosti pozitivizma v BIZ. V tem kontekstu je posebej močna Harrisova (1986a, 1986b) argumentacija, da je akomodacijo pozitivistične epistemologije izvedla že omenjena pluralistična paradigma, ki knjižnico obravnava kot zrcalo pluralistične in demokratične družbe, ter tako narekuje proučevanje tematik z vidikov učinkovitosti, produktivnosti in uporabnosti. Vendar je videti, da se je pozitivistični okvir uveljavil ne glede na politično-družbeno ureditev, zato je s postmodernistične drže bolj zanimiv odnos s pojmom moderne. Namreč, ko Budd in Raber (1998) analizirata oba tekmujoča diskurza, opozarjata, da je univerzalnost zakonov in modelov posledična predpostavka moderne transcendence in predpostavke, da obstajajo velike zgodbe, ki usmerjajo in upravljajo delovanje ljudi. S tem se uveljavlja izključevanje, ki ga raziskovalna praksa udejanja z idejo singularne metode in poti do spoznanja. Navkljub temu, so Harrisovi (1986a, 1986b) razlogi za udomačitev pozitivistične epistemologije še vedno sprejemljivi. To so:

- 1) Bibliotekarstvo je dojet kot naravoslovna, čeprav nezrela veda. Naravoslovno znanstveni pristopi se lahko prenašajo in aplicirajo. Kvantitativno merjenje in štetje sta edini pravilni in bistveni spoznavni metodi. Kompleksne fenomene je najbolje reducirati na elementarne dele, ki se jih nato proučuje skozi njihovo interakcijo.
- 2) Knjižnica je dojeta kot kompleksna celota, ki jo vodijo splošni zakoni. Cilj proučevanja je odkrivanje teh zakonov in teorij.
- 3) Zaradi instrumentalnega odnosa med zakoni, teorijami in prakso, se nato lahko razlaga, napoveduje in nadzoruje želeno stanje odnosov.
- 4) Bibliotekar ne samo, da lahko, pač mora ohraniti nevtralni odnos do lastnega dela.

Z nekoliko drugačno terminologijo znake pozitivizma navaja tudi Budd (1995). To so: deduktivni-nomološki model razlage⁴⁰, praksa redukcionizma⁴¹ in fenomenalizma⁴², ter ideja o enotni znanosti, četudi ta temelji na dominaciji matematike, kot edine prave znanosti. Z bolj metodološkega vidika pa Sutton (1993) izpostavi naslednje principe: resnica je značilnost empiričnega sveta in ne opazovalca, ločevanje dejstev od njihovega pomena, formalno testiranje hipotez na različnih primerih, vzdrževanje objektivne distance v raziskovanju, uporaba vrednostno nevtralnega deskriptivnega jezika, ki je običajno kvantifikacija in posploševanje zakonov in podobnih izjav. Z vidika knjižnične izkušnje pa se

⁴⁰ Torej, da obstajajo znanstveni zakoni, ki so opredeljeni z univerzalnimi, nespremenljivimi odnosi med dvema ali več spremenljivkami.

⁴¹ Ki distilira vse izjave in izkušnje na fizično stanje osebe (tj. psihokemične reakcije).

⁴² Ki vztraja na čutnem opazovanju kot osnovi spoznanja.

pozitivistična perspektiva po Radfordu (1992) kaže predvsem v dveh točkah definicije BIZ: dostop in nevtralnost. Prva določa knjižnico kot skladišče znanstvenega znanja in jo ločuje od vsebine knjižničnega gradiva. Slednje podpira druga značilnost, oziroma predpostavka da se operira z znanstveno metodo, tj. da *a priori* principi določajo zvezo med podatki in hipotezami. Knjižnica zato ni le sinonim pozitivistične znanosti, pač pa skozi njo BIZ poskuša najti lastne splošne zakone in apriorne principe delovanja sistemov, ki so dovolj učinkoviti pri dostopanju znanja. In tudi zato je knjižnica bolj usmerjena v lastni sistem, kot na uporabnika.

Z omenjenega nivoja opisovanja osnovnih zakonitosti in principov pozitivistične paradigme, se na področju kritike pojavlja nekaj dilem. Na primer: umeščanje BIZ v klasično triado znanosti (naravoslovje, družboslovje, humanistika). Kritike nekako utrjujejo prepričanje, da se BIZ dejansko spogleduje z družboslovjem, kjer se je pozitivizem razvijal in najbolj uveljavljal (z Comtejem, Durkheimom, idr.). Harrisova kritika namreč (1986a, 1986b) prav tako izhaja iz sprememb v družbenih vedah, ki so se pojavile predvsem v 60. letih 20. stol, čeprav ima pozitivistična paradigma še vedno pomembno mesto v družboslovju. Sledi dilema, da pozitivizem, ki se pojavi nekje sredi 19. stol., vendarle ni enotna doktrina, saj zajema kar nekaj razvojnih stadijev ter različne programske usmeritve (prim. Hjørland, 2005a). S tega gledišča Budd (1995) opaza, da se je najbolj uveljavila različica logičnega pozitivizma s kriteriji falsifikacije, a z delovnim instrumentalnim pozitivizmom⁴³.

Ko se na nekaterih družboslovnih področjih začne pozitivizem umikati, se zgoraj omenjena različica v BIZ šele začne utrjevati. Videti je, da se značilnosti pozitivistične raziskovalne strukture v BIZ pojavljajo že takoj po 2. sv. vojni, vendar pa se zlasti razvijejo v 80. letih 20. stoletja (Pawley, 2005), ko se oblikuje tudi metodološki individualizem, oziroma metodološki fetišizem (Hjørland, 2005a; Harris, 1986a, 1986b). S tem se opustijo tudi metodološke debate (Järverlin, 1992) in utrditev metodološkega programa, kar nakazuje zlasti Bushev enciklopedični prispevek iz leta 1978. Ko je le nekaj let pred njim Goldhor (1972) poudarjal, da je historična metoda enako veljavna kot »statistične«, je Busha (1978) izrazilo nezadovoljen zaradi deskriptivnih in historičnih študijev, poudaril pomen bazičnega in aplikativnega raziskovanja. Pri tem so glavni elementi opazovanje, merjenje in kvantifikacija. Hkrati se v istem obdobju začanja uveljavljati tudi t.i. kognitivni vidik, ki je zlasti poudarjen pri študijah (študijih) uporabnikov. Gre za pristop, ki uporabniku priznava možnost vpliva

⁴³ Logični pozitivizem z deduktivnim pristopom in ovrgljivostjo je eden izmed stadijev v razvoju pozitivizma in jo je predvsem razvijal K. Popper, ki vztraja, da ni potrebno razvijati teorije iz predhodnih opažanj. Postavljeno se hipotezo s testiranjem lahko potrdi ali ovrže, saj ni nespremenljivih zakonov. Po logičnem pozitivizmu, ki ga razvija »dunajski« krožek, se od 60. letih 20. stol. uveljavlja (ameriški) instrumentalni pozitivizem, ki poudarja rigorozno naravoslovno metodologijo, statistiko, individualistično koncepcijo družbe, induktivno raziskovalno strategijo, znanost kot vrednostno nevtralnost.

na pomen informacije (Radford, 1992), s čimer se nekatere okorne pozitivistične postavke opustijo (Budd, 1995).

Sicer pa BIZ že od začetka razvoja kaže zavzetost, da bi se uveljavila kot praktična (empirična), intuitivna in eksperimentalna disciplina. Tendencia po znanstvenosti BIZ je temeljila na tem, da se lahko osvobodi filozofskih spekulacij le, če uporablja prave znanstvene metode, kar je nakazovalo antipod »teoretičnemu«⁴⁴. Pozitivistična, apolitična metoda je bila zato najbolj primerna predvsem za sprva na videz administrativne in tehnične probleme knjižničarske dejavnosti (Harris, 1986a, 1986b).

Slednje nenazadnje pripelje do točke, ko se mora kritika soočiti z vprašanjem znanstvenosti BIZ, kjer se značilnosti pozitivizma kot neko metafizično paradigmatično prepričanje lahko opazuje. Prisiljena se je namreč soočiti se s prevladujočim mnenjem, da je zlasti bibliotekarstvo storitvena dejavnost (Apostle, 1997), ki nima in ne potrebuje »globokih, filozofskih« teoretičnih modelov. Zwaldlo (1999) na primer piše: »*Filozofije bibliotekarstva in informacijske znanosti ne potrebujemo – že dovolj smo zmedeni*«⁴⁵. Kritikam pozitivizma se večkrat očita, da so alternative, ki jih ponujajo nepraktične, prav tako kot npr. Ingwersen (1992) hermenevtikom očita »pretres možganov«. Hkrati pa kritike trčijo z drugo stranjo: eksplozijo paradigem, ki se zgodi po »odkritju« termina paradigma v 90. letih 20. stoletja, saj se skorajda slehernemu elementu knjižnične dejavnosti dogodi lastna paradigmatična sprememba.

V čem je torej problem pozitivizma? Ključna sprememba v odnosu do pozitivističnega okvirja je po Harrisu (1986a,b) predvsem spoznanje, da družboslovne vede niso uspele generirati »znanstvenih paradigem«, ki lahko vodile znanstveno raziskovanje, kot je to značilno za naravoslovne znanosti⁴⁶. To izhaja iz nezmožnosti delitve med objektom in subjektom. Zato nastopi dilema vrednostne nevtralnosti, ki se je izkazala za kamuflažo, saj so znanstvenike kljub temu vodile sodbe in osrednje hipoteze.

Kakšna je postmodernistična drža v kritiki pozitivizma? Postmodernizem je v odnosu do znanosti na sploh tridelen (ni povezave med uvodom in naštetimi kategorijami): 1) načinu raziskovanja znanosti v postmoderni družbi, 2) vprašanju, kako sta znanost in postmodernizem posredovana znanstveni skupnosti in 3) vprašanju teorij postmoderne znanosti, pri čemer ima tehnologija v vseh treh aspektih

⁴⁴ Četudi je postavka neutemeljena, saj je bolj značilna anti-metafizičnost, je prepričan Hjørland (2005a, 136).

⁴⁵ Sicer po ostri kritični oceni »postmodernih« avtorjev tudi Zwaldlo predlaga novo uporabnejšo teorijo. S podobno ostrino sledi Radfordjev in Buddov (1997) odgovor, v katerem očitata tudi zavajajoč naslov.

⁴⁶ Pri čemer ne gre za problem zmožnosti generiranja paradigem, pač pa za način raziskovanja. Tudi Južnič (1999) zavrača tezo, da dejavnosti, ki jih raziskujeta humanistika in družboslovje, ki raziskujeta fenomen človeka in njegove zmožnosti anticipiranje družbenih in zgodovinskih teženj, ne zmoreta zavzeti stališča paradigme. Avtor pravi, da gre verjetno za poenostavljanje in poskus gradacije med vedami.

pomembno vlogo (Grant, 2005)⁴⁷. V kritiki BIZ se vse našteje točke prepletajo, saj ji tudi izven postmodernistične drže nekako ne uspeva razmejitev, oziroma določitev odnosa med znanstvenim spoznanjem in raziskovanjem v BIZ in delom njene dejavnosti, ki ima za objekt proučevanja znanost in raziskovanje, ter njene akterje (tj. znanstveno skupnost in komunikacijo). Zato je tudi v osnovi nejasno, k čemu postmodernistična drža pravzaprav streži: ali k postmodernej BIZ, ali k postmodernizaciji znanstvenega spoznanja in raziskovanja v BIZ ali pa morda k razumevanju postmoderne znanosti v družbi ali pa morda k postmodernej dejavnosti BIZ, itn.

Posebej z vidika družboslovnega raziskovanja je pogosto zaslediti argument, da je postmodernizem z dvomom in zavračanjem privilegiranja ene same metode in teorije v družboslovje prinesel novo senzibilnost, ki izhaja predvsem iz: 1) krize reprezentacije (da se ne more popolnoma zajeti katerikoli življenjska izkušnja), 2) krize legitimacije (problem evalvacije in interpretacije, zato ponovni razmislek o veljavnosti, posploševanju in zanesljivosti) in 3) krize *praxis* (vprašanje možnosti vplivanja na svet, če se družbo dojema vedno in zgolj in samo kot tekst) (Denzin, 2005). Specifično pa je pri postmodernistični drži v BIZ v odnosu do pozitivizma moč opaziti dva osrednja argumenta: 1) kritiko do metodološkega individualizma in 2) iluzijo o nevtralnosti in objektivnosti. Problem je torej na dveh; na *metodološki* in na *epistemološki* ravni.

Zato se je v pričujoči nalogi na podlagi analize značilnosti kritike raziskovanja in oblikovanja teorij v BIZ nadalje podrobneje preverjalo: 1) ali so prevladujoče raziskovalne metode in metodološke predpostavke značilne za pozitivistične okvirje, in 2) v čem je njihov problem s postmodernističnega vidika. V drugem delu pa so izpostavljene značilnosti znanstvenega spoznanja, prek odkrivanja obstoječega prevladujočega in alternativnih epistemoloških nivojev v BIZ.

Sovpadanje obeh objektov izhaja iz predpostavke, da se raziskovalne metode ne razvijajo in ne obstajajo neodvisno, pač pa so tesno povezane s širšimi teoretičnimi izhodišči⁴⁸. Njihov pomen in

⁴⁷ Prva točka se nanaša na proučevanje znanosti kot kulture laboratorijskega življenja (praktično, ideološko). Glavna vprašanja so: čigava znanost, čigavo znanje. Nadalje: če je podoba o svetu v bistvu znanstvena, je postmoderna znanost hibridna, rizomatična, mnogotera. Postmodernizacija znanosti pa je dvojna. Z vidika postmoderne uvaja pojme kompleksnosti, kaosa, umetne inteligence, simulaker, posebej pa vzpostavlja odnos do objektivnosti, ki se je izkazala za iluzijo. Sicer pa največ prostora dobi tehnologija. Velike pripovedi namreč ne zapadejo zaradi agresivnega nihilističnega pogleda, pač pa zaradi spremenjene komunikacije. Računalniško posredovana komunikacija zahteva merljive informacije, glede na njen efekt in princip učinkovitosti. Postmoderna znanost ali postmodernizem v znanosti se večkrat opisuje le kot igra diskurzov, resnica pa je nedosegljiva. Tri ključni termini opisujejo postmoderno znanost: hibridnost, omreženo in nelinearno. Kritika postmoderne znanosti je dosegla višek s t.i. »Sokalovo afero«, ko je avtor objavljenega članka v priznani reviji obelodanil, da je prispevek bil namerno napisan kot nesmisel, da bi s tem dokazal nesmiselnost postmoderne znanosti.

⁴⁸ Tudi Glazier (2003) v priročniku o raziskovalnih metodah v BIZ poudarja pomen epistemološke ravni, ki postavlja domneve (predpostavke) oziroma temelje raziskovalne metodologije, ki se uporablja za zbiranje podatkov in interpretacijo. Metodologije zato ni moč reducirati na metode, ampak se le te morajo prilagajati metodologiji kar velja tudi tako za kvantitativne kot tudi za kvalitativne metode (Guba, 1994). Iz slednjega je razvidno, da gre za skupino teoretikov, ki trdijo, da so razlike med raziskovalnimi paradigmi zelo pomembne. Vendar se v pričujoči nalogi pridružujem mnenju, da je pomembno tudi raziskovalno vprašanje, ki pogojuje izbor raziskovalne metode. Zato

mesto sta posebej razvidna v obravnavanju paradigme kot skupka osnovnih verovanj, ki ni odprt za dokazovanje v konvencionalnem smislu. Bolj kot kriteriji za ocenjevanje sta pomembni prepričljivost in uporabnost paradigme, navajata Guba in Lincon (1994). Kot osnovni nazor, metafizično, daje raziskovalcu paradigmatično prepričanje odgovore na tri vprašanja:

1. Ontološko vprašanje: kakšna je forma in narava realnosti – in zato na nek način določa kaj naj bi se raziskovalo (področje teorij, idej, ki nadalje pogojujejo raziskovalna področja).
2. Epistemološko vprašanje: kakšna je zveza med raziskovalcem in med tistim, kar naj bi se raziskovalo (nabor raziskovalnih vprašanj in kako k njim pristopiti, npr. objektivnost).
3. Metodološko vprašanje: kako raziskovalec prouči (razišče) tisto, kar naj bi se raziskovalo.

Glavna metafizična prepričanja v družboslovju, ki so prikazana v spodnji preglednici, so bila navkljub temu, da se nanašajo na kvalitativno raziskovanje, dovolj uporabno vodilo pri pregledu. Preglednica 1 je povzeta po Gubi (1994) in je bila v letu 2005 dopolnjena s participativno paradigmo, ki jo v pričujoči nalogi nisem uporabila⁴⁹. Osnovne paradigme sta avtorja podvrgla še primerjalnim aspektom⁵⁰. Nekatere izmed njih se bodo orisale skozi pregled obeh objektov, ki z metodološkega vidika temeljijo na izbranih relevantnih raziskavah, skupaj z dvema lastnima raziskavama: analiza rabe raziskovalnih metod v reviji *Knjižnica* v letih 1972-1992 izvedene v letu 2005 in analizi, ki poskuša opisati osnovne epistemološke nivoje v BIZ izvedene v letu 2004. Postmodernizem je zajet v sklop kritičnih teorij (Kincheloe, 1994)⁵¹.

Preglednica 1: Osnovna (metafizična) prepričanja paradigem

	ONTOLOGIJA	EPISTEMOLOGIJA	METODOLOGIJA
Pozitivizem	naivni realizem- »resnična« realnost, vendar oprijemljiva	dualistična /objektivna; najti resnico	eksperimentalna / manipulativna; verifikacija hipotez, prevladujejo kvantitativne metode
Postpozitivizem	kritični realizem – »resnična« realnost, vendar samo nepopolna in verjetnostno oprijemljiva	prilagojena dualistična ; kritična tradicija / skupnost; najti vsaj približno resnico	prilagojene eksperimentalne / manipulativne; kritična mnogoterost (ang. multiplism); lahko so vključene kvalitativne metode
Kritične teorije, itn.	historični realizem– navidezna realnost, ki je pogojena z družbenimi, političnimi, kulturnimi, ekonomskimi, etničnimi in spolnimi vrednotami; čez čas kristalizirana	transakcijska (ang. transactional) / subjektivna; vrednotno pogojeni zaključki	dialoške (ang. dialogic) / dialektične
Konstruktivizem	relativizem – lokalno in specifično konstruirane realnosti	transakcijska / subjektivna;	hermenevtične / dialektične

se lahko pozicioniram v mišljenje, da so metode različnih raziskovalnih pozicij sicer združljive, vendar je potrebno rabo ustrezno utemeljiti, pri čemer se opredeli tudi raziskovalno pozicijo, oziroma pozicije.

⁴⁹ Zajema pa sledeče značilnosti: ontološki nivo: participativna realnost – subjektivno-objektivna realnost, epistemološki nivo: kritična subjektivnost, metodološki nivo: politična participacija, praktično raziskovanje.

⁵⁰ To so: narava znanja, akumulacija znanja, kriteriji kakovosti, vrednote, etika, raziskovalčeva drža in izobraževanje (glej tudi tabelo v Guba, 2005, str. 196). V predelani izdaji zajema tudi indikator postmoderne tekstualne reprezentacije (tj. način predstavitve in glas raziskovalca v končnem izdelku).

⁵¹ Sicer pa se postmoderna drža pojavlja tako na makro, kot tudi na mikro nivoju prenovljenega priročnika: kot historični moment v raziskovanju, kot aspekt v posameznih paradigmah (konstruktivizem, feminizem, etnografijo), pa tudi kot del praktičnega izvedbe raziskovanja (npr. postmoderna intervju).

	konstruirani rezultati	
--	------------------------	--

2.3.1 Značilnosti raziskovanja v BIZ in spor o metodi

V BIZ se raba raziskovalnih metod beleži že od začetkov uveljavljanja discipline v 30. letih 20. stoletja (Goldhor, 1972). Pri tem gre seveda za bibliotekarski »del«, kjer je prevladovala zlasti historično/bibliografska metoda⁵², ki se jo ob bibliometrijski⁵³, označuje za izvirno raziskovalno metodo v BIZ. Kot je bilo že omenjeno, pa je z vidika kritike posebej pomembno obdobje od 70. let 20. stoletja dalje, ko se utrdi informacijska znanost kot disciplina, saj se z njo še močneje uveljavljajo pozitivistične strukture.

Vrsta raziskav, ki zajemajo obdobje po 2. sv. vojni, zlasti pa obdobje od 70. let naprej, potrjuje, da je začela prevladovati pregledna – anketna metoda, t.i. *survey research*⁵⁴, ki ji tesno sledita historično/bibliografska metoda in študija primera (prim. Rochester in Vakkari 1998; Rochester in Vakkari, 2003; Powell, 1999, Blake, 2003). Zanimiva je tudi Blakova (2003) analiza doktorskih disertacij, ki ugotavlja, da je za področje informacijske znanosti značilna večja diferenciacija uporabe raziskovalnih metod, pri čemer je nenavadno obsežna skupina nedefiniranih metod. Medtem pa je za področje bibliotekarstva značilen mnogo večji »monopolizem« dvojice; preglednih in historičnih študijev. Pri raziskavah je seveda potrebno upoštevati terminološke in klasifikacijske razlike, vendar pa je podoben trend uporabe pregledne študije, historične študije in študije primera opazen tudi v slovenskem prostoru konec 90. letih 20. stoletja (Južnič in Urbanija, 2003), s to razliko, da se nekaj let kasneje prevladujoči anketni metodi z vprašalnikom (1/4)⁵⁵ pridruži ekspertna študija, ki ji sledi študija primera (Baša, 2006).

Vendar pa je analiza značilnosti raziskovanja in raziskovalnih metod v primeru prispevkov revije *Knjižnice* v obdobju od 1972-1992 (N=215) pokazala, da je omenjeni trend nekoliko zapoznel v slovenskem prostoru, saj so v tem obdobju prevladovala zlasti historično-deskriptivne, konceptualne in analitično deskriptivne metode, pri čemer so posebej velik odstotek (1/4) predstavljali prispevki brez metode. Rezultate je seveda potrebno razumeti najprej z vidika razvoja, pa tudi institucionalizacije raziskovanja, saj se v obdobju od 1982-1992 ta odstotek zmanjša, poveča se število konceptualnih (tudi

⁵² Izhajajoč iz *historia literaria* (Åström, 2006).

⁵³ Bibliometrijska metoda je med temi obravnavana kot druga izvirno raziskovalna metoda BIZ, ki je tudi služila temeljnemu delu konstituiranja informacijske znanosti. Vendar je sodeč po raziskavah o uporabi raziskovalnih metod bibliometrijska metoda bila vedno nekoliko slabše zastopana.

⁵⁴ Anglosaško pojmovanje »survey research« ustreza tipu empiričnega, predvsem družboslovnega raziskovanja. Gre za kvantitativno metodo, ki poteka od operacionalizacije, prek merjenja in zbiranja podatkov, do statističnega vrednotenja oziroma analize (Toš, 1991). V slovenskem prostoru obstaja več prevodnih različic (npr. raziskava s vprašalnikom, anketa). V pričujoči seminarski nalogi se uporablja izraz »pregledna študija«, ki sta ga uporabili tudi M. Ambrožič in M. Žumer na predavanjih za podiplomski študij v okviru seminarja *Raziskovalne metode v bibliotekarstvu in informacijski znanosti* (2003/2004). Kasneje Ambrožičeva (2005) tovrstno metodo preimenuje v anketno metodo.

⁵⁵ Razkriva tudi, da so v vzorec največkrat vključeni bibliotekarji (44%), sledijo pa uporabniki (37%).

konceptualno-organizacijskih) in analitično-deskriptivnih študij, opaziti pa je že tudi nekaj preglednih metod in študijev primera. Razumeti pa je potrebno tudi vidik uporabljene klasifikacijske sheme metod, ki se je zgledovala tudi po Rochesteru in Vakkariju (1998, 2003). Avtorja namreč uporabljata tudi skupino konceptualnih raziskovalnih strategij⁵⁶, ki jih je v določenih ozirih težko distincirati od kategorije brez-metode (npr. diskusijski članek - mnenje), in ki se je v njunih raziskavah za obdobje 1965-1985 izkazala za prevladujočo. Vendar pa se je uporabljena zelo podrobna klasifikacijska shema, ki je bila oblikovana na podlagi več raziskav⁵⁷, izkazala za primerno, saj bi se v drugih modelih, ki se pogosto omejujejo le na kvantitativne metode skupina nedefiniranih metod še povečala.

Medtem ko se je na hitro nakazal problem študijev o uporabi raziskovalnih metod, pa rezultati potrjujejo prevladovanje kvantitativnih metod. To je v 90. letih 20. stoletja ponovno obudilo metodološke debate. Mnogi so namreč mnenja, da je prevladovanje kvantitativnih metod le še poglobilo trivialnost BIZ. »Kvanti« in »kvalti« se razhajajo predvsem zaradi izjave, da je kvantitativni edini pravilni znanstveni pristop, saj raziskovanje na tem okvirju temelji na kriterijih objektivnosti, zanesljivosti, natančnosti, splošnosti, pa še preverljivosti, merljivosti, itn. Pristaši kvalitativnega trdijo, da je kvantitativni pristop preveč okoren, poenostavljen in predvsem hiter postopek pridobivanja rezultatov, ki so zato neproduktivni, protislovni, zavajajoči, itn. Medtem pa je kvalitativno označeno bolj kot pripovedovanje »zgodbic«, če ga pa je že »potrebno« uporabiti, npr. zaradi triangulacije, pa naj se to stori previdno, metoda naj ima obstransko vlogo in naj bo vpeta v kriterije kvantitativnih metod.

Ko se v literaturi pojavljajo še drugi nizi značilnosti, tudi npr. »psihološko«, ideološko profiliranje (Altman, 1991), pa so za kritiko kvantitativne metode s pregledno študijo eden izmed znakov prisotnosti pozitivističnega okvirja⁵⁸. Glavni problem je, da imajo metode v pozitivistični perspektivi osrednjo vlogo pri raziskovanju, kar pomeni, da pozitivistično raziskovanje izhaja iz metod samih, kar je v BIZ značilno tudi za kvalitativne raziskave⁵⁹. Pozitivistično raziskovanje z metodološkim fetišizmom (Harris, 1986a, 1986b) je produciralo, oziroma konstruiralo raziskovano družbeno realnost. Zato te metode ne odkrivajo le dejstev o družbenem življenju, pač pa tudi konstruirajo verzijo situacije. Ko se te osnovne konstrukcije uporabijo za izgradnjo nadaljnje stopnje teorij, ne nastane realna slika,

⁵⁶ Razlikujeta dve skupini: 1) konceptualne raziskovalne strategije (verbalna argumentacija in kritika, konceptualna analiza, matematične ali logične metode, sistemske/programske analize, pregled literature, diskusijska metoda, druge metode, in brez/nedefinirane metode) in 2) empirične raziskovalne strategije (historična metoda, pregledna študija, kvalitativna metoda, evalvacijska metoda, študija primera oz. akcijsko raziskovanje, analiza vsebine oz. protokola (ang. protocol analyse), analiza citatov, druge bibliometrijske metode, sekundarna analiza, eksperiment, in druge empirične metode).

⁵⁷ To so: Busha, 1978; Rochester in Vakkari, 1998; Gorman in Clayton, 1997; Powel, 2003; Blake, 2003; Juznic in Urbanija, 2003.

⁵⁸ Značilnosti pozitivistične paradigme v družbenih vedah so tudi sledeče: ideja o enotnih logično-epistemoloških načelih znanstvenega spoznavanja, koncept znanstvene pojasnitve na temelju znanstvenega zakona, pojmovanje družbenega kot stvari, kot nekaj »zunanjega«, pojmovanje konceptov objektivnosti, veljavnosti in zanesljivosti, vrednota nevtralne sociologije, distanca med subjektom in objektom raziskovanja, zavračanje samoopazovanja kot legitimne metode zbiranja podatkov, empiricizem, **poudarjanje pomena ankete**, poudarek na razvoju kvantitativnih metod za analizo podatkov (Toš, 1991: 34).

⁵⁹ Tudi kvalitativne metode so vpete v pozitivistične, oziroma postpozitivistične strukture (glej Guba, 2005).

pač pa znanstvena verzija, ki se naj bi ujemala z znanstvenimi merili (Sutton, 1993), ob tem pa imajo mnogoštevilni nekontrolirani faktorji tako odločilno vlogo, da so mnoga raziskovalna področja videti kot »bojno polje protislovnih rezultatov« (Toš, 1991).

Takšno raziskovanje torej nujno protislovno idealizira objektivnost znanstvenega spoznanja. Objektivnost se razume kot odnos, ki ga ima raziskovalec do objekta. V pozitivističnem okvirju družbenih ved je proučevalec (subjekt kot poznavalec) ločen od proučevanca (objekt raziskovanja), z namenom, da se razume objektivna realnost⁶⁰. Tudi BIZ je postala plen objektivistične iluzije, ker je postavila instrumentalni odnos med prakso in teorijo z namenom manipulacije objektov (človeka), je prepričan Harris (1986a, 1986b). Posledično se je raje proučevalo tehnične, kot pa politične ali družbene ovire do informacije. V večini primerov pa pozitivistična pozicija ne degradira le družbene, pač pa tudi psihološke in filozofske dimenzije (Nitecki, 1993).

Ker pozitivistično raziskovanje ne upošteva posebne značilnosti objekta raziskovanja, namreč njegove družbenosti, in namesto tega poskuša uporabljati »naravoslovne miselne modele«, je Day (1996) prepričan, da je postmodernistična drža boljša izbira. BIZ namreč ni nikoli uspela definirati raziskovalnega objekta, kaj šele da bi ga distinktivno opazovala. Pod objekt se najpogosteje uvršča knjižnico, po novem pa tudi informacijo, ki bivata kot psevdo-objekta. Od tod tudi ena od argumentacij za nižjo kvaliteto raziskovanja v BIZ, saj je tendenca po definiranju tega objekta, predmeta, še najbolj izhajala iz želje po legitimaciji discipline. Nasprotno je informacija kot objekt proučevanja vedno parcialen objekt, definiran v kontekstu izjavljanja (informacijo se na primer sprejema kot nestabilno, fluidno). Razumevanje objekta je potrebno opredeliti v terminih sil produkcije in konceptualizacije, tudi historično. Tako objekti, kot tudi metode in teorije niso več ločeni od družbenih praks in specifični afektov, ki so v klasični domeni znanosti postavljene izven okvirjev. To pa zahteva tudi subjektivno raziskovanje, ki proučevalca postavi v kontekst, objekt pa postane aktivni udeleženec v procesu proučevanja. Cilj raziskovanja v odnosu subjekt/objekt-proučevalec/proučevanec je predstaviti objekt skozi perspektivo proučevanca, vendar pri tem izpostaviti jasno zavedanje vloge proučevalca. Zato je pomembna tudi ugotovitev Olsonove (1995), da metoda ne sme biti postulat raziskovanja.

Sicer pa je s postmodernističnega konteksta problematičen privilegiran položaj katere koli metode. Dvom se nanaša takorekoč na vse metode, še posebej pa na zmožnost objektivnega, nevtralnega reprezentiranja proučevanega ali njegove kulture. Slednje ima lahko vedno več interpretacij, kriterijev

⁶⁰ Nepristransko, stvarno, nevtravno, pravični odnos do pojavnosti, predmeta ali objekta, ki obstaja neodvisno od subjekta, njegovih opažanj in mišljenja.

o njihovi ustreznosti pa ni moč podati. Ti so vedno prostorsko-časovno določeni in dogovorjeni v okviru določene raziskovalne skupnosti. V praksi se postmodernistična drža nagiba kvalitativnim metodam, zavzema se za raziskovalno brkljarijo (fr. *bricolage*).

Tudi ob koncu 90. let 20. stol. je v BIZ opaziti uvajanje metodološkega pluralizma. Večja raba kvalitativnih metod je sicer nekoliko poprej naraščala (Fidel, 1993 po Powell, 1999)⁶¹, a v zadnjem desetletju se že pojavljajo v BIZ priljubljeni priročniki o »kvalitativnem raziskovanju za bibliotekarje« (npr. Gorman, 1998). Sprememba izhaja tudi iz izhodišča, da je BIZ inter- ali večdisciplinarna veda, ki zato zajema pestro paleto raziskovalnih metod. Pomen kvalitativnih metod je poudarjen predvsem v smislu kontekstualizacije, razumevanja ter pluralizma izražanja pri pisanju raziskovalnih poročil. Vendar pa je uvajanje kvalitativnih metod usmerjeno v postpozitivistične strukture, ki predstavljajo manjšo modifikacijo svojega predhodnika (prim. z Wildemuth, 1993). Postpozitivizem je v družbenih vedah postopoma prevladal (Guba, 1994) in je v nekaterih ozirih tudi rezultat postmodernistične kritike⁶².

Eden izmed kazalcev postpozitivističnega okvirja ni le mehčanje prepričanja, da je resnico moč razumeti, oziroma dojeti neodvisno od družbene situacije, pač pa je za oba; tako za pozitivistični, kot tudi za postpozitivistični okvir, značilen še vedno prisoten (naivni) model nevtralnosti, ki se močno nanaša na objektivnost. Gre za izključenost vrednot⁶³ iz raziskovanja in tendenco k utemeljevanju *status quo*, ki legitimira obstoječo (družbeno) prakso, saj raziskava omogoča znanje, ki ima videz znanstvenosti tj. resničnosti. Raziskovalci so sicer zavezani etiki, ki pa je bolj zunanji element raziskovanja, nadziran z mehanizmi etičnega kodeksa, saj raziskovanje služi »višjim ciljem«. Raziskovalcev tako načeloma ne zanima kdo in kako bo uporabil producirano znanje (Guba, 1994). Nasprotno pa je npr. za postmodernistično držo značilna zavezanost k spreminjanju, čeprav je problematična drža raziskovalca kot tistega, ki odloča katere spremembe so potrebne. Vrednote so pomembne in so vključene v raziskovalni proces, predvsem za tiste skupine in vprašanja, ki so neenakovredne že v izhodišču. Posebej pa za postmodernistično držo veljata dva metodološka pristopa: ludistični in uporniški. Medtem ko je prvi nekako zavezan spreminjanju zatirane družbe in političnih režimov (največ se npr. ukvarja z resnico, ki je določena, konstituirana s kontinuirano (jezikovno) igro med označevalci in heterogenostjo razlik, pa je uporniška bolj usmerjena v družbene prakse in

⁶¹ Čeprav Blakeova (2003, 2521) analiza doktorskih disertacij to ne potrjuje, saj so bile *nekvantitativne* raziskave najbolj prisotne konec 70. let, ki so od 12% do sredine 90-tih padle na 5% zastopanost.

⁶² Za postmodernistično metodologijo se navajata tudi dva protislovna pristopa: a) postpozitivističen, kot dodatna metoda pri potrjevanju z npr. osebnimi izkušnjami in b) antipozitivističen, ki v skeptičnem duhu predpostavlja, da v bistvu nikoli ne moremo resnično vedeti (Weiss, 2004).

⁶³ To pomeni, da so raziskovalni sklepi neodvisni od rase, barve, prepričanja, poklica, nacionalnosti, in drugih preferenc in značilnosti raziskovalca.

izpostavlja, da so tekstualitete v bistvu materialne prakse in oblike spora. Ko se postmodernistična drža ukvarja z znakom, hoče pokazati možnost ponovnega zapisa le-tega, s čimer zavrača nerešljivost in kontingenčnost, večkrat pripisano postmodernizmu (Kincheloe, 1994).

Pravzaprav je zato razumljiva kritika raziskovanja v BIZ, ker je ta bolj osredotočena na proces kot na stranke, bolj na profesionalno skupnost, kot na potrebe njenih skupin (npr. manjšine, starostniki, itn.) (Peritz, 1980 po Grover, 1991). To naj bi bila ena pomembnejših negativnih značilnosti, ki se jo pripisuje tudi vprašanju, zakaj je raziskovanje v BIZ manj produktivno. Res je, da kritike pozitivizma izpostavljajo fragmentiranost, slabo akumulativnost in trivialnost, zaradi rabe statistike kot edino veljavne metode, ki se je aplicirala na slabo definiranih hipotezah in interpretiranih zvezah med spremenljivkam (Budd, 1995). Temu se pridružujejo še opazke o nepravilni rabi metod (poenostavljanje, neprimerno uvajanje novih metod), pa tudi razlika med raziskovalci in nenazadnje uredniškimi odbori revij, ki jih večinoma sestavljajo praktiki (Van House, 1991). Metodološka primitivnost pa ni značilna le za kvantitativne metode, saj se opazuje tudi ponesrečene uporabe kvalitativnih metod. Ob nenavadni percepciji, da kvalitativne metode niso znanstvene, sledijo še: problematiziranje zvez (ang.) »emic« (znotraj) in »etic« (zunaj)⁶⁴, induktivno in deduktivno ter zmotno dojemanje, da je nek tip metode značilen le za določeno epistemološko perspektivo (prim. s Sandstrom, 1995). Pod oznako nenavado se mora uvrstiti tudi vprašanje kvalitete dejavnosti BIZ, ki je med drugim vključena v raziskovalni proces drugih disciplin (Južnič, 1999), kar naj bi načeloma nakazovalo, da so v BIZ dodobra seznanjeni z različnimi raziskovalnimi modeli in praksami.

Razloge za nastalo situacijo številni strokovnjaki iščejo v izobraževalnih programih BIZ. Po eni strani je problem v nezadostni ali pomanjkljivi izobrazbi profesorjev (Blake, 2003), po drugi strani pa še vedno odmeva pred leti izvedena raziskava, katere izledki pričajo, da več kot 60% akreditiranih BIZ šol v Ameriki v svojih študijskih programih ne zahteva znanja o raziskovalnih metodah (O'Connor, 2002). Južnič in Urbanija (2003) izpostavljata zahtevo po definiranju bazičnih znanj iz polja raziskovalnih metod. Vendar opozarjata na dve oviri: prva se nanaša na terminološko-konceptualni prepad med profesorji in študenti, druga pa na raziskovalni proces, predvsem pa iskanje virov⁶⁵. S podobnega gledišča piše tudi Hjørland (2000), sledeč sociologu J. Israelu, ki pravi, da imajo študenti pri dojetju metod in metodologije probleme zaradi treh ključnih točk: 1) študent se ne vpraša kakšen problem bo proučeval, in posledično ne ve katere metode bi bile najbolj relevantne, 2) vsaka

⁶⁴ Prva se nanaša na notranje značilnosti, tj. upoštevanje informacij o ideoloških, lingvističnih in čustvenih komponentah, torej opazovanje od znotraj; druga na zunanje značilnosti kot je npr. strukturirano opazovanje informacijskega vedenja, torej opazovanje od zunaj.

⁶⁵ Npr. izsledki analize diplom za obdobje 1996-2005 kažejo, da študenti BIZ v največ citirajo monografije in literaturo v slovenskem jeziku (Baša, 2006; Pečaver, 2006).

metoda lahko še bolj zaplete raziskovalni problem in 3) študent zato ne upošteva epistemološkega problema tj. načina/postopka s katerim nastaja splošno in znanstveno znanje. Temu se pridružuje še nadaljnja opazka o omejenem korpusu raziskovalnih vprašanj in nizu dovoljenih raziskovalnih metod, proučuje le tisto o čemer se vsi strinjajo, kar ne nazadnje pušča malo manevrskega prostora interpretaciji in teoriji (Hjørland, 2005a).

Da je usoda termina »teorija« v BIZ problematična opaža že Južnič (1999). Teorijo se večkrat postavlja kot antipod praksi, četudi naj bi bila praviloma tesno povezana in vzajemna⁶⁶. Zato se večkrat opozarja na ateoretičnost BIZ. Navkljub različnim metodološkim in terminološkim razlikam to potrjujejo mnoge študije uporabe teorij v BIZ. Sicer odstotek uporabe teorij narašča: od 13% sredi 80. let 20. stoletja, prek 20-30% v 90. let 20. stoletja, do nekaj več kot 40%, ki jih z nekoliko razširjenim in strukturiranim pojmovanjem teorije najdeta Kim in Jeong (2006) v obdobju 1984-2003.

Nasprotno je tendenca po razumevanju in razvoju bazičnih teorij in konceptov tudi ena izmed strategij kritike pozitivizma, ki predpostavlja, da se zaradi ateoretičnosti zakrijejo dominantni vzorci, ki nenazadnje ne dopuščajo različnosti. Hansson (2005) na primer opozarja, da so se v odnosu s kognitivnim vidikom »alternativni« teoretični pristopi pojavili že zelo zgodaj (hermenevtika že npr. konec 70. let 20. stoletja), vendar so bile zaradi strogih pravil »znanstvenosti« pozitivističnega okvirja, ki je zahteval verifikacijo (ali ovrgljivost) in modeliranje teorij okrog arhetipa »iskalca informacij«, narave informacijskih potreb ali iskalne formulacije poizvedbe dokumentov, v veliki meri dojete kot čudne. S to opazko pa se kritika seli k epistemološkim predpostavkam v BIZ, s temeljnim vprašanjem: katere epistemološke predpostavke so dominantne in katere so alternativne.

2.3.2 Epistemološke predpostavke v BIZ

Analize uporabe teorij dajejo nekaj odgovorov na vprašanje nabora tistih teorij, ki pa so vendarle prisotne v BIZ in tistih, ki so najbolj »popularne«. Študije, zlasti citiranja in kocitiranja, so večinoma pozorne na t.i. informacijski del BIZ ter beležijo porast med kognitivnim aspektom zanimanja za svetovni splet in še vedno aktualno polarizacijo med »literati« (npr. bibliometrijske analize) in »poizvedovalci informacij« (prim. z White, 1998; Zhao, 2008). Sicer pa sta Pettigrew in McKechnie (2001) v odmevni študiji pokazali, da je največ teoretičnih spoznanj izpeljanih s področja družbenih ved (več kot 45%)⁶⁷, prispevki s humanističnimi temami pa največkrat uporabijo teorije (McKechnie,

⁶⁶ Ob pozivih k »več prakse« se redko da razbrati, kaj strokovna javnost pod to opazko razumeva. Npr. ali aplikativne znanstvene prispevke in raziskovanja (npr. tu so »dovoljene« tudi nekoliko abstraktnije teme npr. katalogizacijska pravila); ali izbira ustrezne tematike (npr. poimenovanje knjižnih polic); ali primeri dobre prakse (npr. uporaba elektronske pošte), idr.

⁶⁷ Sledijo še naravoslovne (poimenovane tudi kot znanost na splošno), z manj kot 20% in humanistične vede z 5%, pri čemer je zanimivo tudi to, da je postmodernizem uvrščen prav v slednje.

2002). Ko v prvi raziskavi distancirata poseben korpus teorij s področja informacijske znanosti, ki so prisotne v manj kot tretjini primerov, ugotovita, da so navkljub njihovi konceptualnosti tudi največkrat citirane⁶⁸.

Njuna analiza tudi kaže, da se največ teorij ukvarja s poizvedovanjem informacij (1/3), kar sta pokazala tudi Kim in Jeong (2006). Slednja sta ugotovila, da so skupaj z iskanjem/rabo informacij in knjižničnim managementom to tudi najbolj razvijajoče se teorije. Medtem ko sta poizvedovanje in iskanje informacij najbolj uporabljeni teoriji, sta Kim in Jeong (2006) pokazala, da so splošne teorije o BIZ, knjižnični management in management virov najbolj učinkovite⁶⁹. Sicer pa je za drugo polovico 20. stoletja značilno predvsem to, da so raziskave s področja BIZ predvsem usmerjene na določen tip knjižnice - ustanove, kot so to ugotovili Aarek in sodelavci (1992) za nordijski prostor v času 1965-1989. To je pokazala tudi raziskava prispevkov iz revije *Knjižnice* za obdobje 1972-1992⁷⁰.

Omenjeni pregled pa je hkrati pokazal neuporabnost klasične delitve paradigem pri opazovanju vpeljevanja postmodernistične drže. Klasična paradigmatična delitev na bibliotekarstvo in informacijsko znanost, ki sta jo opisala Apostle in Raymond (1997) in jo mnogi tudi kritizirajo⁷¹, je npr. opazna pri Myburg (2005), ki opiše t.i. tradicionalno paradigmo in njen habitus. Na osnovi Kuhnovih anomalij tradicionalne paradigme⁷², avtorica ugotavlja postmodernistični preobrat v BIZ, vendar tako, da izpostavi potrebo po neki novi informacijski paradigmi. Resda sta dvotirna zasnova oziroma (nekdanje) rivalstvo mnogokrat zelo pomembna aspekta razumevanja BIZ (Åström, 2006), vendar študije kažejo na izrazito prepletanje med njima.

Namesto holističnega pristopa - paradigme - se nekateri strokovnjaki raje usmerjajo v opis posameznih epistemoloških nivojev. Eden izmed njih je Ingwersen (1995, prim. tudi z 1992), čeprav na področju IZ, razlikuje: racionalistični (prevladujoč nekje do 1980), kognitivni vidik in sociološke pristope. Desetletje kasneje Hjørland (2005b) v tematski številke *Journal of Documentation*, kjer so

⁶⁸ Prvih pet najbolj citiranih teorij s področja IZ so: Batesova iskalna strategija (ang. »berry picking«), Belkinov ASK, Dervinina metateorija ustvarjanja smisla, Ingwersenov kognitivni model poizvedovanja informacij in Kulthaunin proces iskanja informacij.

⁶⁹ V to skupino se uvrščajo tiste, ki omogočajo bolj precizno napovedovanje sprememb.

⁷⁰ Instituciji (26%) je sledila druga najboljše skupina prispevkov, ki se je ukvarjala s splošnimi temami. Sicer pa se je v obdobju 1982-1992 pomen ustanove nekoliko zmanjšal, povečalo pa se je zanimanje za avtomatizacijo. Raziskava je temeljila na podlagi 215 prispevkov, ki so bili identificirani v naslednje kategorije: institucija; knjiga; kader; fond, zbirke, gradivo; avtomatizacija; katalogizacija, klasifikacija; posebna dejavnost; knjižnična mreža; poslovanje (evalvacija) knjižnic; splošno o BIZ (konceptualno); uporabniki.

⁷¹ Ne moreta obstajati le dve paradigmi, in tudi si nista v nasprotju, piše Miksa (1992). Weissinger (2003) pa opaza, da je ta delitev presplošna.

⁷² Področja anomalij so sledeča: 1) informacijski strokovnjak ne upravlja z informacijo in ne raziskuje vloge informacije v družbi, zato tudi obstaja zmeda glede ciljev in smotrov, 2) informacijsko delo se obravnava kot družbena veda in njegova *praxis* je umeščena predvsem v humanistične-družbene vede, vendar ironično so ključni dokumenti nastajali v naravoslovnem področju, 3) znanstvena tradicija v poizvedovanju informacij, 4) pogled na organizacijo znanja je odvisen od dokumentov in hegemonističen (misleč predvsem klasifikacije), 5) dostop ni dovolj, 6) povečana fragmentacija med informacijskimi strokovnjaki je vzrok za nerazumevanje njihove vloge in 7) model izobraževanja.

predstavljeni novejši poskusi opisov epistemoloških postavk v BIZ (kritični realizem, pragmatizem, fenomenologija, strukturalizem) zaključuje, da pogreša pregled nekaterih pomembnejših epistemoloških predpostavk kot sta npr. postmodernizem in feministične teorije.

Sicer pa sem se sama na osnovi primerjave strokovne literature s področja BIZ odločila za predstavitev naslednjih epistemoloških pristopov: kognitivni vidik (dominantni), hermenevtični pristop, socialni konstruktivizem in postrukturalizem. Slednji je vključen predvsem zaradi tesne povezave s postmodernizmom. Njihova poimenovanja so zaradi lažje razpoznavnosti obdržala v obliki, ki jih navaja tudi strokovna literatura, pregled pa zajema obdobje od konca 70. let. 20. stoletja dalje. Nekatero izločeno predpostavko oziroma konfiguracijo pristopov bi potencialno lahko bile upoštrevane, vendar so po mojem mnenju preveč razpršene (npr. kritične teorije⁷³) ali preslabo argumentirane za področje BIZ in zato tudi manj uporabljene/razumljene. Slednje je nenazadnje izhodišče pričujoče naloge. Pod pojmom epistemološka predpostavka ni mišljena terminologija klasične filozofske veje znanosti o znanosti, temveč oris pristopa do predmeta proučevanja, predvsem pa opredelitev poudarka in sprememb, ki jih ponuja v odnosu do dominantne epistemološke predpostavke. Pri tem je kot opora služila že navedena razpredelnica (Guba, 1994). Najbolj občutne razlike se v spodaj opisanih epistemoloških predpostavkah v BIZ pojavijo pri obravnavi informacije in uporabnika. Nanašajoč se na kritiko, pa se predvideva, da dominantni kognitivni pristop obenem temelji na pretežno pozitivističnem okvirju. Postmodernistična epistemološka drža je izpuščena, oziroma se jo opiše v naslednjem poglavju.

2.3.2.1 Kognitivni vidik

Preobrat od »fizične ali mehanistične« (Ellis, 1992)⁷⁴ ali racionalistične (Ingwersen, 1992, 1995)⁷⁵ paradigme h kognitivni, se zgodi v 70. letih 20. st. Kognitivni vidik vstopa v informacijske procese tako, da poskuša opisati informacijske potrebe, iskanje in relevantne kriterije prejemnika informacije, z

⁷³ Narejenih je bilo že nekaj povezav med kritičnimi teorijami in BIZ (prim. z Benoit, 2007; Day, 2001a), vendar večina predstavlja le kritične intervencije, medtem ko so kritične teorije preobsežen korpus.

⁷⁴ Gre za paradigmo, ki jo od leta 1953 določajo Cranfieldovi testi, ki so postavili princip, da morajo argumenti o kvaliteti različnih poizvedbenih sistemih biti empirično dokazljivi.

⁷⁵ Temelji na predpostavki, da besede, dokumenti in informacijski sistemi vsebujejo »realno informacijo« in da ta informacija nosi pomen. Ta veja se nanaša na Shannon-Weaverjevo matematično teorijo informacije, ko simbolične entitete niso povezane s pomenom. Shannon-Weaverjeva matematična teorija komunikacije, kot model splošnega sistema komunikacije je linearna shema, ki vključuje vir informacije, ki producira sporočilo, ki se ga kodira z oddajnikom, in se ga kot signal pošlje po kanalu (ki zajema tudi element šuma), kjer se ga s sprejemnikom dekodira, in ga pošlje na cilj. Signal se definira kot dogodek, osnovna enota komunikacije; sporočilo so signali, sestavljeni po pravilih dogovorjenih med izvorom in ciljem; podatek pa je več sporočil z določenim pomenom; in informacija je sestavljena iz sporočil in podatkov, ki pri prejemniku služijo za sprejemanje odločitev. Na kognitivnem nivoju se nato informacija, ki se nastane iz šuma in podatka, razvije v znanje, ki mu sledi modrost. Ta teorija informacij, ki jo ne zanima vsebina, vzroki prenosa in razumevanje informacije, je kasneje dobila še druge različice (npr. Schrammov model) in postala temelj razvoja sistemskih teorije (komunikologije), ki družbo koncipirajo kot sistem, kjer je vse družbene pojave mogoče opisati kot način prenosa informacij. V tem vidiku ima tehnologija osrednji pomen: kot spoznavni mehanizem in kot model sistemskih teorij. Osnovna ideja temelji na avtonomnem subjektu, povečevanju učinkovitosti informacijskih kanalov in zmanjševanju šuma. Problematična pa je ravno zato, ker tehnologijo reducira na model, kjer je lahko le dojeta v kontekstu kalkulacije, planiranja in predikcij, informacija pa postane simbol preračunljivosti (Matterlart in Matterlart, 1998).

vidika njegovega trenutnega čustvenega in kognitivnega stanja, situacije in delovnih nalog. Predvsem se uporablja pri proučevanju iskanja in poizvedovanja informacij, raziskuje pa informacijsko vedenje, oziroma ravnanje in tipe informacijskih potreb.

Ključni moment v kognitivnem vidiku je teorija anomalnega stanja znanja, t.i. ASK (ang. *anomalous state of knowledge*), ki jo je razvil Belkin s sodelavci (1982) in ki je osnovni model poizvedovanja informacij. Tako bistvo Belkinove teorije izhaja iz uporabnikove potrebe po željeni informaciji, in zato tudi preusmeritve od sistema k uporabniku. Poudarja se kvaliteta interakcije med generatorji in uporabnikom shranjenih informacij. BIZ naj potemtakem proučuje uporabnikove razloge za iskanje informacij, ki so shranjene v različnih sistemih, kvalitativno proučevanje procesa zagotavljanja informacij uporabnikom ter proces uporabe in nadaljnje generiranje informacij. V ta namen Belkin identificira pet ločenih področij BIZ študija, ki se lahko kombinirajo: 1) prenos informacij v človeške, kognitivne komunikacijske sisteme, 2) ideja željene informacije, 3) učinkovitost informacijskih sistemov in prenosa, 4) odnos med informacijo in generatorjem in 5) odnos med informacijo in uporabnikom (po Ingwersen, 1992). Uporabnik je v tem kontekstu nevedoči subjekt. Dodeljuje se mu status parcialnega poznavalca, ki tvori vprašanja na podlagi konceptualnega stanja znanja, ki je del »uporabnikove podobe sveta«. Belkinova teorija zato namesto objektivne informacije in njene interakcije s pošiljateljem ali sprejemnikom, uvaja kognitivni vidik, ki sprašuje po notranjih (bistvenih) odnosih med človekom in njegovim potencialnim znanjem (Cappuro, 1992, 2003).

Belkinovo teorijo nadgradi Brooks (1980), ki izhaja predvsem iz težnje po postavitvi teoretičnih osnov za BIZ. Problem vidi v razmejevanju med objektivnim in subjektivnim opisovanjem, saj informacija kot entiteta prežema vse človeške aktivnosti, in je zato potrebno redefinirati naravoslovno pojmovanje objektivnega opazovanja, povzeto iz družboslovnih ved. S pomočjo Popperjevega⁷⁶ tretjega sveta BIZ, potrebuje bolj objektivno kot subjektivno teorijo znanja, saj se BIZ v navezavi s klasifikacijo dokumentov ukvarja prav z objektivnim znanjem, četudi dokumenti in znanje niso identične entitete. V tem kontekstu je primeren Popperjev Svet 3, svet »objektivnega znanja«, ki zajema celotno človekovo miselno ustvarjanje, zabeleženo v človeških artefaktih, ki niso le dokumenti, temveč tudi glasba, umetnost, tehnologija. Medtem ko Svet 1 predstavlja fizični svet, pa Svet 2 predstavlja svet subjektivnega znanja, kjer se nahajajo misli, čustva in mentalne podobe. Vsi trije so neodvisni, a v interakciji. Primer te interakcije je ponazorjen s knjigo: knjiga kot nosilec predstavlja Svet 1, potencialno znanje oz. branje Svet 2, Svet 3 pa predstavlja možnost, da to zabeleženo človeško znanje ostane objektivno, saj je za razliko od subjektivnega znanja posameznikov še vedno dostopen, četudi

⁷⁶ Izbor Karla Popperja, temelji na utemeljitvi, da se drugi moderni filozofi, seveda Brooksovega časa, ne strinjajo s Popperjevimi idejami.

posameznik umre. Glavni praktični cilj BIZ je zbiranje in organizacija virov iz Sveta 3. Teoretična naloga BIZ v tem kontekstu pa je raziskovanje interakcije med Svetom 2 in 3, in sicer na način, da opisuje in razlaga praktikom, kako organizirati znanje, in ne dokumente, za bolj racionalno uporabo, da bi s tem pomagali uporabnikom.

Zanimivo je, da Brooks pri Popperju pogreša pojem informacija. Zato v strukturo znanja, v odnos med objektivnim in subjektivnim, doda in obravnava informacijo, kot majhen del te strukture, pri čemer ima ista informacija različne učinke na različne strukture znanja. Odnos prikaže v matematični shemi:

$$K[S] + \Delta I = K[S + \Delta S]$$

Shema predstavlja splošno strukturo znanja $K[S]$, ki se z informacijo ΔI spreminja v novo strukturo znanja $K[S+\Delta S]$, pri čemer ΔS predstavlja ravno to modifikacijo. Predmet proučevanja BIZ pa je objektivna struktura znanja in znotraj tega, nanašajoč se na Shannonovo-Weaverjevo teorijo, tudi objektivna informacija, ki kot (ekstra)fizična entiteta obstaja le v kognitivnem (mentalnem ali informacijskem) prostoru.

Čeprav se poudarja interakcija subjektivnega in objektivnega znanja, ki se reflektira v spremembah struktur znanja, pa Capurro (1992) umešča kognitivni vidik v okvir idealistične platonistične paradigme. Za razliko od reprezentacijske,⁷⁷ in vir-kanal-sprejemnik⁷⁸ in kljub temu, da vse tri temeljijo na pozitivistični osnovi, je ta usmerjana le na informacijo, kot nekaj objektivnega, kar obstaja le v kognitivnem prostoru in je kot tako nematerialna entiteta. Platonistična paradigma zajema tudi paradoks materialističnega platonizma, da človekovo znanje ni biološki, psihološki ali sociološki proces, saj je objektivizirano v nosilcih - dokumentih. Zato se naj bi BIZ usmerjala v študij, analizo in konstrukcijo sveta samih informacij, pri čemer ima informacija isti ontološki status kot logični zakoni, ki se nanašajo na psihološke ali biološke opise miselnih procesov. BIZ zato proučuje tisto informacijo, ki je materializirana na nosilcih-dokumentih.

⁷⁷ Tu so ljudje obravnavani kot vedoči. Proces znanja je sestavljen iz asimilacije stvari prek njihovih reprezentacij v mislih subjekta. Te predstave, ki so procesirane ali kodificirane v možganih, so potem lahko prenašajo v druge miselne forme in/ali shranjenje in procesirane v stroje (računalnike). Človeško bitje je biološki informacijski procesor. Informacija je dvojno kodificirana realnost (resničnost). Človek lahko uporabi informacijo za specifične racionalne namene, vendar takšen vidik ne upošteva hipoteze, da tudi stroji lahko dosežejo ta nivo informacijskega procesiranja in uporabe. Na takšni osnovi je BIZ obravnavana kot *študij reprezentacij, kodifikacijo in racionalno uporabo informacij*.

⁷⁸ Ta obravnava fenomen človeškega bitja kot metaforo, ki se jo aplicira na različne nivoje realnosti. Ko ljudje, ali druge oblike virov in sprejemnikov komunicirajo, pomeni, da si izmenjavajo informacijo na osnovi skupnega nabora znakov. Vendar se izmenjava informacij lahko obravnava le v odnosu do strukture sporočila, zato je to sintaktična informacija. S tega stališča se BIZ primarno ukvarja z *vplivom informacije na sprejemnike, ki so istočasno tudi iskalci ali uporabniki informacije z namenom, da rešijo svoje probleme*.

Medtem pa Talja in drugi (2005) navajajo, da se je kognitivni vidik v BIZ razvil iz konstruktivizma (predvsem Piagetove tradicije) in zato ne predstavlja razvojne poti kognitivizma⁷⁹. Šele z Kuhlthaujevim modelom iskanja informacij in Dervinino teorijo ustvarjanja smisla, se je razvila oblika kognitivnega konstruktivizma⁸⁰. Slednja je v bistvu eden od razvojnih stadijev kognitivnega vidika v BIZ, zato se navkljub drugačnim opredelitvam⁸¹ sem uvršča tudi Dervinino teorijo, zlasti njena začetna izhodišča, ki so v 80. letih 20. stol. pomenila pomembno prelomnico od pristopa usmerjenega v sistem (ang. system-centred), k pristopu usmerjenem v uporabnika (ang. user-centered). Vendar pa je zlasti v začetkih še vedno usmerjena na posameznika v kontekstu iskanja informacij in ravno zaradi tega po Pollocku (2002a) ne zagotavlja popolnejše slike konteksta informacijskega vedenja oziroma ravnanja⁸². Zato je kasneje zajela še elemente družbenega konteksta kot so: politična moč, zgodovina in avtoriteta. S tem se razvija nov pristop, ki se od uporabnika usmeri k osebi v kontekstu, času in prostoru, oziroma situaciji, ter predvideva kvalitativne metode proučevanja in celo »izbris« pojma informacije. Z vidika aplikacije postmodernistične perspektive, se Dervinova (1997) skuša odmakniti od polarizacije med postmodernimi kontekstualisti, ki v sistematizaciji vidijo le tiranijo, in modernimi kontekstualci, ki v polni impletaciji kontekstualizma vidijo le kaos (več o tem glej Vodeb 2003, 2004).

Kot tretjo razvito smernico kognitivnega vidika, čeprav je ta močno neopredeljena je potrebno omeniti še kolektivizem, ki daje socialni kontekst in se spogleduje predvsem z Vygotskyevo tradicijo. Posameznik živi v svetu, ki je fizično, družbeno in subjektivno konstruiran, kar pogojuje znanje. Predstavniki te linije, zlasti Hjørland in Albrechten (1995 po Talja, 2005), se usmerjajo v informacijski sistem v družbenem, organizacijskem in profesionalnem kontekstu. S tega vidika pa je najbolj problematična abstrakcija in raziskovanje teorije domene, ki naj bi podobno kot nekakšna oblika paradigem predstavljala specifičen jezik, ontologijo, kriterije relevantnosti in epistemološke pozicije ter tiho (ang. tacit) znanje določene znanstvene skupnosti. Vendar pa je Hjørlandova teorija problematična, ko gre za njeno uvrščanje v epistemološke okvirje. Day (2005) jo uvršča tudi v hermenevitični pristop, saj analiza domene obravnava pomen jezika skozi njegovo konstrukcijo (kako je jezik uporabljen in kako ga posledično neka skupina ljudi »razume«).

⁷⁹ Predvsem nanašajoč se na umetno inteligenco, ko se postavljajo analogije med delovanjem človeških možganov in računalnikom.

⁸⁰ BIZ je zanimalo predvsem vprašanje, kako posameznik gradi znanje.

⁸¹ Vodeb (2004) navaja, da se jo lahko uvrsti od »konstruktivizma do postkonstruktivizma ali postmoderna modernizma, ter od komunitarizma do verbalizma«.

⁸² Angleški termin »information behaviour« se najpogosteje prevaja kot informacijsko vedenje. Vodeb (2003) argumentira, da je le ta neprimeren zaradi terminološke navezave na behavioristično paradigmo v psihologiji. Zato uvaja termin informacijsko ravnanje, ki predstavlja »razmerje do virov informacij in informacijskih kanalov, ter tako vključuje tako aktivno kot pasivno iskanje informacij, ter uporabo informacij«.

Tudi nekoliko starejša, a zelo odmevna, in še vedno pomembna Frohmannova (1992a, 1992b) kritika kognitivnega vidika, zajema poleg Brooksa, De Maya, Ingwersona tudi Dervinovo. Na podlagi teh avtorjev opiše kognitivni vidik, ki se utrjuje tako, da določa informacijo kot blago (proizvod) in osebe kot potrošnike informacij znotraj trga ekonomskih pogojev. Identificira sedem diskurzivnih strategij, ki utemeljujejo teoretično prevlado znotraj BIZ, ki so:

- 1) *Teoretični imperializem*: Določanje stabilnih, objektivnih, znanih in osnovnih teoretičnih konceptov. Medtem ko so mentalne vsebine fragmentirane in kontradiktorne, družbeno konstituirane podobe ali » modeli sveta«, ki onemogočajo objektivno proučevanje odnosa strukture podob, pa kognitivni vidik določa »podobo-strukturo« kot naravne objekte, in informacijo kot spremembe v strukturi, ki so postale univerzalni znanstveni diskurz.
- 2) *Referalnost in reifikacija*: Omejuje se tudi število ključnih nanašajočih se izrazov, ki stabilizirajo nestanovitno maso možnih fenomenov v raziskovalnem problemu.
- 3) *Interjerji (ang. interiors) - reprezentacije in obdelava*: Misliti podobe pomeni tudi rabo strogo določenih »slovničnih pravil«: uporabniki predstavljajo svet, generatorji predstavljajo svet s pomočjo uporabnikovih podob, informacijski specialist predstavljajo oboje - uporabnike in skladišče znanja, ki predstavlja prav vse. Podoba ima elemente tj. strukture, ki so same po sebi zmožne reprezentacije. Vendar tudi one predstavljajo entitete, ki imajo možnost predstavljanja tj. refleksije. Podobe imajo strukture, ki predstavljajo refleksije, ki lahko ali pa ne zrcalijo realni svet struktur. Informacijski proces se lahko razume na podlagi pridobivanja kognitivnih zemljevidov in slik posameznika.
- 4) *Znanje*: O znanju se govori vse povprek. Podoba, reprezentacija, model sveta, informacija in znanje postanejo nespremenljivi diskurzivni elementi. Takšna situacija ima dvojen efekt. Prvič, tiho opravičevanje znanja v jeziku informacije, ki nadomešča vse dvome o legitimnosti teorije, saj ima povpraševanje po znanju prednost. In drugič, jezik znanja podpira predstave o strukturi. Metafora strukture ima večji in močnejši efekt (od) podobe, reprezentacija znanja pa v primerjavi z nevednostjo, fikcijo ali napako. Torej, če svet ni kaotičen ali kontradiktoren, pač pa urejen, se sklepa, da ima tudi znanje, v katerega se shranjuje podobe, modele in reprezentacije, podobno karakteristiko.
- 5) *Ekspertna intervencija*: Samo informacijski specialisti so zmožni prepoznavati vrzeli v »strukturi znanja« uporabnika, njihove kognitivne zemljevide, notranje programe, ker jih proučujejo.
- 6) *Radikalni individualizem - brisanje in rekonstrukcija družbenega*: Vsak posameznik si oblikuje sam svoj smisel in noben zunanji akter ne more vplivati na to. Cilj v tem radikalnem individualizmu je odkrivanje notranjega, skritega sveta posameznika. Skupaj s teoretičnim imperializmom teorija išče univerzalne aspekte človekovega izkustva. Zunanje je tako produkt kategorij, ki so izumi ali konstrukcije. Ker je notranji svet najbolj resničen, realen in bistven, je ravno brisanje družbenega eden od diskurzivnih dosežkov teorije.
- 7) *Instrumentalni vzrok*: Učinkovitost, standardizacija, predvidljivost in določanje efektov postanejo ključne besede. Kognitivni vidik zapira teorijo BIZ pred proučevanjem družbenih, političnih in ekonomskih sil, ki oblikujejo vsak del informacijskega sistema.

Frohmann (1992a, 1992b) zaključuje, da kognitivni vidik onemogoča produkcijo znanja o informacijskem procesu kot družbeni praksi. Kognitivni vidik, ki je vpeljal sistem usmerjen na uporabnika v smislu potrošništva (npr. marketing določenih izdelkov), ustvarja potrebo in odkriva »resnični jaz« (*real me*). Premik k ljudem je absurden, saj diskurzivne procedure manjšajo moč

uporabnika tako, da: 1) omejijo njihove notranje informacijske aktivnosti le na notranje kognitivne procese in pridobivanje informacij na nivo modifikacije podob, 2) atomizirajo družbeni svet v razdrobljene »notranje resničnosti, realitete«, 3) dostop do notranjega sveta omejijo s percepcijo vrzeli in 4) vzpostavljajo prepuščenost tehnologiji preživetja, prek ekspertno oblikovanih procedur harmonizacije podob. Vprašljivo je tudi brisanje družbenih praks posameznika in kolektivna manipulacija podob v interesu trga podob. Frohmann se namreč sklicuje na Baudrillardovo (1999) dožemanje sodobnega sveta, kjer je udarno biti bolj resničen kot je resničnost sama, in v katerem je realnost v bistvu uničena, saj jo zamenja iluzija, *chimera*, simulacija interesa tržne ekonomije. V tem smislu je potrebno pod kognitivnim vidikom razumeti več kot le centralizacijo uporabnika, saj zagotavlja tudi ideološko komodifikacijo informacije.

2.3.2.2 Hermenevtični pristop

Hermenevtika se je poskušala razvijala paralelno s kognitivnim vidikom. Med začetniki se uvršča, Benediktssona (1989), ki ta pristop argumentira že na osnovi kritike pozitivizma. Kasneje se je z različnimi poskusi opisa in predlogi uporabe hermenevtičnega pristopa oblikovala tudi raziskovalna fronta (Hoel, Cornelius, Pollock, Souminen, Budd, Hansson, Capurro, itn.). Tovrstni pristop je ločen od tradicionalne teološke metodologije interpretacije teksta, predvsem glede objekta proučevanja⁸³. Ker je človek ključnega pomena v BIZ, nekatera specifična področja v BIZ (npr. poizvedovanje informacij in referenčni proces) že v osnovi napeljujejo na hermenevtični (in tudi fenomenološki) pristop, ugotavlja Benediktsson (1989).

Cappuro (1992) navaja potrebo po vprašanju »Zakaj informacijska znanost?«, ki pomeni pragmatični preobrat h kognitivnemu vidiku (kar je že v 80. letih 20. stoletja predstavil G. Wersig). Medtem hermenevtika omogoča razrešitev dualistične dileme (objektivno/subjektivno), tako da sporočilo postavi v historični kontekst, kar vključuje koncept predrazumevanja. Bistvena pa je dimenzija biti-v-svetu, ko je človek odprt znotraj specifičnih situacij. Pri tem vključuje še komunikacijo v zunanjem svetu, kar ponuja možnost dožemanja informacije kot artikulacije pragmatičnega razumevanja skupnega sveta. Vendar je bistven ravno pragmatični pristop. Če se s hevrističnim pristopom raziskuje tehnične oblike komunikacije (npr. metode poizvedovanja informacij), se s pragmatičnim pristopom obravnava zgodovinske, kulturne in ekonomske dimenzije, ki so v bistvu predpogoj prvega. Zato

⁸³ Če je bilo za prvo značilno proučevanje skritega božjega pomena, ki je vodilo v interpretacijo teksta samega in avtorjevega namena, je bilo slednje, kot romantična oblika razumevanja avtorjevega skritega namena, vstopnica v znanstveno sfero. Hermenevtična interpretacija je bila tudi obtožena relativizma. Šele z Gadamerjevo zahtevo po vpeljevanju predrazumevanja in Ricourjevo nadgradnjo avtonimizacije teksta, se postavlja temelj proučevanja vsebine teksta samega.

Cappuro BIZ opredeli kot poddisciplino (Aristotelove) retorike, ki raziskuje kontekst, znanje v skupni rabi ter pozitivne in negativne informacije.

V Buddovem primeru (1995, 2005) se hermenevtični pristop izrisuje posredno, saj uvaja fenomenologijo⁸⁴ (Husserljeva, Heideggerjeva) kot lastno epistemološko pozicijo, in sicer prek hermenevtične fenomenologije. Tako kot Capurru je tudi Buddu pomemben kontekst, pri čemer je potrebno najprej razumeti kaj pomeni (ontološka predpostavka), da knjižnica obstaja zaradi zbiranja, organiziranja in omogočanja dostopa do informacij. Ko se poveže hermenevtiko in fenomenologijo, je zaradi procesa interpretacije, ko je le-ta odvisna od kateregakoli bitja, fenomenologija odvisna od interpretacije dokaza. Budd opozarja tudi na nevarnost neskončne interpretacije, zato je bolj kot ciklični primerni heličen (ang. heličen) model, saj zajema dialektično interpretacijo. Posebej pomemben pojem pa je namenskost, ker tako fenomenologija ni omejena s kognicijo.

Med novejšimi teoreričnimi prispevki je potrebno omeniti tudi Hanssona (2005), ki opredeljuje hermenevtiko kot most med moderno in postmoderno BIZ. Hermenevtika sama sicer ni postmoderna, ker pa je trdno umeščena v okolje tradicionalnega pozitivizma, že ima izkušnje z legitimacijo. Sicer pa je Hansson (2005) do hermenevtičnega pristopa kritičen. V BIZ se uporablja dva tipa študijev: a) diskusije o hermenevtiki kot teoriji in metodi v odnosu z značilnostmi BIZ in b) diskusije na podlagi primerov empiričnih študijev. Problem rabe hermenevtike v BIZ izhaja iz pojma interpretacije, ker se pojavljajo neskladnosti glede objekta proučevanja. Večina strokovnjakov namreč uporablja specifične prakse, ki se raziskujejo kot hermenevtične. Tipičen primer je zaslediti že pri Capurru (2000), ki ugotavlja, da je računalniško posredovani dialog specifičen primer hermenevtičnega kroga. Hansson sicer priznava, da je interpretativen, vendar pa ni hermenevtičen. Zato je potrebno določiti pogoje interpretativne analize, ko proces iskanja informacij sicer je objekt proučevanja hermenevtike, vendar pa same prakse, torej dejstva, da proces zajema interpretativne elemente, to ne spremeni.

2.3.2.3 Socialni konstruktivisti

Socialni konstruktivizem (ang. social constructionism) v BIZ ne predstavlja enotnega pristopa, pač pa ga sestavljajo različni teoretični okvirji, od katerih so nekateri močno povezani z »lingvističnim preobratom« v humanističnih in družbenih vedah (prim. Talja, 2005). Ta skupina je tudi nekako ločena

⁸⁴ Fenomenologija nima enotnega pomena, saj ima različne definicije. Budd (2005) eksplicitno navaja, da se ne nanaša na Hegla. Sicer pa je fenomenologijo zavrnil že Benediktsson (1989), ker mu je bila premalo pragmatična. Pri fenomenološki filozofiji in njeni uporabi v hermenevtičnem procesu so pomembne naslednje točke: a) fenomenološke trditve so neempirične, deskriptivne in opisujejo fenomen, b) fenomeni so bistvo, ki so intuitivno spoznavna, c) fenomenološke trditve ne nastanejo z abstrakcijo, ampak iz natančnega pregleda posameznih primerov z opazovanjem, notranjo spoznavo, oz. spoznavo bistva in d) bistva (essences) niso empirični objekti, in se jih ne da opazovati (videti) po običajni poti.

od kognitivnih konstruktivistov. Ideja izhaja iz konverzacije, jezika, saj obojestranska komunikacija producira in organizira družbeno realnost. Konstrukcije se kreirajo v interakciji z okoljem (npr. tudi nekognitivni vidiki okolja, ali gradnja znanja v sodelovanju z drugimi). Osnovni princip socialnih konstruktivistov v BIZ predvideva, da so informacija, informacijski sistemi in informacijske potrebe entitete, ki so producirane v obstoječih diskurzih, tj. lingvističnem in pogovornem konstrukt. Jezik je zato glavna raziskovalna komponenta informacijskega ravnanja (vedenja) v družbeno-političnem in zgodovinskem kontekstu. Čeprav ima znanje nekaj aspektov značilnih za individuum, to še ne pomeni, da obstaja subjektivno znanje, pač pa se ga obravnava kot intersubjektivno. Intersubjektivnost je definirana kot: »pomeni, smisli, ki se jih deli z drugimi«. Tako sta na področju informacijskega ravnanja pomembna tudi čas in prostor. Slednjega se obravnava v kontekstu družbe in moči. Posameznik je podvržen vplivom družbenih skupin oziroma družbe na sploh. Vendar pa je pomembno, da termin posameznik (individuum) ne pomeni »prostora moči« znotraj družbe, kot predlaga Dervinova, niti se ga ne označuje kot »graditelja« struktur znanja.

Med skupino protagonistov socialnih konstruktivistov v BIZ se uvršča Kimmo Tuominena in Reijo Savolainen (1997), ki jima je Dervinin komunitarizem⁸⁵ v veliki meri relevanten. Omenjena avtorja zagovarjata proučevanje uporabe informacij kot diskurzivnih akcij. Primerna metodologija za proučevanje tega vidika je diskurzna analiza, pri kateri se nanašata bolj na britanske socialne psihologe (Derek Edwards, ipd.). Tudi Talji (1997) je blizu Dervinina metodologija (in metateorija) ustvarjanja smisla, kjer je jezik obravnavan kot primarni oblikovalec opazovanj, interpretacij sveta, in delno tudi analitični pristop Foucaultove tradicije. Zato Talja (1997) predlaga dve spremembi v raziskovalni perspektivi: 1) konceptualizacijo uporabnika kot vedočega subjekta, oziroma kot eksperta kulture in 2) konceptualizacijo informacijskih sistemov kot partipacijskih sistemov v organizaciji in sistematizaciji družbenega znanja.

Pollock (2002a) pa govori o dveh pristopih glede na definicijo »informacije« in »znanja«, kar je po njegovem že klasična marksistično-kapitalistična delitev. Na eni strani tako obstaja družbena produkcija znanja, ki zajema tudi konstrukcijo strojne in industrijske metafore, na drugi pa posameznik (individuum), ki išče pomen, smisel in osebno izpolnitev. Zato je Dervinin pristop označen kot anglo-ameriški, medtem ko se socialni konstruktivisti bolj spogledujejo z dominantno evropsko družbeno-kulturno perspektivo. Vendar naj bi bila struja socialnih konstruktivistov kljub temu bolj koherentna kot kognitivni vidik. Medtem pa Vakkari (1997) meni, da je slabost te metateorije ravno njena

⁸⁵ Ki predvideva, da se vednost oblikuje in preoblikuje, reificira in obstaja, itn. preko komunikacije. Komunikacija ni preprosti prenos informacijskih paketov, pač pa se obravnava kot interakcija.

večdimenzionalnost (analitično diskurzni pristop, ustvarjanje smisla, usmerjenost na uporabnika, naturalistična paradigma, pa tudi utemeljitvene teorije (ang. grounded theory)), kar povzroča ohlapno izražanje stališč.

2.3.2.4 Poststrukturalizem

Poststrukturalizem je največkrat poudarjena zveza s postmodernizmom, zato je potrebno izpostaviti njegove aplikacije v BIZ, četudi jih je še zelo malo. V BIZ se to oznako začne uvajati v 90. letih 20. stoletja. Na prvi pogled je podoben socialnemu konstruktivizmu, saj se pri obeh poudarja pomen jezika in konstrukta. Vendar je pri (po)strukturalizmu bolj kot posameznik v ospredju sistem, na določenih mestih pa subjekt kar izgine. To namreč pomeni, da subjekti ne izhajajo iz ustvarjalnega delovanja znotraj njihovih življenj, pač pa so rezultat določenih strukturnih značilnosti, ki se jih »bere«. Tudi družbena resničnost je tekst in svet ne obstaja sam na sebi, saj je le konstrukt. Poststrukturalizem se tematizira bolj v okviru kritičnih teorij.

Radford in Radford (2005), ki predstavita strukturalistično in postrukturalistično misel z vidika »definicije« knjižnice in njenih praks, poudarita pomen Saussurjeve tradicije proučevanja jezika kot sistema znakov. Pri tem ni toliko pomembno kaj svet je, pač pa kako ljudje naredijo svet smisel. Znak in povezave med znaki so pomembni zato, ker predstavljajo zvezo med konceptom in slušno, vidno ali drugače določeno podobo. In ta vez je arbitrarna. Bistveno za preskok k poststrukturalizmu je po avtorjih vprašanje, kako znaki referirajo na stvari. To ponazorita z Borgesovo (2001a) *Babilonsko knjižnico*, kjer je število pomenov neskončno. Vendar se Radforjeva usmerita bolj na konkretnost in materialnost znaka, ki ju napeljuje k Foucaultovi konceptiji izjave in diskurzivnih formacij, ki so ravno tako materialne in imajo materialni učinek, ter posledično predstavljajo tudi vez med védnostjo/oblastjo. Nakažeta da »knjižnica« ni enoznačna entiteta. Poudarjata pomembnost te misli na področju prakse klasificiranja knjižničnega gradiva in refleksije discipline.

Ugotovitev, da pomen znaka leži v njegovih relacijah razlik, je predstavljala odskočno desko postrukturalizma, ki za razliko od svojega predhodnika, ne poskuša razkrivati univerzalnih lingvističnih vzorcev. Vendar pomen ni definiran v trenutku, ko so relacije vzpostavljene, pač pa je že na denotativni ravni (v nasprotju z Barthesom⁸⁶) nujno nestabilen, mnogoznačen in nejasen (po

⁸⁶Saussure pokaže, da je ravno zaradi arbitramosti znak v celoti subjekt zgodovine, njegov označevalec in označenec pa kontingentni rezultat historičnega procesa. V tem smislu pomen predstavlja odprt sistem interpretacije. Ta pristop jezika kot sistema znakov nadgradi R. Barthes, ki sklepa sledeče: če so vse kulturne prakse odvisne od pomenov, za katere je potrebna raba znakov, potem se lahko vse dogodke in objekte bere kot tekste. Za razumevanje teksta sta pomembna dva nivoja. Prvi je *denotacija*, kot deskriptivni nivo za katerega obstaja nek družbeni konsenz. Medtem pa na drugem nivoju – *konotacija*, za te označevalce, ki so dekodirani z uporabo sprejetih konceptualnih klasifikacij, nastopi za branje njihovega pomena drugi kod (npr. jezik knjižnice), ki ga povezuje z drugimi širšimi pomeni in temami. Slednje se imenuje semantično polje (določene) kulture, ki se poimenuje tudi raven mita.

Derrida)⁸⁷. Prosto »lebdeči« označevalec se v določenih trenutkih kaže kot fiksna entiteta v funkciji uspešnega delovanja skupine, ki je »vsilila« te definicije na širše družbeno področje, in kot taka postane kritično analitično orodje postrukturalizma, ki se aplicira z dekonstrukcijo in je izpostavljena predvsem v feministični postrukturalistični liniji⁸⁸ BIZ (Olson, 1997), zlasti na osnovi binarnih opozicij. Dekonstrukcija⁸⁹ se je kot uporabno orodje pokazala predvsem v študijah shranjevanja in poizvedovanja informacij, ki v ospredje postavljajo problematiko jezika v procesu indeksiranja in se uvaža skozi kritiko koncepta univerzalnosti, ki je osrednji za kognitivni vidik (Olson, 2001b). Tako kot Radfordovima je tudi Olsonovi (1997, 1998, 2001a, 2001b) to pomemben aspekt klasifikacije, ki z filozofijo mej išče rešitve⁹⁰, posledice idealizacije univerzalnega, singularnega, javnega jezika knjižnice, s katerim se prakticira družbeno marginalizacijo in izključevanje.

Sicer pa se je feministična, poststrukturalistična perspektiva v BIZ oblikovala tudi kot odgovor na prevladujočo feministično empiristično epistemologijo, ki se v cilju doseganja enakopravnosti zavezuje odkrivanju enotnega objektivnega resnice in se največ/najbolj posveča metodi, in feministični pozicionistični (ang. standpoint) epistemologiji, ki iz razumevanja lastne izhodiščne točke, tj. marginalizacije, išče resnice, a še vedno le določene resnice. Čeprav feministična poststrukturalistična epistemologija še ni povsem rešila zagate relativističnega nihilizma, zagovarja Olsonova (2002) dve glavni točki: 1) ženske, kot vedoči subjekti, in njihovo pridobljeno znanje, ki je nastalo skozi različne forme diskurza (tako raziskovalke kot proučevanke) ter 2) obstoj več resnic, ne le ene same. Prva zavrže esencialnost kategorije »ženske«, s tem pa postavlja vprašanja o možnosti sprememb. Druga pa se sooča z relativistično nihilistično držo, ki se nanaša na politične aktivnosti. Ponujata se dve možnosti: sprejeti relativistično držo, a ne nujno kot nihilistično, pač jo sprejeti v obliki negotovosti kot posebnega užitka; ali zavrnitvi hierarhije med teorijo in prakso, pri čemer bi morala slednja prednjačiti pred prvo.

⁸⁷ Vsi znaki v določeni kombinaciji v določenem jeziku zagotavljajo zadostno diferenciacijo, zato ne fiksirajo pomena, saj je odnos med znakom in konceptom fiksiran s kodi, ki pa zaradi svoje družbene pogojenosti niso dokončno fiksirani. Pojav konstruiranja in produciranja pomena, pa se poimenuje kot *označevalna praksa*.

⁸⁸ Postrukturalistična drža zavrže eno resnico in osvaja raznolike resnice in realnosti ter tako zavrže univerzalne razlage. Feminizem se v tej perspektivi kaže kot aktivna aplikacija dekonstrukcije, ki običajno zajema tri faze: identifikacija binarne opozicije, negativni termin postaviti v njegovo pozitivno stanje, oblikovati bolj fluidne in manj prisilne konceptualne organizacije pojmov, ki preokračijo osnovno binarno logiko s simulacijo njegove pojavnosti in njegove odsotnosti (Olson, 1997, glej tudi Olson, 2001b).

⁸⁹ Dekonstrukcija je ena izmed metod analize tekstov. S podrobnim branjem teksta se razkrivajo nasprotja, margine, razpoke, itn. tako, da se pokaže destabilizacija pomena ali binarnih opozicij (nasprotij).

⁹⁰ Razvoj *techniques* zajema sledeče faze: 1) bolj kot ponovno redefinicijo nove meje je potrebno razpustiti meje, jih narediti bolj propustne, 2) bolj kot zapolnjevanje je potrebno razširiti prostor, ki ga zapolnjujejo Drugi, če seveda tako želijo, 3) dinamičnost, izpostaviti relevantne diskurze v danem kontekstu; zato morajo biti reflektivni, odzivni glede na časovne in prostorske spremembe v njihovem najbolj širšem smislu. Praktična rešitev pa je npr. povečanje uporabniškega glasu (npr. z hipertekstom).

Nekoliko drugačne aplikacije poststrukturalizma vidi Day (2005). Zavedajoč se kontroverznosti znotraj poststrukturalizma, poudarja zlasti korist empiričnosti pristopa v BIZ, predvsem pa vidik prostora in časa. Njegovi zaključki povzemajo šest področij uporabe postrukturalistične misli:

- 1) Poststrukturalistična kritika postavi podvomi v zahodno klasično metafiziko – v BIZ se to nanaša na pojmovanje uporabnika in »upravljavce« znanja. Subjekt ni več avtonomen, pač pa družbeno in zgodovinsko konstituiran in konstituirajoči. Vendar omenjena atributa nista temeljna konteksta subjekta, pač pa je individuum mnogoter in singularen, sestavljen iz mnogih identitet in serij, izraženih v edinstvenem dogodku.
- 2) Ker BIZ daje velik poudarek jeziku, se s pojmi razlik lahko nadgradi iz ontoloških, epistemoloških, etičnih in političnih vprašanj.
- 3) Postaviti subjekt izven okvirja reprezentacij pomeni, da se izpostavlja tudi vpis objekta v diskurzivne in emocionalne (ang. affective) serije in njegove relacije v odnosu do (re)produkcije moči. Pri tem se ne rešuje le problem semiotičnega pripisa (npr. tekstov), pač pa se izpostavlja tudi njegov odpor in premestitve.
- 4) Zahteva po ponovnem razmisleku o nekaterih teoretičnih in institucionalnih postavkah, kot so to že nakazale kritične diskurzne analize.
- 5) Historičnost subjekta. Ker je subjekt bistven pri strukturi in kontekstu, je v BIZ potrebno preučiti kontekst v odnosu do strukture, sam kontekst in posameznikove koncepte pa je potrebno osvoboditi antropoloških in etnoloških narativnih konvencij. Zato je tudi potrebno spoznati nezgodovinsko razumevanje historičnega subjekta in njegovo zgodovinskost.
- 6) Vprašanja o nekaterih topikah, ki služijo v modelih reprezentacije. Npr. digitalna reprodukcija in oddaljeni dostop, ki se postavlja v okvir umetnine v času, ko se jo da reproducirati (po Benjamin). S kritiko reprezentacije se ponovno vzpostavlja pojem socialnega kapitala v kapitalističnih diskurzih, presežkih kvantitativnih meril vrednosti in privilegijev in restriktivne ekonomije v produkcije pomena, moči in bogastva.

2.4 Sklepni povzetek

Ob obeh kritikah se ponuja nekaj odgovorov, a odpira še več vprašanj. Na metodološkem nivoju se ugotavlja, da sta kritiki vendarle dovolj konceptualno uporabni za začetna razmišljanja o kritičnem pristopu v BIZ in o BIZ, vsaj z vidika obsežnosti zajetega časovnega obdobja. Čeprav so argumenti mestoma že nekoliko obrabljjeni, pa ponujata okvir s katerim se lahko nadalje operira in odpira nekatera vprašanja, večkrat argumentirana kot prezrta. Kritiki operirata s protislovji BIZ, ko se postavi tezo, da je BIZ medtem ko se je legitimirala kot stroka sloganov o nevtralnosti in objektivnosti, vseskozi namensko ali nenamensko delovala, oziroma še deluje paradoksalno. To je potrjevala s svojimi programi profesionalizacije in znanstveno raziskovalnimi okvirji. Pri tem ne gre le za očitek preteklosti, saj se je ne postavlja v razmerje dobro-slabo, temveč za način refleksije in prepoznavanje teh lastnosti v sedanjem času (diagnostika sedanjosti).

Vendar pa sta kritiki pri slednjem nekako neodločni. Obe utemeljujeta mnenje, da so spremembe nastale, oziroma so potrebne, ravno zaradi teh značilnosti. Na trenutke se pojavlja tudi nasilna historizacija, povečini zaradi prevladujočega deduktivnega pristopa. Pregled pozitivizma – spor o

metodi in argumentacija kognitivnega vidika kot dominantnega epistemološkega pristopa pa pokaže, da je slednji nehomegen in se razvija v smeri postpotivističnih okvirjev. Nasprotno pa se obema kritikama pripisuje kvalitativni preskok; poskus umestitve BIZ v družbeni kontekst, pri čemer poudarek še vedno ostaja na BIZ, vendar ne več v smislu izoliranega polja. Še več, kritiki jo postavljata v nekatera bistvena, aktualna družbena dogajanja in v kontekst družbene odgovornosti, četudi vprašanja o pristopih in rešitvah ostajajo površna (»že zavedanje«). V ta okvir se vključujejo zlasti alternativni epistemološki pristopi, pri čemer se zdi, da so najbolj uspešni socialni konstruktivisti, saj izvajajo tudi mnoge raziskave.

Vendar pa so razpoložljivi podatki in študije pokazale tudi omejitve. Ne le zaradi kulturoloških družbenih razlik, temveč tudi zaradi vsebinske obremenjenosti, ki obe kritiki postavlja v past velikih pripovedi, vsaj tako kot jih opiše postmodernistična drža. Na eni strani se lahko kritikam očita poudarek na anglo-ameriško kulturno področje, čeprav je v tem prostoru tudi več zanimanja za tovrstno perspektivo⁹¹. Kljub temu pa ni potrebno zapadati v kulturno-družbeno partikularnost, saj ravno obe kritiki odpirata uvid v živahne izmenjave idej in rešitev na področju BIZ. Za pomembnejše se je izkazalo pomanjkanje historičnih in teoretičnih raziskav v slovenskem prostoru. Pri historičnem vidiku je pogosto opazna fragmentacija in/ali pretirana metaforičnost. Nenazadnje se obem kritikam lahko pripiše tudi določena stopnja vsebinske neinovativnosti, ker nekatera spoznanja le premestita. A vendarle je to odkrita karta postmodernistične drža.

⁹¹ Pri tem je potrebno tudi upoštevati, da navkljub trudu pri razbiranju virov iz drugih jezikovnih področij (francoski, nemški, itn.), se je osredotočalo zlasti na tekste v angleščini.

3 Postmodernistična drža kot diskurzivna formacija v bibliotekarstvu in informacijski znanosti: poskus analize

3.1 Uvod v poglavje

Namen pričujočega poglavja je izpostaviti specifične značilnosti vpeljevanja postmodernizma v različnih teoretičnih in praktičnih okvirjih BIZ. Za razliko od predhodnega poglavja, kjer se postmodernizem uveljavlja skozi širšo optiko dveh poglavitnih kritik: moderne ter pozitivističnih teoretičnih struktur in raziskovalnih praks, se v nadaljnjem poskusu analize izbranih tekstov izpostavljajo konkretne izjave in stališča do postmodernizma in postmoderne.

Izbira metode analize se je usmerila na opredeljevanje postmodernističnega znanstvenega diskurza, zlasti na oblikovanje diskurzivne formacije, tj. oblikovanje pravil formacije. Namen diskurzivne analize (DA) je opredeliti nastavke, ki temeljijo na vpeljevanju pojma postmodernizem in jih deloma kritično osvetliti. K temu predmetu analize se poskuša pristopati z Foucaultovo arheološko metodološko držo, ki je v relaciji s predmetom analize zaradi njene postmodernistične narave lahko tudi v protislovju. A metodološka zagata se ne razreši tudi v primeru uporabe drugih (klasičnih) metodoloških pristopov (npr. analiza vsebine⁹²), ker se izbira nanaša na distinkcijo med »pozitivističnim« in »postmodernističnim« vidikom. Izbrani pristop torej omogoča hkratnost dvojega: testiranja metode in osvetlitve predmeta, ki opredeljuje tovrstno metodologijo. Zato se že na tem mestu delno predstavi izredno citiranega misleca M. Foucaulta, ki se ga pogosto uporablja na področju teorije postmodernizma, čeprav je to v nasprotju z njim samim⁹³.

3.2 Predstavitev diskurzivne analize skozi Foucaultov arheološki metodološki aparat

Uporaba diskurzivne analize (DA) v BIZ narašča in sovпада s trendom kvalitativnega raziskovanja. Razvili so se različni tipi, ki se približujejo ali oddaljujejo ter nadgrajujejo Foucaultov metodološki aparat⁹⁴, s tem pa tudi pojav definicij⁹⁵ in izbiro konkretnih strategij⁹⁶. Uporabljajo se tudi tiste DA, ki

⁹² Za razliko od analize vsebine (ang. content analysis), ki predpostavlja, da je možno identificirati vsebino v kategorije ali enote in jo na takšen način tudi prešteti, pa DA s svojim širokim naborom pristopov predstavlja odziv na takšno kvantifikacijo. Poleg tega pa se izpostavlja, da naj kodiranje, v kolikor je to nujno, poteka od spodaj navzgor, s čimer se poveča tudi veljavnost izbranih kategorij (prim. z Budd, 2006).

⁹³ Tako kot mnogi avtorji se tudi M. Foucault ni želel opredeljevati, niti biti klasificiran v znanstvene kalupe. Bolj kot to mu je bila pomembna aktivna vloga znanstvenika na področju politično-druženih vprašanj, kar se nekaterim teoretikom smiselno umešča v radikalni postmodernizem. Sicer pa, če se ga že poskušali tipificirati, se ga raje uvršča med poststrukturaliste.

⁹⁴ Med bolj uporabne sodi kritična diskurzivna analiza (ang. critical discourse analysis, KDA), ki se osredotoča na vprašanje moči. Diskurzivne prakse imajo lahko pomemben ideološki vpliv (npr. produciranje in ohranjanje neenakovrednih odnosov med različnimi družbenimi skupinami). Za razliko od DA skuša KDA ta nesoglasja v kontekstu diskurzov razkriti. Največkrat pa se uporablja kot metoda za obdelavo podatkov v manjšem obsegu, npr. intervjujev. Medtem naj bi bila Foucaultjeva DA za konkretne primere preveč abstraktna (Fairclough, 2000; Talja, 1999).

⁹⁵ Kot jo na primer izbere Frohmann (1994a): »[...] diskurzivna analiza je proučevanje na kakšen način so objekti ali ideja, katerakoli objekt ali ideja, zastopani v različnih institucijah in epistemoloških pozicijah, in način kako jih te institucije ali pozicije obravnavajo«. Diskurzivna analiza proučuje način kako se govori o objektih ali idejah.

se ne navezujejo na Foucaultovo teoretizacijo (prim. Budd, 1996, 1998, 2006). Najpogosteje se proučevanje usmerja na področje teorije, pa tudi na diskurz o BIZ in njenih institucijah. Posebej se DA pojavlja v krogih t.i. socialnih konstruktivistov in poststrukturalistov, vendar pa tudi pri drugih⁹⁷.

Zlasti za kvalitativne metodološke pristope in rabe metod je značilno, da je težko določiti konkretne, izolirane faze analize. Za izbrano metodološko držo to še posebej velja. Pri Foucaultovi tradiciji DA, ki sicer zagotavlja terminološki aparat, se največkrat poudarja, da takšna interpretacija ni izrazito sistematična. Še več, Foucault se je upiral miselnosti, da bi se njegovo »arheologijo« bralo kot novo epistemologijo in se jo s tem ukalupilo v kriterije znanstvenosti in zanesljivosti spoznanj (Dolar, 2001).

Če DA omogoča kontekstualizacijo, ki jo je Sutton (1993) izpostavil kot eno izmed najpomembnejših prednosti kvalitativnega raziskovanja, pa upravičenost metode v BIZ Frohmann (1994a) sprva utemeljuje z nizkim epistemološkim profilom BIZ (kot je to npr. psihiatrija). Zaradi nizkega epistemološkega profila se poskuša približevati idealu trdih znanostih tako, da teoretični diskurzi nastajajo s kvantitativnimi metodami rigoroznega preverjanja hipotez. Frohmann tudi trdi, da so diskurzi v BIZ že od poznega 19. stoletja prepleteni s specifičnimi institucionalnimi formami, s katerimi se nad informacijo, njenimi uporabniki in vsemi drugimi rabami, še vedno izvaja oblast. Ti diskurzi vključujejo govor o informaciji, njeni organizaciji, kdo jo uporablja in kdo ne, kaj se uporablja oziroma se je in se bo, družbena in kulturna vloga organizacij, introspektivna analiza stroke, osebja, identitete njihovih skrbnikov, itn. Med bolj zanimive označevalce uvršča »informacijsko znanost«, okoli katere sta se oblikovali dve smernici: prva zajema širše teoretične debate o obetajočih pristopih teorije BIZ, druga pa večinoma kritizira pozitivizem in izpostavlja prednosti kvalitativnega pristopa.

Hkrati pa Frohmann (1994a) opozarja, da logična in epistemološka natančnost ni nujen pogoj za DA zato, ker se z njo preučuje kako se je označevalec za specifične identitete informacije, njene uporabnike in uporabo razvijal. Razkritje medsebojnih epistemoloških rivalstev ni nujen pogoj za jasnejšo sliko teh identitet, saj lahko tudi »slabši« kandidati prevzamejo teoretično nadvlado. Zato se raje postavlja vprašanje: kako se konstruira pravilnost interpretacije, inspirativnost, »evangeličnost« določenih teorij v BIZ. DA je navsezadnje še posebej obetavna pri proučevanju diskurza o informaciji, ki ni lasten le BIZ, a ima slednja zadostno jasen sklop diskurzivnih praks glede tega fenomena. Zato DA omogoča tudi proučevanje diskurza o teoretičnih uvozi iz drugih disciplin.

⁹⁶ Talja (1999) se na primer usmerja na intervjuje - na osnovi analize konfliktov interpretacij, oziroma točk nekompatibilnosti.

⁹⁷ Glej npr. Tuominen (1997), Talja (1999), Frohmann (1991, 1992, 1994a, 2000), Radford (1997, 2003a), Haider in Bawden (2007), itn.

DA torej prestopa znane meje tradicionalnih dihotomij kot so: znanstveno/neznanstveno, profesionalno/neprofesionalno in raziskovalno/neraziskovalno. Zato je mogoče tudi vključevanje proučevanja vizij, namena, smotra BIZ z vidika moralne, intelektualne, kulturne, družbene odgovornosti. Pri tem pa je pomembno omeniti, da namen DA ni sodba o zaslužnosti oziroma koristnosti medsebojno tekmujočih izjav. Skratka, kot povzema Talja (1999), DA proučuje prakse produciranja vednosti⁹⁸ in pomene v konkretnih kontekstih in institucijah⁹⁹. DA skuša sistematizirati različne načine govora z namenom, da izpostavi perspektive in začetne točke na osnovi vednosti in pomenov, ki so oblikovane v določenih zgodovinskih trenutkih. Osredotoča se na načine in pogoje v katerih diskurzi nastajajo in transformirajo družbeno realnost, kar omogoča tudi evalvacijo posledic, ki nastanejo na podlagi teh pristopov.

Čeprav se Foucaultova teoretična linija uvršča v lingvistični preobrat na področju družbenih in humanističnih znanosti, ko se poudarja vloga jezika pri konstrukciji realnosti (sociolingvistika), pa DA ne predstavlja konkretne lingvistične analize (prim. z Budd, 2006). Opredelevitev diskurza se nasprotno od splošne rabe za govor in jezik nanaša na koncept diskurzivnih praks, ki sistematično formirajo predmete, o katerih govorijo (Likar, 1973). »Diskurzivna praksa je celota anonimnih, zgodovinskih stavkov, vselej določenih v času in prostoru, ki so v neki epohi in za dano družbeno, ekonomsko, geografsko ali jezikovno okolje definirali pogoje izjavljalne funkcije« (Foucault, 2001, 128). Za takšno DA je torej bistveno razumevanje osnovnih Foucaultovih analitičnih orodij: *arheologije* in *genealogije* kot dveh tipov pristopa k analizi, in *diskurza*, ki je »enota« diskurzivne analize, in ki je sestavljen iz izjav. Za razumevanje teh orodij pa so pomembne tudi mnoge bolj ali manj upravičene kritike.

Zlasti arheologiji se kritično pripisuje nihilistično nagnjenost, kajti opazovanje diskurza kot »brezpomenskega« prostora in brez izvora, lahko vodi v naivno zavrnitev kakršnekoli resnice (Dreyfus in Rabinow, 1982, 79-103). Arheologija nima ničesar skupnega z izkopavanjem, oziroma arehologijo kot vedo. Arheologijo je moč dosežati z branjem tekstov – z mnogo branja o instituciji in praksi, kot poudarja Foucault (1998). Pri tem ne gre niti za semantično analizo, niti za analizo frekvenc diskurzivnih izjav, pač pa za prikazovanje dogodkov. Z drugimi besedami: »Arheologija ne poskuša

⁹⁸ Foucault razločuje vednost od spoznanja (v ang. se oboje prevaja kot *knowledge*), ki sta tudi ločena do pojma znanosti, saj se proučuje arheološke teritorije. Arheologija proučuje vednost. Vednost (fr. *savoir*) zajema formalno znanje (npr. filozofske ideje) in institucijske, komercialne, policijske prakse, in se z arheološkega vidika nahaja na sledeči osi: diskurzivna praksa-vednost-znanost. Medtem pa spoznanje (fr. *connaissance*) zajema le formalno znanje, specifični korpus znanja, discipline, njihove znanstvene teorije, tudi verske argumente, in se nahaja na osi: zavest-spoznanje-znanost. Prvo omogoča razvoj drugega. V odnosu do znanosti se vednost opredeljuje kot celoto elementov, ki jih formira določena diskurzivna praksa in so za konstitucijo znanosti nepogrešljivi. Vednost je torej tisto o čemer se lahko govori v neki diskurzivni praksi, ki je s tem specifičirana. Lahko je: a) področje, ki ga konstituirajo objekti, ki lahko dosežejo znanstveni status, b) prostor, v katerem subjekt zavzame stališče, da bi govoril o objektih s katerimi se ubada v svojem diskurzu, c) je tudi polje koordinacije in podreditve, kjer se pojmi definirajo, aplicirajo in se transformirajo in d) definirajo neke vednosti možnosti rabe in apropiacije, ki jih ponuja diskurz (Foucault, 2001, 194-197).

⁹⁹ Npr. knjižnice, informacijski študiji, strategije informacijske družbe, UDK, itn.

definirati misli, reprezentacij, podobe tem, okupiranosti, ki se skrivajo ali razkrivajo v diskurzih, pač pa poskuša opisati diskurz sam« (Foucault, 2001, 128).

Nasprotno od vseh »ne-jev«, torej opredeljevanj kaj arheologija ni, pa so po Kendallu in Wickhamu (1999) zanjo značilne sledeče, konkretne predpostavke:

- opisuje izjave v arhivu, izjave zajemajo izrečeno in vidno;
- opisuje regularnosti izjav v *neintrepretacijskem* načinu, saj vsebina ostaja na nivoju dogodkovnosti in se izogiba iskanju »globljih pomenov«;
- opisuje izjave v *neantropološkem* načinu tako, da se izogiba iskanja avtorjev in virov pomenov;
- analizira odnose med izjavami;
- oblikuje pravila repetibilnosti izjav, tj. kdaj se pojavljajo določene izjave;
- opiše »površino pojavljanja« oziroma prostore, v katerih se določeni objekti postanejo objekti diskurza;
- opiše institucijo, ki zagotavlja avtoriteto in določa meje, do katerih se lahko pojavljajo diskurzi;
- opiše »forme specifikacij« z objekti.

Kasneje arheologijo, ki je sicer bolj primerna za analizo lokalnih diskurziv, Foucault nadgradi z genealogijo - kot taktiko, ki na osnovi teh analiz, subjektivno vednost sprošča v igro. Vzpostavi zanimanje za odnos vednost/oblast¹⁰⁰. Genealogija torej zajema sledeče: opiše izjave, vendar s poudarkom na oblasti, uvede oblast skozi »zgodovino sedanjosti« tako, da se izpostavi »sramotne vire in neokusne funkcije« ter se osredotoča na strateško uporabo arheologije pri odgovorih na probleme o sedanjosti (Kendall, 1999). Z uvedbo koncepta oblasti, ta pristop dobi mnogo večjo pozornost v kritični teoretični in raziskovalni praksi. V primerjavi z arheologijo, v kateri je »resnica« določena in dojeta kot sistem urejenih postopkov pri produkciji, regulaciji, distribuciji in izmenjavi operacij izjav, pa je genealogija »resnice« v vzajemnem odnosu s sistemom oblasti (tj. vpliva na oblast, njeno sprožitev in razširitev) ter oblikuje režim resnice (Fairclough, 1992, 42). Genealogiji, kot analizi oblasti in njenih tehnologij, je sledilo še zanimanje za načine, kako se posamezniki sami konstituirajo v subjekt, t.i. »skrb zase«, in koncept telesa – kot kraja na katerega se vpisuje s tehnologijami – diskurzi, politike, prakse.

Zato je za oba pojma pomembna opredelitev diskurza:

¹⁰⁰ Pri Foucaultju se razlikuje tudi moč (fre. *puissance*) in oblast (fre. *pouvoir*), ki se v ang. obe prevajata kot *power*. Na splošno velja, da se prva nanaša na neko potencialno, decentralizirano koncepcijo sile in moči, druga pa na moč in avtoriteto že strukturirane in centralizirane zmožnosti (npr. država). Oziroma odnos: »imeti moč, da se nekaj izvede - izvajati oblast« (prim. z opombami prevajalcev v Negri, 2005). Foucault sicer smiselno meri na prvo uporabljajo pa drugo, zato: ker se lahko oblast misli tudi kot posredno, delno; ker moč implicira na njene nosilce, oblast pa na razmerja; in ker se govori o »boju za oblast«. Mikrofizika oblasti razkriva moč kot mrežo (prim. z zbornikom *Vednost-oblast-subjekt* in Lešnikovo (1998) spremno besedo v *Zgodovina norosti v času klasicizma*).

»Diskurz bomo poimenovali celoto izjav, kolikor te izhajajo iz iste diskurzivne formacije; diskurz ne formira retorične ali formalne enotnosti, ki je neskončno ponovljiva in katere pojavitev ali rabo bi lahko naznačili (ter po potrebi pojasnili) v zgodovini; diskurz je konstituiran iz omejenega števila izjav, za katere lahko definiramo celoto pogojev eksistence. Tako razumljeni diskurz ni idealna in nečasovna forma, ki bi povrh vsega imela še neko zgodovino; problem torej ni v tem, da se vprašamo, kako in zakaj se je diskurz pojavil in utelesil na tej časovni točki; diskurz je skozi in skozi zgodovinski - je zgodovinski fragment, enotnost in diskontinuiteta v sami zgodovini, ki postavlja probleme svojih lastnih meja, svojih rezov, svojih transformacij, prej postavlja probleme specifičnih modusov svoje temporalnosti kot svojega nenadnega vznika sredi soudeležnosti časa" (Foucault, 2001, 128)

Osnovna značilnost diskurza je, da je produktiven. Nima ničesar notranjega, saj so se stvari historično oblikovale skozi javne aparate, in nima ničesar zunanjega - torej proučevanje mehanizmov skozi različne vrste dokumentov ne more prepoznavati globinske nečesa, na kar referira diskurz, pač pa se pripoznavajo domene diskurzivne površine. Vendar pa ni vse diskurzivno. Nediskurzivno je npr. telo, saj je nediskurzivno v svoji materialnosti, čeprav je telo samo po sebi diskurziven produkt, saj je pod oblastjo diskurza. Zato pa tudi noben objekt ne obstaja izven diskurza.. Narava na primer ne more biti zadnji arbiter v znanosti - kar pa ne pomeni, da narave ni, pač pa je njena realnost konstruirana (Kendall, 1999).

Sicer pa je ta zelo poenostavljen opis Radford (2003a) še bolj poenostavil in lucidno prevedel v »bibliotekarski jezik«, ki hkrati predstavlja, kako diskurz, oziroma specifično diskurzivna formacija v BIZ tudi deluje. Slednje je zlasti zanimivo zato, ker se Foucaulta večkrat navaja kot izhodišče, včasih izrecno opredeljeno kot »postmodernistična« kritika obstoječih teoretičnih, raziskovalnih praks in tudi dejavnosti BIZ (prim. z Buschman, 2007). Foucault namreč ni nikoli spisal kritike knjižnic, pač pa je, kot izpostavlja Ford (1993) termin »knjižnica« uporabil za znak ali metaforo pri opisovanju modernističnega pisanja¹⁰¹. S tem pa kompleksnost rabe Foucaulta v BIZ narašča, saj so se nekako spontano izoblikovali različni nivoji¹⁰². Navkljub mnogim paralelam je edino njegovo, a posredno tematsko delo o knjižnici literarna študija *La bibliothèque fantastique* (1977). V kontekst postmoderne epistemologije v BIZ jo uvede Radford (1992, 1998), kateremu služi za kritiko pozitivističnega diskurza v BIZ. Četudi bi se lahko Foucaultov opis knjižnice kot velikega labirinta nanašal na vmesnik med klasičnim in modernim (Ford, 1993, 19), pa spis o knjigi producirani iz drugih knjig po mojem

¹⁰¹ Knjižnica kot metafora skladišče neomejene vednosti ni nič manj pomembna v diskurzih novih tehnologij, ki vzpostavljajo novo spremembo v komunikaciji tj. kako se konstruirajo pomeni in kako le-ti vplivajo na posamezniki oziroma kako subjekti vidijo same sebe (Ford, 1993).

¹⁰² V tem kontekstu se spontano nakazuje splošna tendenca po prenašanju, oziroma enačenju znanstveno-raziskovalne prakse in dejanske prakse, ki na tem mestu izhaja iz vprašanja: ali postmodernistično raziskovanje nujno pomeni tudi prevzemanje ideje postmodernistične knjižnice? V tem oziru se Foucaulta posplošuje ali na metodologijo BIZ ali na proučevanje znanstveno-raziskovalne prakse, kot del bibliotekarske dejavnosti ali proučevanje vede ali stroke BIZ, kot »delno avtonomnega« polja oziroma dela procesa znanstvenosti. Sledijo pa še bolj ali manj izolirana proučevanja specifičnih praks in posameznih segmentov (npr. klasifikacija, študije uporabnikov) in umeščanje BIZ v odnos širših družbenih, kulturnih, ekonomskih, ipd. praks, z vidika lastnih diskurzivnih formacij.

mnenju knjižnico postavlja v dva pola označevanja. Prvi referira na glorifikacijo knjižnice, oziroma bolj specifično na knjižnico kot znak - odprti sistem, ki omogoča produciranje takšne knjige v mreži neomejenih povezav. Drugi pol, knjižnica kot arhiv, pa označuje omejen sistem formacij in transformacije izjav (zaprt sistem). Slednje se navezuje na drugo pomembno opredelitev, ko Foucault (1991a) knjižnice postavi v sistem vzdrževanja režima resnice, in jim s tem dodeli aktivno vlogo v procesu vednosti in izključevanja. V tem procesu so poleg knjig, založništva in pedagogike, knjižnice zelo pomembna institucionalna opora. Ta druga označevalna skupina ponazarja opredelitev diskurza kot »celote izjav, ki izhajajo iz istega sistema formacije« (Foucault, 2001), ki ga Radford (2003a) sooči s knjižnično izkušnjo organizacije gradiva – »vednosti«. Sistem formacije pomeni način, kako so zbirke nekih tekstov organizirane v odnosu druga do druge. Bistveno vprašanje pa je: zakaj so teksti urejeni tako in zakaj ne na kakšen drug način?¹⁰³

V bibliotekarskem svetu je »razumljivo«, da so za upravljanje knjižnične zbirke določena klasifikacijska in katalogizacijska pravila, s katerimi po principu regularnosti objekte, koncepte, tematske možnosti postavljajo v diskurzivno formacijo, ki jo lahko predstavlja npr. polica določenih knjig, ali pa nek razred UDK. Vendar pa diskurzivne formacije niso neke neoprijemljive filozofske ideje, pač pa so tako kot knjige, njihova organizacija pa je nekaj stvarnega, kar pomeni, da so materialne in imajo zato tudi materialen efekt. Življenje diskurzivne formacije je torej nekaj takega kot »organizacija realnih knjig na realnih knjižničnih policah, ki nam daje realne izkušnje« (Radford, 2003), pri čemer pa so nekatere knjige na knjižnični polici bolj vpadljive kot druge.

Problem nastane z ugotovitvijo, da se vrsta »objektov, tipov izjav, konceptov, ali tematskih izbir« ne pojavlja v določeni diskurzivni formaciji. T.i. »ujetost v lastne diskurzivne formacije«¹⁰⁴ recimo ponazarja klasifikacijski razred »Lingvistika«, ko nekatere predmetne oznake (npr. razred, rasa, spol) niso zastopane zato, ker niso pomembne, pač pa zato ker niso del tega razreda. In če se v procesu katalogizacijske obdelave knjižničar sprašuje, kakšna je narava obstoječega klasifikacijskega razreda (diskurzivne formacije), pa se z »arheologijo vednosti« sprašuje, kako to, da ravno ta? Cilj »arheologije vednosti« je identificirati te diskurzivne formacije ->pasti govorjenja, mišljenja in artikulacije«, ki so tako kot določene klasifikacije postale domače in ustaljene in ki jih je navsezadnje moč preseči (Radford, 2003a).

¹⁰³ Vprašanje, ki ga Foucault (2002) postavi v navezi z Borgesovo (2001b, 135) navedbo o domnevni kitajski enciklopediji in njenem klasifikacijskem načrtu. V istem Borgesovem eseju se pojavlja tudi problematika klasifikacije, ki jo izvaja »neki Bibliografski inštitut v Bruslju«, in avtor zaključí, da: »[...] očitno ni klasifikacije veselstva, ki ne bi bila samovoljna in zasilna. Razlog za to je zelo preprost: ne vemo, kaj je veselstvo«.

¹⁰⁴ Radford (2003) v svojem prispevku uporabi Wiegandovo (1999) metaforo, ki naj bi bila izrazito značilna za BIZ.

Vsak diskurz je sestavljen iz izjav. Izjave so elementarne enote diskurzivnih formacij in širše vzeto vednosti nasploh. Poenostavljeno, izjave so materialni element diskurzivne formacije (npr. del knjige, članek, knjiga). Ne gre za neko matrico, ki generira in skrivoma uravnava, pač pa je bolj zanimiva dogodkovna površina, saj so izjave izjave prav po svoji dogodkovni neizvedljivosti. Ne gre tudi za pravila možnih izjav, temveč le za tiste izjave, ki so bile v določenem obdobju dejansko formulirane (izrečene, napisane, ipd.) (Dolar, 2001).

Zakaj so torej točno določene izjave zasedle mesto? Izjave so vedno redke, glede na številne možnosti, zato je potrebno upoštevati dejstvo, da nikoli ni vse izrečeno. Ravno zato je potrebno izjavo, ki je bila izrečena, vzeti skrajno resno. Vendar pri izjavah ne gre iskati skritega smisla, pomena, niti ne gre toliko za interpretacijo ali za klasifikacijo v tradicionalnem smislu delitve na vede. V Foucaultova arheologiji vednosti sta »znanost in poezija v enaki meri vednost«. Arheologija ne opisuje vede, znanstvena področja, temveč arheološke teritorije, ki lahko ob znanstvenih tekstih vključujejo tudi literarne, filozofske, idr. aspekte. Na podlagi analize diskurzivne formacije Foucault opiše njene stopnje oziroma pragove:

- prag *pozitivnosti*: diskurzivna praksa se individualizira in dobi avtonomijo, ter se udejanja ali transformira v en sam in isti sistem formacije izjav;
- prag *epistemologizacije*: celoti izjav se jasno razloči; poskuša ovrednotiti norme verifikacije in koherentnosti. Opiše *epistème* (znanost), ki je celota relacij, ki v dani dobi združujejo diskurzivne prakse, ki omogočajo epistemološke figure, znanosti in morda tudi formalizirane sisteme, način prehoda k epistemologizaciji;
- prag *znanstvenosti*: kadar se načrtana epistemološka figura podreja določenemu številu formalnih kriterijev; ko izjave ne ustrezajo le arheološkemu pravilu formacije, temveč tudi zakonom konstrukcije propozicij;
- prag *formalizacije*: znanstveni diskurz se definira skozi aksiome, ki jih uporablja za propozicijske strukture in legitimacijo, in na način, ki izhaja iz samega sebe, razvije formalno zgradbo.

Vednost, ki jo opisuje arheologija, igra vlogo modela in instance odločitve. Tako v vsaki diskurzivni formaciji obstaja specifično razmerje med znanostjo in vednostjo (Foucault, 2001, 198, 200-201, 205-206).

Izjave kot dogodka tudi ni moč more uvrstiti v klasično Saussurejevo dihotomijo označevalca in označenca. Opisati izjavo pomeni definirati pogoje, pod katerimi je izjavljalna funkcija seriji znakov podelila eksistenco. Izjava se ne nanaša na predmet, referenta, ipd., a vendarle ima svoj korelat – korelativni prostor, ki ga Foucault imenuje referencialno, in je konstituirano iz zakonov možnosti, pravil obstoja za objekte. Kar pomeni, da vsaka izjava aktivira določeno referenco. Poleg referencialnega, izjava potegne za seboj funkcijo subjekta, ki predstavlja neko prazno mesto, ki pa ga

lahko zapolnjujejo različni individui. Izjava nadalje implicira tudi izjavno polje, v katerem si izjave sledijo, se urejajo, akumulirajo, množijo, ipd. (Dolar, 2001)¹⁰⁵.

Problem pa je, kako iskati in najti te izjave? Foucault (2001) pravi, da so »izjave hkrati nevidne in neskrte«. Neskrte, ker so na površini, in so ravno zaradi tega tudi nevidne, ker so preveč očitne. »Slehera izjava je po eni strani enkratna, po drugi strani pa prav v dogodkovni singularnosti potegne za seboj referencialno, funkcijo subjekta in ponovljivo materialnost« (Dolar, 2001). Ko se izjave razbremenijo avtorstva, se sprašuje, kaj se govori, in ne kdo govori. Diskurz je tudi pozitiven, saj karakterizira njegovo enotnost skozi čas in onstran individualnih del, knjig in tekstov (Foucault, 2001, 138). Vse izjave se zbirajo v *arhiv*, ki je tudi delovno mesto arheologije. Arheologija opisuje diskurze kot specifične prakse v elementu arhiva, označuje splošno temo deskripcije, ki že-izrečeno preizprašuje na ravni njegovega obstoja: na ravni izjavljalne funkcije, ki se izvaja v njem, diskurzivne formacije, ki ji pripada in splošnega sistema arhiva iz katerega izhaja (Foucault, 2001, 144).

Nato nastopi arheološka deskripcija z analizo regularnosti, in sicer so le-te postavljene druga ob drugi, in se razlikujejo. Pri analizi nizov in regularnosti izjav ni pomembna originalnost, banalnost, inovativnost; ali veliki utemeljitelji, začetniki, ipd., temveč regularnosti neke diskurzivne prakse. Foucault (2001) pravi, da ne gre toliko za umeščanje na eno raven, pač so bolj kot razlike med avtorji, šolami, ipd., pomembne razlike med nizi, regularnostmi in njihovimi nivoji, torej ugotavljanje »celega reda ravni različnih tipov dogodkov«. Vključuje opise protislovij, diskontinuitete in diferenciacije, določanje pragov in kronologije diskurzivne formacije. Namen DA torej ni sodba, in kot »historična študija« ne proučuje, kako se razvija sedanost iz preteklosti, pač pa se zgodovina uporablja na način diagnostike sedanosti (Kendall, 1999). Foucault se tako vrne k originalnim dokumentom, s katerimi »prečeše« stare, obstoječe diskurzivne formacije določenega področja (teme, predmeta) in konstruira nove (Radford, 2003a).

3.2.1 Opis vzorca in potek raziskave

Ker iz pregledanega Foucaultovega metodološkega aparata ne bo moč zajeti vseh analitičnih orodij, se v sledeči analizi usmerja na arheološki vidik. Ko se z arheološko deskripcijo opisuje diskurze kot specifične prakse v elementu arhiva (Foucault, 2001, 144), le-ta predstavlja analizo diskurzivnih

¹⁰⁵ Branje knjige ali članka v tem oziru služi za ilustrativni primer, saj obstaja vrsta možnosti kaj storiti po branju nekega dela. Z dobljeno inspiracijo se lahko na primer napiše članek, kjer se citira prebrano in morebiti nadaljuje podobno pot. Tako prebrani članek (izjava) lahko odločilno vpliva na druge izjave (članke) in lahko potencialno vpliva na oblikovanje nove diskurzivne formacije. Članek je tudi rezultat drugih knjig in člankov (reference), ki so bili vključeni in modificirani. Medtem pa so reference podobne knjižnični polici, kjer ena knjiga, ki stoji ob drugih lahko odkriva kontekst izjav v drugih knjigah (če so seveda le-te s citiranjem »odkrite«) ter na tak način razširi prostor obstoječih knjig (Radford, 2003a).

formacij, diskurzivnih sistemov, njihovih medsebojnih relacij, njihovih odnosov do nediskurzivnih in diskurzivnih praks (Likar, 1973, 32). Arhiv ni le preprost korpus izrečenega, pač pa je splošni sistem formacije in transformacije izjav. Analiza se usmeri zlasti na opisovanje postmodernističnega diskurza kot diskurzivne formacije v BIZ tako, da se opira na pravila formacije in poskuša opisati tudi njeno stopnjo (glej zgoraj: pragovi). Formacijo sestavljajo: formacija objektov, formacija izjavljalnih modalnosti, formacija pojmov in formacija strategij.

- Formacija objektov prepozna objekte, ki so nestabilni in so posebna področja interesa, tudi cilji proučevanja posamezne discipline, vendar ne nujno omejeni na njo (npr. norost). Pravila oblikovanja objektov so lahko močno protislovna, saj so predmet interdiskurzivnih odnosov med diskurzivnimi formacijami in odnosi med diskurzivnimi in nediskurzivnimi praksami. Prostor v diskurzivni formaciji je opredeljen z odnosi: med institucijami, ekonomskimi in družbenimi procesi, vedenjskimi oblikami, normativnimi sistemi, tehnikami, klasifikacijskimi tipi, modusi karakterizacije, ki niso navzoče v objektu.

- Izjavljalna modalnost in pozicija subjektov opisuje odnos med subjekti in izjavami. Ugotavlja kakšne povezave in nujnosti vladajo med formami izjav, in zakaj te in ne druge? Sprašuje: kdo govori (upravičenost, da govori tovrstno resnico) ter opisuje institucionalne položaje (kar tvori določeni "pogled") in pozicijo subjekta. Družbeni subjekti, ki producirajo izjave niso entitete, ne eksistirajo neodvisno izven diskurza, saj delujejo kot funkcije samih izjav. Vse izjave določajo subjekte - tiste, ki jih producirajo, in tiste, ki so jim namenjene, na tak način, da opisi formulacij determinirajo njihove pozicije. Te pozicije pa niso stabilne, saj so izjavljalne modalnosti historično specifične in odprte historičnim spremembam.

- Formacija pojmov zajema pojme, ki so nabor kategorij, elementov in tipov, ki jih disciplina uporablja kot aparat obravnave v polju interesov. Daje primere subjektov, trditev, samostalnikov, glagolov in besed. Vendar za razliko od objektov in izjavljalnih modalnosti, diskurzivna formacija ne definira enotnega nabora stabilnih pojmov in njihovih relacij, pač pa bolj konfiguracijo spreminjajočih se pojmov. Formacija pojmov znotraj diskurzivne formacije poteka skozi opisovanje in se združuje s poljem izjav, v katerih se pojmi pojavijo in krožijo ter so organizirani. S tem pa se vzpostavljajo različne relacije izjav znotraj teksta (intertekstualno) in med različnimi teksti (interdiskurzivno), ki se povezujejo tudi s področjem konteksta oziroma družbene situacije, ko se izjava pojavi. Proces izjav na izjavljalnem polju so heterogeni¹⁰⁶. Ne gre za izčrпно popisovanje pojmov, skupne poteze, itn., pač so pomembne sheme. Analiza je na nek način predpojmovna, obravna polje, v katerem lahko pojmi koekstirajo, ter pravila, ki se jim to polje podreja. Tako kot pri objektih in izjavljalnih modalnosti, se tudi pri formaciji objektov ni potrebno navezati na horizont idealnosti niti na empirično napredovanje idej.

- Medtem ko vse tri naštetá pravila postavljajo možnosti oblikovanja teorij oziroma strategij, pa formacija strategij opiše tista, ki so vendarle realizirana. Možne točke difrakcije diskurza so: točke nekompetabilnosti, točke ekvivalentnosti, točke soočanja

¹⁰⁶ Organizacija polja izjav vključuje: forme zaporedja (različne razporeditve izjavljalnih serij, različne tipe odvisnosti izjav (ki niso vedno istovetne pri odvisnosti hipoteze/verifikacija, trditev/kritika, itn.), različne retorične sheme, kombinirane skupne izjave (prepletanje opisov, dedukcije in definicije, sosledje arhitekture teksta). Konfiguracija izjavljalnega polja vključuje tudi forme koeksistence: polje prezence (izjave sprejete drugod in povzete kot sprejete resnice), v katero se lahko vključujejo redi eksperimentalne verifikacije, logične potrditve, komentarje, ipd. Sledi polje sočasnosti, tj. izjave, ki zadevajo povsem druga področja objektov in ki pripadajo povsem drugim, povsem različnim tipom diskurza, ki se jih vpeljuje zaradi uporabe splošnega načela, nadrejene instance, ipd. Naposled je tu še področje spomina, tj. izjave, ki se jih ne več sprejema niti o njih razpravlja, pač pa se z ozirom nanje vzpostavijo razmerja sorodnosti, geneze, transformacije, zgodovinske kontinuitete ali diskontinuitete). Postopki interveniranja izjav pa so: tehnika vnovičnega vpisovanja, metode transkripcije izjav, modusi prevajanja kvantitativnih izjav v kvalitativne in obratno; pomagala pri aproksimaciji izjav in prečiščevanje preciznost, načini vnovičnega razmejevanja, načini transformacije tipa izjav iz nekega polja v drugo, metode sistematizacije že obstoječih trditev in metode vnovične porazdelitve izjave, ki so že medseboj povezane in nato ponovno sestavljene (Foucault, 2001, 61-69).

sistematizacije. Teoretske izbire, ki so bile realno udejanjene izhajajo najprej skozi funkcijo, ki jo mora proučevani diskurz izvajati v polju nediskurzivnih praks, nato režim in prilaščanje diskurza in naposled tudi skozi možne pozicije želje v razmerju do diskurza (npr. simbolizacija, forma prepovedi, instrument izvedene zadovoljitve). Formacija strategij je torej povezana z materialnostjo izjav, kar ne pomeni, da se je le uporabila v določenem času ali prostoru, pač pa tudi, da ima določen status znotraj institucionalnih praks (Foucault, 2001).

Analiza izjav in analiza formacije sta osnovani korelativno. Štiri smeri analize diskurzivne formacije ustrezajo štirim področjim, na katerih se izvaja izjavljalna funkcija: referent, subjekt, pridruženo polje in materialnost. Vendar se je pri opredelitvi diskurza raje sledilo Kendallovim in Wickhamovim (1999) petim praktičnim opornim točkam: 1) prepoznanje diskurza kot korpusa izjav, ki so sistematično organizirane in regularne (vključuje besede in reči), 2) identifikacija pravil produkcije izjav, 3) identifikacija pravil, ki določajo izrečeno (ki niso nikoli pravila zapiranja), 4) identifikacija pravil, ki vzpostavljajo prostor v katerem se producirajo nove izjave in 5) identifikacija pravil, ki omogočijo, da so prakse materialne in diskurzivne istočasno. Teh pet točk je nato predstavljeni v naslednjih sklopih: 1) *pravila opredeljevanja postmodernizma in postmoderno*, 2) *pravila izrekovanja – prostori pojmov postmoderne in postmodernizma v BIZ in* 3) *dva obraza postmoderne in postmodernizma – izbrani specifični vidiki*.

S praktičnega vidika je bilo zbiranje izjav, glede na širino predmeta analize in metodologije, omejeno na objavljene vire, tekste in je sprva temeljilo na preliminarnem vzorcu iz podatkovne baze *Library and information abstracts* (LISA). Le-ta je v letu 2006 pokazala izrazito statistično nepomembnost postmodernizma v BIZ¹⁰⁷. To potrjuje tudi raziskava o rabi teorij v BIZ, ki teorijo postmodernizma vključuje v okvir humanističnih teorij in posledično ugotavlja očitno manjšo zastopanost slednjih (Pettigrew, 2001), čeprav se postmodernizem po družboslovni liniji, ki je v BIZ najbolj zastopana kategorija, uvršča tudi med kritične teorije (Kincheloe, 1994). Hkrati pa je ta relativna majhnost vzorca skladna z odločitvijo za metodološki aparat, ki je v primerjavi s kvantitativnimi pristopi pogosto omejen na manjše število »enot«.

Obenem je potrebno poudariti, da se je v vzorec zajela terminološko širitev na družino postmodern*, saj je konzufnost rabe termina postmoderno/postmodernizem prisotna tudi v humanističnih in družbenih vedah. Skozi analizo bi se lahko večkrat »potrdila« Schraderjeva (1982) kritika nepremišljenega osvajanja t.i. samoumevnih, disciplini eksternih konceptov. Vendar pa je se

¹⁰⁷ Na osnovni ključnih besed »postmoderno« in »postmodernizem« se je z izključitvijo nekaterih zadetkov (revije o medijih, komunikaciji, informacijski tehnologiji, kulture in arhivistike, recenzije) za relevantne izkazalo le 64 različnih zadetkov. Od tega so zadetki po ključnih besedah postmodernizem, postmoderno in njuni kombinaciji predstavljali enake deleže. Iskanje v LISA je zajemalo časovno obdobje do 17.10. 2006.

nekonsistentnost v tem okvirju skušalo razumeti kot način konkretne rabe izjav in opazovanja modifikacije in transformacije obravnavanega objekta, tj. postmodernistične drže.

Pomembna značilnost preliminarne vzorca je tudi časovna dimenzija objavljanja tekstov v BIZ. Prispevki se sicer začno pojavljati v začetku 90. let, največ prispevkov pa je bilo objavljenih v drugi polovici 90. let 20. stol. in nato v začetku 21. stol. Sicer pa je opazna izredna geografska razpršenost, saj se prvi prispevki pojavijo v avstralskem, južnoafriškem, nizozemskem in ameriškem prostoru, kasneje pa še v španskem, nemškem, angleškem, kitajskem, madžarskem, brazilskem prostoru ter na mednarodnem nivoju. Čeprav so se povečini pojavljali teksti v angleškem jeziku, se je nekatere ključne ne-angleške tekste skušalo pridobiti, a je bilo to zaradi nedosegljivosti avtorjev nemogoče.

Vendar je bilo nekaj slednjih tekstov, oziroma njihovi povzetki kljub temu uvrščeni v analizo iz naslednjih razlogov: zajeti teksti s področja BIZ med seboj sicer niso vsebinsko povezani, pač pa so analitično gledano poleg glavne strukture teksta posebej pomembni tudi drugi, obrobni deli znanstvenega aparata: npr. povzetki, naslovi, opombe, ki so kontekstualni in/ali zgoščeni viri določenega znanstvenega diskurza. Torej potekalo je več nivojsko branje znotraj teksta in med teksti, medtem pa se je zbiralo in analiziralo izjave. Končni vzorec je zajemal 58 tekstov, pri čemer se je zaradi določene stopnje razumevanja vključilo tudi nekoliko obsežnejši odlomki dela J-F. Lyotarda. Nenazadnje pa se je analiza v točki avtorstva nekoliko oddaljila od metodološkega okvirja, saj se je zaradi določene stopnje preverljivosti izvora izjav tj. navajanje avtorjev obdržalo.

3.3 Analiza postmodernistične drže kot diskurzivne formacije v BIZ

3.3.1 Pravila opredeljevanja postmodernizma in postmoderne

[1) prepoznanje diskurza kot korpusa izjav, ki so sistematično organizirane in regularne in 2) identifikacija pravil produkcije izjav]

Med najbolj očitnimi diskurzivnimi strategijami uveljavljanja postmodernizma v BIZ je, da se ne glede na nivo predmeta proučevanja prevzame postavka o postmodernem »svetu«, družbe ali kulture, ki postane objekt najrazličnejših tematik. Kot ugotavlja tudi Jameson (2001, 9), se vse teorije postmodernizma, najsi ga slavijo ali zavračajo, umeščajo v sklop napovednikov spremenjene ali povsem nove družbe, imenovane tudi potrošniška, medijska ali družba elektronike, ipd., ki ne sledi več zakonitostim klasičnega kapitalizma (industrijske proizvodnje in razrednega boja). S tem pa se v BIZ nadaljuje prevladujoča nagnjenost k tistim teorijam, ki izhajajo iz diskontinuitete in detektirajo

popolnoma novo družbo (Webster, 2002). Značilna je bila tudi pri popularizaciji¹⁰⁸ pojma »informacijske družbe«¹⁰⁹ - zlasti Lancasterjeve brezpapirne družbe temelječ na Bellovi (1976)¹¹⁰ viziji, s katero se po eni strani napoveduje konec (zgodovine) knjižnic (Harris, 1998), po drugi pa skozi »kult informacije« (Roszak, 1994) služi kot dober pripomoček identifikaciji profesije (Pivec, 2001).

Tako nujnost postmodernistične perspektive izhaja iz krize profesije, ki jo povzroča spremenjeno okolje, ki BIZ postavlja v nenehno spreminjajočo se in nestabilno pozicijo. Ali ta nujnost napoveduje svetlo prihodnost, kot npr. pri Jointu (2006): *»Argumentirano je, da edinstvene trenutne kulturne spremembe vodijo k novi obliki knjižničarstva, ki se ga lahko označi kot 'postmoderno', in da bo ta oblika profesionalne specializacije imela vse večji vpliv v prihodnjih desetletjih«*. Ali pa je ta nujnost strategija preživetja: *»Mi moramo razumeti svet, v katerem živimo, in moramo to razumevanje uskladiti s ponovnim razmislekom o naših profesionalnih vrednotah in ciljih. Le takrat bomo sposobni obračunati z dogodki in oblikovati resnične knjižnice za postmoderno družbo«* (Oddy, 1997).

Ta t.i. paradigmatični prehod od moderne k postmoderni je opredeljen kot: omrežena hipermedijska informacijska doba, kot postmoderen svet, ki označuje subjektivnost, relativnost, kaos, nepredvidljivost, pri čemer je znanje družbeno konstruirano in odvisno od konteksta in pri čemer se moč vzpostavlja z deljenjem, oziroma ponovno rabo in upravljanjem znanja (Hillenbrand, 2005). Postmoderno opisuje konceptualno spremembo v idejah realnosti, identitete in komunikacije, ki od modernega linearnega, logičnega in hierarhičnega konteksta preide v postmoderni svet decentriranega, fragmentiranega, fluidnega, nejasnega in nelinearnega. Postmoderni svet je označen z idejami razblinjanja mej, hierarhij in nadzora (Bodi, 2005), kompleksnostjo in fragmentiranostjo družbe (Muddiman, 1999) in prenasičenostjo z informacijami (Ball, 2004).

¹⁰⁸ Skorajda nesprejemljivo bi bilo spregledati rezultate raziskave o uveljavljanju pojma »informacijska družba« v 70-tih in 80-tih letih 20. stol., ki je ugotovila, da je bila polovica revij, kjer se je pojem pojavljal, s področja BIZ. Druga polovica pa je bila razpršena po revijah s področja sociologije, politologije, ekonomije, fizike, itn. (Paisley, 1986 po Pivec, 2001).

¹⁰⁹ Webster informacijsko družbo opredeljuje kot večdimenzionalni družbeni pojav, ki zahteva tehnološko, ekonomsko, profesionalno, prostorsko in kulturno definicijo. Vendar pa pri tem razlikuje skupino teoretikov diskontinuitete (npr. postindustrializem, postmodernizem, fleksibilne specializacije (Piore, Sabel, Hirschhorn), informacijski način razvoja (Castells)) in teoretikov kontinuitete, ki gre le za informatizacijo obstoječih družbenih odnosov in struktur (nepolitični neomarksizem (Schiller), regulacije (Aglietta, Lipietz), fleksibilne akumulacije (D. Harvey), nacionalne države in nasilja (Giddens), javne sfere (Habermas, Garnham).

¹¹⁰ Bellova vizija spremenjene družbe je izredno kompleksna (Harris, 1998) in se jo v Websterjevi (2002) kategorizaciji umešča v tisti sklop definicij informacijske družbe, ki zajema poklicne (delovne) strukture in jo izenačuje s postindustrijsko družbo, ki je pogojena z vse večjo vlogo informacije/znanja, zaradi pojava informacijske tehnologije. Značilnosti te družbe so: prehod iz blagovne v servisno družbo, kodifikacija teoretičnega znanja, nadzorstvena funkcija informacijske tehnologije, razmah servisnega zaposlitvenega sektorja (belih ovratnikov) in pojav nove intelektualne tehnologije, kot ključnega orodja za analizo sistemov in odločanja (Bell, 1976, 14). Knjižnice so v tej knjigi knjižnice vključene v poglavje o merjenju znanja (177-178). Bellova spoznanja so bila predmet mnogih kritik. Webster (2002, 33-58) mu recimo priznava ugotovitve o vplivu informacije na družbene, gospodarske in politične odnose, vendar pa ne prehoda k novemu tipu družbe na osnovi neo-evolucionizma.

Uveljavlja se nabor številnih izrazov, ki so zanimivo bolj redko eksplicitno postavljeni v dihotomijo z moderno (ali modernizmom)¹¹¹, kot to recimo predstavljajo Young (2001), Ray (2001), Budd in Raber (1998). Pričakovane spremembe moderne v postmoderno knjižnico napove Young že leta 1996:

Preglednica 2: Moderna in postmoderna knjižnica

Moderno	Postmoderno
Nespremenljive, permanentne tekstovne zbirke	Fluidni in začasni multimedijski viri
Statična knjižnična oprema z fiksiranimi policami	Prosti, fleksibilni in virtualni informacijski prostori
Enotni (nespremenljivi) viri, citati, reference	Prilagojene anotacije / začasna dela
Servisi namenjeni individualnemu bralcu	Prilagojeni servisi za skupine, ki sodelujejo
Standardne referalne službe	Osebo svetovanje in analiziranje
Strokovno zagotovljeni servisi	Integrirano zagotavljanje servisov
Lokalno posedovanje stalnih zbirk	Holistični, integrirani omreženi sistemi
Centralizirane zbirke in servisi	Distribuiran, decentraliziran globalen dostop
Hierarhično organizirane strukture	Participativni in kolegialni odnosi
Specializacija discipline	Inter-, multi-, čezdisciplinarne študije
Ponudba splošnih uporabniških servisov	Uporabniško specifično relevantni servisi
Formalna nabava publikacij	Integracija neformalnega v formalno

Navkljub temu se pojavlja določen odnos do značilnosti in datiranja moderne (dobe) ter idej modernizma, ki se bolj koncentrirajo okoli nujnosti transformacije kot pa okoli dileme ali gre za povsem novo dobo ali pa za nezmožnost »zaključevanja moderne« Sledijo nekatere strnjene razlage:

- nanašajoč se na medijski nosilec:

Postmodernizem je očitno povezan z modernizmom, ki se je začel ali z Gutenbergovimi premičnimi črkami, ali Luthrovim uporom proti cerkvi leta 1520, ali z ameriško in francosko revolucijo leta 1776 in 1798, in le redki se opredeljujejo za leto 1900. Za knjižničarstvo je zato najbolj pomembna Gutenbergova postavka, ker od tega datuma najprej predpostavljamo, da so knjige, zbirke, ki so jih kot oblike knjižnice najbolj poznale, začele masovno producirati. Knjižnica je bila del modernizma do takrat, ko so knjige postale marginalizirane zaradi pojava drugih medijev. Zato groba definicija, kar zadeva knjižnic, razmejuje knjigo kot moderno in neknjižne medije, kot so CD, CR-ROM, on-line in Internet kot postmoderno (Wilde, 1996, 86).

- nanašajoč se na zaporedja epoh:

[...] ker je postmodernizem v bistvu nastal iz moderne, vendar ni pravi naslednik modernizma, je postmodernizem v cikličnem zaporedju predstavnik nove oblike modernizma (Hillendbrand, 2005).

- nanašajoč se na resnico:

¹¹¹ Glej npr. Hassan (1987). Pri tem Virk (1997/98) opozarja, da ne gre toliko za prakso z vidika binarnih opozicij, pač pa za način kako so uporabljene.

Prvič, 'postmoderno' referira tako na historično dobo, kot novi teoretični konstrukt, ki označuje konec Moderne Dobe, znane tudi kot Dobe razuma, ki sega od Renesanse do sredine dvajsetega stoletja v Zahodni civilizaciji in označuje nespodbitno zaupanje v znanost, napredek in racionalnost. Sir Isaac Newton je razgrnil univerzum, ki ga ne vodijo več nadnaravne ali misteriozne sile, pač pa mehanična preciznost prilagojena univerzalnim zakonom. Razsvetljenske vrednote – napovedljivost, gotovost, nadzor, absolutne resnice in red, so znamenja Moderne dobe in še vedno reflektirajo vsak aspekt naše družbe. [Medtem ko se] termin 'postmoderno' navezuje tako na dobo, ki sledi Moderni Dobi kot na kulturno spremembo poznega 20. stol. Postmoderni teoretiki zavračajo vrednote in vrednostni sistem pretekle Moderne dobe. Dvomijo v konvencije, tradicijo, in posebej v stare 'velike pripovedi' ali mitične zgodbe, ki navdihujejo zgodovino z nameni in pomeni. Osrednja tema v postmoderni teoriji je realnost, ki je družbeni konstrukt, ne pa objektivna realnost; realnost je 'narejena', ne pa 'najdena'. Čeprav je lahko kozmos realen, je pa njegov pomen 'konstruiran'. Kot reakcijo na homogenost modernistične misli, postmodernizem poudarja subjektivnost in raznolike realnosti; pluralnost in različnost sta bolj pomembna kot univerzalno (Ray, 2001, 250-251).

- nanašajoč se na definicijo:

[...] knjižničarji se morajo naučiti jezik postmodernizma. [In ta] se upira definiciji. Postmodernizem ni unificirana ideologija, pač pa je pastiš mišljenja. Pomeni nekaj za enega in nekaj povsem drugega za drugo osebo. Nasprotno od modernizma, je postmodernizem fluidno nepretrgano zavračanje asociacij z rigidnimi kategorijami (Yoder, 2003, 382).

Spremembe okolja, ki se v pod- ali nad-kategorijah vrstijo od spremenjenega znanja, informacije, tehnologije in novih nosilcev, managementskih vidikov pa vse do spremenjenega uporabnika in uporabniških izkušenj ter vedenjskih navad, so na nekaterih mestih že same po sebi »postmodernistične«, na drugih pa se »postmodernistična perspektiva« kaže kot že kot namenska izbira razlag opazovanih sprememb. V prvem kontekstu je postmoderno nekaj zunanje impliciranega. Tako je potrebno sprejeti npr. nove vedenjske vzorce študentov in njihovo »postmoderno nastavitve mišljenja«, ki bodo pomagali k bolj učinkovitemu knjižničarskemu servisu (Sheesly, 2002). Postmoderno in njegov -izem je razumljen kot efekt družbenega razvoja. Posledice, kot npr. Hillendbrand (2005) strne po A. Easthope, so: 1) skepticizem do razsvetljenstva, 2) negotovost do tradicionalnega humanizma in idej napredka, 3) izjemen razvoj množičnih medijev, zlasti vizualnih medijev, 4) razcvet blagostanja, ki se izraža v potrošništvu in 5) slabljenje središčne družbene avtoritete, ki jo nadomešča pluralnost sprejemljive etike in načina življenja.

Po drugi liniji pa se postmoderno razume kot pripomoček za razumevanje preteklosti (moderne), in/ali za rekontekstualizacijo nekaterih »fenomenov«, kot npr. Muddiman (1999) opaza pri informaciji. Slednjemu je ideja postmoderne aplikativna na treh nivojih: 1) postmoderno se sprejema historično, zlasti kot kritika moderne oziroma razsvetljenskega projekta - v tem kontekstu je relativni zaton bibliotekarstva, in tudi informacijske znanosti, historično povezan s projektom moderne, 2) postmoderno je novi sistem oziroma epoha – postmoderna doba, ki predstavlja alternativno

konceptualizacijo informacijske dobe in temelji na rekonstrukciji kapitalizma - izobraževanje se je zato (zlasti v Veliki Britaniji) usmerilo v informacijski management, ki temelji na komodifikaciji znanja in 3) postmoderna se vzpostavlja kot nova epistemologija, ki se po razpadu velikih pripovedi (npr. marksizma) zavzema za pluralistično in relativistično metodologijo in konfiguracijo disciplin.

Pojavljajo se tudi poskusi diferenciacije. Black in Muddiman (1997b) podajata štiri kategorije: 1) kulturne definicije (predvsem umetniške – pastiš, eklekticizem), 2) družbene (usmerjenost k pluralizmu, ki vključuje družbeno segmentacijo, fluidnost, različnost, negacijo homogenosti, centralizacije, birokratizacije, načrtovanja in katerih koli masovnih družbenih oblik bodisi z razvedrilnega, političnega, duhovnega ali potrošniškega vidika), 3) epistemološke (dvom v veljavnost znanja racionalne in objektivne znanosti, dvom v razsvetljske znanstvene metode nezainteresiranih, sistematičnih opazovanj in njihovih izvajalcev (ekspertov), ki so lansirali svetost znanstvene resnice – zlasti tiste, ki je vplivala na družbeno in politično mišljenje, ter dvom v vse velike pripovedi, ki so bile ponujene kot zdravilo) in 4) ekonomske (ki se največkrat združujejo s teoretizacijo postfordizma). Medtem pa se po Tredinnicku (2006) v grobem izrisujeta vsaj dve vrsti postmodernizma. Prva se nanaša na opise umetniških in kulturnih gibanj, ki so nastala, oziroma presešla modernistično gibanje, ki je bilo proti-reakcija realističnega gibanja 19. stol. in predlagajo stilistično inovativnost ter zavrnitev umetniškega realizma. Medtem pa se postmodernistično gibanje upira elitističnemu modernizmu tako, da priznava umetnost kulturnih oblik in igro med kulturnimi konvencijami. Druga linija postmodernizma pa opisuje dobo, ki presega moderno, ki se zavezuje racionalizmu in znanstveni metodi. Postmodernistična kritika obtožuje slednje kot neuresničljivo, kar posledično predstavlja dvom v resnico, znotraj tega pa tudi dvom v vlogo informacije in informacijske tehnologije.

Tako kot drugod tudi v BIZ obstaja spor med modernističnim in postmodernističnim diskurzom, sta prepričana Budd in Raber (1998, 57-59). Zanimivo je tudi, kako z analizo opredeljujeta posebne kategorije in hkrati termine, ki se navezujejo na postmoderno/izem. Najprej je namreč potrebno razlikovati pomen postmoderne kulture od postmodernih teoretikov, ki zavračajo establišment tradicionalnega raziskovanja tega ali kateregakoli drugega pojava. Postmodernizem kot kulturna kritika izpostavlja reakcijo na moderno in skuša namesto stanja moderne vpeljati perspektivo brez racionalnosti in reda. Medtem pa je postmoderna kultura v odnosu do moderne ravno nasproten fenomen. Po eni strani predstavlja sklop idej, ki dvomi v pretekle kulturne predpostavke, po drugi pa razširja moderno v skrajnost. Postmoderno stanje je opredeljeno kot spoznanje, da so pričakovanja napredka prispela do točke razočaranja. In to navkljub vsem mogočim informacijam in dostopu do njih, ki naj bi omogočil napredek. Hkrati pa avtorja izpostavljata ekonomsko sfero, tj. povezavo

postmoderne stanja s kapitalizmom, ki se vpenja v idejo produkcije, temelječe na potrošništvu (po Jameson), v kateri se bolj kot za življenje živi ravno za potrošništvo (po Baudrillard) in ki s spremenjenim statusom oziroma merkantilizacijo znanja (po Lyotard) zgublja vrednoto, vendar pa dobiva na vrednosti, saj se ga producira zato, da se ga prodaja in konzumira za novo produkcijo, pri čemer v je cilj obeh primerih izmenjava. Ravno odsotnost ekonomskega aspekta je po Buschmanu in Brosiou (2006) glavna kritika večini aplikacij postmodernističnih idej, ki se izvajajo na poenostavljenih opisih uporabnikov v postmodernem svetu, analizi medijev, pri opisih dualistične podobe knjižničarjev ali popolni dekonstrukciji informacij, katerim manjka soočanje s kapitalističnimi odnosi produkcije.

Eden izmed motivov pa je tudi zgledovanje po drugih disciplinah, ki so že izkusile ali še izkušajo postmodernistično držo. Ker je postmoderno osrednja debata v akademskih disciplinah, je potreben resen razmislek v BIZ, piše Muddiman (1999). Buschman in Brosio (2006) pa izhodišče kritike postmodernistične perspektive v BIZ primerjata s kritično pedagogiko, pri čemer se zavesta, da je absorpcija postmodernizma (s postrukturalizmom) v nekaterih disciplinah (npr. antropologija, pedagogika, BIZ) prišla relativno pozno, saj so te debate v tistih disciplinah, kjer se je pojem oblikoval, že v zatonu. Navsezadnje pa mnogi aplikativni prispevki prihajajo iz vrst visokošolskih ali specialnih knjižnic, ki po zgledu lastnega okolja skušajo prenašati določene postmodernistične aspekte na knjižničarsko dejavnost. Sauer (1994) s področja anglistike razmišlja na primer razmišlja o upadu pomena literarnih kanonov in ideji o organizaciji kaosa. Podobno tudi Ford (1993), ki se naslanja na umetnostno zgodovino in ugotavlja, da postmodernizem ni le razmislek vzpostavljanja kanonov nove in stare umetnosti. Knjižničarji se morajo zavedati te prakse hegemoniziranja dominantne kulture, zlasti pa uporabe moči knjižnic. Knjižnice, posebej takšna kot je specialna knjižnica za področje umetnosti, morajo več kot le pasivno (npr. uvajanja nove knjižnične poličke) reflektirati kulturno spremembo, ki jo Ford združuje s teorijami postmodernizma. Namesto vsiljevanja reda, skozi nefleksibilne klasifikacijske sheme, novo knjižničarstvo sprejema »nered« ogromnega, kompleksnega znanja postavljenega v mnoge vidike (npr. aplikacija hiperteksta). Gre za stanje, ki izpostavlja slabosti in nezaupanje v modernizem.

Nenazadnje pa je motiv zgledovanja pomemben tudi pri pravilu samopredeljevanja, oziroma identifikacije avtorjev ter opredeljevanja skupnosti »postmodernistov« v BIZ. Zanimivo je, da pozitivnega samoopredeljevanja skorajda ni, identifikacija postmodernističnih mislecev pa je nekako razpršena. Pojavljajo se tudi ostri napadi na »skupnost« postmodernistov (npr. Zwadlo, 1999; Burke, 2007). Buschman in Brosio (2006) na primer povzemata sledeče:

Naslednja pomembna opazka je terminološko razlikovanje med postmoderno filozofijo in postmoderno kulturo, ki se jo opazi v BIZ in je v bistvu nepotrebna, saj sta medsebojno prepletena. Še več, ker postmodernistični misleci ne le identificirajo družbene trende, pač se z njimi identificirajo, kar povzroča kolaps med analizo in preskripcijo. Pomanjkanje kritike do radikalno naraščajoče postmodernistične marketinške kulture v javnih institucijah je zato tudi poglobljena kritika postmodernizma v pedagogiki. Poleg tega pa je zmogljivost postmodernistične kritične drže omejena le na opis simptoma. Ker ga opisuje kot močno kompleksnega z mnogimi različnimi viri vzrokov, je v postmodernističnem mišljenju izpeljava frontalne kritike nemogoča, kaj šele da bi ponudila rešitve. S tega vidika pa je izrazito neokonzervativistična, saj ne ponuja teoretičnega razloga zakaj izbrati določeno smer.

Sicer pa se večina avtorjev, ki uporabljajo pojem postmodern*, ne identificira kot postmodernisti. Na primer Budd in Raber (1998) večkrat eksplicitno poudarjata, da nista postmodernista, vendar pa priznavata nujnost spoznanja značilnosti modernega in postmoderne stanja. Black in Muddiman (1997b) poudarjata, da se ne zavzemata za postmoderne vrednote ali konstruiranje postmoderne discipline BIZ, pač pa za bolj omejene aplikacije stanja postmoderne, ki so lahko pomemben prispevek pri izobraževanju in raziskovanju v BIZ. Pisati o postmodernizmu torej ne pomeni biti postmodernist, saj se velika večina tistih, ki problematizirajo ali predstavljajo postmoderno/-izem, ukvarja tudi s sorodnimi pristopi, kot je npr. postrukturalizem (npr. Day, Radford, Tredinnick, idr.), ali drugimi epistemološkimi nivoji (npr. Budd). Še več, odsotnost identifikacije in samoidentifikacije postmodernistov je podobna v drugih disciplinah (izvzemši predvsem področje umetnosti), kjer se zlasti pri kritikah postmodernizma uveljavlja sklicevanje na »one postmoderniste«¹¹².

3.3.2 Pravila izrekanja – formacija pojmov

[3] identifikacija pravil, ki določa izrečeno (ki niso nikoli pravila zapiranja)]

Skozi strategijo kritike moderne/modernizma in/ali kritike pozitivizma, se na BIZ lepijo posebne oznake, ki se naslanjajo na opis možnih ali celo nujnih nastalih transformacij. Vendar pa obe ključni kritiki moderne in pozitivizma nista pogoj, oziroma glavni strategiji postmodernističnega diskurza, saj diskurzivna formacija temelji na nujnosti *spremembe*, kot načinu, oziroma izjavljalni modalnosti. »Opazujemo, da se je skozi nekaj stoletij vloga znanja za posameznike, organizacije in družbe nekajkrat spremenila. Spremembe so postale vidne v začetku tega [20.] stoletja in so približno od leta 1960 postale del širšega preobrata, ki se včasih imenuje 'postmodernizem'« piše Wersig (1993, 231). Toda kakšne so te spremembe specifično?

¹¹² Npr. znani antropolog Gellner (1992, 37) še posebej ilustrativno opiše »one, tiste slabe« postmoderniste, ki so vse preveč zaskrbljeni glede interpretativnih problemov, kaotičnosti, nezmožnosti razreševanja in pisanja, ki se predvsem, odraža v obsežnih uvodih in zaključkih. Ironija je da, postmodernisti množično objavljajo te »neizrekljive« znanstvene tekste. In kot pravi Gellner; mogoče pa neke obstaja zelo dober postmodernist, ki dejansko ne objavlja in bo nekega dne prepričal, da občudujemo njegovo posebno tišino.

Značilnosti transformacije se tesno prepletajo z entitetami, oziroma pojmi: informacija, znanje in informacijsko-komunikacijska tehnologija. S stališča spoznanja o prenasičenosti stroke z informacijo, tj. poglobitnega označevalca, in razpadu tako velikih pripovedi, kot tudi nekaj manjših znotraj njih, je nenavadno, da to ne pomeni tudi poskusa ukinitve pojma informacije. Še več, postmodernistična perspektiva BIZ nekako sledi Baudrillardovemu (1999) svetu v katerem je vedno več informacij in vedno manj smisla (implozija smisla)¹¹³. Postmodernistična debata skuša razjasniti dilemo, da disciplina ni nikoli uspela oblikovati paradigme, saj nima unikatnega objekta in metode proučevanja (Wersig, 1992, 1993; Day, 1996). Sicer se postmodernistična drža postavlja v protisloven položaj, saj si nalaga, da mora najprej proučiti »informacijo«, tj. »tisto, kar stroka dojema kot svoj osnovni objekt« (Hillenbrand, 2005). Nato pa je potrebno s postmodernistično rekonceptualizacijo izpostaviti družbeni kontekst informacije, tj. interakcijo med družbo in informacijskimi sistemi. Po opustitvi klasičnega dojemanja informacije, ki se jo sprejema ali kot komunicirano ali kot sprejeto znanje v okviru nekega dejstva ali okoliščine, in opustitvi klasične znanstvene misli delitve na objektivno-subjektivno ter platonistične ideje znanja, ki ga loči od vedočega, se razkriva oris značilnosti informacije in znanja ob izteku moderne.

A ko Tredinnick (2006) sooči informacijo z različnimi teoretični perspektivami, ugotavlja naslednjo poglobitno značilnost postmodernističnega vidika: da se postmoderni teoretiki¹¹⁴ očitno bolj kot z informacijo *per se* ukvarjajo s kulturo. Navkljub temu zaključuje, da postmodernisti imajo določene predpostavke o razumevanju informacije, iz katerih izlušči sledeče. Prva problematična točka je popolna ločitev informacije in pomena, ki sta sicer bili do nedavno opredeljena kot izredno kompleksno povezana fenomena. Postmodernistični perspektivi je ta vez iluzorna, popolnoma arbitrarna in kulturno specifična. Zato se opusti možnost sporazuma o pomenu informacije in zavzame relativistična postavka. S tem pa se koncept pomena prelomi in se razširi, pri čemer ni noben pomen informacije popolnoma pravilen, saj je edini mehanizem zapiranja interpretacija, ki jo oblikujejo strukture prevladujočega diskurza. Razreševanje teh struktur pa je možno skozi informacijsko tehnologijo, ki se usmerja k metanaracijam in hiperrealizaciji.

¹¹³ S pojmom recikliranih podob Baudrillard tako uvede naslednje postmodernistične predpostavke: konec dela, konec produkcije, konec politične ekonomije. S cinično spreobrnitvijo marksistične baze z nadstavbo pa se pojavi novo razumevanje odtujitve, saj družba temelji na sistemu produkcije potreb tj. izmenjavi znakov in podob, ki so racionalizirane, homogenizirane, sistematizirane in hierarhizirane. Znak izgubi primarni status kot predmet, saj bolj pomembna postane *différence*, ki se kaže kot želja po družbenem pomenu. In sicer, sistem temelji na procesu znakovne menjalne vrednosti, ki se razvije v štirih stopnjah: 1) znak še odraža realnost, 2) znak maskira in pači osnovno realnost, vendar še vedno obstaja povezava, 3) znak prikriva odsotnost neke realnosti (npr. ikone lahko prikrijejo dejstvo, da bog obstaja), in končno: 4) znak postane simulaker in nima nobene povezave z realnostjo (npr. Disneyland). Implozija smisla in konec družbenega dobi kasneje ostre kritične odzive, saj vzročno implicira na zanikanje realnih problematik npr. vojne in revščine. Po Baudrillardu namreč moč ni asimetrično porazdeljena, temveč je kar izginila in nihče nima moči, da bi karkoli spreminjal. Posamezniki so ujeti v kletko, saj imajo množični mediji osrednjo vlogo opazovanja in konstruirajo posameznikovo občutenje (t.i. hiperrealnost) (Baudrillard, 1992a, 1992b, 1999).

¹¹⁴ Poleg Lyotarda in Baudrillarda avtor vključi tudi teoretika F. Fukuyamo, ki naj bi navkljub nekompatibilnosti, zlasti s francosko teoretično tradicijo, imel določene podobne ideje, ki se nanašajo na resnico v tehnološki dobi. Ravno tako presega tudi ideje marksizma.

Ko pa se s postmodernistično kritiko dekonstruira tudi moderno dojemanje znanja (Day, 1996), to v postmoderni postane relativno, kontekstualno in odvisno od znanja vedočega. Posledično je informacija prepoznana kot nekaj osnovno človeškega in nekaj skupnega. Še več, ker znanje ni več ločeno od vedočega, bolj je pomembna mediacija. Informacija ob koncu moderne z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo postane medij sam (Capurro, 2000).

Na tem mestu se izpostavlja močna zavezanost k spremembi »razvoja tehnologije«, ki je pomembna tudi pri paradigmatičnemu prehodu od informacijske družbe k družbi znanja (Hillenbrand, 2005). Tehnologija je Wersigu (1992, 1993) pomemben faktor pri vsaj štirih pomembnih prelomih spremembe znanja. Prvi nivo se nanaša na depersonalizacijo znanja v odnosu s komunikacijsko tehnologijo. Za razliko od tiskanih medijev, ki se obvladujejo z dokumentalistiko in ki temeljijo na prenosu znanja ne glede na prejemnika, pa z novo elektronsko tehnologijo vir znanja postaja manj pomemben, saj znanje z interaktivnimi mediji postane bolj personalizirano, oziroma individualizirano. Druga linija je kredibilnost znanja v odnosu z opazovalno tehnologijo, koje s sofisticiranimi znanstvenimi tehnikami znanje slabše preverljivo. S tem pa se izgubi zaupanje v znanstvena dognanja. Vzpostavlja se miselnost: »verjeti v znanje pomeni biti kritičen do manipulacijskih tehnologij«. Tretja sprememba zajema fragmentacijo znanja v odnosu do prezentacijske tehnologije. To pomeni, da celostni univerzum znanja razpada zaradi: porasta publikacij, avtonomizacije raziskovalnih področij in razpada končnih sistemov (ideologij, religij), kar vodi v pluralizem kriterijev znanja, raziskovalnih metod in opazovalnih tehnologij. Pomemben kazalec pa so tudi uporabljene reprezentacijske tehnologije v elektronskem okolju. Zadnja postavka zajema racionalizacijo znanja. Informacijska tehnologija izhaja iz ideje pomembnosti znanja, ki je bolj kot kadarkoli prej postalo osrednja točka družbenega delovanja. Čeprav se slednje lahko argumentira s kompleksnostjo družbe, ki jo informacijska tehnologija reducira, pa je Wersig prepričan, da se vzrok nahaja v razsvetljenem sistemu prepričanj o empiričnosti znanja, predstavljenosti z dokazovanjem in principu, ki mu lahko vsakdo sledi. Razvoj tega, t.i. kalkuliranega pristopa tako vodi v smer »preračunanega« znanja, pri čemer je informacijska tehnologija v moderni ali postmoderni odločilni faktor organizacije družbe.

Še več, v kolikor se sklicevanje ne izogne zbanaliziranemu enačenju postmodernega z nekakšnim ludizmom¹¹⁵, pa se iz opisanega razbere referecialni prostor postmodernistične povezanosti s

¹¹⁵ To prevladujoče razumevanje karikirano opiše Šumič-Riha (2003, 273) kot: »[...] ker dandanes ni mogoče izumiti nič novega ne v teoriji ne v umetnosti in ne v politiki, nam ne preostane nič drugega, kakor da recikliramo staro, bodisi s citati in namigi na emblematične označevalce ali pa uprizarjanjem nemogočih srečanj, kratkih stikov itn. Nič ne bi moglo biti bolj tuje Lyotardovem pristopu kakor polarizacija moderne in postmoderne, ko namesto gotovosti, afirmacije, ki naj bi bili značilni za moderno, nastopi postmodernistična ironija, ko se modernistično prizadevanje za izvirnost sprevrže v postmodernistično parodijo, ko se formalna čistost spremeni v 'bricolage', ko vero v napredek zamenja cinizem neskončnega odlaganja, ko avtorjev glas izgine in na njegovo mesto stopi dialog ali celo polifonija«. Osnovna Lyotardjeva nit je »zvestoba množtvu«, ki označuje heterogeno in nekomenzuralne singularnosti, drugost, kontingentnost, ipd. Odpoved

tehnološkimi spremembami, ki kaže na izredno vplivnega misleca J-F. Lyotardja. Njegova spoznanja so prisotna v širšem interpretacijskem prostoru postmodernistične perspektive, čeprav se pogosto (izrecno) ne sklicujejo nanj, in so posebej pomisljiva v okviru epistemoloških debat v navezavi z družbeno odgovornostjo.

Študija o vednosti v najrazvitejših družbah se navezuje na spremembe, ki označujejo prehod družbe v postindustrijsko (po D. Bellu) in kulture v postmoderno. Ker velike pripovedi (in z njimi paradigme moderne) niso več veljavne, postane legitimacija pluralistična, lokalizirana in s tem imanentna. Izguba verodostojnosti velikih pripovedi (npr. pozitivizem, marksizem), ne glede na to, ali so spekulativne ali emancipatorne, je po Lyotardu (2002, 12) pogojena predvsem s tehnološkimi transformacijami, oziroma z informatizacijo družbe, ki na vednost vpliva tako z vidika raziskovanja, kot z vidika prenosa¹¹⁶. Ob tem pa sta pomembni še dve točki Lyotardove študije: jezikovne igre¹¹⁷ in raziskovanje, oziroma legitimiranje znanstvenega diskurza skozi paralogijo.

Postmoderna znanost se ne širi po zaslugi pozitivizma učinkovitosti, pač pa prej nasprotno: raziskovanje, iskanje proti-primera, tistega nesmiselnega, kar pomeni raziskovanje 'paradoksa' in njegovo legitimacijo z novimi pravili igre rezoniranja. Če že morajo obstajati neka meta pravila, naj bo priznana heteromorfija (in izomorfija) jezikovnih iger, in če že mora obstajati nek konsenz, naj bo ta priznan lokalno: tj. konsenz mora biti lokalni, dosežen med aktualnimi partnerji in potrjen morebitni razveljavitvi. Postmoderna vednost ni zgolj orodje oblasti. »Izostri našo občutljivost za razlike in okrepi našo sposobnost za prenašanje nekomenzurabilnega. Sama vednost svojega razloga nima v homologiji strokovnjakov, temveč v paralogiji izumiteljev« (Lyotard, 2002, 9). S tega stališča se na epistemološkem nivoju postmodernističnega diskurza v BIZ vzpostavljata dve nejasno razločljivi tendenci.

Prva epistemološka tendenca uveljavlja postmodernistično držo tako, da razvija kritičen odnos do določenih perspektiv preteklosti in sedanjosti znanstvene in družbene situacije ter v njih išče pozitivne točke, ki bi lahko vodile v razvoj družbe in znanosti. Še več, Hillenbrand (2005) izpostavlja, da je

finalnosti in enosti, poenotenju raznoterega, Lyotard podobno kot Adorno in Heidegger zavrača vsako monopolizacijo pomena, ki je značilno za logični pozitivizem in analitično filozofijo, pri čemer v primerjavi z njima ne išče alternative. Namreč, za misel ni nobene instance ali predmeta, ki bi bil ontološko ali epistemološko zjamčen. Značilnost množstva pa je moč izkusiti že na ravni govornice, ki razpade na različne, nekomenzurabilne stavčne režime pri katerih ne obstaja univerzalno pravilo za razsojanje (Šumič-Riha, 2003, 280-281).

¹¹⁶ Z vidika raziskovanja, zlasti t.i. »vrhunske znanosti (računalništvo, kibernetika, informatika, itn.) je razvidno, da se pretežno ukvarjajo z lingvistiko, medtem ko z drugega vidika ugotavlja, da se bo prenašalo tisto spoznanje, ki ga bo mogoče prevesti v informacijske količine

¹¹⁷ Sledječ Wittgensteinu ugotavlja, da jezikovne igre svoje legitimacije ne nosijo v sebi, niso komenzurabilne, temveč so predmet (ne)izrecne pogodbe med igralci, saj igra brez pravil ne obstaja in vsaka izjava predstavlja potezo. Slednje Lyotarda napelje k opazovanju družbe oz. družbenih vezi, ki je organizirano okrog teh 'potez'. Družba je potemtakem mreža jezikovnih iger, pri čemer so jezikovne igre avtonomne, vendar hierarhično na isti ravni. Odločitev izhaja tudi iz nezadovoljstva, obstoječih dveh alternativnih vidikov, ki ne moreta rešiti niti dileme razdelitve med pozitivistično (kot aplikativno) in kritično vednostjo (ali refleksivno, hermenevitično, ki ovira vsakršno 'prilastitev').

paradigmatični preskok predstavljanja novih postmodernističnih epistemologij paralelen z gibanjem usmeritve k uporabniku in kognitivnimi pristopi k poizvedovanju informacij od 80. let 20. stoletja dalje. To Muddiman (1999) imenuje kot prvi korak k postmodernistični alternativni, ki osvoji postpozitivistični pristop. Razlika, ki se vzpostavlja, pa ni več izključna kritika pozitivizma, pač pa postmodernizem predstavlja spremembo v mišljenju. *»Postmoderni teoretiki se skušajo upreti konstrukciji discipline informacije. Nasprotno, zavzemajo se za analizo proučevanja diskurza BIZ v Lyotardjevem postmodernem stanju. Zato je najprej potrebno spoznati negotovost in kompleksnost postmodernega sveta, ki predstavlja možnost inovativnega mišljenja in zato postmodernizem ne podaja odgovorov, pač pa postavlja vprašanja«* (Hillenbrand, 2005). Vprašanja se gibljejo od metodološkega okvirja, do smotra stroke, skozi družbeno odgovornost. Z vidika kritične metodologije se Black in Muddiman (1997a) recimo ne zavezuje anti-modernistični metodologiji, ki naj bi označevala postmodernizem, pač pa »zdravemu« skepticizmu v napredek, ki ju oddalji od pozitivističnega okvirja. Ta pristop izhaja iz prepričanja, da se modernizem in postmodernizem preveč ukvarjata z intelektualnimi in raziskovalnimi pristopi, medtem ko moderna in postmoderna, kot modela in epohi človekovega razvoja, vključujeta tudi elemente družbene, gospodarske, politične in kulturne spremembe. Iz kritike nezmožnosti moderne BIZ pa tudi Day (1996) razvija idejo Wersigove nove discipline, ki temelji na odpiranju raziskovalnih agend, ko s kritiko pozitivistične metode tradicionalne objekte (knjižnica, knjige, geslovniki) postavlja v širši kontekst produkcije, prenosa in izmenjave informacije (knjige, razsvetljenski diskurz, polis, civilna družba itn.). Izhodišče postavlja v postmoderno perspektivo znanosti, s katero se lahko preseže problem »objektivnosti«, saj je sam objekt tudi izgubljen. Hkrati pa postmoderna epistemologija omogoča BIZ razumevanje, ki ne ločuje objektov, metod in teorij, ter omogoča sprejemanje rekonceptualizacije prenašanja informacije. Vez med BIZ in postmoderno znanostjo je kot Möbiusov trak: *»[...] problem objekta vključuje problem metode. 'Informacija' določa notranjost in zunanost postmoderne BIZ«* (Day, 1996).

V tem okvirju se približuje nekoliko distancirana skupina, ki poskuša uveljavljati postmodernistične tendence znanosti tako, da išče nekakšno univerzalno postmoderno epistemologijo¹¹⁸ in metodologijo. Ta postmodernistična vizija se tako približuje tistim očitkom, ki postmodernizem obsojajo, da tudi sam predstavlja le eno izmed velikih pripovedi. Potrebo po »novi« BIZ pa med prvimi izpostavlja Wersig (1993, 229), ki pravi da: *»če se informacijska znanost [BIZ] sama določa kot znanost, se mora naučiti kako se postaviti (skupaj z drugimi znanostmi, kot je ekologija) kot prototip nove ali postmoderne*

¹¹⁸ To epistemološko osnovo podata Hjørland in Jeppe (2006): *»Čeprav raznovrsten in eklektičen, se postmodernizem lahko pripoznava z dvema ključnima predpostavkama. Prva predpostavlja, da ne obstaja skupni imenovalec – v 'naravi' ali 'resnici' ali 'Bogu' ali 'prihodnosti', ki zagotavljajo bodisi Enost sveta, bodisi zmožnost nevtralnega ali objektivnega mišljenja. Druga predpostavka je, da vsi človeški sistemi operirajo kot jezik, so bolj refleksivni kot referenčni sistemi – sistemi diferencialnih funkcij, ki so močni vendar pa dokončni, in ki konstruirajo in vzdržujejo pomena in vrednote«*.

znanosti«. Čeprav je klasična znanost sama po sebi še vedno produktivna, ji manjka področje, ki se ukvarja z njenimi posledicami. Zato se z diskusijami o inter- ali trans-discipliniranosti, pojavlja nov nivo razvoja znanosti, ki so v »bistvu oblike avantgard«. Nujnost prehoda se lahko odvija tudi bolj mehko, npr. s hermenevtiko, ki predstavlja most do postmoderne znanosti (Hannsson, 2005).

Program nove postmoderne znanosti, ki jo predlaga Wersig (1992, 1993) je, da ni takšna kot klasična znanost, ki stremi po celostnem razumevanju delovanja sveta, pač pa razvija tiste strategije, ki rešujejo specifične probleme povzročene s klasično znanostjo in tehnologijo tj. rešuje »kaotične situacije«. Za nadaljnji razvoj BIZ je potrebno najprej prečesati področje, in sicer: redefinirati osnovne modele s širšimi znanstvenih pojmi in reformulirati notranje koncepte (npr. podoba). Torej, če obstaja nekaj kar se imenuje informacijska znanost (BIZ), ta ne bo imela teorije, ampak okvir širših znanstvenih konceptov, ki se prepletajo na dva načina: prek lastne geneze in skupne uporabe, z vidika problema uporabe znanja pod postmodernističnimi pogoji informatizacije.

Podoben korekcijski načrt in nova splošna postmoderna epistemologija je tudi Radfordova (1992) rekonceptualizacija moderne knjižnične izkušnje, ki pristopa z vidika Foucaultove fantazije knjižnice kot labirinta. Knjižnica ne institucionalizira le znanja prek lokacije specifičnega teksta, pač pa postavlja prostor novemu znanju. Knjižnica postane kontekst znanja. S tem pa se prestopa meje pozitivistične miselnosti (npr. pomembno/trivialno), ki vpliva na najmočnejšo pozitivistično metaforo »Iskanja«, s katero se v knjižničnih strukturah išče resnica (Radford, 1998: 631). V tem modernem – pozitivističnem procesu in opredelitvi »informacijske potrebe«, se postavlja knjižničarja, ali katero drugo bitje v nadrejen položaj v odnosu do uporabnika, pri čemer slednji ne postane le vsiljivec, pač pa je obema akterjema moderna knjižnična izkušnja strukturirana z redom, nadzorom in prepovedjo. Nasprotno pa s postmoderno epistemologijo knjižničar postaja vodič k pred-obstoječim redom (katalogi, klasifikacije) in novim redom znanja, medtem ko uporabnik sam kreira lastno ureditev sveta. V fantaziji knjižnice ne obstaja kanon, pač pa vse postane potencialno koristno, odvisno od stanja trenutnega konteksta, in se procesira skozi individualno iskanje.

Sodeč po Hannabus (1997), ki razmišlja o vlogi informacije v kulturi in ideologiji, pa se bosta informacijskim specialistom, ki so vključeni v izvajanje evalvacije in zagotavljanje kakovosti, porušili dve veliki pripovedi, in to zaradi spremenjenega načina legitimacije velikih pripovedi in ekonomije informacije. To sta: 1) ideja, da je znanje producirano samo sebi v namen, saj je znanje že prestalo proces komodificiranja in je postalo privatna lastnina in 2) ideja, da je znanje producirano z namenom emancipacije posameznika/subjekta, ki je sedaj boj kot kadarkoli prej predmet razlik med

informacijsko bogatimi in revnimi, pri čemer hegemonsko ideološke in korporativne strukture pogojujejo razvoj in dostop do informacijskih servisov. Tudi z vidika postmodernistične redefinicije vezi med informacijo in znanjem Day (1996) opaza, da to, kar določa znanje ni aparat teorije-metode-objekta, pač pa načina specifične organizacije teh pojmov glede na specifične ekonomije informacijskega prenosa in izmenjave.

Kako poteka ta proces? Oblikovali sta se dve prevladujoči obliki legitimacije postmodernega znanstvenega diskurza (Lyotard, 2002). Prva oblika, oziroma način upravljanja jezikovnih iger poteka preko modelov input/output, kjer legitimiranje in večanje moči poteka prek oblikovanja sistema učinkovitosti: »Bodite operativni, se pravi komenzurabilni [soizmerljivi], ali pa izginite« (Lyotard, 2002, 8). Ob tem načelu uporabe tehnike za dosego učinkovitosti se vzpostavlja moč verifikacije in razsodbe. Z vidika oblasti pa se postavlja vprašanje učinkovitosti?¹¹⁹ Druga oblika se vzpostavlja na osnovi ekonomskih procesov. Znanost zato ne sme imeti le želje vedeti, pač pa mora znati tudi izvajati (t.i. tehnouznanost). Čeprav odvisnost znanosti od »zunanjega sveta« ni nič novega, vendarle narašča trend privatizacije teh maksimaliziranih informacij. Z merkantilizacijo vednosti (ali se le-to lahko proda), v odnosu do tehnologije, ki sicer ni primerna za presojanje o resničnem in pravičnem, saj naraščanje »informacijskih strojev« učinkuje (in tudi nadalje bo) na cirkulacijo spoznanj, ustvarja proces, ki skupaj s hegemonijo informatike vsiljuje legitimacijo tistih izjav, ki se jih lahko prevede v informacijske količine. Znanje je postalo sinonim moči, informacijsko blago pa glavno orodje v svetovnem tekmovanju za oblast¹²⁰, pri čemer se zmanjšuje vloga države.¹²¹ Informacija kot blago in znanje kot oblika kapitala, sta tako postala najpomembnejša simptoma postmoderne dobe, je po Lyotardu prepričana tudi Hillenbrand (2005)¹²², saj je sprememba informacije v elektronskem okolju posebej kritična za razvoj BIZ, ker ji politični predstavniki dajejo status družbenega napredka.

¹¹⁹ Moč legitimira znanost in prav z njuno učinkovitostjo, učinkovitost pa z njima. Samolegitimira se na način, kot to, kakor je videti, počne sistem, ki je usmerjen k optimiranju svojih učinkovitosti. Natanko to kontrola nad kontekstom, pa mora priskrbeti splošena informatizacija. [...] Na ta način večanje moči in njeno samolegitimiranje sedaj poteka skozi produkcijo, ohranjanje spomina, dostopnost in operacionalnost informacij.« (Lyotard, 2002, 81)

¹²⁰ »V svoji obliki informacijskega blaga, ki je nepogrešljivo za proizvodno moč, je vednost [ne znanje] že pomemben in bo pomemben, bržkone najpomembnejši dejavnik v svetovnem tekmovanju za oblast. Tako kot so se nacionalne države borile za oblast nad ozemlji in kasneje za to, da bi obvladovale izkoriščanje surovin ter cenene delovne sile, si sedaj lahko zamislimo, da se bodo v prihodnosti borile za obvladovanje informacij. Na ta način se odpre novo področje za industrijske in trgovske, ter za vojaške in politične strategije« (Lyotard, 2002, 15).

¹²¹ »[...] država [bo] nastopala kot dejavnik neprosojnosti in 'hrupa' za ideologijo komunikacijske 'transparentnosti', ki gre vstric s komercializacijo vednosti« (15). Čeprav se opaza upad vloge administratorjev, pa razpolaganje z informacijami je in bo ostalo v domeni strokovnjakov vseh vrst. »Vladajoči razred je in bo razred odločevalcev« s to razliko, da tega razreda ne sestavlja več tradicionalni politični razred, pač sloj direktorjev, visokih funkcionarjev ter vodje profesionalnih, sindikalnih, političnih in verskih organizacij. S slabljenjem starih polov, ki so jih tvorile države, stranke, stroke, ipd., se bo pokazala tudi izguba identifikacije z velikimi imeni, junaki zgodovine, kar v končni fazi pomeni tudi razkroj velikih pripovedi. Tako dvojna legitimacija: resničnost izjave - notranje konsistentnosti in eksperimentalnega preverjanja, ki jim mora izjava zadostiti, in jih predpiše pooblaščenec, ki se ukvarja z znanstvenim diskurzom in se potrdi v okviru določene etike in politike (tj. Zahod) in ne izgine. Reverzivno se pokaže, »da sta vednost in oblast dve plati istega vprašanja: kdo odloča, kaj je vednost, in kdo ve, kaj je primerno odločiti. Vprašanje vednosti v informacijski dobi je bolj kot kdaj koli prej vprašanje vladanja« (Lyotard, 2002, 15-30).

¹²² Močno eksteriorizacijo vednosti v odnosu do vedočega Lyotard (2002, 13) razloži takole: »[...] odnos dobaviteljev in uporabnikov spoznanja do samega spoznanja stremi in bo stremel k temu, da dobi obliko odnosa proizvajalcev in potrošnikov trgovskega blaga do blaga

S točke, kjer se razberejo pojmi o postmodernej informaciji, znanju (vednosti) in vlogi informacijske tehnologije, se začneta bolj ali manj jasno kazati dva obraza postmodernističnega diskurza v BIZ. Pojem sprememba je še vedno najpomembnejši postulat diskurza, vendar se materializacija prepleta z močnimi moralnimi konotacijami družbene odgovornosti, ki postanejo orodje vsestranskih argumentacij. V splošnem pa prva oblika nakazuje apropiacijo značilnosti postmoderne družbe in vednosti, druga skupina; postmodernizem, pa to apropiacijo kritizira, saj se na moralno, družbenem nivoju ugotavlja nadaljevanje programa moderne, oziroma analizira stanje visoke moderne. V prvem okvirju pojem sprememba dobiva ponoven zagon zlasti na nivoju praktikalij dejavnosti in razvijanju mita digitalne knjižnice, medtem ko druga skupina spremembo implicira na mišljenje stroke, ki prvi očita odsotnost korenitih sprememb. Opazovana so bila naslednja področja oziroma objekti: *raba nove informacijsko-komunikacijske tehnologije, področje klasifikacije in organizacija znanja, učinek postfordizma, družbena odgovornost, ter uporabniki in knjižničarji*.

3.3.3 Dva obraza postmoderne in postmodernizma: izbrani specifični objekti

[4) identifikacija pravil, ki vzpostavljajo prostor v katerem se producirajo nove izjave in 5) identifikacija pravil, ki omogočijo, da so prakse materialne in diskurzivne istočasno]

Nova tehnologija se v postmodernističnem diskurzu izrisuje kot najpomembnejši faktor sprememb, zlasti na nivoju spreminjanja dejavnosti – bodisi pozitivnega, bodisi negativnega aspekta družbenih praks. Sprva se pojavlja širša skupina aplikativnih prispevkov, ki so povečini študije primera dejavnosti visokošolskih knjižnic. V to skupino sodijo npr. vprašanja kako najbolj učinkovito upravljati zbirke, ki nihajo med sprejemanjem postmodernega sveta in uveljavljanjem sprememb, katerih bistvena težnja je ohraniti že uveljavljeno knjižničarsko prakso (npr. popolnost bibliografskih opisov). Njihovo izhodišče temelji na različnih predpostavkah, kot je npr. zavedanje problematike »globalizacije« informacijskih potreb in omejenosti lokalnih, oziroma nacionalnih zbirk (Hazen, 2003). Pojavlja se tudi problematika trka elektronskega, oziroma hiperteksta s pismeno kulturo (Idensen, 1993), kar pogojuje problematičnost »literarnega« kanona, ki izgubi status glavnega primarnega vira. Knjižnica ni več le skladišče starih tekstov, pač pa prostor interdisciplinarnega povezovanja. Zato je Sauer (1994) prepričan, da so knjižnični sezname na svetovnem spletu ključno uporabniško orodje, ki služi za pomoč pri iskanju literature in komunikaciji. To je praksa, ki se še danes izvaja. Podoben zaključek podajata Bodi in Maier-O'Shea (2005), ko metaforično »borgesovo« knjižnico¹²³ povežeta z

samega, kar pomeni obliko vrednosti. Vednost se in se bo proizvajala za prodajo ter se in se bo uporabljala z namenom, da se jo valorizira v neki novi proizvodnji: v obeh primerih je proizvedena in uporabljena z namenom, da bi se jo menjalo. Preneha biti namen sami sebi in izgubi svojo 'uporabno vrednost' (Lyotard, 2002, 13).

¹²³ V *Babilonski knjižnici* (Borges, 2001) se možnost, da človek najde knjigo bolj ali manj približa vrednosti nič. Mimogrede: Borges v svoji avtobiografiji razkriva svojo nesrečnost pri delu v neki mestni knjižnici, ki jo poleg slabe plače povezuje s sodelavci, ki se »niso zanimali za

elektronskim okoljem, in poskušata opredeliti razmerja med postmodernim svetom in dejavnostjo. Izhajata iz naslednjih postavk: ker se postmodernizem upira hierarhiji in nadzoru, v elektronskem svetu ni kontrole nad revijami¹²⁴ in ker postmodernizem pogojuje nelinearno razmišljanje, se s hipertekstom, v primerjavi s klasičnima klasifikacijskim sistemom, povečajo predvsem interdisciplinarne možnosti, kar nalaga rekonceptualizacijo razvijanja zbirk in dostopa. In nenazadnje, ker postmodernizem razprši meje, se knjižnična zbirka širi tudi na tiste elektronske dokumente, oziroma spletne strani, ki niso locirani v knjižnici. Slednje visokošolskim knjižnicam tudi narekuje, da se zbirka razvija ne glede na format, in da se ne srečujejo le z uporabniškimi potrebami, pač pa tudi z njihovimi rezultati. Pri tem pa pripoznavata različne intelektualne, kulturne in družbene potrebe uporabnikov in potrebo, da se razvija informacijsko pismenost. Navkljub temu, avtorici z osvetlitvijo različnih metod upravljanja nabave zaključujeta, da je potrebno oblikovati model holističnega nadzora finančnih virov, izdelovati sezname »najboljših avtorjev« in priporočljive učbenike.

Vendar pa z idejo digitalne knjižnice v postmodernem svetu ne more obstajati tradicionalna knjižnica, pa tudi njena naslednica ne - vmesna inačica digitalne knjižnice. »Nova« digitalna knjižnica izhaja iz spremenjene narave družbe, ki »temelji na tehnologijah, ki pospešujejo kulturne aktivnosti na drugačen način«. Čeprav so postmoderni informacijski bloki enako dosegljivi kot v tradicionalnih knjižnicah, pa postmoderna knjižnica nima njenih inherentnih značilnosti: ne obstajajo formati, ne obstajajo opisi, ni možnosti upravljanja zbirk in ni neke realistične možnosti za prezervacijo. In to je tudi v redu, je prepričan Joint (2006, 17-19). S tega nivoja, fleksibilnost elektronskega okolja namreč ne predvideva le »lahkotnosti« zamenjave reda z neredom informacijskih sistemov, kot to predlaga Ford (1993).

Elektronski tekst ima zato v teh okvirjih posebno mesto. Na nivoju elektronskega jezika je pomemben razvoj določenih kognitivnih znanj (kontemplacija namesto hitre reakcije, ponovljivost, materialnost), čeprav lahko konvertira oralno kompleksnost v grafično poenostavljanje. Hipertekst omogoča novo idejo informacije, presega idejo središča, margine, hierarhije in linearnosti in jih nadomešča z multilinearostjo, potmi, omrežji, zapleti in povezavami. Hipertekst briše meje med tem kaj je v in izven teksta, med avtorjem in bralcem, ko slednji postane producent (so-avtor)¹²⁵. Hipertekst je sicer revolucija v človekovem mišljenju, ki izpostavlja določene prednosti in slabosti klasične knjige in s

nič drugega kot za konjske dirke, nogometne tekme in opolzke zgodbe» (Borges, 2002, 39). To izkušnjo opisuje tudi v omenjeni, a najbolj znani zgodbi *Babilonska knjižnica*, ki je skušala biti moreča in pretirana različica dotične mestne knjižnice, čeprav nekatere podrobnosti nimajo kakega posebnega pomena. »Število knjig in polic, ki jih omenjam v knjigi, je bilo natančno enako kot vse tisto, kar sem imel pred očmi. Učeni kritiki so se potem obežali na te številke in so jim velikodušno pripisovali mitičen pomen« (Borges, 2002, 41). Še bolj pa je zanimivo njegovo zatrjevanje, da je bilo »pisanje nadomestilo za ponižanje, ki ga je moral trpeti, kadar je katalogiziral knjižnice« (Kalenič Ramšak, 2002, 113).

¹²⁴ Problem relevantnosti je vsekakor pomemben faktor v dejavnosti. Večkrat se ga povezuje z identifikacijo gradiva, ki je v elektronskem okolju nestabilna entiteta. Zato se pojavljajo različne rešitve, med katerimi sta najbolj odmevna dva sistema: enotno ime vira (URN) in identifikator digitalnega objekta (DOI), ki ju v postmodernistično perspektivo postavi Ball (2004).

¹²⁵ Glej npr. Chartier (2002), Hromadžić (2003).

tem povezanih problemov tradicionalne dejavnosti BIZ. Navsezadnje bo knjiga v teh okvirjih dobila status umetnosti, tj. historičnega artefakta, kar bo BIZ omogočilo, da zopet oživi muzejsko funkcijo, je prepričan Ford (1993). Medtem ko elektronski tekst presega razlike med govorom in pisanjem, ko presega en sam poenostavljen model reprezentacije, ima elektronska knjiga tudi mnoge prednosti pri izobraževanju in pri mišljenju skozi raznoliko organizacijo informacij.

S tega stališča ima informacijsko-komunikacijska tehnologija (IKT) pomembni status v kontinuiteti modernističnega mita elektronske knjižnice. Pojem demokracije v povezavi IKT je paralelno razviden tudi pri Dervinovi, ki poudarja občutljivost na vse nastajajoče in kreativne potenciale izven ali skozi stare koncepte, saj sedaj tehnologija omogoča oblikovati mreže (Muddiman, 1999). Kot zaključuje Miksa (1998), so ravno potenciali novih tehnologij eden od najpomembnejših vidikov postmoderne knjižnice. Za razliko od zgodnjih modernih knjižnic, ki so bile neposredni odziv na moderno tiskano kulturno in bralni trg, nove tehnologije ponujajo novo ekspresivnost ideje knjižnice. Ideja »osebnega prostora« začne nadomeščati »javni prostor« informacijskega okolja. Moderna knjižnica kot socialna institucija, v kateri imajo posamezniki dostop do drugače nedosegljivih informacijskih virov, se je osredotočala predvsem na učinkovito administrativno strukturo. Hkrati pa so zbirke informacijskih virov in mehanizmi dostopa bili oblikovani na podlagi amorfnih skupin uporabnikov, ne pa na podlagi posameznikov ali manjših skupin. Nasprotno pa nastajajoča elektronska knjižnica postane možna zaradi naraščajočih mrež svetovnih informacij in tehnoloških infrastruktur. Narava elektronske informacije omogoča oblikovanje knjižnice po meri posameznika, s tem pa postane osebni prostor v informacijskem okolju. Vendar pa javni prostor ne izgine, pač pa se bistveno bolj uresničuje skozi drugi in tretji Ranganathanov zakon¹²⁶. Takšna postmoderna BIZ ponuja izredno fleksibilno tehnologijo, ki omogoča uporabnikom moč tako, da zagotavlja neomejen dostop do virtualnih resursov (Muddiman, 1999). A obenem je postmoderna knjižnica tista knjižnica, v kateri so sicer svoboščine zavzele mesto, vendar pa se je pri tem izgubila varnost (Oddy, 1997, 309).

Postmoderna knjižnica v smislu labirinta »je prostor, v katerem realno in simultano postane ekvaviletno in kjer ne obstaja nobeden standard, naravna klasifikacija objektov in znanja, ter je izrazito težko razpredalčkati in ločiti kategorije, in kjer navsezadnje red nadomesti nered« (Ford, 1993, 20). Vendar pa bo knjižnica kot labirint, ki je možna le v idealu, zamenjana s knjižnico spektakla, ko bodo elektronska omrežja lahko osvobodila informacijo iz objema knjižnic, pri tem pa se novo knjižničarstvo ne bo upiralo. Simbol knjižnice se prenaša tudi v virtualni svet, organizacija simulira

¹²⁶ In sicer se zakona spremenita po sledečem principu: »Vsakemu bralcu njegovo knjigo« se spremeni v »Vsakemu uporabniku njegovo knjižnico« in »Vsaki knjigi njegovega bralca« v »Vsako knjižnico njenemu uporabniku«.

realne knjižnične police, s tem pa posledično oblikovanje elektronske knjižnice. Gre za paralelni svet in paralelno vlogo. Podobno zaključuje tudi Joint (2006, 12-13): »Knjižničarji [...] pogosto sprašujejo ali prihod tehnologije digitalne knjižnice ogroža njihov profesionalni obstoj. [...] Najlažji odgovor je 'sprejmi jo – raje prej kot kasneje'«, saj: če se sprejme predpostavka hibridnosti in da knjižničarji niso padli računalniki, digitalna tehnologija omogoča ponovni razcvet profesije«.

Osvobodilna sila tehnologije je razvidna tudi pri Wersigu (1993), čeprav ostro kritizira tisto informacijsko tehnologijo, ki reducira racionalno vedenje h »kalkulus vedenju«. Zato je potrebno najti druge načine procesiranja racionalnega vedenja, ki temelji na znanju. Z vse večjo pomembnostjo IKT pa se ne strinja Wisner (2000), ki v »čudno decentrirani knjigi« (Raber, 2002) zagovarja, da tehnologija postmoderne knjižnice nakazuje zaton knjižničarjev. »Postmoderna je zrcalo postmodernega sveta« (Wisner, 2000, 87), tj. ironije, človeške iluzije, ki procesira izgubo zahodnih vrednot, konec znanja in modrosti, zato se morajo knjižničarji odvrniti od računalnikov in se vrniti h knjigi tj. kanonu ter branju kot nekaj naravnega in splošno dobrega in liberalnemu izobraževanju. Pri tem Wisner ne upošteva moči izključevanja in ne utemelji, na kakšen način IKT dejansko vpliva na BIZ. Ko se Wisner zavzema za tradicionalne vrednote, ne uspe razrešiti kontradikcij moderne (Raber, 2002). Bolj problematično je, da IKT v postmodernističnih okvirjih sovпада z diskurzi o tehnologiji, ki se uporabljajo v specifičnih uporabniških servisih, in so značilne po tem, in da se v njih ne pojavljajo kritične perspektive (Budd, 1998). S tega vidika se pojavlja zelo močna postmodernistična kritika druge linije, ki poudarja, da navkljub razvoju informacijske tehnologije in s tem informacijske revolucije, BIZ ne uspeva reducirati digitalnega razkoraka, ki izhaja bodisi iz družbenih, bodisi iz ekonomskih razlik (Cram, 2005). Namesto, da bi se vpeljevanje tehnologije kritično reflektiralo, ostajajo postmodernistične aplikacije na nivoju opisov. V strokovnih tekstih pa se tehnologija vpeljuje v nivoje organizacijskih procesov institucije ali celo spreminjanja statusa knjižničarskega dela (Buschman, 2006).

Postmodernistična instanca v BIZ tudi ni postavila prave distinkcije med kritiko do tradicionalnih, klasičnih praks, ki temeljijo na profesionalni etiki, in komercialnih praks struktuiranja svetovnega spleta (Buschman, 2006), kar bi nekako sledilo Lyotardjevi drugi liniji. Ta informatizirani družbi sodeč po nekaterih teoretikih, navsezadnje ponuja banalno rešitev¹²⁷.

[...] naposled uvidimo, kako zadeva obravnavano problematiko. Lahko postane 'sanjski' instrument kontrole in reguliranja tržnega sistema, ki vključuje tudi samo vednost, podrejen pa je izključno načelu učinkovitosti. Tedaj neizogibno vključuje

¹²⁷ Grant (2003, 76) na primer ugotavlja, da je rešitev »odprtega dostopa do baz« v kapitalističnem smislu bizarna, saj to je podobno kot, da bi Marx kapitalu svetoval, da naj javnosti ponudi prosti dostop do denarja.

teror. Informatizacija družb lahko služi tudi različnim skupinam za razpravo o metapreskriptivih s tem, da ji zagotovi informacije, ki jim jih najpogosteje primanjkuje pri odločanju glede spoznanja vzroka. Linija, ki ji je potrebno slediti zato, da bi informatizacijo družb obrnili v to zadnjo smer, je načeloma izredno preprosta: je v tem, da ima javnost prost dostop do spominov in bank podatkov. Jezikovne igre bodo tedaj igre z informacijami, ki bodo v danem trenutku popolne. Toda hkrati to ne bodo igre na ničelno vsoto, in spričo tega dejstva ni tveganja, da bi se razprave zaradi izčrpanja zastavkov kadar koli fiksirale na pozicijo minimalnega ravnotežja. Kajti zastavke bodo tedaj konstituirala spoznanja (ali če hočete, informacije), rezerva spoznanja, ki je rezerva izjav, možnih v jeziku, pa je neizčrpna. Zarisuje se neka politika, v kateri bosta enako upoštevani želja po pravičnosti in želja po neznanem (Lyotard, 2002, 114).

Hkrati pa se ugotavlja tudi določena skeptičnost do digitalne knjižnice, posebej pa do ideje, da bo šele digitalizacija knjižničnega gradiva, omogočila knjižnici, da v resnici postane javna in vseobsegajoča (Ford, 1993)¹²⁸. Demistifikacija mita digitalne knjižnice mora najprej zavrniti tehnologijo kot nevtralen stroj (Frohmann, 1994b) in zavzeti politično ter moralno odgovornost. V superpanoptičnem sistemu, ki bi ga lahko imenovali tudi kot digitalno knjižnico, kjer je vse zabeleženo in najdljivo, pa vse tisto, kar je potencialno nevarno ali radikalno ne bo dosegljivo. Zato bo napredek na področju dostopa in diseminacije informacij postal napredek v razvoju tehnologij nadzora. Če želi hipertekst izpolniti svoj potencial, mora biti dosegljiv zelo različnim uporabnikom. Zato je pomembno zagotoviti dostop, posebej pa se je potrebno usmeriti k tistim tekstom in jezikom, ki niso kulturno dominantni v novih medijih. Paradoksalno pa bodo ravno te sčasoma (p)ostale v domeni specialistov, zgodovinarjev, bibliografov ali knjižničarjev (Ford, 1993). V tem smislu postdokumentalistika obljublja spremembe v informacijsko-poizvedovalnem modelu. Obljublja se organsko, uporabniško nadzorovano okolje, oziroma okolje postmodernega znanja, ki je oponent mehanistični, birokratski in kontrolirani moderni javni sferi (Muddiman, 1999, 13).

Klasifikacija in organizacija znanja je torej v postmodernističnem diskurzu izrazito področje interesa¹²⁹ in ga sodeč po Burku (2007) prežemajo manjši ali večji postmoderni ekstremisti. Po Miksi (1998) je klasifikacija eden najpomembnejših vidikov postmoderne knjižnice. Kriza reprezentacije, ki se nanaša na spoznanje o kontigentnosti jezika in zavrnjenem razsvetljskem modelu ločevanja med subjektom in objektom, pa je Jacobovi (2000) izredno pomembna osnova redefinicije klasifikacijskih sistemov.

Po Tredinnicku (2006) sta razvidni vsaj dve posledici postmodernističnega dojemanja informacije in znanja. Prva implikacija postmoderne (digitalne) informacije je spoznanje, da informacijski specialisti

¹²⁸ Opirajoč se na Poster (1990, 2001).

¹²⁹ In vidno vpliva tudi na druga sorodna področja. Smiraglia (2003) na primer piše o razlikah med modernim in postmodernim katalogom, pri čemer je za prvega značilen univerzalni red, za drugega pa ravno nasprotno.

vplivajo na informacijo samo skozi klasifikacijske sheme, kataloge in metapodatkovne sklope. Zato v skladu z Lyotardovimi veliki pripovedmi izvajajo interpretacijsko moč razsvetljenskega racionalizma. V tem okvirju se ponujata dve možnosti: 1) da se sprejeme arbitrarnost kodov in omejenost klasifikacij, pri čemer se prepozna njihova koristnost v organizaciji in poizvedovanju informacij, s tem pa njihova vrednost in uporabnost. Ta možnost se razvija v veji informacijskega managementa. Nevarnost tega pristopa pa je, da BIZ ostaja v tistih polih, ki promovirajo le določene, dominantne oblike znanja »na račun podjarmenih kulturnih vrednot«, kar z vidika tradicionalne nevtralne BIZ navsezadnje ni problematično. 2), BIZ lahko izbere alternativni pristop, tako, da zavzame aktivno vlogo pri promociji določenih oblik znanja, kot del širših kulturnih procesov oblikovanja in diseminacije znanja. Posledično to pomeni razpad velike pripovedi o nevtralnosti BIZ, ki kolapsira že v osrčju informacijskega managementa. Zato se pojavljajo vzgibi po demokratizaciji praks, zlasti upravljanja zbirk, ki jih med drugim omogoča nova informacijska tehnologija. Sprejeti je potrebno pluralistično idejo reprezentacije informacije, ki jo ponazarja tudi sam svetovni splet. V ta namen je pomembno vključevanje uporabnikov samih, kar knjižnico postavlja v vlogo socialnega foruma, vendar pa lahko vodi v deprofesionalizacijo BIZ.

Zagovornike prakse mehkega pristopa, ki vključuje vsaj minimalni obseg popularnih terminov in konceptov, ki sovпада s pluralizacijo resnic, Burke (2007) imenuje blage ekstremiste, saj jim je bolj kot sama demistifikacije moderne bistveno bolj pomembno uvajanje nove tehnologije. *»To pa prinaša prehod od modernističnega pogleda na svet, kot permanentnega in hierarhično strukturiranega, k interdeterminiranosti in kontigentnosti, povezani s postmodernizmom. [...] Moj argument je, da večje zanašanje na avtomatizacijo posledično pomeni ekspanzijo indeksalnega nazora na račun klasifikacijskega nazora. Če je to pravilno, sledi, da se razvija postmoderna epistemologija v trenutni kulturi«* (Hanson, 2004, 333, 352). V isti liniji postmodernistična perspektiva služi za izhodišče odpiranja poti k drugim teoretičnim pristopom, kot je pragmatizem. »Če se postmodernistični argumenti vzamejo resno«, piše Jacob (2000, 19), »potem je očitno, da se klasifikacijske teorije ne morejo razvijati na predpostavki o enem dominantnem vzorcu realnosti. Pač pa morajo črtati in začeti na novo z vidika, da družbeni in eksperimentalni izvor 'realnosti' nujno producirata množico takšnih vzorcev«. Nekatere predpostavke o različnosti življenjskih stilov, kulturnih orientacij in individualnem dojemanju shem aproprirajo v izmišljanju novega, obsežnejšega in bolj univerzalnega klasifikacijskega sistema ali taksonomije (Shapiro, 1999), spet druge v zavrnitvi epistemološke nevtralnosti in stališču postmodernistične perspektive, kar pomeni, da mora vsaka knjižnica ali informacijski center začeti z diskurzom v lastni, specifični organizaciji ali domeni. Ali kot zaključuje Mai (1999, 554): »Ustvarjanje organizacije znanja, pomeni kreiranje standardne terminologije, kreiranje le-te pa je skrajno politično,

skozi to pa tudi intervencija v svobodo govora v instituciji. Vendar pa je na daljši rok rezultat skupni jezik za komunikacijo v organizaciji«. Medtem Miksa (1998) Deweyevi decimalni klasifikaciji (DDK) enostavno nalaga novo funkcijo. Scenarijev je več: ko se DDK populizira med končne uporabnike, bodo uporabljene le nekatere visoko specializirane sekcije DDK, ki so potrebne za osebno rabo. Druga možnost je, da bodo z visoko razvitimi mehanizmi omogočili uporabniku, brez posebnega knjižničarskega znanja, izbiranje in organiziranje DDK, ki bo odsevalo odnose in oblikovanje nivojev na podlagi osebne specifikacije. Nenazadnje pa Miksa vidi tudi možnost implikacije novih, bolj učinkovitih organizacij zbirk tako, da ponuja možnost specifikacije sistema ali alternativne ureditve z možnostjo izbire in kolokacije kategorij sistema. Da bi se lahko ideje izpeljale je potrebno naslednje: specifikacija nivojev DDK, alternativne ureditve DDK, novi pristopi k upravljanju DDK in sprememba pogleda na namen sistema, ki je bil nekoč primarno poizvedovalno orodje, tako, da se razširi tudi na področje izobraževanja, memoriziranja kategorij znanja in raziskovanja nekoč »neumisljivega«.

Strnjeno teoretizacijo tega postmodernističnega stila v organizaciji informacij in znanja pa prikaže Stonov seminar (2000) na primeru IMDb.com Database. Izhaja iz naslednjih predpostavk postmoderne knjižnice: 1) Postmodernizem podvomi v pozitivistično idejo objektivne in strogo logične metodologije, saj so vse metodologije družbeno konstruirane in reflektirajo pristranskost njihovih kreatorjev. T.i. (ang.) *aboutness*¹³⁰ informacijskega objekta je subjektivno determiniran in podleže zahtevam zbirke in uporabnika. Namesto podpore uporabniku je objektivna klasifikacija onemogočila pomoč uporabniku. Pri tem ni potrebno izvesti vseh potrebnih pomožnih zapisov, oziroma odpirati vprašanja, če sploh so ti potrebni, pač pa gre le za specifične tipe iskanja. Vendar pa pri obravnavani podatkovni bazi Stone poudarja zlitje, oziroma pomanjkanje določenih pozitivističnih idej, ki so še vedno uporabne. 2) Postmoderni pristop uvaja spojitev knjižnice in uporabnika. V tem uporabniško usmerjenem modelu uporabnik sam postane knjižnica. Ovire med njima izginejo. 3) knjižnica ni le fizični prostor shranjenih knjig, pač pa vez med teksti, ki oblikuje kontekst od transformirane informacije k znanju. Knjižnica in knjižničar pomagata v stopnjevanju pretoka informacij, ki so heterogene in konstantno spreminjajoče. Noben seznam predhodno determiniranih predmetnih oznak klasifikacijske sheme, ne more zadovoljivo opisati pretoka informacij.

Sledijo spoznanja, da so organizacije znanja pomemben del ideološke organizacije družbe, četudi vse aktivnosti ne prispevajo k javnemu diskurzu (Andersen, 2006), in da klasifikacija in oblike

¹³⁰ Gre za termin, ki je težko prevedljiv, saj nastane iz vprašanja: o čem govori dokument, knjiga? Možni sta vsaj dve obliki odgovora: da se identificira avtorjev namen ali da se identificira potencialno uporabniško potrebo. Oba vidika pa sta načeloma pripoznana s strani klasifikatorjev, analitikov, kar pomeni dodatni aspekt relacije objektivno-subjektivno. Vprašanje (ang.) *aboutness* se torej vzpostavlja v odnosu do koncepta predmeta (ang. subject), oziroma predmetne oznake, ki načeloma pomeni njegovo razširitev, saj prepozna tudi problem nestabilnosti pomena (prim. z Hjørland, 2007).

katalogizacije niso le pripomočki poizvedovanja, pač pa predpostavljajo omrežje dovoljenega v polju možnega (Ford, 1993, 13). Aplicirana na modernistično prakso so Burku (2007) znaki ekstremnih postmodernistov na področju historizacije BIZ. Ne samo to, da se tej postmodernistični, manj pozitivni liniji, očita kulturno nesenzibilnost, (ne)poznavanje dolgega razvoja študijev uporabnikov, sistemov in njihove filozofske podmene, pač pa se jih tudi obsoja, da jim ni uspelo umestiti indeksiranja in klasifikacijskih praks v spreminjajoči se tehnološki kontekst. Posledica sprejemanja trendovskega literarnega kriticisma in retorične analize, postmodernistična perspektiva ponuja interpretativne okvirje, ki največkrat producirajo evalvacijo kot pa opise, ki bolj predstavljajo radikalno kulturno prihodnost kot pa zgodovino klasifikacijskih sistemov. Namesto, da bi bil pogled na Deweyev sistem postavljen v okvir njihovega časa. Po Burku (2007) je ta sistem bil praktičen in uporabniško prijazen, a v postmodernistični drži predstavljen kot poskus kulturne dominacije. S tega vidika večina zahodnih klasifikacijskih sistemov in praks, kaže na neupravičen družbeni nadzor, ki ga izvajajo upravljavci moči. Nenavadno pa je, da Burke (2007) med te, t. i. ekstremiste, uvršča teoretično-historične analize (npr. Olsonovo (1998, 2000, 2004), ki opozarjajo na prisotnost dominantnega nazora ravno na obstoječih klasifikacijskih strukturah in predlagajo razumevanje njihovih praks). S tega vidika tudi Muddiman (1999) poudarja, da se morajo študije BIZ in izobraževanje zanj usmerjati na kritiko fundamentalizma moderne (v katerih je postavljena BIZ) in na širitev pozornosti na marginalne skupine in »druge«. Zlasti to velja za klasifikacijske prakse, kjer je razvidno izključevanje marginalnih tem in skupin, ki je rezultat togih hierarhičnih struktur. Ob tem pa je potrebno uvajati novo paradigmo, ki temelji na ko-operativnosti, interdisciplinarni in ne-hierarhični metodologiji. S tem se izobraževanje odmika od tehničnih znanj, raziskovanje pa vključuje nove kognitivne, družbene in situacijske procese.

Druga kritika se nanaša na monopol informacije. Če je BIZ sploh kdaj imela monopol nad informacijo, se mora sedaj zavedati, da sta računalništvo in komunikologija močna konkurenta v tej bitki, posebej zato, ker se je tradicionalna BIZ bolj ukvarjala z nosilcem kot pa vsebino. Posebej pa zato, ker je tradicionalna BIZ v tem informacijskem kapitalizmu izbrala smer informacijskega managementa (IM), ki je eden od najpomembnejših simptomov postmoderne dobe) (Hillenbrand, 2005). Dekonstrukcija privilegiranih knjižničarskih podatkovnih baz tako ostaja na argumentaciji valorizacije svetovnega spleta, ko vsak vir dobi svojo kredibilnost, ker nobena avtoriteta ni več dominantna nad katerim koli kontekstom in zato se lahko govori o resnični *bibliothèque fantastique*. Buschman in Brosio (2006) tem in podobnim argumentom očitata površinskost, saj novodobne spletne aplikacije (npr. Google) ostajajo nevprašljive. V tem okvirju pa se orisuje tudi močna postmodernistična kritična instanca druge linije, ki poskuša dekonstruirati znanstveni management (tajlorizem) in odnos teorija/praksa (Day, 1996).

Posebej v diskurzu IM znanje ni več otipljiv vir, oziroma blago, ki bi se lahko učinkovito uporabljalo. Ker sta upravljanje s človeškimi viri in tehnologijo postavljena na isti nivo, Muddiman (1999) zaključuje, da IM postane sofisticirana upravljavaska in kibernetična rešitev postmoderne, ki je preobremenjena z informacijami. Informacija postane bolj orodje tekmovalnosti, kot pa nekaj kar se deli. IM pa je hkrati postmoderen tudi zato, ker zavrača formalno metodologijo moderne in etične cilje projekta moderne (Muddiman, 1999). Kasneje se iz IM razvije smer managementa znanja (MZ), ki temelji na ideji, da ciljno izkorišča informacijske entitete za večjo uspešnost organizacije. V tem okvirju se oblikujejo koncepti ponovna uporaba znanja, učeča organizacija, strategije strateškega planiranja, ipd. Čeprav naj bi dostop BIZ k temu polju omejevala zastarelost pojmovne konfiguracije »knjižničar«, pa je bolj bistveno to, da se tudi tu nadaljuje trk s tradicionalnim etosom o napredku, ki je možen le z javno dostopnim znanjem (Hillenbrand, 2005). Tudi Van der Linde (1990) ugotavlja, da se morajo visokošolski knjižničarji upreti tendencam avtoritativne rabe moči, ki temelji na znanju kot kapitalu.

MZ namreč sovpada tudi s procesom *postfordistične*¹³¹ produkcije, ki poudarja zlasti terciarni sektor (»nematerialno« delo) in ki temelji na možnostih nove IKT, vsaj od 70. let 20. stoletja dalje. Postfordistična ekonomska baza je pomembna za razumevanje postmodernega stanja, saj se za razliko od moderne, v kateri so bile bolj pomembne esencialistične kategorije (npr. razred), sedaj v »fleksibilni in decentralizirani obliki delovnega procesa in organizacij, uveljavlja pomembnost diferenciacije produktov in storitev, ki cilja na potrošnikov življenjski stil, okus in kulturo. Nacionalnost se umika multinacionalnim podjetjem in globalnemu trgu, ki s fragmentacijo in pluralnostjo uničuje kolektivne identitete in uvaja maksimalne možnosti za posameznika (Frohmann, 1994b). Za razliko od njegovega predhodnika, fordizma, ki je temeljil na linijski produkciji in specifični družbeni organiziranosti te produkcije, postfordizem predstavlja fleksibilno ekonomijo (Day, 2001b). Med najbolj očitnimi diskurzivnimi strategijami, ki se navezujejo na umikanje podpore države, služi v postmodernističnem diskurzu kot dober argument očitkom razvijanja izrazito marketinško, ekonomsko racionalnih vrednot, ki ogrožajo pravico dostopa do informacij in brezplačnih servisov. Posledica umikanja je vpeljevanje zunanjih nestrokovnih evalvacij, s čimer silijo stroko k promocijski in prodajni funkciji knjižnice. Oziroma kot Wilde (1996) opiše značilnost postmodernistične dejavnosti javne knjižnice: » [...] zmedenost glede svoje vloge, ki je zaradi visokih pričakovanj in hkrati marketinške neefektivnosti skorajda neuresničljiva. Postmodernistična BIZ je v praksi kontradiktorna: na eni strani se reducirajo

¹³¹ O postfordizmu kot sistemu vrednot in v odnosu do fordizma prim. s Pribac (2005).

odprtost knjižnice in finančni resursi, pojavlja se deprofesionalizacija zaposlenih, po drugi strani pa se politika BIZ zavezuje k javnosti in ekspanziji».

Drugi efekt postmodernistične perspektive v posfordističnem duhu je operativni nivo, kjer so najbolj očitne: fragmentacija in fleksibilnost skupaj s timskim managementom, tekmovalnost, prenašanje stroškovnih središč in postopni prehod od nepraktičnih (kot nekateri vidijo) tiskanih formatov k prilagodljivim, *just-in-time*, elektronskim virom (Black, 1997b). Nujnost transformacije dejavnosti odločilno pogojuje tudi transformacijo institucije, celo redefinicijo vrednot, ki se po Rayinem (2001) opazanju specifično nanaša na posledico svetovnega spleta. Čeprav so knjižnice odličen primer hibridne organizacije, ki zajema predmoderne, moderne in postmoderne značilnosti kot so: fragmentacija in nekonsistentnost ter nestabilno okolje, pa je to doprineslo k boljšemu in hitrejšemu odzivu na uporabniške potrebe. Zaradi mnogih sprememb v izobraževalnem okolju, ki se nanašajo predvsem na merjenje učinkovitosti skozi doseganje študijske uspešnosti, morajo (visokošolske) knjižnice kot postmoderne organizacije postati odprti sistemi, ki vrednotijo pluralnost za reševanje problematik. V postmoderni organizaciji ni prostora za rutino, delavci postanejo aktivni sodelavci in ne le opazovalci. Ključni koncepti v postmoderni knjižnici so: 1) difuzija mej, jasna vizija, 2) prehod od analize k sintezi, od nadzora k integraciji (postavljanje dinamičnih odnosov, občutek skupnosti, sodelovanje s celostnega pristopa) in 3) učenje je najpomembnejši organizacijski princip (knjižnica postane svetovalec s pogojem, da se razume narava znanja in učenja in informacijsko vedenje). Zato sledi nadgradnja ideje osebja – knjižničarja samega. Postmodernistična organizacijska struktura knjižničarjem nalaga tudi sprejemanje vzajemnega učenja, participacijo pri odločanju, delitev odgovornosti, fleksibilnost in »potencial prihodnjega uspeha« (Phipps, 2004). Njihovo delo in vodenje pa bo učinkovito, če bodo sprejeli negotovost, integracijo, sodelovanje, dekonstrukcijo, kaos in fluidne sisteme, saj postmodernistična perspektiva predpostavlja odzivnost na dinamične informacijske potrebe vseh uporabnikov (Frank, 2004). Strukturne spremembe (tudi človeški kapital) gre tako v smeri nove, postmoderne strukture, ki se odziva na okolje ter tako obljublja večji uspeh.

Tretji efekt »nove ekonomije znanja« se usmerja na učinkovitost dejavnosti, ki temelji na vezi med delavcem in njegovim klientom. Znanje potrošnika je izjemno pomembno, saj ne predstavlja le čistega podatka, dejstva, ker je ta informacija obogatena tudi s podatki okusa, ipd. Ob dobičku pa se ne zanima le za strategije prodiranja na trg, pač pa tudi za samo oblikovanje slednjega, na katerem so najbolj močne velike korporacije. Zato MZ tudi presega meje dela in tržišča tako, da totalizira družbena znanja, vire in potrebe, s tem pa tudi postavlja problem merjenja in vrednotenja, ki se problematizira tudi na primeru opredelitve skrite delovne sile kot je ženska, saj so tradicionalno feminizirani poklici v

tem času prišli do kritične točke. In čeprav se zdi, da je postfordizem relativno avtonomnemu delavcu nekako vrnil moč produkcije, zlasti z orodji IKT, pa se posfordistični jezik ni nikoli odmaknil od efektivne produkcije kapitala. Instrumentalizacija jezika, katerega se poslužujejo totalne administracije, ki nastajajo z umikanjem države, se v informacijski teoriji vzpostavlja z retoriko kibernetike, tako da se širi privatna sfera in se jo podreja produkciji kapitala. Zato je postfordizem le ekspanzija fordizma skozi družbeno totalnost, kot navaja Day (2001b).

Budd in Raber (1998) pa ob tem izrecno poudarjata problem diskurzivne formacije učinkovitosti v praksi BIZ, predvsem problem priročnikov, ki si prizadevajo na različne načine uvajati knjižnični management brez družbenega konteksta. Menedžerji se odzivajo bolj na potrebe kot pa na moralne sodbe in bolj na določanje agend, kot pa glede na prepričanje kaj je družbeno dobro (Black, 1997a, 10). Še posebej pa se znotraj tega vzpostavlja kritika tistih postmodernističnih teorij, ki se s kapitalističnimi relacijami produkcije ne soočajo v zadostni meri. »Postmodernistična misel poskuša kritično osvetliti blazne kompleksnosti in neoprejemljive realitete trenutnega življenja, vendar pogosto brez pripoznavanja odnosov v radikalni tržni ekonomiji in brez oblikovanja sistematičnega upora. Največji izziv kulturne demokracije je kapitalistična hegemonna moč, zato mora vsaka teorija in praksa preiti fazo postmodernističnih konceptov, ki so ujeti v kulturno oblogo globalnega tržnega kapitalizma (Buschman, 2006).

Če se v to sfero vpelje še objekt družbene odgovornosti, se v vprašanje odnosa med postmoderno (postfordistično) knjižnico in moderno (fordistično) knjižnico ponuja primer razvojnega stadija britanskega javnega splošnega knjižničarstva, ki ga opišeta Black in Muddiman (1997b). Knjižničarstvo skupnosti (ang. community librarianship, KS) se oblikuje v 60. letih 20. stol. okoli koncepta informacijske revščine (in deprivilegiranih skupin) in izhaja iz načela, da je knjižničarski program tudi splošni družbeni program, tj. razvijanje servisov namenjenim ljudem v slabšem družbenem položaju, predvsem tistim, ki si ne morejo sami pomagati. Pri tem je bila prevladujoča usmeritev v družbeno izključenost z neposrednim povezovanjem s potrebami manjše, krajevne skupnosti taka, da se je knjižnico integriralo v življenje skupnosti (prim. Martin, 1989). Čeprav je izvor KS okarakteriziran z mnogimi diskontinuitetami, pa so se okoli tega načela v 80. letih 20. stoletja razvili trije glavni pristopi, ki temeljijo na dinamiki odnosa moderne/postmoderne (glej Preglednica 3).

Preglednica 3: Filozofije knjižničarstva skupnosti okrog leta 1980

	Prevladujoči (ang. mainstream) (socialni)	Radikalni	Dovzetni, potrošniški
Dojemanje skupnosti	solidarno, neodvisno	skupnostna identiteta in kultura	atomistično, individualistično
Usmerjenost k uporabnikom	paternalistično	participativno, razvojno	tržno usmerjeno
Značilnosti metode servisov (dejavnosti)	specialni servisi za uporabniške skupine, socialne informacije	razširitev, podpora lokalnim skupinam	zadovoljitev potreb, popularno izrabljanje prostega časa, lokalne informacije
Način upravljanja (management)	administrativno načrtovanje	participativno, skupinsko delo	podjetniško, proaktivno
Institucionalna kultura	birokratsko, stroka vezana na zgradbo	decentralizirano, difuzno, lokalno	menedžersko: učinkovitost in zavedanje o podobi
Politična racionalnost	prikrajšanost (ang. disadvantage)	neenakost, osvoboditev	vrednota denarja, potrošniška izbira

Z nastopom dezorganizirane postmoderne družbe se je pojavila zahteva po novem pristopu, zlasti z vidika prostega časa. Če se je moderna knjižnica odzivala na fordistični način, tj. iskanje zdravil za razpoke in razvijanje pomanjkanja zavesti, se v postmodernem stanju pojavlja ideja sprejemanja različnosti. V postfordističnem besednjaku se osvoji parola: služenje vsem družbenim skupinam in skupnostim na fleksibilen in dovzeten, odgovoren način. Refleksivnost in odzivnost sta postfordistično knjižnico odmaknili od njenih modernih predhodnic, ki so tako, kot vse takratne podobne »socialno državne« ustanove, bolj iskale centralizacijo in množičnost, kot pa devolucijo managementskih in operativnih odgovornosti in marketinških niš. Druga, še večja distinkcija med njima pa je ideološka zavezanost, oziroma redistributivna etika (ang. redistributive ethic). Moderni (fordistični) knjižnici je inherentna, tako kot je socialni politiki nas plošno želja po redistribuciji možnosti (bogastva), medtem pa se postmoderna (postfordistična) knjižnica izogiba idealističnemu, križarskemu prioriteziranju jezika. Vendar tudi v postmoderni zvojeni besednjak knjižničarstva skupnosti, ki cilja na revne in na reformiranje družbe, oziroma ustvarjanje sodb o družbenih prioritetah in se raje usmeri v celoto. Zaton velikih pripovedi tako na predvideva tudi zatona ideje skupnosti, pač ravno nasprotno: emancipacija več ni globalna (kot to predvideva marksistični vidik), pač pa je možna v družbeni »razliki«. Postmoderna knjižnica je usmerjena na vse in karkoli, s tem pa je apolitična, kar navsezadnje razkriva etos prototipa moderne javne knjižnice.

Po drugi strani pa utilitaristični in idealistični pionirji javnih knjižnic razkrivajo močno ideološko zavezanost zgodnji univerzalni demokraciji in nastajajočemu industrijskem kapitalizmu, ki se manifestirata kot promotorja mogočnih idealov (npr. poslanstvo civiliziranja družbe). Zato se knjižničarstvo skupnosti lahko locira znotraj tradicije zagotavljanja javne knjižnice, ki poudarja pomen

ideološke podpore v praksi, čeprav išče radikalno reorganizacijo družbenih relacij (vezi) in nasprotuje utilitarizmu in idealizmu. Navkljub temu se slednje vpeljejo v prakso tako, da se poudarja teološko funkcijo informacije, ki obljublja boljše življenjske možnosti. Iz idealistične linije učitelj/stroka, razvije odnos učenec/stranka. Tako se očetovstvo viktorijanske knjižnice nadaljuje v praksah pripovedovanja pravljič, seznamov priporočljivih knjig, ipd. Vendar pa je diskontinuiteta v ideološkem smislu ena od najbolj distinktivnih značilnosti knjižničarstva skupnosti, saj se za razliko od civilne ali postfordistične knjižnice, njena ideološka stran pokriva s postmodernim pluralizmom (npr. servisi alternativnim, vprašljivim družbenim skupinam in gibanjem) in temelji na etični in družbeni pravičnosti, ki je del moderne socialne države. Zato mogoče mnogi javni splošni knjižničarji ne vidijo KS oziroma njenega servisnega etosa kot del družbeno konzervativne in nevtralne orientirane smeri v BIZ.

Zaton KS v poznih 80. letih 20. stoletja Black in Muddiman (1997b) utemeljujeta na osnovi prevlade modernističnega diskurza, ki je po modelu od zgoraj navzdol procesiral retoriko demokracije, oportunitizma in pluralizma, z nagnjenostjo k izključevanju, da bi lahko deloval v nekem redu, birokraciji, nadzoru, kontroli, elitni kulturi, in predvsem z namenom doseganja in vzdrževanja poklicnega monopola. Slednje protislovno trči z idejo o družbenem poklicu, ki goreče želi dostaviti družbeno pravičnost, saj se knjižničarji po večini bolj kot k družbenemu usmerjajo k administrativnemu in tehničnemu polju. Obenem knjižnična kultura ostaja konzervativna, saj knjižnice v dobi diskontinuitete ostajajo prostori, ki ponujajo koherenco in kontinuiranost. KS je oblikovalo tudi diskurz v paradigmi »tiranija-eksperta«, in je bilo obtoženo pridiganja filozofije, ki je javnost v resnici ni želela slišati. Z drugimi besedami: veliko preveč je bilo iniciativ sproženih od zgoraj, vodenih z določevalci politik, kot pa, da bi te izhajale iz korenin. To je vplivalo tudi na nerazumevanje distinkcije med »zasluženo« in »nezasluženo« revnimi. Zato se je raje uporabljal splošni termin »prikrajšani« (ang. disadvantages). KS se je v 90. leta navkljub kulturnem pluralizmu izpeljalo v smer razvijanja storitev za vse, ki se je vse bolj usmerjalo v trženje in skrb za kliente.

Vendar pa je diskurzivna strategija postmodernistične drže ostajala močno determinirana s kritiko in podporo **družbeni odgovornosti**. »Ponovna iznajdba« BIZ s postmoderno alternativo ne zamaje samo glavne pozitivistične teorije, pač pa tudi vrednote in predpostavke (Muddiman, 1999). Navkljub postavljenim vrednotam dvomi v resnično demokratičnost stroke (Cram, 2005). Glavna strategija je, da pojem družbene odgovornosti prepozna, da je tradicionalno knjižničarstvo deprivilegiralo mnoge družbene skupine (ženske, delavce, otroke in etnične skupnosti).

Očitek tradicionalni modernistični praksi zajema različne aspekte. Knjižnice izražajo moč skozi arhitekturo spektakla od renesanse naprej. Producent in diseminator znanja postane aktivni agent dominiranja in podrejanja, z vpenjanjem znanja v proces komodifikacije (avtorsko pravo npr. prikazuje preskok rabe informacije v mrežo blagovne izmenjave). A za razliko od drugega blaga, informacija ne deluje kot lastnina v pravnem smislu, pač pa se legitimacija v knjižnicah največkrat vzpostavlja v klasifikacijskih shemah. Knjižnica je tako institucija, kjer se vzpostavlja normalizacija moči in fabrikacija discipliniranih posameznikov, ki se ne izvaja ne le v represivnih ustanovah (npr. zapor), pač pa tudi v družbenih institucijah (npr. šole), ki v okvirju osnovnih kulturnih kodov vsiljujejo red nad izkušnjo (Ford, 1993).

Posebej na udaru so vrednote nevtralnosti, racionalnosti in objektivnosti, ki se pod dekonstrukcijsko optiko kažejo kot izvajanje in podajanje sodb, zlasti pri evalvaciji informacijskih virov in ločevanju med dobro in slabo literaturo. Ta, t.i. velika pripoved objektivnosti je knjižničarjem nalagala hierarhične in pozitivistične rede določevanja »znanja«, ki bo najbolj relevantno za javnost. Nasprotno, knjižničar/ka ne sme delovati tako, da ustvarja prepade, pač pa mora redefinirati svojo vlogo tako, da bo pomagal ustvarjati resnično enakopravno družbo (Hillenbrand, 2005). S stališča intelektualne svobode pa se razgrinjajo cenzurne ali samocenzurne prakse, ki prepogosto temeljijo na lastninjenju percepcije objektivnosti. Navkljub močnim anticenzurnim stališčem pa se zaradi »objektivnosti« BIZ ni nikoli jasno postavila proti rasističnim in drugim nestrpnostnim diskurzom (Iverson, 1999). Ravno na to opozarja Cramova (2005), ki postmodernistično postavko uvaja skozi napredni BIZ, ki že dalj časa izpostavlja zanemarjanje političnih odločitev pri razvoju in izgradnji knjižničnih zbirk in servisov.

Poleg tega, pa je po Iverson (1999) potrebno določiti smer razvoja BIZ v informacijskem kapitalizmu, ki razrešuje paradoks, da so knjižnice sicer pridobile možnost vse večje ponudbe prostega dostopa do virov, ki jo omogoča tehnologija, a jim je bila istočasno zmanjšana finančna podpora, kar kaže na kontradikcijo razvoja demokratičnih družb. BIZ ne sme podajati zaveznitva korporacijam, pač pa v skladu redefinirane socialne vloge, pod vprašaj postaviti obstoječe velike pripovedi BIZ. Specifično se mora usmeriti na historično marginalizirano znanje in subjektivne točke (Iverson, 1999), saj je objektivnost doktrina, ki služi hierarhičnim in pozitivističnim redom identificiranja znanja.

Naslednji pomemben aspekt je vrednota svobode in enakost dostopa do informacij, ki je po Hillenbrandt (2005) eden od temeljnih pogojev demokratične družbe. V okviru osnovne postavke svobode dostopa do virov so posebej javne (splošne) knjižnice še vedno historično obremenjene, saj so nastale kot rezultat nasprotovanja popularnim kulturnim gibanjem. Ne le, da so se zavzemale za mesto

med elitami, nekritično akomodirale dominantne politične in ekonomske moči, se kazale kot primerni strokovnjaki ločevanja dobre od slabe literature in virov, pač pa so to historično obremenitvijo političnega zatiranja prenesle tudi na nekatere premise današnje prakse (Iverson, 1999). Potrebne so korenite spremembe, ki bi zmanjšale nekonsistentnost med teoretičnimi ter profesionalnimi principi in dejansko prakso, ker sama implementacija koncepta intelektualne svobode, ki so jo sprejela mnoga strokovna društva, ni bila uspešna, saj niso spoznavale efekta neoliberalne tržne politike (Cram, 2005). Tako na teoretičnem, kot tudi na praktično operativnem nivoju, BIZ ustvarja mnoga nesmiselna pravila in ovire, ki onemogočajo številnim pripadnikom različnih marginalnih skupin, da bi izkoriščali knjižničarsko ponudbo. Te strategije so temeljne pri oblikovanju diskurza strahu in se močno zapisujejo v reprezentacijo knjižnic in knjižničarjev, kar oblikuje tudi njihovo družbeno vlogo in odnos do okolja (prim. z Radford, 2001).

Postmodernizem vabi BIZ, da se priključi kontinuiranemu procesu diziluzije grandioznih fantazij. V središču se postavlja predvsem politične in družbene silnice, ki kažejo na to, da idealni družbeni sistem, oziroma red, v bistvu ni mogoč, in to v času ko se tehnologijo postavlja za ključnega akterja v radikalnih spremembah v knjižnicah, ko se verjame, da je deregulirani trg nujen predpogoj politične demokracije in pravične distribucije bogastva in ko korporativna hegemonija omogoča platformo za nekritično distribucijo promarketinških sporočil. To je tudi čas spremenjenega uporabnika, medijskih potrošnikov, komodifikacije informacije, čas ko javni servisi postajajo tarča GATS sporazuma in kompetitivnih trenj, čas sprememb v družbenih razredih in nastanka mnogih diferencialnih skupin uporabnikov, je prepričana Cramova (2005). Slednja navsezadnje ponuja rešitev, da se mora BIZ zavezati razvoju Racionalne, Emocionalne in Spiritualne inteligence [sic!], ki so glavno vodilo novodobne discipline in profesije.

Tudi idealizacija postmodernizma v primerjavi s šestimi različnimi nazori, oziroma stereotipi, ki jih prikaže Dervinova (1994) na primeru odnosa informacija ↔ demokracija, kaže na neko uporabnost, vsaj pri spreminjanju *episteme* reda k *epistemi* kaosa. V tem opuščanju možnosti kakršne koli oblike sistematičnega vedenja, brez možnosti standardizacije in osvajanja kaotične realnosti, vodi k deontološkem svetu, v katerem naj ne bi bilo ideoloških zaprek. Vsak diskurz, izražen skozi sistematiko, je nemudoma potrebno dekonstruirati. Vendar pa postmodernizmi vidijo te prostore oblasti vsepovsod. »Gre pa bolj zato, da postmodernisti le v manjši meri tudi počnejo to, kar govorijo (Pivec, 2004, 64). Ker je (korporacijska ali državna) moč vsepovsod (diskurzi), pa se zmanjša tudi emancipacija subjekta, zato je razredni boj kot druge oblike emancipacije reduciran na artikulacijski nivo (Buschman, 2006).

Eden pomembnejših aspektov kritike postmoderne družbe je tudi argument, da BIZ izgublja svojo etično dimenzijo, ker neizmerljivo ni družbeno koristno (Black, 1996). Vendar pa se družbena odgovornost vpeta v postmodernistični diskurz razblini takrat, ko ni moč razbrati prekinitve izredno kritiziranih tehničnih in managementskih diskurzov, ki zavirajo kritično mišljenje v BIZ. Ponudniki storitev na svetovnem spletu (npr. Google) sicer obljublajo nekomercialnost, vendar je vprašanje za koliko časa in na kakšen način bo prehod izpeljan. Ekonomski trendi so povezani tudi s političnimi strategijami upravljanja intelektualne svobode. Ironično pa ravno tej isti ponudniki oglašujejo gradnjo največje digitalne knjižnice (npr. Amazon), pri kateri sodelujejo ravno administratorji klasične knjižnice. Zato je ključni argument Buschmanovih in Brosiovih (2006) kritik, da postmodernizem utemeljuje specifično logiko kapitalizma in zato ne predstavlja le še ene kulturne kritike. Rezultat tega procesa na področju kulture je premik od produkcije dejanskih dobrin, k produkciji dogodkov in spektaklov, ob tem pa se kreirajo potrošniške potrebe. Kapitalistični agenti zato lahko stopajo v stik s potrošniki in služijo ravno na postmodernističnih stilnih spremembah in dekonstruktivnih strategijah (po Jameson, 2001).

Avtorja posebej izpostavljata, da postmodernistična miselnost temelji na presplošni, ali celo zgrešeni reprezentaciji razsvetljenstva in moderne. Hitra razveljavitev ideje o posamezniku, svobodi in pravicah pomeni »bastardizacijo« razsvetljenstva, saj sta z dekonstrukcijo demokracija in enakost postavljena v nestabilen položaj, pri čemer se zdi, da Buschman in Brosio (2006) dekonstrukcijo razumeta kot nekakšno uničevanje, oziroma destrukcijo, ne pa kot pa vnovični pripis. Obenem pa opazita, da kadar postmodernistična miselnost kritizira neuspeh projekta moderne v njegovem skrajnem rasističnem in nazadnjaškem socialnem darvinizmu, sama postmodernistična perspektiva, zaradi izogibanja velikim teorijam, aktivno vpliva na razmejevanje zmagovalcev (npr. tisti, ki imajo dostop do IKT) in poražencev (revne skupnosti). Čeprav avtorja ne razložita zakaj naj bi bila neoliberalna politika slaba in kaj je narobe s kapitalističnim redom, se njuna rešitev zvede na iskanje alternativ, ki bodo omogočile demokratično ustanovo, zlasti pa njeno javnost in s tem financiranje. Slednje je poglobljena argumentativna strategija avtorjev. Menita, da so postmodernistične postavke možne le takrat, ko bodo vključile kritike ekonomske perspektive, njihove epistemološke revizije pa le takrat, ko bodo vključile Habermasov pojem komunikativnega delovanja in javne sfere.

Razumevanje logike poznega kapitalizma je bistveno tudi za Frohmannov (1994b) intelektualni aktivizem. Z opuščanjem predpostavk o razredu, rasi ali spolu, se morajo iskati možnosti upora znotraj prostorov, oziroma mrež, ki konstituira postmoderne subjekt¹³². Hegemonija je bolj projekt kot

¹³² Po Laclau in Mouffe.

dosežek in zato mora upor razumeti razredni boj kot realno možnost, ki se odvija zlasti v kulturni sferi, kjer obstajajo različne konfiguracije, tudi tiste kompatibilne s kapitalom. Zato Frohmann (1994b) predlaga šest opornih točk učinkovitega intelektualnega aktivizma:

- 1) Kritično sprejemati konstrukcijo človekove subjektivnosti v danih, že znanih identitetah razreda, rase in razreda, ali pa novodobnejših, t.i. virtualnih identitetah.
- 2) Izražati vprašanja glede nesimetričnih distribucij informacijskih dobrin, ki temeljijo na rasi, spolu ali razredu. Poleg tega pa lahko s politiko, ki jo predlaga postmodernizem, išče povezave med subjekti v diskurzih informacije in njene tehnologije, ki skriva možnosti sil upora.
- 3) [B]IZ lahko tudi na podlagi lastne literature ugotavlja kako je vključena v projekt ustvarjanja soglasja v družbenih odnosih, ki so nastali na podlagi novih informacijsko-komunikacijsko tehnologij.
- 4) Ravno ta literatura lahko odkriva tudi možnosti aktivizma in upora.
- 5) Glede na vse dosedanje točke, poudarja, da mora [B]IZ biti zelo skeptična glede študijev uporabnikov in njihovih potreb, saj se te ne ukvarjajo z vprašanji pozicije subjekta v informacijskem kapitalizmu.
- 6) Poleg tega imajo te študije uporabnikov in njihovih potreb majhno vrednost v aktivistični politiki [B]IZ. Bolj uporaben pojem je informacijska moč.

Vsескоzi se v postmodernistični diskurz vpisujejo tudi subjekti, na primer: *uporabnik in knjižničar*. Slednja se umešča tudi v čisto praktične probleme, kot so npr. nove stavbe. Arhitekti naj bi spremljali uporabnike in knjižničarje ter njihovom vedenje v knjižničnem prostoru, ki ni več le skladišče pač pa tudi socialni prostor. Ker:

»[...] nova paradigma je prinesla novo vlogo knjižničarjem, ker so se knjižnični uporabniki začeli obnašati drugače. Sedaj uporabniki pridejo v knjižnico z lastnimi pogledi o tem kaj potrebujejo, in niso več pripravljeni sprejeti vseh možnih odgovorov. Zato morajo biti strokovnjaki na obeh straneh knjižničnega pulta. To korenito spremembo je napovedal Lyotard že v 70. letih [...]« (Nordic, 2007).

Vendar se njun odnos neprestano določa in premešča v igri vizij postmoderne knjižnice. Npr.:

»Postmoderna knjižnica, če jo je moč sploh zamisliti, se bolj usmerja na individualni dostop in ustvarjanje znanja, kot pa na tisto družbeno organizirano in institucionalizirano. Informacijsko in knjižnično izobraževanje se delno lahko usmeri na razvijanje in izobraževanje 'kiberknjižničarjev', ki se posvečajo učenju in pomoči vsem družbenim skupinam pri navigaciji in uporabi 'elektronskih področij'« (Muddiman, 1999, 16).

Idejo kiberknjižničarja (ang. cyberian), tj. hibrida med strojem in organizmom, ki predstavlja novo obliko vmesnika med knjižnico in uporabnikom, je posebej zanima Yoderjevi (2003). Kakšna je razlika med modernim knjižničarjem in kiberknjižničarjem? Sprva opozarja na neuresničljivost modernistične vizije, katere predpogoj je bil, da je knjižničar z uveljavitvijo katalogov opustil podobo superiornega vedeža, in se nato akomodiral v idealu napredka, avtoritativnosti in nadzora tj. v

prepričanosti, da je organizacija in diseminacija znanja privilegirana dejavnost BIZ, ki je posledično edinstvena družbena ustanova, ki vzpostavlja red v človeškem mišljenju. Postmodernistični ideal pa je po Yoderjevi (2003) nekoliko bolj racionaliziran, saj v viziji o širši družbeni koristnosti visokošolski knjižničar najde smiselnost v tem, da uporabnike pripravi za raziskovalno aktivnost in posledično kariero. Posledica Lyotardjevega spremenjenega znanja z vzponom lokalnih pripovedi nalaga (visokošolskim) knjižnicam miselnost, da znanje ni produkt metafizične avtoritete, pač pa človeška konstrukcija. Zato mora knjižnica pomagati uporabnikom (študentom), da spoznajo in kritično ovrednotijo to akademsko konstrukcijo znanja. Medtem mora informacijski strokovnjak izvesti proces deinstitutionalizacije in se mora sam zavedati pluralnosti (Muddiman, 1999). Manifestacija posledice performativnosti pa zahteva, da je znanje pragmatično, in sicer tako, da dokaže njegovo družbeno funkcijo v kapitalizmu. Ta značilnost (visokošolskim) knjižničarjem nalaga, da kot svetovalci s posebnimi veščinami transformirajo uporabnike v zdravo razumske potrošnike informacij, ki razumejo koristnost raziskovanja v knjižnicah (Yoder, 2003). Posebne veščine pa je moč osvojiti tudi tako, da se problematiki izobraževanja BIZ ne izhaja iz tehnološke zastarelosti, pač pa iz razvoja legitimacije BIZ v procesu civiliziranja in da postmoderna ne ironizira kvantificirane informacije, pač pa te strukture znanja postanejo nestalne, subjektivne in prehodne (Muddiman, 1999). Ob fleksibilnemu (postfordističnemu) delovnemu okolju, je tudi kiberknjižničar dinamično bitje, ki v praktičnem smislu prevzame različne vloge: učitelj, stroj, specialist, prodajalec, svetovalec, itn. S tega vidika se ga spoznava kot kompleksno bitje, ki presega modernistične dihotomije tako, da gradi in uničuje stroje, identitete, kategorije, odnose in prostore pripovedi (Yoder, 2003). Še več, kot je po postmodernem psihoterapevtskem modelu prepričan Stover (2004), mora knjižničar zavzeti vlogo neeksperta, ki BIZ nalaga odmik od tehnokratske nagnjenosti in ji predpisuje kontradiktorni povratak k njenim koreninam - k človeku usmerjenim servisom.

Preobleka v psihoterapevta se tako usklajuje z eno najbolj pomembnih rešitev, ki jih predlaga Wersig (1993, 233). Potrebno se je namreč zopet usmeriti h glavnemu cilju [B]IZ: *»[...] pomagati ljudem, ki so zmedeni zaradi situacije uporabe znanja (in bodo zaradi postmoderne družbe postali še bolj zmedeni). Obstaja potreba po izobraževanju ljudi o vedenju v tem okolju znanja. Obstaja potreba po pravilih in navodilih za te ljudi, za sisteme in druge pripomočke, da bi lahko našli pot ven«*. Če je modernistični ideal *»oblikovati racionalnega uporabnika«* (objektivnega uporabnika), pa se postmodernistična vizija v celoti pokriva z idejo informacijsko pismenosti (Yoder, 2003).

Čeprav ta ni izrecno omejena le na postmodernistično perspektivo, pa jo tudi izrisuje Lyotard. Ne samo, da so pomembna tista spoznanja, ki se jih lahko prenaša v informacijski jezik in so učinkovita ter

se jih lahko proda; skozi eksteriorizacijo vednosti bodo »[e]nciklopedije prihodnosti [...] banke podatkov. Te presegajo sposobnost vsakega uporabnika. Za postmodernega človeka so 'narava'«. (Lyotard, 2002 89). Čeprav se didaktiko zaupa strojem¹³³, pa pedagogika ne bo izgubila svoje vloge, pač pa bo namesto učenj vsebin prevzela učenje uporabe terminalov, tj. novih jezikov in popolnejše rabe teh jezikovnih iger. Vendar ne samo na nivoju »dostopa do spominskih strojev«, pač pa tudi na nivoju sposobnosti povezovanja nekdanj neodvisnih serij podatkov. Torej: »komu postaviti vprašanje, se pravi, kateri spomin je primeren za tisto, kar želimo vedeti? Kako formulirati vprašanje, da bi se izognili pomotam? Itn.« (Lyotard, 2002, 88-89).

Osrednja ideja postmodernistične informacijske pismenosti v BIZ je tako kritičnost, ki še vedno temelji na obstoječi knjižničarski praksi, pri čemer študije povečini determinirajo uporabnike kot potrošnike izključno svetovnega spleta (Buchman, 2006). Informacijsko vedenje uporabnikov je tako prežeto s potrošništvom¹³⁴, površnostjo¹³⁵ in fragmentacijo znanja¹³⁶, ki so po Harley, Dreger in Knobloch (2001) pomembne variable za redefinicijo referenčne dejavnosti in bibliografskih inštrukcij. Knjižničarjeva naloga je razvijati različne strategije, s katerimi je nato potrebno pospeševati kritično razmišljanje. Te strategije se nanašajo na načine kako privabiti čim več študentov¹³⁷, kako jih nato zaposliti, kako dostaviti informacijske vire in kako sodelovati v zunaj knjižničnih aktivnostih¹³⁸ ter kako jim referenčne in bibliografske servise bolj približati¹³⁹. Vendarle pa postavka, da so uporabniki, ki jih Sheesley (2002) označi za generacijo Y (v tem primeru študenti), produkt kulture v kateri živijo, ni sporna le zaradi vzročnosti svetovnega spleta pri spremembi razmišljanja, ki je podobna intelektualni revoluciji po iznajdbi tiska. Nenavadna je tudi miselnost, da so bili uporabniki pred informacijsko intelektualno revolucijo »bolj« razmišljajoči, a hkrati bili bolj omejeni pri dostopanju do informacijskih virov. Nenavadna je tudi predpostavka, da je postmoderno stanje dojeta negativno v prepričanju, da je svetovni splet nezanesljiv in ponuja hitre rešitve za informacijske potrebe. To, da uporabniki (študenti) ponavadi vzamejo prve ponujene vire, je paralelno tudi praksi in miselnosti

¹³³ »Tako klasične spomine (knjižnice, ipd.) kot tudi banke podatkov povezujejo z inteligentnimi terminali, ki so na voljo študentom«.

¹³⁴ Hkrati s statusom informacije kot blaga, je opazen tudi poudarek na cenejših produktih. Specifično se za rabo svetovnega spleta ugotavlja pomanjkanje tehnik analize in ocenjevanja.

¹³⁵ Bolj kot na vsebini je poudarek na videzu in posledičnemu dejstvu, da je informacija nujna za študijske obveznosti, ne da bi se pri tem postavljala vprašanja kakovosti in vrednosti.

¹³⁶ Ker postmoderna perspektiva poudarja subjektivno razmišljanje, se pojavi problem integracije, ki zahteva kritično razmišljanje.

¹³⁷ Npr. stik en-na-ena in omogočanje referenčne pomoči tudi v drugih prostorih knjižnice; čim več servisov in aplikacij na enem uporabniškem terminalu in manj restriktivnosti glede dostopa do Interneta, možnost pošiljanja čim večjih različnih zahtevkov iz istega računalnika, 24-urna odprtost vsaj določenega tipa knjižnice, spodbujanje kritičnega razmišljanja in rabe knjižnic tudi v predavalnicah in v okviru pedagoških vsebin, aktivni in sproščeni referenčni pogovor, pri čemer se ne vzpostavlja avtoritativnega odnosa - »boga«, knjižničar naj ne odpira preveč različnih raziskovalnih front in naj preverja razvoj posameznih informacijskih potreb, referenčni pogovor in konzultacija zahteva čas, izpostavljanje problematik raziskovalnega procesa in pogovor o tem s študenti; vzpodbujanje povratnih informacij, upoštevajoč tudi alternativne vloge zaposlovanja študentov kot je npr. računalniški svetovalec, recenzent raziskovalnih nalog.

¹³⁸ Promocija servisov, predvsem oddaljenega dostopa, podaljševanja, rezervacije, svetovanja, itn., identifikacija študentskega »trga« za promocijo teh servisov, možnost ponujanja storitev izven knjižnice, kot so npr. študijski oddelki; elektronski referenčna pomoč in uporaba različnih aplikacij npr. e-pošte in video konferenc, omogočanje dodatne vrednosti informacijskih virov in sodelovanje na različnih projektih.

¹³⁹ Predvsem sodelovanje na vseh stopnjah raziskovalnega procesa, ki povečuje tudi študentovo samozavest in individualnost.

»fizičnih« knjižnic. Strategije, ki jih predlagajo te študije pa so ravno tako paralelne. Ponujajo vlogo knjižnice kot korekcijskega agenta, ki paradoksalno temelji na mišljenju, da se resnico/e skozi informacijske vire šele odkriva. Postmoderno se na teh mestih kaže kot negativni efekt družbenega razvoja, kateremu se je potrebno prilagajati, izvajanje praks in vrednot pa se usklajuje z že utečenimi tehnikami. Še več, kot ugotavlja Ray (2001), se je tehnološka dimenzija postmodernistične tendence zelo dobro uvedla, medtem ko institucije ostajajo na modernističnih okvirjih.

V tem okvirju je zato nerazumljiva tudi Krukova (2003) ostra kritika postmodernistične ideje, ki za prototip bralca vzame Adolfa Hitlerja, tj. tistega bralca, ki daje svobodo ustvarjanju lastnega sveta, ki ne temelji na objektivnosti in racionalnosti. In to navkljub temu, da Kruk hkrati poudarja ravno lastno odgovornost uporabnika in priznava določene pozitivne postmodernistične predpostavke (npr. irelevantnost avtoritete, kulturno senzibilnost, zavračanje nacionalizma, sočutnost do neprivilegiranih). Očitek postmodernistične linije avtor zvede na pojem odgovornosti knjižnic, ki jih imajo do resnice. Postmodernizem po njegovem ogroža obstoj knjižnic, ker napada večino zahodnih predpostavk o resnici, splošnem dobrem in objektivnosti, brez katerih knjižnice sploh ne morejo obstajati. Nenavadni argument, da eksistenca knjižnic temelji na merilih zahodne kulture pa posledično pogojuje še bolj nenavadna vprašanja. Npr.: ali knjižnice, ki so nastale izven teh meril, niso dobre, ker ne temeljijo na resnici, objektivnosti in splošnem dobrem? Ali zaton teh meril pomeni zaton knjižnic, nekoliko nejasno tudi konec knjižnic, institucije, stroke, prakse ali pa se konec nanaša neko splošno kategorijo.

Po Kruku (2003) problematika postmodernizma ni le v tem, da zavrača in se ne zanima za resnico, pač pa v tem, da postmodernisti želijo nekakšen vulgarni in individualistični pragmatizem, s tem pa filozofijo, ljubezen do modrosti, zamenjajo z ljubeznijo do mnenja. Če se namreč sprejme postmodernistično predpostavko, tj. da ima vsak bralec pravico do lastnega mnenja in lahko svobodno bere knjige, tako kot mu ustreza (tj. model usmerjen v bralca), potem bodo knjižnice izgubile razlog obstoja. In to zato, ker je Kruk problematičen, ko izhaja iz razločevanja med fiktivnim (literarnim) in faktografskim (neleposlovnim) gradivom. Prav slednje, referenčno gradivo, je zanj najbolj pomembno, saj ponuja določeno zaupanje oziroma je »prostor kjer se zadržuje Resnica«, je »verodostojna reprezentacija dejstev«, ki dajo znanje in ne le mnenja; celo avtor mu je v tem oziru manj pomemben. Poudarek v tej dihotomni strukturi temelji na prepričanjih, da: svet obstaja neodvisno od uma, da naše mišljenje reflektira svet, da je objektivno o svetu znanje možno, da znanje transcendirja individualne izkušnje in se ga lahko izrazi v besedah, ter je bistveno različno od mnenja. Te predpostavke Kruk poimenuje platonistične osnove BIZ, ki naj bi bil po njegovem mnenju še vedno najbolj verodostojen model. Knjižničar- »platonist« verjame, da je svet razumljiv, da ga človek le z razumom razume, da

jezik lahko zajame realnost takšno kot je, da ima človek nagnjenje po iskanju lepote, resnice in dobrega, da kot družbena kultura deli svoje znanje, da je znanje bistveno različno od mnenja, saj je v osnovi permanentno, nespremenljivo in univerzalno, ker je taka tudi človeška narava, da sta resnica in znanje transnacionalna in transkulturna, da so knjižnice prostori, kjer je znanje shranjeno in diseminirano, da so zato knjižničarji varuhi znanja in resnice, da obstaja več poti, ki vodijo do resnice, čeprav se pluralizem ne sme zamenjevati z relativizmom in da je primarna naloga knjižničarjev služiti resnici in ne svojim političnim učiteljem ali množicam. Navkljub temu, Kruk izpostavlja obsodbe platonizma, ki se v BIZ razvija kot oblikovanje različnih predpostavk, npr. nedemokratičnost vsiljevanja Idej [!], nezanimanje za uporabnika in možnost branja kot zabave. Nenazadnje pa je moč zaključiti, da se v kolikor se lahko očita naivnost relativizma v postmodernistični ideji, Krukova kritika podre vsaj v tistih točkah, ko ta ni v kontekstu političnih, družbenih, ekonomskih in kulturnih silnic. Kot opozarja Hillenbrand (2005) Krukov primer odlično ponazarja pozitivistično nadvlado v BIZ.

Ne glede na to, pa v obeh primerih: tako v postmodernistični perspektivi z vidika obeh linij, kot tudi v kritikah le-teh, uporabnik ostaja »nemočno« bitje. Ta nujno potrebuje posebno pomoč, kakor koli se jo pač poimenuje. Pa vendar se je v primerjavi s klasičnim uporabnikom nekaj zgodilo, vsaj na teoretičnem nivoju. Day (2003) recimo oblikuje koncept »smrti uporabnika«. Subjektivni model (tudi antropološki), uporabljen v kognitivnem vidiku, ki »klasičnega uporabnika« umešča v »mentalne modele« (avtoafektivnosti, subjekta z voljo in reprezentaciji) in ki oblikuje statični korespondenčni model uporabnika, navkljub nekaterim spremembam ni več zadovoljiv. Day ponuja različne analitične pristope (dinamični model, ekonomska analiza slovnice, diskurzivne formacije moči ali igra razlik), ki obravnavajo uporabnika v različnih ekonomijah produkcije, ki se jih uporabnik zaveda ali ne zaveda. Medtem pa se Frohmann (1994b) obrača k Baudrillardovemu konceptu »terminala, množstva omrežij«, ki zamenjuje »avtonomnega buržjujskega nomada« (po Jameson) in ki ima, tako kot knjižničar, značilnosti kiborga, tj. kontradiktornost, parcialnost, strateškost ter konstrukcijo iz drugega, razlik in specifičnosti (po Harraway). V tem okvirju se orisuje postmoderna, tj. tista tematika, ki ob naklonjenosti abstrakcije in dekontekstualizacije, preloma moči in nadzora informacij, korporativnih in privatnih ekonomskih interesov na osnovi tehnologije, opisuje globalizacijo dislociranega sebstva, ki je vsepovsod in nikjer, plastično, konstituirano za specifične potrebe, začasno, spreminjajoče se, sestavljeno in razstavljeno glede na povezovanje v virtualnih skupinah.

S tehnološkimi sistemi se uporabniku dodajo nove dimenzije. Nova IKT ne omogoča le komunikacijske spremembe, ponuja tudi razmislek o konstrukciji pomenov in kako ti vplivajo na posameznike, oziroma kako subjekti vidijo same sebe (Ford, 1993). Če se izhaja iz predpostavke, da

tehnologija ni nevtralna, pač pa da interaktivnost kreira človeško subjektiviteto, se slednje odraža tudi na primeru podatkovnih baz, ki konstituirajo subjekt (po Poster, 1999). To Frohmann (1994b) imenuje identifikacijska politika tehnologije.

Nova oblika komunikacije povzroča spremembo subjekta tako, da postavlja nove oblike identitete (razspolnjevanje), reformacijo v hierarhiji in razpršenost glede na časovno in prostorko dislociranje. Ravno v tej točki se IKT srečuje s postmoderno kulturo v odnosu od demokratizacije informacije. V okolju IKT subjekt postane predmet ekonomske vrednosti na informacijskem trgu (predvsem problematika zbiranja in distribucija podatkov osebkov). Vendar pa se te identitete ne le preprodajajo, pač pa postanejo tudi osnova diferenciacije, diskriminacije in klasifikacije, ko posledično tehnologija postane orodje nadzorovanja. Interaktivna tehnologija ne omogoča le konstrukcije identitete, pač pa trgu ponuja tudi razširitev marketinških opcij (npr. prilagajanje ponudbe na nivoju posameznika). Uporabniški vmesniki in oblikovanje uporabniškega profila na področju poizvedovanja informacij v BIZ v tem okvirju niso nič posebej novega (v primerjavi z npr. SDI), razlika je v le tem, da tehnologije postanejo orodja oblikovanja posameznikove identitete. Korporacije skozi tehnologijo ne prenašajo le informacijskih produktov, pač pa tudi človeško komunikacijo.

Vendar pa Lyotard (2002), ki razvije idejo razsrediščnega subjekta, ki se premešča glede na preizpreševanje pozicij, poudarja, da sebstvo v tem komunikacijskem procesu ne bo čisto brez moči nad temi sporočili. Jezikovne igre se pripoznava v vlogi komunikacije, ki v primerjavi z enostranskim modelom komuniciranja dobiva novo razsežnost. Zaradi raznovrstnosti izjav, sporočila ne delujejo le kot prenašalci informacij, pa pač vključujejo tudi agonistiko. Ta ne predstavlja le poenostavljene inovacije in/ali dodatni filter diskurzivne moči, pač pa razprši pravila institucionalnega govora.

3.4 Sklepne točke

Izhajajoč iz opisa poskusa analize je moč podati mnenje, da je postmodernistična drža v BIZ oblikovana diskurzivna formacija in da že prestopa prag pozitivnosti, oziroma se že pojavljajo zametki epistemologizacije. Četudi še ni mogoče razložiti norme in vrednote verifikacije, je iz poskusa arheološke deskripcije moč uvideti nekaj izstopajočih sklepnih točk o postmodernistični držbi v BIZ.

- a) Dvojna sprememba. Postmodernistična drža najprej poudarja pomen spremenjenega oziroma spreminjajočega okolja in tako podaja mišljenje, da je predhodno obdobje bilo bolj statično, omejeno, zaprto, restriktivno. Podaja mnenje, da se je družbeno okolje spremenilo in je nastopilo novo obdobje, ki se mora akomodirati v obstoječe strukture BIZ. To se večkrat

nanaša na nujnost preživetja, bodisi z vidika razumevanja ali prilagajanja. Vendar nujnost ne kaže le nagnjenost k teorijam družbene kontinuitete, pač pa tudi postmodernistično držo spoznanja o spreminjajočem, nepredvidljivosti, relativnosti, kaotičnosti in sorodnih oznakah inkorporira v ključne pojme, ki se jim prepíše to značilnost. Znanje in informacija nista več stabilni, pač pa odvisni od vedočega.

- b) Postmodernistična drža se večinoma uveljavlja kot nekaj zunanega. Uporablja se jo za najrazličnejša izhodišča, in zato prežema mnogo področij. S tem se postmodernistična drža uveljavlja kot privesek za argumentacijo, medtem ko materialnost izjav potrjuje že splošno uveljavljeno dejavnost, ki se seli na svetovni splet (npr. seznam relevantnih virov). Navkljub neki novi družbeni realnosti se vzdržujejo občutenja. Posebej je to razvidno v odnosu med subjekti: »odgovorni visokošolski knjižničarji - študenti plagiatorji«. Zunanost postmodernistične drže kaže tudi način samoopredeljevanja, saj si avtorji ne pripisujejo oznake »postmodernist«. Postmoderno in njegove –izme raje vidijo kot metodološko orodje.
- c) Nasprotno pa kritična naravnost postmodernistične drže kaže zavzetost k zavračanju obstoječih vzorcev, vendar na tak način, da je le te prisiljena opisovati. Bistveni problem postmodernistične drže je namreč v tem, da si nalaga opisovanje in identificiranje pojmov (npr. informacija), ki jih nato poskuša (bolj ali manj uspešno) zavračati. S tega vidika se kaže tudi način vpeljevanja, in sicer tako, da se legitimira v okviru obstoječega v smislu razvijanja ideje visoke moderne.
- d) Z epistemološkega vidika je opaziti zagovarjanje propustnosti med znanstvenimi spoznanji, v navezavi z družbeno odgovornostjo (kritika etnocentrizma). Zagovarja se večjo reflektivnost, ki se nanaša na dvom v objektivnost znanstvenih spoznanj in uvaja pristop k raziskovanju tako, da se opusti delitev na objektivno-subjektivno, saj je edini kriterij interpretacija, ki ne sme biti pravilo zapiranja. Metodološka izhodišča so zato zelo pomembna, obenem pa je opazen premik k oblikovanju lastne velike pripovedi.
- e) Posebej razviden je pomen tehnologije, čeprav se nenehno poudarja, da tehnologija ni nevtralna. Dvojnost sprememb izhaja iz potrebe razvijajoče se tehnologije, oziroma je tehnologija tista, s katero se pristopa k obvladovanju sprememb. Tehnologija ima tako tudi dvojni učinek. Usmerja se na družbene prakse in spremembe povezane z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo (npr. uporabniki generacije Y) in hkrati išče rešitve skozi njo.
- f) Navkljub problematiki reprezentacije in dojemanje realnosti, ki se je ne more nikoli opisati, pa je informacijska tehnologija tudi zelo pomembno orodje pri organizaciji znanja, oziroma področju klasifikacije. Informacijska tehnologija se kaže kot osvobodilni moment obstoječih sistemov, ki se jih lahko le delno mobilizira v spoznanja postmodernistične drže.

- g) Kritiko v postmodernistični drži, je bilo pričakovati v obliki kritike postfordistične logike – pogojev dela z vidika knjižničarja in dostopom do informacije/gradiva z vidika uporabnika. S postmoderno družbeno spremembo se izpelje merkantilizacija znanja. A navkljub poudarkom na postmoderni znanosti skozi paralogijo in pomen lokalnih pripovedi ter poudarkom na dostopnosti informacij, se značilnosti postfordizma pokažejo kot nujne na področju transformacije stroke in razvijanje storitve, ki izhaja iz težnje po »preživetju«. Slednje nalaga transformacijo knjižničarja v fleksibilnega, novega psihoterapevta, kiborga, ki bo delno spremenjenemu, postmodernemu uporabniku pomagal razumeti dotične spremembe. Predvsem z opredelitvijo znanja in informacije kot blaga. Uporabnika se tako poskuša razumeti kot stranko. Na takšen način je težko ločiti afirmacijo postmoderne in kritično postmoderno držo. Vendar se tudi kritiki postmodernistične drže, ki ji očitajo bastardizacijo moderne in njenih možnosti realizacije vizij, oziroma utopij moderne (univerzalna knjižnica) najraje usmerjajo v problem zagotavljanja finančnih sredstev, ki si jih knjižnica kot javna institucija zasluži.
- h) Ob pojmu informacije je opaziti konstantno večanje pomena in središčne vloge uporabnika, saj se informacijo proučuje skozi le-tega, oziroma se ga poskuša vključevati v sistem kot vedočega. A kljub temu ta vedoči še vedno rabi pomoč, ker se BIZ sedaj zaveda pomena družbene odgovornosti in si nalaga aktivno participacijo v dekonstrukciji drugega, alternativnega, ki se načeloma kaže kot pedagogika »Drugega«. Cilj je predvsem razkrinkanje institucionalnih praks.
- i) Čeprav je veliko govora o družbeni odgovornosti, ta ostaja na nivoju »že zavedanja«, s čimer poskuša zavrniti idejo univerzalnosti, četudi se potencialnost informacijske tehnologije kaže ravno v možnosti uresničevanja le-te. Glede postmodernistične drže v BIZ se je moč pridružiti mnenju, da je postmodernizem bolj simptom, kot pa rešitev. Kaže, da postmodernistična drža v BIZ ne more razvijati kritičnega potenciala, ker se vse preveč bremeni z mrežo protislovij, ki jih rešuje tako, da poskuša določiti lastne zakone obstoječih osrednjih fenomenov (informacija, znanje), ki jim daje status nezmožnosti spoznanja. Na aplikativnem nivoju pa pridružuje problem statusa IKT, ki se kaže kot odločilna rešitev problemov tradicionalne BIZ.

4 Pogled na reprezentacijo bibliotekarstva in informacijske znanosti

4.1 Uvod v poglavje

Eden od simptomov prehoda v postmoderno družbo, tudi na področju BIZ, je tendenca po spreminjanju stereotipov in podobe profesije ter njenih akterjev, trdi Hillenbrand (2005). Postmodernistična drža pa se v vidik podobe vključuje tudi s kritiko odsotnosti družbeno-kulturnega razumevanja glede dilem o podobi in stereotipu v BIZ. V najširšem pomenu to pomeni zlasti uvajanje metodoloških orodij in poseganje po naboru interpretacij, ki zajemajo širok spekter družbenih, kritičnih in historičnih pristopov, ki se vpisujejo v reprezentacijo BIZ.

Namen pričujočega poglavja je dvojen. V prvem delu so na kratko predstavljene kontradiktornosti in antagonizmi v strokovni literaturi, ki se ukvarjajo s podobo, stereotipi, liki, idealom, ipd. Usmerja se zlasti na tiste študije, ki se ukvarjajo z množičnimi (popularnimi) mediji, ki deloma vključujejo tudi »postmodernistično držo«. Izhodišče tega dela temelji na ideji, da se polje institucionalnega govora aktivno vključuje v koncept reprezentacije. Tega je na tem mestu potrebno poenostavljeno razumeti kot: *»družbeni proces predstavitve dogodkov, fenomenov, skupin, ki v konkretne oblike postavlja ideološke koncepte, ki dajejo pomen objektu predstavitve«*, iz česar izhaja ugotovitev, da *»pojem reprezentacije predpostavlja, da dogodki, fenomeni, skupine (...) nimajo naravne pojavnosti, ampak jih so-oblikuje način, na katerega so 're-prezentirani' (Debeljak, 2002, 351–352).*

V drugem delu, ki se oddalji od »postmodernistične drže«, je predstavljen pojem reprezentacije, specifično v Hallovem (2004a) teoretičnem okvirju kulturnih študijev, ki umešča reprezentacijske prakse v kulturni krogotok. S tega metodološkega vidika pa sledi predstavitev študije, ki je opazovala prakse mobiliziranja in rabe BIZ kot zelo specifičnega diskurza, v dnevnoinformativnem tisku, v odnosu do drugih širših diskurzivnih formacij. Z drugimi besedami; namen analize prispevkov dnevnega časopisa *Dela* v letu 1987 in 2004 je bil opazovati diskurzivne značilnosti lastne BIZ, ki so producirane in se vpisujejo v reprezentacijo BIZ v slovenskem prostoru.

4.2 Reprezentacija BIZ v BIZ

Nemara je zelo malo strok in/ali disciplin, ki se tako intenzivno ukvarjajo s statusno problematiko v odnosu do podobe kot je BIZ. Vendar status ni objekt pričujoče študije, pač pa je obravnavan kot način izjavljanja na polju proučevanja podobe, stereotipa in lika. Status, četudi pogosto nedefiniran pojem, namreč služi za izhodišče problematike socialnega vrednotenja in profesionalizacije BIZ. Težnja po spreminjanju le-tega je zlasti razvidna pri diverzifikaciji poimenovanja bodisi ustanov, oziroma šol, ki

so že v sredini 80. let 20. stoletja začele opuščati besedo knjižnica, bodisi samih delavcev (knjižničar, upravljavalec znanja, svetovalec učenja, informacijski specialist ali strokovnjak, *cyberian*, itn.). Podoben trend je opaziti tudi pri uporabniku, ki se ga razvija po liniji: bralec – uporabnik – potrošnik (klient).

Prva značilnost teh sprememb se torej lahko nanaša na klasični paradigmatični boj (Apostle, 1997) med bibliotekarstvom - »humanističnimi apostoli« s svojim Kanonom (knjigo) in informacijsko znanostjo in »informacijskimi specialisti« s svojim fragmentiranim in difuznim razumevanjem pojma informacije (pogosto obravnavanega kot blago). V tem boju poskuša prevladovati slednja, saj naj bi imela boljši družbeni status, ki ji ga prinaša predvsem tesna asociacija z dojemanjem pojma informacije v navezavi z družbenim napredkom, znanostjo, ter tudi prevladujočo vlogo moškega spola na tem področju. Medtem bibliotekarstvo (knjižničarstvo) skuša prevrednoti svoj marginalni položaj, ki naj bi izhajal iz negativne konotacije javne podobe - varuha skladišča knjig ali celo napovedi o koncu knjige, kar se navezuje na različne distopije o propadu knjižnic, civilizacije, kulture¹⁴⁰.

Kot ugotavlja Urbanija (1995) je imel lik bibliotekarja do sredine 19. stoletja izredno visok družbeni status¹⁴¹, ker je bil bibliotekar hkrati tudi uveljavljen znanstvenik na drugih področjih. Z »osamosvojitvijo« discipline je le-tega v začetku 20. stoletja izgubil, saj so bili kriteriji za delo v knjižnici prenizki. V procesu popravljanja se predvsem orisuje ideja, da je »izkrivljena« podoba v javnosti predvsem kolektivna krivda knjižničark/jev samih, tudi zaradi (samo)podcenjevanja (prim. z Urbanija, 1995). Zato se »obstoj« pogosto povezuje s strategijami učinkovitosti, posebej s premišljeno marketinško strategijo odnosov z javnostjo. Problem je tudi (in predvsem) neprepoznavnost, ki je glavni argument te negativne družbene podobe, v smislu: »Ali ti uporabniki sploh vedo, kakšen svet znanja, sprostitve, poti demokracije jim ponujamo?« (Kovář, 2002)¹⁴². V odnos podoba/status se vključujejo še razlogi, ki se nanašajo na slabo plačano delo, obrobno vlogo v gospodarskem razvoju, kvaliteto ponujenih servisov, nivo izobraženosti ter raznolikost profesije in s tem tudi identifikacijo z njo (Prins, 1995), pa tudi to, da ljudje danes vse manj berejo (Urbanija, 1995). In navsezadnje tudi to, kar poudarja Južnič (2002): odsotnost profesionalne kulture in mehanizma kontrole vstopa, nepomembno mesto v družbeni delitvi dela, premajhna povezanost z državo in/ali odsotnost njene

¹⁴⁰ Kot npr. Bradburyjeva vizija v delu *Fahrenheit 451* (2004), kjer so knjige ostanki pozabljene preteklosti, ki jo je potrebno stalno sežigati. Sicer pa primerjava knjižničarjev futurologov s splošno znanstveno-fantastičnimi reprezentacijami knjižnic in knjig kaže, da prvi običajno previdneje napovedujejo, najraje svetlo prihodnost, v smislu: bodoča generacija knjižničarjev bo sicer takšna, kot je sedanja, le boljša (Pennavaria, 2002).

¹⁴¹ Povezana s percepcijo, da so bili knjižničarji bolje izobraženi kot večina populacije oziroma, da je njihov »status« izhajal predvsem iz politične, znanstvene ali druge družbene pomembne funkcije v navezavi s posameznikovim značajem kot ljubiteljem knjig. Sicer ima tudi ta historična podoba svoje kontradikcije, ki izhajale predvsem iz tega, da knjižničarji povečeni knjige le zbirajo, ne pa jih tudi berejo (prim. z Elhard, 2005).

¹⁴² Kovářjeva (2002) podobno kot že prej Hartman (1977) ugotavlja, da je potrebno družbo dobro seznaniti z dejavnostjo BIZ.

podpore. Če se knjižničarjem ponudi izbira med osebnim dohodkom in podobo, se jim namreč slednja – vsaj v slovenskem prostoru - zdi bolj problematična (Dolgan-Petrič, 2005).

Želja po priznanju/uveljavitvi je vezana na ugotovitev, da je podoba pogojena s profesionalizacijo (Urbanija, 1995). V tem procesu je pomembna tretja značilnost, ki se vpisuje v reprezentacijo. In to je težnja po idealnemu/i delavcu/ki, ki jo spremljajo različni opisi spretnosti, znanj in osebnih značilnosti. Prepletajo se romantične imaginacije o ljubiteljih knjig, gospodarjih pobesnelih knjig,¹⁴³ pa vse do vizij kiborga. Vendar je najpogostejši naslednji slog, ki se pripoznava pri Morozovi (1993): da bo potrebno v prihodnosti v bibliotekarstvo privabiti ljudi, ki med drugim »obvladajo medčloveško komunikacijo, imajo nova znanja, imajo politični talent, znajo upravljati finance in poznajo strategijo učinkovitosti«, ter so navsezadnje tudi »priljubljeni med ljudmi«. Področje idealizacije se posebej manifestira v kadrovskem managementu. Le-ta se naslanja zlasti na opise psihološkega profila – samopodobe, ki naj bi jih imeli/e knjižničarji/ke.

Nenazadnje pa je opaziti tudi, da se kljub mnogo problematiziranju slabe javne podobe, to le redko zgodi izven poenostavljenih stereotipov iz anglo-ameriških popularnih medijev, čeprav se problem tovrstnih medijev pojavlja tudi v drugih časih in prostorih (npr. rusko-sovjetska študija Stelmakh, 1988). Velik poudarek na popularni kulturi kot polju (re)produkcije stereotipov akterk - knjižničark, izhaja iz prepričanja, da naj bi bili stereotipi ravno zaradi vsebovanja resničnih atributov in kvalitet prepričljivi (Adams, 2000)¹⁴⁴. Na podlagi različnih primerov knjig, filmov, risank in stripov ugotavljajo »negativne« predpostavke v zvezi z žensko – knjižničarko, ki je kot persona: tiha, zlobna/stroga, samska/neporočena, dolgočasna, po možnosti nosi očala (Walker, 1993) in preprosta (siva) oblačila, je zagrenjena, nepriljubljena, introvertirana oseba, nagnjena k lastni destrukciji¹⁴⁵. Te lastnosti »stare device«: obsedenost z redom, spolna potlačenost, dostojanstvenost, živčnost, malomarna obleka ter strogost obrazne mimike in enozložni govor se v medijih običajno reprezentirajo z dejavnostjo sortiranja, pospravljanja, štempljanja in »delanja: »ššššš!« (Radford, 2003a).

Za razliko od nekoliko rigoroznih poskusov profesionalizacije, se pojavlja tudi težnja po razpršitvi enoznačnosti podobe, tako da se izrablja stereotipe kot orodje za transformacijo in dekonstrukcijo. In

¹⁴³ Ortega y Gasset (1961, 19) že v 30. letih 20. stoletja priporoča, da *mora knjižničar postati gospodar pobesnelih knjig, kar se navezuje na bibliografsko kontrolo*.

¹⁴⁴ Kot je značilno za večino konceptov je tudi za stereotip in prakse stereotipiziranja na voljo paleta teoretičnih pristopov. Na tem mestu se pojem nanaša na teoretizacijo po S. Hallu (po Radford, 2003a), pri čemer je mogoče zaključiti, da je uporaba stereotipa nekakšna »fasciniranost« nad Drugim, ki poteka preko izpostavljanja razlik (spol, rasa, razred ipd.). Uporaba stereotipa tako reducira podobo, ki sama po sebi ne nosi pomena, pač pa akumulira nekaj enostavnih, jasnih, mnemoničnih, lahko doumljivih in splošno sprejetih karakteristik. Vendar je v praksi stereotipiziranja bolj pomembno to, da se stereotipi pojavijo na mestih asimetrično porazdeljene moči, zato takšna klasifikacija izključuje in je ključna pri »simboličnem« nasilju.

¹⁴⁵ »Slovenska« knjižničarka v Coelhoovem (2001) romanu se na primer celo »odloči umreti«.

sicer tako, da različne skupine stremijo k reprezentaciji drugačne bolj ali manj »realne« knjižničarke na način, da kažejo na raznolikost identitet in praks identifikacije. Te so lahko povezane s podobno težavnimi stereotipi kot so npr. knjižničarke-trebušne plesalke (glej *Bellydancing*, 2005))¹⁴⁶. Odkriva se »resnična« seksapilnost starih devic (glej *Librarians are sexy*, 2005), ki se posebej nadgrajuje tudi z oznakami seksualne razbrzdanosti, poželjenja po knjižničarki, ki so razvidna predvsem v pornografiji (Lester, 2005). Drugi pa poudarjajo in izrabljajo že uveljavljene stereotipe in vrednote, npr. razvoj odnosa strahospoštovanja s podobo vsevednosti knjižničarja, ki je determinirana s splošno družbeno vrednoto »v znanju je moč«. Knjižničarji naj bi imeli poleg intelektualne moči tudi super fizično moč, ki se kaže v nasprotju s krhkostjo, tihostjo in podrejenostjo (glej npr. *Warrior librarians*) (Posner, 2002).

Podobno kot omenjene prakse ironizacije stare device, se nadalje razvija tudi drug tip študijev, ki preteklim očita, da jim ni uspelo razložiti kako stereotip izoblikuje pomen. In sicer tako na točki produkcije, kot tudi njene uporabe, saj se je v osnovi ugotavljalo le specifične karakteristike stare device, ter ugotavlja v kolikšni meri so le-te blizu realnosti in kako lahko knjižničarke popravijo mnenje o sebi, oziroma se uprejo negativnem stereotipu¹⁴⁷. Adamsova (2000) zato najprej zavrne idejo, da bo ravno informacijska tehnologija oblikovala bolj pozitivno podobo. Njena študija izhaja iz spoznanja, da čeprav med ironijo in subverzijo ni nujne zveze, je s postrukturalističnega pristopa prek parodije z dekonstrukcijo moč doseči rekonstrukcijo stereotipa. Takšen pristop naj bi omogočal uporabo družbenih podob o ženski in ženskosti, ki so (bile) domnevno perverzne oziroma sprevržene. Zato primer stereotipa stare device avtorica postavlja v okvir vprašanja: kakšni so kodirani znaki in simboli »normalne« ženske (lepota, inteligenca, seksualnost) glede na dominantno kulturo. Na primeru filma *Party girl* (1995, D. von Scherler Mayer) namreč prikaže prevzemanje identitete staromodne babnice prav zaradi želje po kulturni legitimaciji. V tem smislu semiotično problematizira binarno opozicijo med nenaravno (urejeno, čisto) samsko žensko in glamurozno »mucico« (ang. pussy), tj. med natančno štempljarko in iznajdljivo, seksi informacijsko menedžerko¹⁴⁸. A hkrati transformacija protagonistke Mary v osebo, ki je obsedena z redom, pomeni metamorfozo, ki jo v končni fazi spet oddalji od normalnosti (Radford, 2003a). Še več, v tem okvirju je tesno povezana z feminiziranostjo stroke, ki ima prav tako močan historični korelat. Liladhar in Kerslake (1999) na primer ugotavljata spodbujanje vstopa mladostnic v profesijo sredi 20. stol. Vendar hkrati navajata paradoks, da se je

¹⁴⁶ Bistveni argument skupine izhaja iz negativne podobe obeh profilov: knjižničark in trebušnih plesalk.

¹⁴⁷ Tako se v primeru gledališke igre *Prasica debela* (Neil LaBute, *Fat pig*, 2004), ki je januarja 2006 doživela prvo uprizoritev tudi v MGL (www.mgl.si/p05prasica.html), pri *Warrior librarian* sprašujejo, zakaj je morala biti glavna akterka (debela, a duhovita) Helena ravno knjižničarka, in ne recimo kakšna računovodkinja ali filmska producentka (*Librarians*, 2005).

¹⁴⁸ Podobno Adamsova izpostavi še delo postmoderne umetnice Cindy Sherman in njeno fotografijo *Untitled film still #13*, ki v smislu pretiravanja in sprevržene identitete prikazuje pohotno knjižničarko. A vendar se v sociologiji kulture to argumentira kot izvajanje politike upora proti tehnologijam telesa, in sicer tako, da se prikaže prevzemanje vlog, ki se jih predpisuje subjektu (Vidmar, 2004).

zaradi diskriminatornih praks obravnavanja žensk na osnovi zakonskega stana onemogočalo razvijanje kariere. Zato pa zaključujeta, da konstrukcija podobe neporočene ženske ni homogena, saj se t. i. »Drugi« tip neprivlačne stare device distancira od samske ženske, za katero se vendarle predvideva vstop v zakonsko zvezo.

Zato ta vidik feminizacije hkrati odpira vprašanje homogenosti podobe in še posebej izstopi, ko se problematizira stereotip moškega spola v knjižničarstvu. Slednji (ki praviloma zavzema vodilna mesta v BIZ), je prepričan, da se ga pogosto identificira kot mehkužnega, po možnosti homoseksualnih nagnjenj, nemočnega, nesposobnega in neambicioznega (Carmichael, 1992), pri čimer knjižničarji v slovenskem prostoru tovrstne stereotipizacije ne občutijo (Bolka, 2007). A vendar Thiestlethwaitova (2003) kritično ugotavlja, da rezultati takšnih raziskav orisujejo le homofobijo znotraj institucionaliziranega diskurza BIZ, navkljub prisotnosti aktivističnih skupin homoseksualcev in homoseksualk.

V nasprotju s popularno kulturo pa je v tem kontekstu aplikativna tudi vsebinska analiza osmrtnic v časopisu *New York Times*, ki reprezentira BIZ kot glamurno stroko (Dilevko, 2004). Poleg same medijske forme naj bi se vzrok nahajal v prevladi moških akademskih knjižničarjev, saj naj bi le-ti v nasprotju z ženskami izvajali pomembnejše naloge, ki podpirajo napredek. Vendar se med drugim v raziskavi zaključuje tudi, da se takšna reprezentacija nanaša na vlogo Gramscijevih organskih intelektualcev, ki so v funkciji podpore dominantnih družbenih in kulturnih norm.

Vloga institucionalizacije v procesu reprezentacije knjižnic in njenih akterjev je pomembno izhodišče Radford in Radfordovi študiji (2001). Avtorja sicer ostajata na področju stereotipov v popularni kulturi, kjer identificirata prevladujoče teme: knjižnico kot katedralo (prostor, arhitekturo), ponižanje uporabnika (vede ali nevede), moč nadzora (strah pred izterjevalcem) in posledice skrunitve svetih tekstov. Vendar pa sta prepričana, da takšne reprezentacije knjižnic in knjižničark/jev omogočajo diskurz strahu, ki je rezultat polja institucionaliziranega diskurza BIZ. Avtorja, ki izhajata iz Foucaultove teoretske tradicije, zatrjujeta, da to ne pomeni strahu pred knjižnicami, temveč temeljni strah moči diskurza samega, ki se v odnosu do knjižnice kaže na dva načina.

Po eni strani knjižnica že sama po sebi pooseblja fizično slavljenje moči diskurza (prvobiten simbol diskurzivne kontrole in reda tj. metafora racionalnosti (Garret, 1991 po Radford, 1992)). Kot avtoriteta, ki določa meje diskurza, namreč postane utelešenje strahu, oziroma zadnja ovira nekontroliranemu diskurzu pri vstopu v svet znanja (tj. prehod od patološkega k normalnosti). Nasproti strahu, pa

reprezentacija postmodernistične knjižnične izkušnje predstavlja preseganje pozitivizma, meje resnice ali neresnice, ki ga npr. Tancheva (2005) ugotavlja v filmu *Nebo nad Berlinom* (1987, W. Wenders). Pri tem avtorica zavrne možnost interpretacije nadzora privatnega prostora in njenih državljanom, ki ga naj bi izvajali dotični filmski angeli. Nasprotje strahu je tudi bibliodementija (ang. bibliodementia) (Graeber, 1999), ki naj bi dosegla vrhunec ravno s postmoderno *Babilonsko knjižnico* J. L. Borgesa (2001a).

Po drugi strani pa strahospoštovanja ne vzbuja le vsebina knjižnice, pač pa tudi prakse znotraj te institucije (tj. celoten diskurz, kontroliran s specifičnimi diskurzivnimi praksami in strategijami, ki jim institucije dajejo moč in ga paradoksalno tudi nevtralizirajo) (Radford, 2001). Ob konkretnih fizičnih ovirah (npr. organizacija prostora), uporabnik dojema diskurzivne strategije kot zagonetna, včasih skrivna pravila obnašanja, kot so: rituali iskanja informacij (metode), igra vprašanj in odgovorov (referenčni pogovor) in narava klasifikacijskega sistema. V tem smislu knjižnica kot institucija transformira osebe v knjižničarje in uporabnike. Subjekti ne morejo izstopiti iz tega diskurza, saj diskurz strahu in kontrole v bistvu knjižnico samo po sebi omogoča. In končno: ker je diskurz strahu družbena forma – kulturni kod, postavljen v specifični družbeno-historični kontekst v povezavi z drugimi diskurzivnimi formacijami, je mogoče zaključiti, da sta knjižničarjev užitek pri delu v knjižnici in vprašanje, ali uporabniki dojemajo knjižnico kot prijeten prostor (ipd.), postranskega pomena (Radford, 2001).

Navsezadnje pa se v tem okviru ne sme pozabiti tudi na stereotipnost bralca oziroma uporabnika (potrošnika), ki se ga z ene strani fiksira tudi z aparatom študije uporabnikov (prim. Dervin, 1989) in se prav tako reflektira v parodiji¹⁴⁹. Sicer pa neuporabniki knjižnico v glavnem povezujejo s »klasično« podobo, tj. izposojanjem knjig, ki se dopolnjuje še s knjigami na splošno, tišino, neprijaznim osebjem, branjem kot odtujitvijo in praktičnimi postopki kot ovirami. Medtem pa vidijo uporabnike knjižnic kot tipične predstavnike srednjega (belega) razreda (Muddiman, 2000), kar lahko sovпада tudi z Bordiejevimi (1994) razrednimi okusi. Tudi zaposleni v BIZ odražajo strukturo večinskega prebivalstva, vsaj v ZDA: večina njih so ženske in pripadajo beli večini, v primerjavi z računalničarji, ki so pretežno moški in beli, in socialnimi delavci, ki so ženske in pripadnice manjšin (po Rubin, 2004, 342).

¹⁴⁹ »Knjižničarji-bojevniki« (ang. warrior librarians) na primer identificirajo naslednje tipe uporabnikov: *scholasticus domesticus* (udomačeni študent), *volumen confectorii* (požiralec knjig), *instrumentum adactio* (tehnološki odvisnik), *sonorius bestiaria* (glasna zverina), *parvus placidus* (tiha miška), *furunculus serpens* (zahrbna kača), *innocuus nomas* (neškodljivi nomad), *alternus bibliothecii* (gostujoči knjižničar) in *bellator bibliothecii* (bojeviti knjižničar) (Credaro, 2003, 52–54).

4.3 Pogled na reprezentacijo BIZ v časopisu *Delo*

4.3.1 Metodološka izhodišča in potek raziskave

Reprezentacijo BIZ v množičnih medijih v specifično družbeno-kulturnem okolju se je proučevalo z vidika dveh raziskovalnih vprašanj:

- 1) kako je stroka BIZ in njena dejavnost konstituirana v specifični medijski formi in
- 2) kako se vpenja v širše družbene prakse

Prvo vprašanje predpostavlja, da stroka/profesija ni izolirano polje, ki ga mediji samovoljno transformirajo. Nasprotno, BIZ je aktivni partner, saj ima institucionalni diskurz pomembno vlogo pri medijski reprezentaciji, četudi se ga mobilizira in transformira. Tudi knjižničarji in sorodni akterji so običajno osrednji novinarski vir, vsaj za tiste neposredne teme. Strokovnjaki s področja BIZ skušajo čim bolj vplivati na medije, da bi jih predstavili čim bolj »glamurozno«, ki se lahko kaže tudi kot želja po opravičenju lastnega delovanja. Vendar pa BIZ ne more ubežati iz lastnih, obstoječih diskurzivnih praks in dejavnosti.

Druga predpostavka utemeljuje nasprotni proces, ki se razvija skozi množične medije, t.j., da so reprezentacijske prakse določene tudi s širšimi družbenimi in kulturnimi aspekti, specifičnimi politikami, določenimi z dominantnimi družbenimi¹⁵⁰ in diskurzivnimi¹⁵¹ praksami, ki uporabljajo BIZ, njen servis in organizacijo. A BIZ tudi išče mesto v teh praksah. Zato sledi predpostavka, da so reprezentacijske prakse BIZ postavljene na področje hegemonije, oziroma boj za njo. Utemeljuje, da so strokovnjaki s področja BIZ oblika »organskih intelektualcev«, na kar so opozorili že Dilevko in Gottlieb (2004) ter Raber (2003). Hegemonija se nanaša na Gramscijevo pojmovanje možnosti dominantnega razreda (skupine), da vzdržuje nadzor tako, da dobi čim večji družbeni konsenz, kar pa je možno samo tako, da včasih tudi popusti. Zato ni nikoli dosežen popolni nadzor, pač pa se na področju idej odvija nenehni boj za prevlado. Medtem pa so organski intelektualci »komiji« vladajoče skupine za izvajanje podrejenih funkcij družbene hegemonije in politične vlade, saj imajo osrednjo strateško in ideološko vlogo v nadstavbi, ki reproducira produkcijske odnose. Strokovnjaki s področja BIZ zavzemajo prostor med vladajočim razredom in subjekti, ki bi ga lahko potencialno, spremenili. Zato imajo ambivalentno družbeno pozicijo, saj so hkrati vir in podpora obstoječim razmerjem v

¹⁵⁰ Družbene prakse so opredeljene tudi kot ideološke prakse, ki delujejo tako, da ublažijo nasprotja razredne družbe na način, pri katerem posameznik dejavno opravlja svojo vlogo v družbi. Družbene prakse zajemajo različne ravni družbene organizacije: situacijo, institucionalni kontekst, širši skupinski ali družbeni kontekst (Erjavec, 2007, 48).

¹⁵¹ Diskurzivne prakse aktivno konstituirajo vednost in njen subjekt.

hegemoniji in tudi njihovi spremembi. Intelektualci so lahko organski različnim družbenim skupinam ali razredom.

V tem smislu se je empirično opazovalo kako je diskurz BIZ skupaj z dejavnostjo reprezentiran v množičnih medijih. Gre za pristop preiskovalne študije, ki je potekala leta 2005 in ki raziskuje »mrežo« akumuliranih pomenov, ki so vpisani v medijsko reprezentacijo. Študija je v vzorec zajela prispevke časnika *Delo* iz let 1987 in 2004. Obdobji sta bili izbrani na podlagi razvoja profesionalizacije BIZ: leta 1987 se na Filozofski fakulteti začne izvajati štiriletni dvopredmetni program izobraževanja za bibliotekarstvo, medtem ko naj bi leto 2004 že odražalo kontinuiteto, saj se je medtem pojavila tudi možnost samostojnega enopredmetnega dodiplomskega in podiplomskega študija (v letu 1996/1997). Izbrani obdobji zaznamujejo tudi politične in ekonomske spremembe: od socialistične republike, samoupravljanja in neuspeha tržnega socializma, prek osamosvojitve k demokratični republiki do tranzicijske dobe z uvajanjem kapitalističnega tržnega sistema in končno članstva v EU v letu 2004.

V vzorec analize je bilo vključenih nekaj več kot 300 enot, ki vključujejo vse prispevke s področja BIZ v nekoliko razširjenem smislu. Torej tudi članke, ki vsebujejo besedo knjižnica. Medtem je za informacijo veljal kriterij, da se mora vsebinsko nanašati na področje IZ, ki vključuje tudi njen ekonomski vidik. Sicer pa založništvo in knjigarstvo nista vključena, razen če se neposredno dotikata obravnavanega predmeta. Kvantitativna in kvalitativna analizi se torej metodološko nagibata na področje kulturnih študijev, na značilnosti produciranja, distribuiranja in (u)porabe medijskih vsebin kot družbene komunikacije, oziroma komunikacijskega razmerja (Vogrinc, 1995, 2000)¹⁵².

Z omenjenega stališča sta opravljeni analizi pomembno botrovali dve točki: medijska forma in pojem reprezentacije. Prva točka se nanaša na značilnost obravnavane medijske forme v ožjem pomenu, tj. dnevnoinformativni tisk, ki je sicer v podobnih študijah precej zapostavljen. Za časnik kot je *Delo* se namreč predpostavlja sledeče: hitro in delno branje, nevezan format, periodičnost pa pogojuje kratkoročnost, saj se ga vsak dan odvrže. Z vidika občinstva časopisni medij po Andersonovi teoriji zamišljenih skupnosti, naslavlja kolektivno skupino bralk in bralcev, kar v razmerju do skupnega medija bralcu vsili občutek, ne samo, da pripada neki masi, pač pa da je tudi napisan zanj(o). S tem pa se določa tudi specifične družbene učinke, da po eni strani »ljudi o katerih piše mediatizira« (po

¹⁵² Medtem ko so v sociologiji komunikacije mediji obravnavani kot imenitniki moči, pa v kulturnih študijah, vsaj tistih v VB prenašajo pomene. Te pomene kulture kot načina življenja, živete prakse, se poskuša dekodirati in semiotično analizirati, pri čemer sta kulturna produkcija in poraba sta neposredno vpleteni v družbene boje in spremembe, saj veljata za teren reproduciranja hegemonije vladajočega razreda. S teoretskega vidika pa se raziskuje okoliščine recepcije medijskih sporočil kot diskurzivno okolje, kjer ni prostora za nepolitične medijske kulturne forme in vsebine (več o tem: Vogrinc, 2000).

Kotnik, 2003), po drugi pa se preko kodov komunikacijskega razmerja kot ritual vključi v vsakdanje življenje bralcev (Vogrinc, 1998)¹⁵³.

Z vidika procesa nastajanja tovrstne medijske vsebine, specifično novičarske vrednosti¹⁵⁴, pa je pomembna tudi tendenca po konsenzu vedenja o svetu. Tisk z uporabo časopisnih kodov namreč dogodek transformira v časopisno novico oziroma informacijo, s čimer jo spreminja v tisto, kar je družbeno najbolj sprejemljivo. V tem smislu pa je posebej zanimivo vprašanje, zakaj se bi sploh objavljale »novice« s področja BIZ. Možen odgovor ponuja Hallov (2004b, 202, 204) argument, da: »'Novice' ustvarja bodisi atipičnost [npr. razstava Brižinskih spomenikov], bodisi pretirana tipičnost [npr. pomanjkanje denarja za knjižnice], kajti na ravni 'globoko zakoreninjene strukture' pretirana previdnost ali pa pretirana stabilnost družbenega reda najbolj sistematično ustvarjata vidne novičarske zgodbe«. Drugi nivo pa postavlja novičarsko vrednost na ideološko raven, tj. elaboracijo zgodbe na podlagi interpretacije.

Slednje se nanaša na drugo pomembno točko razumevanja raziskave, ki se distancira od jezikovne in vsebinske analize. Z vidika kulturnih študijev se s pojmom reprezentacija namreč delno sledi Hallovi (2004a) konstruktivistični¹⁵⁵ teoretski aplikaciji, ki reprezentacijski praksi dodeljuje najpomembnejšo vlogo v kulturnem krogotoku (poleg proizvodne, potrošne in regulacijske prakse). Pri tem pristopu sta ponujena dva modela: *semiotični*, ki se razvija iz Saussurjeve dediščine, in *diskurzivni*, ki se razvija po Foucaultovi teoretizaciji. Reprezentacija ni pomembna le zato, ker povezuje pomen in jezik s kulturo, pač pa se poudarja družbenost jezika in konstrukt pomena v njem in prek njega. Pomen torej proizvajajo prakse reprezentacije, oziroma je pomen njihovo 'delo'. Konstruiran je s pomočjo označevalskih praks, torej praks, ki proizvajajo pomen. Za prenos pomena so pomembni različno organizirani znaki, tj. nadomestki konceptov in njihovih odnosov, ki prenesejo pomen prek skupnih kodov, ki dopuščajo prevod in so rezultat družbenih konvencij. Proces, kjer sta pomembna dva sistema proizvodnje pomena (konceptualni zemljevidi, ki so oblikovani v »duševnosti«, in jezik), povezuje »stvari«, koncepte in znake, kar Hall (2004a) imenuje *reprezentacija*.

Čeprav se znak uporablja za materialne objekte in efekte, pa pomen ni odvisen le od njega, pač pa tudi od njegove simbolične funkcije. Ko znak deluje v jeziku in izraža pomen, *označuje*. Pri ločevanju na indeksalne ali vizualne (ikona) znake, ki nadomeščajo, simbolizirajo ali predstavljajo koncept, se

¹⁵³ »Medijsko strukturiranje vsakdana' ni popolnoma isto kot 'vpletenost medijev v vsakdanje življenje'« (Vogrinc, 1998, 48).

¹⁵⁴ To so: uredniške politike, merila novic, ipd.

¹⁵⁵ Pri tem zavrne reflektivni pristop, tj. da jezik odseva, oziroma deluje kot ogledalo realnega sveta, in izpostavi pomanjkljivost intencionalnega pristopa, tj. da so ljudje edini vir pomenov, saj je bistvo jezika komuniciranje, odvisno od družbenih konvencij in skupnih kodov.

pokaže bolj ali manj jasen odnos do njihovih referentov. V tem okvirju se razvije spoznanje, da ne obstaja naravno razmerje med znakom in njegovim pomenom (konceptom), kar se poimenuje *arbitrarnost* znaka. Četudi znaki v določeni kombinaciji in določenem jeziku zagotavljajo zadostno diferenciacijo, pa sami ne morejo utrditi pomena. Zato ni toliko pomemben znak sam, pač pa razlika med različno organiziranimi znaki, ki je najbolj razvidna med binarnimi nasprotji (opozicijami). Odnos med znakom in konceptom je fiksiran v kodih, ki zaradi svoje družbene pogojenosti niso dokončno utrjeni. Zato je pomen relacijski.

Arbitrarnost se navezuje na Sausserjeva spoznanja o zmožnosti sistematičnega proučevanja družbenosti jezika (*langue*). Ko se znak deli na označevalca (dejanska beseda, forma) in označenca (referent, koncept, ideja), se pokaže, da je njun odnos kontigenten rezultat historičnega procesa. Ta spoznanja s semiotičnim modelom nadgradi Barthes, ki sklepa naslednje: če so vse kulturne prakse odvisne od pomenov, za katere je potrebna raba znakov, potem se lahko vse dogodke in objekte bere kot tekste. Za reprezentacijski proces sta pomembni dve povezani operaciji, ki proizvajata pomen: 1) denotativni nivo, ko temeljni kod povezuje označevalca z njegovim označencem, in predstavlja splošno opisno raven za katero obstaja nek širok družbeni konsenz in 2) konotativni nivo, ko dekodirani označevalci vstopijo v širšo skupino kodov, ki se poimenuje semantično polje kulture, kar omogoča interpretacijo znakov na področju družbene ideologije (splošna prepričanja, konceptualnih okvirov in vrednostnih sodb). Ta nivo se poimenuje tudi raven mita.

Za potrebe opravljene analize je semiotični model problematičen na obeh nivojih, saj se zahteva dekodiranje označevalca na podlagi konvencionalnih konceptualnih in ideoloških klasifikacij. Tekom analize sem namreč ugotavljala, da je pripisovanje, oziroma določanje domnevno konceptualnih klasifikacijskih shem neustrezno, saj v marsičem manjka bistveni del občinstva (tj. bralci *Dela*, uporabniki in neuporabniki knjižnic, itn.), ki bi lahko te konceptualno zaokrožili. Ta nivo je zato prepuščen strukturi analiziranih tekstov in povezavam med njimi, tako da se je označevalce podčrtalo, interpretacija pa je ostala na ravni izjave oziroma dogodka. Na konotativnem nivoju pa se je skozi to ravnino nakazovalo ideološko, oziroma semantično polje (mita). Analiza namreč zajema tudi veliko število enot, ki jih s to semiotično metodo ni moč obvladovati. Zato raziskava predstavlja bolj odpiranje semantičnih polj. Obenem pa tudi Hall (2004a) prepoznava, da intepretacije niso primerne zato, ker razlike ni moč zaobjeti v nobenem binarnem sistemu, s tem pa interpretacije zdrsiijo. Posledično se na tem makronivoju analize istočasno nakazuje drugi Hallov - *diskurzivni* - model, ki se nanaša na že nekoliko predstavljeno Foucaultovo teoretično smer. V tem okvirju se poudarja, da

reprezentacija ne producira le pomena, pač pa tudi vednost, ki se v določeni diskurzivni formaciji konstituira z institucionalnim aparatom in njegovimi tehnologijami¹⁵⁶.

Slednje je podprto z uvedbo pojma oblasti in s konceptom subjekta, ki je v semiotičnem vidiku izginil iz središča jezika, v diskurzivnem pa dobil določen status. Ker je vednost v odnosu do oblasti regulirana in vodena, a vedno kulturno in zgodovinsko specifična, se jo uporablja za nadzorovanje družbenega vedenja v praksi (konkretno na »telesih«), kar pomeni, da konstruira identitete in subjektivitete. Posebnost v tem okvirju je, da oblast ne deluje na represiven način, saj je odločilna tudi pri vprašanju učinkovitosti oblasti/vednosti, s tem ko odloča kaj vednost je. Za tako oblast, ki je dinamična in razsrediščena torej ni toliko pomembna resnica, saj se vzpostavlja v režimu resnice. Objekt je torej smiseln le znotraj določene diskurzivne formacije in je opredeljen s specifičnimi diskurzivnimi praksami (v določeni disciplini¹⁵⁷, zakonodaji, ekonomiji, itn.). Ko se te opredelitve uresničujejo v praksi, se omogoči tudi vznik subjekta. Odnosi oblasti zato prežemajo vse ravni družbenega življenja, pri čemer ta ni le negativna pač pa tudi produktivna. S tem se tudi ne zanika dominacije določene vlade, družbenega razreda, itn., pač pa se pozornost usmeri na »mikrofiziko« oblasti, tj. na panoptični model – oblast, ki te potencialno gleda. V ospredje se postavi telo, ne kot fizično entiteto, pač pa telo nad katerim se izvaja proces vpisovanja s tehnikami regulacije, klasifikacije, identifikacije, torej tistega, kar naj bi veljalo za resnično. In čeprav je pozicija subjekta s temi tehnikami opredeljena, pa se subjektu vendarle pripisuje določeno stopnjo refleksivnosti in neodvisnosti, ki zajema »skrb zase« kot način preobrazbe v subjekt. Subjekt je odvisen od označevalca, je konstituiran in je vključen¹⁵⁸ (prim. Foucault, 1991b).

Z vidika analize je takšen model nekoliko preambiciozen, tudi zaradi tega, ker je v analizi zajet le en vir, čeprav zajema veliko prispevkov. Hkrati pa pri tem modelu grozi nevarnost preobremenjenosti z diskurzi, tj. da se vseh nivojih in v vseh vidikih iščejo, oziroma pojavljajo mreže interpretacij. Navkljub temu ta pristop služi kot primerno orodje za prepoznavanje mobilizacije, oziroma rabe diskurza BIZ, kot aparata, ki ga sestavljajo strategije odnosov med silami, ki podpirajo različne vrste vednosti, ki jih te sile podpirajo nazaj. Z drugimi besedami: kvalitativna analiza nakazuje mrežo silnic

¹⁵⁶ Diskurz se torej obravnava kot način konstruiranja vednosti in družbenih praks, ki ne le reflektira, pač pa tudi konstituira ključne entitete in njihove pozicije. Zajema skupino izjav, ki predstavljajo način vednosti, tj. poenostavljeno specifično temo v specifičnem historičnem momentu. Ko vsi diskurzivni dogodki kažejo na isti objekt in imajo skupni stil in podporne strategije za skupne institucionalne, administrativne ali politične vzorce, potem pripadajo skupni diskurzivni formaciji.

¹⁵⁷ »[Znanstvena] disciplina je princip, ki kontrolira produkcijo diskurza; utrjuje mu meje z igro neke identitete, ki ima obliko neprestane reaktualizacije pravil« (Foucault, 1991a, 13).

¹⁵⁸ Po Foucaultu obstajajo trije načini preobrazbe v subjekt. Praksa ločevanja (kategoriziranje, distribuiranje) in diskurzivne prakse družbenih znanosti (kako razumejo sebe skozi znanosti) so tiste, ki konstituira subjekt od »zunaj« - tehnike dominacije, medtem pa je tretja aktivna in predstavlja subjektizacijo, ki zajema načine, kako se sami preobrazijo v subjekte. Z vidika izvajanja oblasti to pomeni: oblast nad stvarmi (objektivna zmožnost, rokovanje s stvarmi, ki izhaja iz spretnosti), oblastna razmerja (obvezne zadolžitve, kretnje, ki ji vsi tradicija, delitev dela) in komunikativne odnose (prenos pomena s pomočjo jezika). Vsi trije vidiki se prekrivajo: oblastna razmerja vedno potekajo skozi objektivne zmožnosti (rokovanje z materialno kulturo) in komunikacijske povezave (Foucault, 1991b, 111).

oblasti v uporabi specializiranega diskurza BIZ, pri čemer se orisuje njegove lastne diskurzivne prakse v odnosu do drugih dominantnih diskurzivnih formacij določenega družbenega okolja. Ta del raziskave je izhajal iz več-nivojskega razbiranja izjav, tako znotraj posamičnih prispevkov, kot tudi z mreženjem med različnimi prispevki. Izjave so lahko v različnih razmerjih (prim. z metodološkim arheološkim okvirjem v drugem poglavju), ki jim dodan poskus analize oblastnih razmerij.

Najprej so predstavljeni rezultati: 1) kvantitativne analize značilnosti objavljenih prispevkov, ki zajema njihovo žanrsko tipologijo, porazdelitvijo v časopisno shemo in časovno ter avtorsko distribucijo. Zatem sledi: 2) kvalitativna analiza, ki vsebuje dva sklopa: 2a) neposredna tematska področja BIZ, predvsem z aplikacijo prvega, semiotičnega modela in 2b) posredni tematski okvirji, v katerih se nakazuje aplikacija predvsem drugega, diskurzivnega modela.

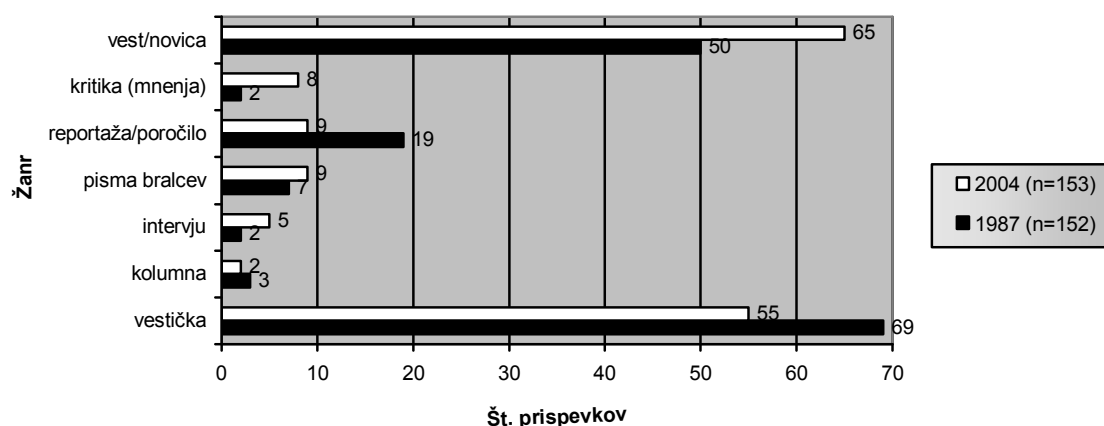
4.3.2 Kvantitativna analiza značilnosti objavljanja prispevkov

Ker analiza vključuje tudi posredna, oziroma mejna tematska področja, je vzorec, v katerem se porazdeli 152 objav v letu 1987 in 153 objav v letu 2004, le deloma primerljiv z rezultati raziskave obravnavanja kulture v slovenskih medijih (Rotar, 2002). Slednja analizira pet različnih dnevnih in tedenskih časopisov ter zajema predvsem dejavnost BIZ – knjižničarstva, ki se uvršča v kategorijo kulturne transmisije, tj. skrbi za ohranjanje kulturne kontinuitete (npr. knjižnice, knjižni sejmi, institucije, prireditve), in ki je v odnosu z drugimi področji slabše zastopana¹⁵⁹. Namreč pričujoče raziskave zajema nekoliko razširjeno področje BIZ, torej ne le v povezavi z branjem. Žanrska tipologija omenjene raziskave je bila sicer sprejemljiva, a uporabljena v nekoliko spremenjeni obliki¹⁶⁰.

Najbolj zastopane so bile kratke vestičke in klasični članki (vest), ki imajo običajno informativno funkcijo »objektivnega« poročanja o dogodku. Iz grafičnega prikaza 1 je razvidno, da so za leto 1987 bolj značilne vestičke (45%), v letu 2004 pa prevladujejo klasični članki (42%). S podobno informativno funkcijo sledi reportaža/poročilo, medtem ko so druge žanrske oblike v manjšini (kolumne, kritike, pisma, intervjuji) (prim. s Slika 1).

¹⁵⁹ Najbolj zastopano je bilo področje likovne umetnosti (16%), ki ji sledita film in literatura (več kot 10%). Na to raziskavo se (ne)posredno nanaša tudi Kotnikova (2003) analiza reprezentacije operne dejavnosti v Sloveniji, ki v obdobju od 1991–2001 v 11 dnevnikih in tednikih identificira nekaj več kot 200 enot.

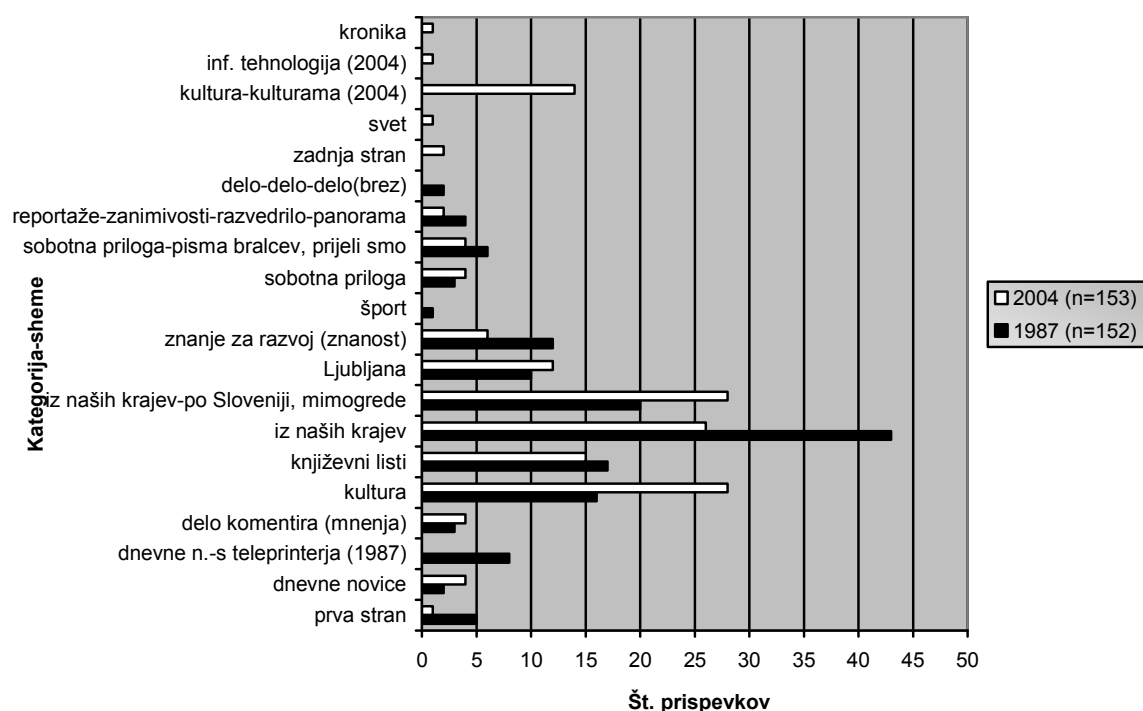
¹⁶⁰ Izvirne kategorije so naslednje: vest/novica (najkrajši novinarski žanr, ki v glavnem v nekaj vrsticah govori o dogodkih, ki so se že ali bodo zgodili), kolumna, uvodnik, intervju, pisma bralcev, komentar, napoved dogodka ali prireditve (krajša napoved dogodka, gostovanja, ipd. in zajema informacije o kraju, času, organizatorji), reportaže/poročila (nekoliko daljše od vesti, poroča o preteklem dogodku in zajema več informacij, komentar), kritika ter drugo (npr. kolaž vključuje več tipov + ilustracije). Vendar pa je v pričujoči analizi napoved dogodka ali prireditve inkorporirana v formo vest/novička, ki je tudi krajša oblika »klasične« vesti/novice. Slednja običajno ima še dodatne strukturne elemente (npr. podnaslovi, slike, ipd.).

Slika 1: Distribucija prispevkov po žanrski klasifikaciji

Način predstavljanja vsebine ni posebej analiziran, saj se z vidika oblike prispevkov povečini ne strukturira z elementi pomembnejših dogodkov (npr. veliki naslovi), slikovnega materiala pa je relativno malo. Ti elementi deloma nakažejo uvrščenost prispevkov v shemo časopisa, kar se do določene mere ujema tudi z žanrsko porazdelitvijo. Iz grafičnega prikaza (slika 2) je razvidno, da je v letu 1987 skorajda polovica prispevkov objavljenih v blokih "Iz naših krajev" (28%), "Iz naših krajev-Po Sloveniji", in "Ljubljana". Medtem pa v letu 2004 ta struktura rahlo variira, saj se okrepi druga najbolj zastopana kategorija: "Kultura". Poleg tega se BIZ intenzivno pojavlja še v rubrikah "Književni listi" in "Znanost" (oz. Znanost za razvoj), kar je značilno zlasti za leto 1987.

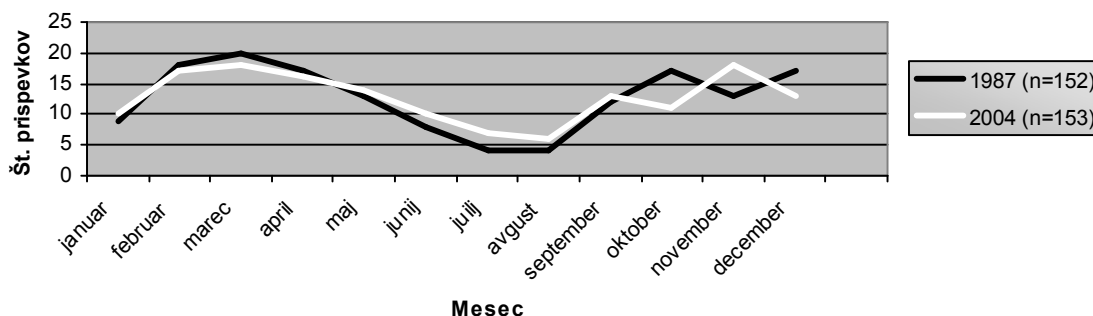
Zbrani podatki glede sheme časopisa, ki zajemajo vse regionalne različice, kažejo na izredno lokalni značaj BIZ v Sloveniji. Reprezentacija je vezana na javne, splošne knjižnice, ki so odgovorne državni in lokalni oblasti v odnosu do lokalne skupnosti. Vsebinsko se ti prispevki vežejo tudi na splošne, »tradicionalne« storitve in reprezentirajo dejavnost BIZ kot nekaj skupnega, oziroma kot »splošno dobro«.

Slika 2: Distribucija prispevkov glede na uvrščenost v shemo časopisa

Razen na straneh, ki so posvečene gospodarstvu, se prispevki pojavljajo povsod, tudi na prvi strani. Tiha predpostavka o večji zastopanosti BIZ, predvsem pa aspekt »informacijske znanosti«, v shemi »Informacijska tehnologija« (ki je v letu 1987 ni), se zanimivo ni potrdila. Polje informacijske znanosti se je intenzivno pojavljalo na straneh »Znanost za razvoj« v letu 1987, in sicer s serijo prispevkov o razvoju in uporabi informacijske tehnologije. Medtem so bile na straneh »Informacijska tehnologija« v letu 2004 objavljane bolj »komercialne« vesti.

Analiza časovne distribucije objavljenih prispevkov nadalje kaže na večjo število prispevkov v spomladanskem in jesensko-zimskem obdobju (Slika 3). Rezultat odseva predvsem okvir družbeno pomembnih dogodkov (npr. nacionalni praznik kulture, knjižni sejmi, ipd.) in odsotnosti oziroma manj obsežne sheme lokalnih strani v poletnih mesecih.

Slika 3: Distribucija prispevkov po mesecih

Prevlado kratkih vestičk nenazadnje potrjuje tudi analiza producentov, oziroma avtorjev prispevkov, saj je večina člankov avtoriziranih s kraticami (42% - 1987; 40% - 2004). Sicer pa so bile razlike v spolu avtorjev majhne. Nekoliko večji delež avtorjev je moških, cca. 33%, z rahlim upadom leta 2004. Medtem se delež avtoric v tem razmerju poveča, vendar pa ne doseže tretjine. Relativno zanimiva je tudi avtorska zgoščenost, ki je bolj značilna za leto 2004, saj je četrtno vseh prispevkov napisalo 6 avtoric/jev, kar predstavlja 6% od vseh 53 avtoriziranih (s 13 prispevki najbolj izstopa T. Jaklič) prispevkov. Zgoščenost bi lahko nakazovala na obravnavanje BIZ kot »posebnega« novinarskega področja, vendar pa menim, da je to bolj rezultat zajemanja vsebinske širine prispevkov in kontinuitete nekaterih tovrstnih dogodkov (npr. knjižnično nadomestilo). V tem hitrem pregledu, pa je bilo v obeh letih zaznati tudi zelo majhno zastopanost avtoric/jev, ki izhajajo iz institucionalnih okvirjev BIZ (knjižnice, Oddelek za bibliotekarstvo na FF, ipd.).

4.4.3 Kvalitativna analiza¹⁶¹

4.4.3.1 Profesionalizacija

V kontekstu izbranih obdobij me je naprej zanimalo, katere so tiste reprezentacijske prakse, ki se neposredno dotikajo vidika profesionalizacije. Uvedba dvopredmetnega študija na Filozofski fakulteti v letu 1987 sicer ni dobila posamične objave, pač pa je bila združena z dogodkom posvetovanja Zveze bibliotekarskih društev Slovenije (ZBDS)¹⁶². Dva prispevka sta bila objavljena tudi na prvi strani¹⁶³. Sicer je bila najbolj očitna diskurzivna praksa »skrb zveze za zvezo«, ko se slednja pozicionira v idejo napredka, in nagovarja slehernika v kontekstu, da: »[je] slabo, če se knjižničarji sprašujemo: kaj imam od tega, če delujem v profesionalnem društvu, kot je naša zveza, ki jo imamo za torišče razčiščevanja

¹⁶¹ V analizi niso navedeni vsi prispevki, pač pa le tisti iz katerih so povzete neposredne izjave. Zaradi pogostega navajanja primarnih virov, so ti nadalje navedeni v opombah pod črto. Abecedni seznam virov je naveden tudi v poglavju uporabljeni viri (6.2).

¹⁶² Šircelj, M.: Samo profesionalizacija zagotavlja kvalitetno delo. *Delo*, 1.10.1987, 7.

¹⁶³ Šutej, J.: Nagrajeno prizadevno knjižničarsko delo. *Delo*, 2.10.1987, 1.

in usklajevanje tistih strokovnih načel, ki pogojujejo napredek stroke in dejavnosti in nujno družbeno koristnost!»¹⁶⁴ Medtem, ko se stroka utrjuje v okviru družbenega pomena, zlasti znanosti, se razširi tudi na očitek javnosti glede njene nerealne percepcije BIZ. To je opisano na naslednji način: »Kot pravi profesionalci bi se morali vprašati – kaj lahko iz svojega strokovnega dela in znanja prispevamo k utrjevanju in napredku stroke, da bosta tako stroka kot dejavnost kos zahtevam hitro se spreminjajočega okolja; morali bi znati uveljavljati strokovna načela v vseh okoljih, ki imajo kdaj pa kdaj napačne predstave o stroki in dejavnosti – predvsem pa o njenem pomenu pri posredovanju znanja »učeči se družbi« na pragu 21. stoletja, ki naj bi za nacionalni napredek leta 2000 dala tudi z znanjem dobro opremljenih raziskovalcev!«¹⁶⁵

Leto 2004 naj bi potemtakem že reflektiralo sistematično profesionalizacijo, ki medtem dobi še možnost izobraževanja v samostojnem in podiplomskem študiju. Čeprav se v tem obdobju pojavi manj prispevkov na temo stroke, pa je aktualnost profesije posebej poudarjena. To je razvidno tudi iz izjave nekdanjega predstojnika oddelka BINK na FF: »[...] za zaposlitev se ni bati niti študentom na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, kjer je študij sodoben, usmerjen v znanstveno komunikacijo, posredovanje informacij, v povezavi z vse življenjskim učenjem. V četrtem letniku so ponavadi že skoraj vsi oddani!«¹⁶⁶.

Slika 4: Knjižnica nima denarja (Kaučič, 1987)

4.4.3.2 Knjižnica: »staro« - »moderno«

4.4.3.2.1 Stavbe »znanja« in »stare« knjige

Vendar pa večino teže v medijski reprezentaciji nosijo prav institucije, oziroma knjižnice same. Med prispevki prevladujejo pretirano tipične, novičarske vrednosti, ki kot izhodiščno problematiko (npr. selitve, finančni primanjkljaji, itn.) opisujejo pogoje in zelo poenostavljene rezultate dejavnosti (npr. število knjig, uporabnikov, zaposlenih, računalnikov, prostor, itn.) (glej primer Slika 4). Sklop prispevkov »knjižnica nima denarja« je značilen za obe obdobji. To sicer odpira tudi vprašanje, ali politično družbene spremembe na področju

BIZ niso dramatične, ali pa vzbuja občutek, da so tovrstni

¹⁶⁴ Šircelj, M.: Samo profesionalizacija zagotavlja kvalitetno delo. *Delo*, 1.10.1987, 7.

¹⁶⁵ Šircelj, M.: Samo profesionalizacija zagotavlja kvalitetno delo. *Delo*, 1.10.1987, 7.

¹⁶⁶ Tomažič, A.: Po diplomi v službo, na zavod ali magistrski študij. *Delo*, 15.10.2004, 14. Četudi druga raziskava v istem obdobju kaže, da so bili študenti BIZ, v primerjavi z drugimi družboslovci, med najbolj nezaposljivimi.

problemi skorajda »večni« ali »nerešljivi«. Sicer pa tipičen prispevek s tega spodročja običajno predstavi kratek historiat knjižnice, ki pomembnost institucije predstavi z vidika njene kontinuitete ali truda za njeno izgradnjo. Težo pomembnosti pa nosijo številke, ki predstavljajo nekaj osnovnih statističnih primerjav (ne)dosežene uspešnosti, vezane zlasti na dejavnost izposoje¹⁶⁷. Ker številke bralcu same po sebi ne sporočajo nič konkretnega, se pomen konstituira na drugem nivoju; tj. nivoju diskurzivnih in družbenih praks. Med najbolj izstopajočimi so tiste, ki referirajo na umetelno razmejevanje na staro (arhaično), in novo (sodobno) podobo, posebej razvidno iz stavbe – zgradbe institucije. In ravno stavbe so osrednji označevalec sodobnosti stroke, njenih storitev in profesionalizacije nasploh.

Tako posamični,¹⁶⁸ kot tudi serije prispevkov razgrinjajo pomen stavbe-zgradbe kot eksistencialnega pogoja za delovanje in izpostavljajo njeno pomembnost glede na fizično prisotnost v določenem urbanem-lokalnem okolju¹⁶⁹. Posebej številčni so bili prispevki o izgradnji Narodne in univerzitetne knjižnice (NUK2), saj se ista problematika pojavi v obeh obdobjih¹⁷⁰. Ob poudarku na njenem nacionalnem pomenu, pa so v prispevkih posebej poudarjene izjave o strokovnih zahtevah po arhitekturni funkcionalnosti. Posebej je razvidno distanciranje od arhaične podobe. Torej., »[...] *to pomeni, da bi se morali zidovi uskladiti z bibliotekarskimi funkcijami, ne pa biti hram slovenske besede, spomenik narodni samobitnosti*«¹⁷¹ oziroma »[...] *ne gradimo 'palač' zaradi želje po zapravljanju davkoplačevalskega denarja*«¹⁷².

¹⁶⁷ V.S.: Dober obisk v bistriški knjižnici. *Delo*, 13.11.1987, 7; Stružnik, L.: Velik razmah knjižničarstva. *Delo*, 1.10.1987, 6; Kaučič, M.: Knjižnica nima denarja za knjige, *Delo*, 26.5.1987, 9.

¹⁶⁸ Npr. M.K.: Smrečica na strehi univerzitetne knjižnice Maribor. *Delo*, 25.7.1987, 2; Forstnerič, F.: Sodobna, a karseda varčna gradnja mariborske knjižnice. *Delo*, 3.8.1987, 4.

¹⁶⁹ Tavčar, B.: Selitev v Interspar? Nikakor! *Delo*, 9.12.2004, 6.

¹⁷⁰ V vzorcu so bili zbrani sledeči prispevki: članek Puhar, A.: Univerzitetna knjižnica se širi (*Delo*, 3.9.1987, 1), ki uvaja metaforo, da NUK »od množice knjig že poka po vseh Plečnikovih šivih«. Sledi prispevek Puhar, A.: NUK 2 bi končno pomenil knjižnico za 20. stoletje (*Delo*, 25.9.1987, 5) s podnaslovom: »bibliotekarji in obiskovalci bi radi odprti, moderen sistem dela«. Napoved otvoritve se ne uresniči leta 1990, saj se vseljivost odloži na leto 2010 (Čakarič, M.: Po kredit za knjižnico v tujino. *Delo*, 9.9.2004, 6), ker se zaplete okrog zemljišča, čemur sledi serija prispevkov: Brankovič, J.: MOL zaradi malomarnosti ob parcelo za gradnjo knjižnice (*Delo*, 29.10.2004, 6), Brankovič, J.; Čakarič, M.: Zemljišče NUK 2- MOL molči o aferi (*Delo*, 30.10.2004, 6), Brankovič, J.: Devet let stara napaka (*Delo*, 9.11.2004, 6); Brankovič, J.: Leta 2005 zemljišč za NUK še ne bo (*Delo*, 10.11.2004, 6) in Brankovič, J.: Del kupnine bo MOL skušal sodno izterjati (*Delo*, 16.11.2004, 6). Predzadnjemu prispevku sledi odziv s pismom Lebana, I.: Leta 2005 zemljišč za NUK še ne bo (*Delo, Sobotna priloga*, 13.11.2004, 39), ki izpostavlja absurde mega-projektov (kot je tudi npr. žičnica) in dalje po vzoru Britanske knjižnice predlaga novi prostor – blizu Vipave. Na sedaj predvidenem prostoru pa naj bi postavili muzej »Rimski park«, saj je »sramotno«, da ga v primerjavi s sosednjimi državami v Sloveniji ni (o arheološkem pomenu pa se piše tudi v Švagelj, T.: Kopališča in igralnice na tleh bodoče univerzitetne knjižnice. *Delo, Znanost*, 13.5.2004, 20). Odzivu sledi še pismo Ambrožič, M.: Leta 2005 zemljišč za NUK še ne bo (*Delo, Sobotna priloga*, 18.12.2004, 30-31), ki na podlagi strokovnih meril zavrne kritiko in predlog »Vipave«, ter nadalje zaključuje: »Verjamemo v svoje poslanstvo, namreč, da s svojim delom prispevamo k višanju informacijske pismenosti prebivalstva in zagotavljanju osnov za družbo znanja, k boljšim študijskim uspehom študentov, boljšim rezultatom znanstvenoraziskovalnega dela, vseživljenjskemu izobraževanju prebivalstva ter s tem k hitrejšemu gospodarskemu razvoju države in njeni večji konkurenčnosti v evropskem, oz. mednarodnem prostoru«.

¹⁷¹ Puhar, A.: NUK 2 bi končno pomenil knjižnico za 20. stoletje, *Delo*, 25.9.1987, 5.

¹⁷² Ambrožič, M.: Leta 2005 zemljišč za NUK še ne bo, *Delo, Sobotna priloga*, 18.12.2004, 30-31.

Vendar pa ima na prelomu 21. stol. koncept zgradbe v BIZ hibridno podobo, saj pomen materialne kulture¹⁷³ ne sovпада s sodobno podobo (oz. željo po) funkcionalnosti. V preteklosti se je zgradba namreč istovetila s podobo znanja (Hart, 1996). Zatorej »skladišče znanja« običajno zaznamuje knjižnice, ki naj bi že v osnovi nosile nekakšen zgodovinsko-kulturni značaj. Čeprav se poudarja, da so zlasti samostanske knjižnice »lepo urejene«¹⁷⁴, a nedostopne¹⁷⁵, pa tudi druge knjižnice (p)ostajajo: »dnevnik človeškega rodu«, »posvetovalnica modrih«¹⁷⁶, »učilnica branja«¹⁷⁷, »kulturni hram«¹⁷⁸, pa tudi »čašчени tempelj znanja« v katerem preglasen smeh ni zaželen¹⁷⁹. Vrhunec se doseže z Aleksandrijsko knjižnico, »sveto ikono« obstoječe simbolizacije. V intervjuju z direktorjem slednje se razkriva aplikacija antičnega »čudes« v sodobni različici – v zvezi, v kateri se zanimivo izgubi vmesni zgodovinski prostor. Ne samo, da današnja stavba v obliki dvigajočega se sončnega diska še vedno nosi atribut »simbola učenosti in modrosti«, pač pa je ta atribut pripisan celotnemu urbanem naselju Aleksandrine, ki postane »mesto znanja«. Obenem pa je knjižnica kot »center odličnosti« tudi simboličen odgovor na protislovnost Egipta, saj nosi tudi »znamenje svobode«, ker so bile knjige nekoč prepovedane, a vendar kot sezapiše: »ki pa [še vedno] niso dostopne kar tako«.

Naslednji objekt v diskurzivnih praksah povezanih s stavbo je njena vsebina. »Dragocena biblioteka zapuščina«¹⁸⁰ je osrednji nosilec imaginacije spomina vsega človeštva. Na eni strani je »bogastvo« zlasti vezano na prestiž ustanove. Npr.: »*Pomemben del britanskega muzeja predstavlja britanska knjižnica, v kateri hranijo stare dokumente, geografske mape, literaturo in ostale pisane materiale neprecenljive vrednosti*«¹⁸¹ ali: »*častitljive starodavne kraljevske ustanove*« Staatsbibliothek preussischer Kulturbesitz, v kateri je bilo razstavljenih »[...] 49 staro cerkvenih raritet neprecenljive vrednosti, ki so zaslovene kot največja tovrstna zbirka na evropskem zahodu in ki so bili nanjo v carskem Petrogradu zmerom močno ljubosumni«¹⁸²

¹⁷³ Ta vzorec simboličnosti arhitekturnega dosežka v povezavi z mecenstvom je razviden tudi v vestički Kremžar, B.: Bill Clinton odprl knjižnico (*Delo*, 22.11.2004, 4). To »modernistično poslopje« je dobilo tudi širše družbeno priznanje v A.P.: Nagrada za Clintonovo knjižnico (*Delo*, 22.10.2004, 28).

¹⁷⁴ Petkovšek, J.: Samostanske knjige končno v lepo urejeni knjižnici. *Delo*, 21.1.1987, 9.

¹⁷⁵ V Ilić, M.: Klasicizem v baročni palači (*Delo, Književni listi*, 2.6.2004, 12): »Hkrati pa so odprli tudi do zdaj nedostopno prelepo knjižnico knezov Liechtenstein«.

¹⁷⁶ Kmecl, M.: Zanašati se na davidovskega duha, ne na goljatsko moč (*Delo*, 1.10.1987, 7): »Gospod George Dawson iz prejšnjega stoletja je v stilu svojega časa menil, da je knjižnica dnevnik človeškega rodu, posvetovalnica modrih«. »Če je to res tako, potem ponujajo strani slovenskega dnevnika današnjih dni in let zelo svojevrstno in protislovno podobo«.

¹⁷⁷ M.N.K.: Preteklost in prihodnost šmajdove vile. *Delo*, 24.11.2004, 12.

¹⁷⁸ Jenko, M.: Knjižnica postaja kulturni hram. *Delo*, 6.5.1987, 9.

¹⁷⁹ Razgrabljen nekorištna knjižnica (*Delo*, 14.9.2004, 24): »Kadar stopi Ben Schott v British Library, čašчени tempelj znanja sredi Londona, ga vsi prepoznajo že po glasu. Pa ne zaradi spoštovanja zbujajočega nosljajočega naglasa iz Cambridgea, temveč zaradi (pre)glasnega smeha. Tak smeh v nobeni knjižnici ni preveč cenjen«.

¹⁸⁰ Ilić, M.: Končno nismo kaznovani, če poslujemo smotrno. *Delo*, 1.3.2004, 6-7.

¹⁸¹ J.Š.: Vukova razstava v britanski knjižnici. *Delo*, 4.8.1987, 4.

¹⁸² Stanič, S.: Dragocena zbirka starosrbskih rokopisov. *Delo*, 12.11.1987, 5.

Na drugi strani pa je njen pomen razviden v oblikovanju pojma »grožnje«, ki jo podpira znanstveni diskurz konzervacije in prezervacije. Označevanje izgube ali uničevanja je posebej občutljivo v zvezi z ognjem, ki dobiva pomembno mesto v naslovih, npr. pri Vogel, M.: Faust v pravem peklenskem ognju (*Delo*, 4.9.2004, 9) ali M.D.: V Iraku je zgorel del kulturne dediščine vsega človeštva (*Delo, Književni listi*, 5.1.2004, 10). »Knjižni pepel« pa se uporabi tudi za kod utrjevanja nacionalne zavesti¹⁸³. Sicer pa so bolj pomembne tehnike zaščite in ohranjanja¹⁸⁴. Kako znanost pomaga pri ohranjanju spomina se sprašuje zaenkrat še ne zaskrbljenega bralca: »Ali ste vedeli, da kar osemdesetim odstotkom gradiva, ki ga hranijo v Narodni in univerzitetni knjižnici, grozi, da ne bo preživel tega stoletja, ker je nastalo na papirju 19. stoletja? In da korozivno črnilo ogroža že petnajst odstotkov srednjeveških rokopisov, ki jih hrani ta osrednja slovenska ustanova?«¹⁸⁵ Vendar pa senzibilnost dotičnega znanstvenega diskurza referira na drugo pomembno razsežnost, njeno ekonomsko vrednost, ki jo izpostavi evropska iznajdljivost: »Podpiranje naravoslovnih raziskav zaradi ohranjanja kulturne dediščine s strani evropske komisije je razumljivo, glede na izredni pomen, ki ga ima ta dediščina na prihodke iz turizma«¹⁸⁶.

4.4.3.2.2 »Moderno«: informacijska tehnologija in informacija

Knjižnica kot »staro skladišče« dobi svojo binarno opozicijo v označevalcu »moderno«, ki ga določa nova informacijska in komunikacijska tehnologija (IKT). To je značilno za obe obdobji. Kriterij uspešne profesionalizacije je namreč opredeljen z informatizacijo, uvajanjem in rabo IKT na vseh strokovnih področjih. Kot se povzema, je le »malo strok, ki so se tako temeljito informatizirale kot je knjižničarstvo«¹⁸⁷. Sprva se je govorilo o avtomatizaciji¹⁸⁸, ki se pojavi v znanstvenem kontekstu, ki stremlji k večjemu napredku. IKT dobi status rešitelja knjižnice, saj odpira nekoč temne, skrivnostne prostore (prim. tudi Lyut, 2006). Vendar pa je ta transformacija k modernemu hibridna. Paradoksalno so multimedijiski, informacijski centri vezani na knjižnico, njeno stavbo in notranje prostore:

¹⁸³ Otašević, B.: Srbija: pomanjkanje denarja nadomestiti z dobrimi idejami. *Delo*, 15.4.1987, 7. Pojavi pa se tudi predlog mednarodnega dneva sežgane knjige v Vidmar, T.: S knjigo na knjigo (?). *Delo, Sobotna priloga*, 11.4.1987, 28.

¹⁸⁴ Tomažič, A.: Tako kot hrano je tudi knjige priporočljivo hraniti na hladnem. *Delo, Sobotna priloga*, 22.5.2004, 24-25

¹⁸⁵ T.J.: Znanost pomaga pri ohranjanju spomina. *Delo*, 22.12.2004, 10.

¹⁸⁶ Kolar, J.: Ohranjanje spomina civilizacije. *Delo, Znanost*, 16.12.2004, 18.

¹⁸⁷ Jaklič, T.: Cobiss odpira vrata. *Delo*, 12.11.2004, 9.

¹⁸⁸ V seriji prispevkov Avtomatizacija knjižničnega poslovanja v ZDA in pri nas (1-6): Šifrar, M.: Vse potrebne informacije dosegljive tudi od doma. *Delo*, 17.3.1987, 8; Šifrar, M.: Kako čim ceneje do banke bibliografskih podatkov? *Delo*, 24.3.1987, 8; Šifrar, M.: Skupne katalogizacije ni brez skupnih baz podatkov. *Delo*, 31.3.1987, 8; Šifrar, M.: Prihaja tretja generacija neposrednih katalogov. *Delo*, 7.4.1987, 7; Šifrar, M.: Neposreden katalog – dostopen v vsakem času in od povsod. *Delo*, 14.4.1987, 8; in Šifrar, M.: Začeli pri izposoji, ker je bila »ozko grlo«. *Delo*, 21.4.1987, 8. Sledi še v shemi Književnih listov primerno prilagojena serija: Medbibliotečna izposoja v NUK (1-3) s prispevki: Knez, S.: O splošni dostopnosti informacij in vsakršnih publikacij, *Delo, Književni listi*, 24.12.1987, 7; *Delo, Književni listi*, 17.12.1987, 3; in *Delo, Književni listi*, 10.12.1987, 7. In še: J.K.: Microvax v NUK: prelomnica v nastajanju knjižničnega sistema, *Delo, Znanje za razvoj*, 15.12.1987, 7; Potočnik, P.: Računalnik med knjigami, obiskovalcev pa manj. *Delo*, 21.5.1987, 5; Forstnerič, F.: V službi izobraževanja in raziskav. *Delo*, 13.11.1987, 2.

»Knjižnica ne bo več podobna skladišču«¹⁸⁹. Vendar pa to ni vezano na idejo knjižnice kot družbenega prostora, temveč je pomen močno vezan na njene zidove. Vmes je prostor profesionalizacije in njenih osnovnih orodij za delo (kjer lahko npr. postaviš knjige, računalnik).

Pa vendarle, ko se pomen fizičnega prostora izgubi, oziroma je dojet kot ovira, nastopi diskurzivna strategija digitalne, virtualne ali elektronske knjižnice, s pojmom informacije v ospredju. Če so bile »vse potrebne informacije dosegljive tudi od doma« v letu 1987¹⁹⁰, je kasneje »svetovno znanje vsak trenutek pri roki«¹⁹¹, saj digitalna knjižnica »prihaja na dom ali v kavarno«¹⁹². Še več, termin virtualna knjižnica služi za označevanje skrbnosti drugih institucij, saj si »vsaka družba prizadeva za čim boljšo kakovost življenja«¹⁹³. Sicer pa so problemi selekcije informacijskih virov in standardizacije obstranskega pomena. Modernizacija in informatizacija, tako kot druga področja BIZ, pa se navezuje tudi na razne politične strategije¹⁹⁴ ali na mednarodna združenja in organizacije (npr. UNESCO)¹⁹⁵, ki po Schillerju (2000) izvajajo kontradiktorno logiko prostega pretoka informacij, saj dajejo prednost glavnim medijskim izvoznikom.

Medtem pa se vseskozi, posebej pa v prvem obdobju, prepozna ekonomsko vrednost informacije in kvantifikacijo znanja¹⁹⁶, računalniki pa so že splošna potreba¹⁹⁷. Tak je primer sestavka o »pametni knjigi«, saj: »ko bo [...] dosegla polno komercialno prodajo, bo za čitanje na razpolago cela knjižnica znanih besedil«, ki je bila objavljena kot kratka vestička na straneh »Znanost za razvoj«¹⁹⁸. Ker informacija in IKT podpirata znanstveni razvoj, podpirata družbeni razvoj na sploh. Ta aspekt se razraste v drugem obdobju, saj zajema tudi domestifikacijo IKT (prim. z Haddon, 1994). BIZ, posebej s strani splošnih knjižnic, se usmeri v skrb slehernega posameznika. Šele, ko: »bomo ugotovili, da imajo boljše, strokovno upravljane knjižnice večji vpliv na razvoj bralne pismenosti in s tem posredno, kot vemo, na gospodarski razvoj«. Sicer pa so v primerjavi s finskim knjižnično informacijskim sistemom: »naše knjižnice [dosegale] vložkom primeren iztržek«¹⁹⁹.

¹⁸⁹ Petkovšek, J.: Nova knjižnica v Mengšu. *Delo*, 15.10. 1987, 6; Grča, D.: Knjižnica ne bo več podobna skladišču. *Delo*, 9.1.2004, 7, ko se zapiše: »Sedanja divaška knjižnica [...] je bolj ali manj le 100 kvadratnih metrov veliko skladišče knjig s pultom za knjižničarko, brez sodobne opreme, ki jo ima vsaka kolikor toliko spodobna knjižnica«. Kritika v Žolnir, N.: Negotova selitev pod skupno streho. *Delo*, 12.10.2004, 6.

¹⁹⁰ Šifrar, M.: Vse potrebne informacije dosegljive tudi od doma. *Delo*, 17.3.1987, 8.

¹⁹¹ Švagelj, T.: Svetovno znanje vsak trenutek pri roki. *Delo, Znanost*, 18.11.2004, 16.

¹⁹² G.P.: NUK prihaja na dom ali v kavarno. *Delo*, 16.9.2004, 3.

¹⁹³ Brudar, B.: Virtualna knjižnica izobraževalnih orodij. *Delo, Znanost*, 28.10.2004, 19.

¹⁹⁴ V.I.: Uvajanje računalniške tehnologije v knjižnice. *Delo*, 25.6.1987, 2; O jugoslovanski informacijskem prostoru, *Delo*, 21.5.1987, 2; Zasedanje neuvrščenih o informiranju, *Delo*, 9.6.1987, 1, ki poroča o srečanju ministrov za informacije.

¹⁹⁵ Šircelj, M.: Knjižnice in njihova vloga v sodobnem svetu. *Delo*, 13.8.1987, 9.

¹⁹⁶ Forznarič, M.: Gospodarska rast: bolj kot surovine so nujne informacije. *Delo*, 6.10.1987, 7.

¹⁹⁷ Kante, L.: Računalniku se čez nekaj let ne bo več mogoče izogniti. *Delo*, 9.6.1987, 7.

¹⁹⁸ V.S.: Elektronska mini knjižnica. *Delo*, 10.11.1987, 8.

¹⁹⁹ Jaklič, T.: Bralci raje izberejo sprostitev kot znanje. *Delo*, 1.2.2004, 13.

Vendar ta proces ni pogojen le z zmogljivejšim knjižničarjem, ki bo znal aktivno prispevati k informacijski pismenosti²⁰⁰ in s tem tudi k bolj prosto dostopni in koristni knjižnici, pač je proces, ki nalaga transformacijo celotne knjižnice. Managementski pristop namreč oddaljuje knjižnico od njene muzejske funkcije. »Treba jo je opazovati kot sodobno storitveno podjetje«, in: »[...] ena od naših obveznosti je tudi ta, da služimo denar - kupujemo knjige in drugo gradivo, organiziramo razstave in različne projekte«, kar sicer ne pomeni, da se s tem ukine odgovornost države do knjižnic²⁰¹. Umik, oziroma zmanjševanja sredstev, zagotovo pomeni propad javnih knjižnic, kot je razvidno v sledečem primeru korelacije: da si Britanci izposojajo za tretjino manj knjig ne pomeni le, da jih v VB v [naslednjih] dvajsetih letih ne bo več«, temveč »knjižničarji za to krivijo oblasti, ki jim namenjajo vse manj denarja za obnavljanje knjižničnega fonda«²⁰². Sicer pa je potrebna večja raznolikost programov, kot npr. omemba, da so v splošni knjižnici pridobili 15 računalnikov²⁰³, osrednji bibliografski servis pa se podjetno širi oziroma obnavlja vezi v tujini, saj: »vsak nov PC, ki uporablja Cobiss, [...] nam prinaša tudi 21 evrov na mesec«²⁰⁴. Glede na nestabilen položaj, v katerem se nahajajo knjižnice in sorodne ustanove, se javno manifestira boj za njihov obstanek, tako da se borijo proti »prihajajoči katastrofi«, ki grozi »civilizaciji«²⁰⁵.

4.3.3.3 Bralci in izposojevalci: »sumljivi« uporabniki in »prizadevni« knjižničarji

V primerjavi s knjižnico kot institucijo, se oznake njihovih posameznih akterjev pojavljajo manjkrat. Na nivoju institucije se običajno kaže povezava dveh bistvenih entitet: knjige na knjižnih policah in uporabnika/bralca, ki zavzeto brska, išče ali bere (npr. glej Slika 5). Uporabnike se sicer v prispevke vključuje kot »ljubitelje knjig in branja«, manj pa kot iskalce znanja. Hkrati se večkrat izpostavlja tudi njihov do odnos ravnanja z gradivom, pri čemer je: »največ malomarnih bralcev med mlajšimi ljudmi, otroci in starejši pa nanje dobro pazijo«²⁰⁶. Posebej pa izstopa samooznačitev uporabnika, ki pravi, da »noben pravilnik ne more računati na prihod norca moje sorte«, ki je »buljeok in nasršen in da hrope in širi nozdrvi – in da obeta, da vas bo dal vse skupaj z njo in njeno hiponhodrijo [direktorico knjižnice a.p.] v cajtenge, cajtenge pa potem zažgal sredi vaše čitalnice, da se bo Knjižnica Šiška pridružila Aleksandrijski«²⁰⁷.

²⁰⁰ Jaklič, T.: Bralci raje izberejo sprostitev kot znanje. *Delo*, 1.2.2004, 13.

²⁰¹ Ilič, M.: Končno nismo kaznovani, če poslujemo smotrno. *Delo*, 1.3.2004, 6-7.

²⁰² Manj knjižničnih izposoj. *Delo*, 19.10.2004, 13.

²⁰³ Einspleler, V.: Bogatejše splošne knjižnice. *Delo*, 3.6.2004, 6.

²⁰⁴ Kontler-Salamon, J.: Srbske knjižnice izbrale naš Izum. *Delo, Znanost*, 9.2.2004, 12.

²⁰⁵ Gazvoda, J.: Nekaj kar kričečih težkoč strokovnega sveta za knjižničarstvo. *Delo*, 4.6.1987; Bajuk, B.; et al.: Knjižnicam grozi katastrofa, *Delo, Sobotna priloga*, 3.10.1987, 30-31.

²⁰⁶ Kaučič, M.: Bralci premalo pazijo na knjige, ki si jih izposodijo v knjižnici. *Delo*, 9.6.1987, 9.

²⁰⁷ Gradišnik, B.: Načelo kaosa. *Delo, Sobotna priloga*, 6.3.2004, 20-21.

Kako se lahko sploh pojavi takšen uporabnik, ki se sreča s knjižnico, v kateri je v »predverju [...] 'Razpored prostorov', opremljen z umljivimi in pojmljivimi navodili, kje najti kako knjigo, osebo ali predmet« in v kateri so: »stene [...] bile steklene, tako da so lahko knjižničarke ves čas videle, kaj kje kdo počne s kom ali s čim«, se leta 2004 razpiše znani pisatelj. Četudi prispevek razvija kritičen odnos do knjižnice kot institucije, pa je bolj pomembno to, da svoje stališče konkretizira v vprašanju: »Komu boste knjižničarke sploh še zaupale, če ne ravno pisatelju, ki vam posredno daje kruh?«. Simultana sumljivost je iztočnica, ki se razvija ob postopku vpisa²⁰⁸ in hkrati sproži konotacijo knjižničark varuhinj, ki svojo vlogo, posledično pa tudi moč, utemljujejo z zapletenimi administrativnimi postopki. V sporu pri legitimaciji dotični uporabnik dodeljuje knjižničarkam oznako: simpatičnost spola, ki pa je le parodija na njeno strokovno usposobljenost: »In un peu de prétention intellectuelle«²⁰⁹.

Mestna knjižnica na Šišpovski 5. – Je ena od največjih mestnih knjižnic v Sloveniji. Kar se ji bo najemna pogodba iztekla 30. aprila, se dogajajo o zaočasnem podizšarju njene prostora. Na Kersnikovo se naj bi se preselili do konca oktobra.

»Sicer še v nobeni ljudski knjižnici nisem videla, da bi se knjižničarji izjemno naprezali, pa vendar jim pustimo ta ugovor«, piše ena izmed bralk/uporabnic, nezadovoljna s tem, da knjižnica ne želi sprejeti darov²¹⁰. Sledi odziv, ki nagovarja bralce/uporabnike, da si morajo ustvariti realnejšo podobo, tako, da jih napoti, naj sami primerjajo rezultate z mednarodnimi standardi. Namreč: »Knjižničarstvo pojmuje kot pomembno stroko, ki omogoča pretok znanja, informacij in deluje po določenih standardih, ne pa kot ljubiteljsko 'postavljanje' neobdelanih knjig«²¹¹.

Slika 5: Knjižnica skozi knjigo in uporabnika (Žolnir, 2004)

V tem oziru diskurzivne prakse nadalje konstituirajo subjekt BIZ v njegovi kolektivni obliki. In sicer se BIZ oblikuje skozi označevalec »prizadevnih knjižničarjev«, ki se torej trudijo in so zato tudi primerno nagraceni.²¹² Zaradi različno pomembnih družbenopolitičnih dokumentov so lahko ponosni na »[...]

²⁰⁸ »Položil sem na pult bankovec za 10.000, vendar so me brž pozvali, naj ga pospravim, dokler ne bo procedura vpisa končana. Bilo je prvič, da so se v slovenski knjižnici branili Cankarja! Najbrž so se bali, da bi utegnili tolikšna vsota pri uporabnikih in članih knjižnice, ki bi jo ugledali skozi steklene stene, vedenjske vzorce, ki jih Pravilnik v svojem 27. členu izrecno prepoveduje ('agresivnost do bralcev, knjižničnih delavcev in opreme')« [...] »Potem so mi vročili vpisni list. Kaj vse so želeli, da vpišem nanj: da sem N, da sem mag., da sem zap. in por. in da stan. na Poljanski...«.

²⁰⁹ Gradišnik, B.: Načelo kaosa. *Delo, Sobotna priloga*, 6.3.2004, 20-21.

²¹⁰ Kovač-Artemis, T.: Poplava v čarovnikovi kuhinji. *Delo*, 3.12.2005, 8.

²¹¹ Sledi odziv v Praznik, A.: Knjižnice se ne branijo darov!, *Delo*, 17.12.1987, 4.

²¹² Šutej, J.: Nagraceno prizadevno knjižničarsko delo. *Delo*, 2.10.1987, 1; Jenko, M.: Logaška knjižnica postaja središče kulturnega življenja. *Delo*, 27.5.1987, 6.

svojo strokovno razgledanost, požrtvovalnost, malo manj na naglost [...]»²¹³. Zato »[...] lahko knjižničarje navdaja s samozavestnostjo, zdaj naj bi imeli v rokah tisto čarobno paličico, ki posamezniku pokaže, kje iskati v svoje in družbeno dobro vir znanja, oz. dokument, v katerem je znanje zapisano«. Sporoča se tudi, da knjižničarji varujejo pravice in svoboščine, saj se uprejo praksi prijavljanja »sumljivih bralcev«²¹⁴. V moderni različici se knjižničar v tem oziru ne spremeni. Še več, knjižničarju se nalaga sprejemanje »[...] obvladovanja novih oblik informacij, tehnologije, organizacije in predstavljanja znanja, komuniciranja z javnostjo – in to ob povečani rasti obiska in izposoje«²¹⁵. Tu se pojavijo še »posebej usposobljeni knjižničarji informatorji«, ki so dosegljivi preko spletnega referenčnega servisa in ki so sodeč po naslovu prispevka na voljo zastoj²¹⁶. Gre za pomembno izjavo, saj ni jasno ali je bil slednji predhodno plačljiv ali pa je v primerjavi z drugimi podobni servisi brezplačen. Zagotovo pa sporoča, da to omogoča le informacijska tehnologija.

Tudi v redkih opisih posameznih članov²¹⁷ strokovne skupnosti se intenzivno izvaja transformacija podobe BIZ. Nekoga se na primer označi, da »ni samo knjižničar«. Kako se je ta »gledališki človek [...] znašel v knjižnici, ki je neprimerno bolj 'papirnata' ustanova?« Tako, da »[...] si je postavil cilj demontirati naslednjo ustaljeno podobo: 'Knjižničar bi moral biti malo puklast, ljudje si nas še vedno predstavljajo take, živeli naj bi med starimi regali in buljili knjige...'«²¹⁸ Podobno tudi nekoliko bolj založniški človek, ki je »[s] pedagoškim in vodstvenim delom [...] vplival na izboljšanje strokovnega in družbenega položaja bibliotekarjev ter bibliotekarstva«²¹⁹.

4.3.3.4 Posredni tematski okvirji: »sveti spisi« in »kulturna izplačila«

Do sedaj so bila razmerja hegemonije le delno nakazana. Počasi se je razkrival objekt nacionalnosti, oziroma njegova ideološka interpelacija, in sicer skozi dve semantični področji: napredek in civiliziranost. Obe hkrati producirata in uporabljata BIZ. Čeprav se hkratnost obeh pojavlja ob nekih stalnih temah (npr. nacionalne knjižnice, manjšine), se da razbrati tudi določene razlike med zajetima obdobjema. BIZ in njene institucije so prevrednotile, oziroma so bile prevrednotene s strani spremenjenih oblastnih razmerij. Spremeni se primerjalna in pozicijska točka legitimacije v odnosu do diskurzivnih formacij »bivše Jugoslavije« in »nove Evropske unije«. Primer tega razmerja se pokaže že v prvem obdobju, v nagovoru političnega predstavnika na zborovanju ZBDS, ko ta pravi, da je

²¹³ Kmecl, M.: Zanašati se na davidovskega duha, ne na goljatsko moč. *Delo*, 1.10.1987, 7.

²¹⁴ Ameriški knjižničarji naj bi sumljive bralce ovajali FBI. *Delo*, 25.9.1987, 10.

²¹⁵ Jaklič, T.: Bralci raje izberejo sprostitev kot znanje. *Delo*, 1.2.2004, 13.

²¹⁶ »Knjižničar bo zastoj na voljo«, *Delo*, 31.12.2004, 9.

²¹⁷ Korade, D.: Veliko pohval mariborski knjižnici. *Delo*, 11.8.1987, 4; Merijak, S.: Trpičenje otrok je že na papirju pretresljivo. *Delo*, 19.6.2004, 7.

²¹⁸ Kolšek, P.: Mariborski človek. *Delo*, 1.10.2004, 9.

²¹⁹ Urbanija, J.: Vseskozi zvest založništvu. *Delo*, 19.2.2004, 8.

»sleherna produktivnost v neposredni soodvisnosti od splošnocivilizacijske, kulturne ravni družbe. Kakšnega prav temeljitega razloga, gledano po evropskih merilih, Slovenci sicer nimamo, toda nedvomno je naša storilnost v Jugoslaviji večja prav zato, ker precej več vlagamo v kulturni, civilizacijski razvoj«²²⁰.

V času, ko Slovenija postane polnopravna članica EU, se v ta slavnostni namen predstavi depozitarni center pri NUK-u, ki je nastajal že prej, že od leta 2000. Izpostavlja tudi, da: *»status takšnega centra podeli evropska komisija nacionalnim knjižnicam na njihovo prošnjo in zahtevo«* in da so: *»bibliografski podatki [...] dostopni v elektronskem katalogu Nuka in vzajemnem katalogu slovenskih knjižnic Cobib«²²¹*. Kot eno od »posledic« vključitve, pa se lahko vključi odziv neke splošne knjižnice, ki protestira proti poslovanju v tujem jeziku: *»Smo knjižnica in tudi zato moramo poslovati v slovenščini. Tako naj bo, dokler državni organi ne bodo poskrbeli za spremembo ustave in zakona o javni rabi slovenščine«²²²*. Čeprav slednji primer ilustrira tesno povezanost z državno oblastjo, pa izjava razkriva tudi pomen jezika, kot ključnega označevalca nacionalne identitete.

In ta se odvija skozi knjigo - Kanon, ki vzdržuje afekt identifikacije. Ta diskurzivna praksa je jasno razvidna v osrednjem medijskem dogodku v letu 2004, ko so bili razstavljeni štirje rokopisi, ki predstavljajo: *Rojstni list slovenske kulture*, kot je navedeno v naslovu razstave v NUK-u. Sicer ne gre le za to, da so *»[...] na slovenskem ozemlju (na skupnem ozemlju so nekoč že bili)²²³, pač da se je »[...] tudi s pisnimi dokazi, potrdilo, da slovenska beseda že več kot tisoč let soustvarja evropsko kulturo, a tega ne znamo dovolj poudarjati«²²⁴*. Metafora rojstnega lista dobi tudi svoj knjižničarski kontekst, saj *»[...] vsaka ustanova, ki hrani takšen dokument, skrbi zanj kot za občutljivega dojenčka v inkubatorju [...]«²²⁵*. Ob spremljevalnih dogodkih²²⁶ in nekaterih kritikah²²⁷ se pojavljajo tudi opisi in pomen individualne izkušnje:

[...] začutil sem svetost, ki sije iz razsvetljenskih rokopisov, saj naj bi (v političnem smislu) prav liturgična besedila bila resnični odraz slovenstva - v primerjavi z Marxovimi ali Leninovimi besedili, komunističnimi manifesti ali »Kardeljevi[mil] navodil[i] o likvidacijah ali ustanovne listine Foruma 21«²²⁸.

²²⁰ Kmecl, M.: Zanašati se na davidovskega duha, ne na goljatsko moč. *Delo*, 1.10.1987, 7.

²²¹ M. Vo.: Informacijski center EU v Nuku. *Delo*, 23.4.2004, 10.

²²² Roš, K.: Vztrajajo pri slovenščini. *Delo*, 28.12.2004, 7.

²²³ Vogel, M.: Slovesni rokopisni četverčki. *Delo*, 21.4.2004, 18.

²²⁴ Vogel, M.: Vez preteklosti s prihodnostjo. *Delo*, 18.5.2004, 1.

²²⁵ Vogel, M.: Štirje rokopisi, ki so izkaznica naroda. *Delo*, 18.5.2004, 9.

²²⁶ Vogel, M.: Duh časa, ki je rodil rokopise. *Delo*, 21.5.2004, 9.

²²⁷ Jeromen, J.; Bertalanč, P.: Rojstni list slovenske kulture?! *Delo*, 24.5.2004, 4; Glavan, M.: Rojstni list slovenske kulture. *Delo*, 27.5.2004, 5.

²²⁸ Šrumf, D.F.: Rojstni list slovenske kulture. *Delo*, 3.6.2004, 5.

*Ker že dolgo delujem na področju pisne kulturne dediščine, razstavo Rojstni list slovenske kulture razumem in doživljam kot nekaj konkretno veljavnega in dragocenega za vse Slovence. Politične manifestacije (bolj ali manj) kulturne slavnosti so najbrž pomembne in potrebne, ostajajo pa vendarle na ravni družbenopolitičnega 'potrošništva'. 'pogovor iz oči v oči' z izvirnim tisočletnimi dokumenti pa je nekaj več. Je doživetje in kulturna vzpodbuda, ki vsakega obiskovalca v njemu lastni meri napeljuje k razmisleku in morda tudi k malo bolj temeljitemu poduku o naši kulturni zgodovini, jeziku in slovstvu*²²⁹.

Ob izteku dogodka se izpostavi tudi angažiranost delavcev, ki so »živeli dvojno življenje«, in varnostne zahteve prenosa spomenikov²³⁰. Kasneje se poroča še enem podobnem dogodku, le s precej manjšo odmevnostjo, ko je pri razstavi slovenskih knjig v Gentu: »Evropa presenečena nad Slovenci«, glede »slovenske kulturne razsežnosti«²³¹.

Drug primer mobilizacije diskurza BIZ je ekonomski vidik knjige, ki še vedno deluje na polju kulture. Vključen je v različne aspekte, npr. v projekte dobrih knjig²³², podporo ali kritiko založniškega sistema²³³ in splošno kritiko odnosa do slovenske knjige²³⁴. Posebej razsežen primer v letu 2004 je bila politika avtorskih pravic, s prakso izplačevanja knjižničnih nadomestil. Čeprav je uveljavljanje avtorskih pravic že »stara« problematika, so se mnoge izjave, na začetku iskanja pravičnega modela, sklicevale na naprednost drugih razvitih evropskih držav. Slovenija je bila zato primerjalno manj razvita. Vendar pa se pravica po izplačilu najprej konkretizira in materializira že v Zakonu o knjižničarstvu (ZKnj-1, 2001), ki po poleg knjig zajema še druge nosilce zapisov. Posledično sledi argument, da: »če knjižnice te [oblike] izposojajo zastonj, si jih nihče noče kupovati, ampak si jih rajši izposodi in jih presname še desetim svojim prijateljem«, oziroma kot dalje komentira strokovnjak za avtorsko pravo: »Glasbena industrija je nedvomno v krizi in v kakšnem majhnem kraju lahko prodajalna s cedeji kar zapre svoja vrata, ker knjižnici pač ne more konkurirati«²³⁵. Dilemo knjižničnega nadomestila pa Jakličeva, vodilna poročevalka o tem področju, opiše kot: »Ukrep da posega na področje urejanja avtorskih pravic, ki se nanašajo na javno izposojajo, zagotavljanje javne dostopnosti knjižničnega gradiva da je ena izmed velikih civilizacijskih pridobitev povojne Evrope, pravica avtorjev, da odločajo o izposoji svojih del, pa da mora hkrati prinašati tudi ustrezno nadomestilo«²³⁶.

²²⁹ Bratož, I.: Iz oči v oči s tisočletnimi dokumenti slovstva. *Delo, Književni listi*, 15.5.2004, 11.

²³⁰ Vogel, M.: Spomeniki spet na Bavarskem. *Delo*, 24.7.2004, 9.

²³¹ Pretnar, B.: Evropa presenečena nad Slovenci. *Delo*, 10.11.2004, 11.

²³² Pogačar, T. in Novljan S.: Se bo Jugoslavija spet pridružila mednarodni zvezi? *Delo*, 2.4.1987, 7; Jamnik, T.: Največ izvirnega branja za najmlajše do 9. leta. *Delo, Književni listi*, 29.3.2004, 4-5; Hanuš, B.: Priporočilni seznam mladinskih del. *Delo*, 29.12.2004, 13.

²³³ Maličev, P.: Bič in sladkor, cena in vzgoja. *Delo, Sobotna priloga*, 24.4.2004, 14-15.

²³⁴ Vidmar, T.: S knjigo na knjigo (?). *Delo, Sobotna priloga*, 11.4.1987, 28; Lukan, B.: Ko knjižnice postajajo videoteke, gledališča pa podjetniški klubi: pogovor z raziskovalko Majo Breznik. *Delo*, 2.8.2004, 8.

²³⁵ Škerl, U.: Kot kravi pripada tele, tako knjigi pripada njena kopija. *Delo, Sobotna priloga*, 10.1.2004, 4-6.

²³⁶ Jaklič, T.: Odprte meje knjižničnega nadomestila. *Delo*, 11.2.2004, 5.

Na to temo so objavljeni številni kritični odzivi, tudi o tem, kako se medijsko poroča o dotični problematiki. Sicer pa Breznikova opozori še na: 1) komercialni značaj nadomestila v okviru nepridobitvene dejavnosti mreže splošnih knjižnic, 2) bralne navade Slovencev, ki kažejo na poseganje po »šund« literaturi, kar bi lahko privabilo tuje avtorje za uveljavitev nadomestila; in 3) verjetnost, da bo finančno breme padlo na knjižnice same²³⁷. Ne glede na različna mnenja se »pravični« model sprejme²³⁸. S kriterijem - število izposojenih enot, se aktivno vključi knjižnični instrumentarij. Zagotovi se popolnost Cobiss sistema²³⁹, pojavi se subtilni pritisk, ne samo na bibliografske opise, pač pa tudi na število izvodov v knjižničnih fondih. Nek pisatelj na primer ugotavlja, da je njegovih knjig premalo, še bolj pa se čudi temu, »da večine Mustrovih slikanic ni najti nikjer več – niti v NUK ne!«²⁴⁰ Država je zadovoljna, saj takšen mehanizem pomeni prijazno aplikacijo pri oblikovanju kulturne politike ter nov način vpogleda v bralni okusa. Sicer pa je: »[m]inistrstvo [...] že v letošnjem razpisu za nabavo knjižničnega gradiva dodalo nov kriterij in z njim posebno pozornost zahtevnejši knjižni produkciji, ki je v javnem interesu, vendarle pa ne gre pozabiti, da je vloga splošnih knjižnic večplastna, zato morajo biti knjižnice pri nakupu gradiva avtonomne«²⁴¹.

Temu je sledilo nezadovoljstvo, saj »upravičenci dobro vedo, da je podjetje Izum po sistemu Cobiss sposobno izračunati vse potrebno«²⁴². Ugotovljene so bile prenekater, predvsem katalogizacijske nepravilnosti²⁴³. Ugotavlja se na primer: »[...] da je natančnost slovenskega katalogiziranja šibka, saj se je na prvotnem seznamu kot živeči slovenski pisatelj znašel na primer tudi sam gospod Dumas starejši«²⁴⁴. In če je bila ob začetku primera Slovenija manj razvita glede izplačil, se to ob koncu leta popravi. Še več, »Slovinci so postavljeni za zgled« »marsikateri sočlanici Evropske unije«, ki je z direktivo »naložila starim, potem tudi novim članicam Unije, da zakonsko uredijo izključno pravico avtorjem, da dovolijo ali prepovedo izposajo svojih del, hkrati pa morajo države zagotoviti odškodnino za izposajo«²⁴⁵.

4.4 Razprava in sklepne ugotovitve

Poglavje je poskušalo odpreti različne vidike reprezentacijskih praks skozi dve optiki. Prvi del kratko predstavi pogled na značilnosti reprezentacije BIZ v BIZ. In sicer zlasti skozi binarno razmerje »nerealne« in »idealne« podobe, ki se vpisujeta med najbolj vidne izjavljalne modalnosti o

²³⁷ Breznik, M.: Še nekaj 'ročnega dela'. *Delo, Sobotna priloga*, 21.2.2004, 29.

²³⁸ Jaklič, T.: Bistveni cobissov izračun in reference. *Delo*, 23.1.2004, 11; Jaklič, T.: Zmagala 'najvišja pravičnost'. *Delo*, 31.1.2004, 7.

²³⁹ Jaklič, T.: 'Izposojan sem, ker pišem za ljudi'. *Delo*, 10.2.2004, 8.

²⁴⁰ Gradišnik, B.: Tajno društvo DDV. *Delo, Sobotna priloga*, 8.5.2004, 22-24.

²⁴¹ Jaklič, T.: Denar še išče svoje avtorje. *Delo*, 10.7.2004, 9.

²⁴² T.J.: Avtorji čakajo na denar. *Delo*, 1.4.2004, 8.

²⁴³ Jaklič, T.: Najprej red, da se lahko pipa odpre. *Delo*, 2.6.2004, 9.

²⁴⁴ Bratož, I.: Kulturniška Severina. *Delo, Književni listi*, 23.6.2004, 12.

²⁴⁵ Hočevar, T.: Slovenci postavljeni za zgled. *Delo, Književni listi*, 13.10.2004, 12.

nezadostnem javnem percipiranju koristnosti profesije in njene dejavnosti. Razkrivajo se različni antagonizmi. Najbolj izstopajoče je paradigmatično rivalstvo med »Knjigo« in »Informacijo«, kjer se izvaja proces revizije ideje »arhaičnega« bibliotekarstva. Nastopita tudi kolektivna krivda in nizka samopodoba kot ključni oviri, a hkrati izhodišči pri oblikovanju intenzivnih odnosov z javnostjo in višji učinkovitosti. Pomembni sta tudi pri oblikovanju idealne podobe, ki se v »psihologizirani« obliki vključuje zlasti v kadrovske management. Vendar pa je »nerealna« podoba prevladujoča ovira pri pridobivanju družbenega statusa.

»Nerealna« podoba je največkrat povezana z medijskimi stereotipi popularne kulture. Argumentira se, da je njeno razumevanje pogosto omejeno, in da pri tem umanjka druženo-kulturni pristop. Ko se slednji vključi, se podoba diferencira. Heterogenost se po eni strani razkriva s praksami parodije, zlasti skozi vprašanja identitete v odnosu do družbenih praks. V to se nadalje vključuje kritični odnos do medijskih reprezentacijskih praks z vidika spola - feminizacije, historičnosti ter klasificijskih praks konstituiranja knjižničarja in uporabnika v procesu normalizacije. Postavi se tudi vprašanje neuporabnikov, ki vidijo profesijo kot agensa visoke, a dominantne kulture, kamor se profesija tudi sama pozicionira.

Prvi del je mogoče zaokrožiti s sklepom, da o BIZ in njenih akterjih ni jasne, enoznačne podobe. Ravno tako se stremljenje k bolj realni javni podobi največkrat kaže kot proces fetišizacije »statusa« in samozagledanost, ki sta razvidna zlasti v idealizaciji spretnosti in znanj, kot je npr. »priljubljenosti med ljudmi«. To se tudi reflektira v želji, da se javnosti predstavi kompleksnost sistema, ki zajema mnoga, pogosto nerazumljiva pravila in prakse ovir, ki nato pogojujejo reprezentacijske prakse »skritih zakladov« in sloganov (vrednot), kot je »v znanju je moč«. Zato se glavno spoznanje nanaša na razmislek o samokritičnosti in poenostavljanju stika z uporabnikom ali neuporabnikom. Postmodernistična drža se poskuša uvajati zlasti z kvalitativnimi metodološkimi orodji pri razumevanju knjižnične izkušnje.

K raziskavi reprezentacije BIZ v tiskanem dnevnoinformativnem časopisu v drugem delu, se je pristopilo z vidika razumevanja in potrebe po družbenem kontekstu. Pri tem je bil namen tudi opazovati, kako sta profesija in dejavnost v BIZ vpeti in vpisani v širše družbene in diskurzivne prakse. Študija o reprezentacijskih praksah o BIZ je bila izvedena z kvantitativno in kvalitativno analizo.

Rezultati kvantitativne analize, ki se nanaša na značilnosti izbrane medijske forme, so v glavnem pokazali, da se BIZ razume in povezuje zlasti z lokalno skupnostjo. Lokalizacija s kratkimi prispevki

poteka na nivoju dejavnosti izposojanja knjig in vloge knjižnice kot prostora prostočasje in izobraževanja. Številni dogodki kažejo, da splošna knjižnica želi pokazati svojo dostopnost in da se trudi za neko »splošno dobro«. Vendar je ta njena funkcija reprezentirana s številkami, ki v tekstih zasedajo pomembno mesto, s čimer je obstoj utemeljen skozi učinkovitost. Temu načinu se pridružujejo pogosti historični podatki, ki sporočajo neprekinjenost, kontinuiranost, oziroma neuničljivost ideje knjižnice. Vendar v tem okvirju najbolj osrednje mesto, oziroma označevalec, zaseda knjižnična zgradba, ki služi za razmejevanje označevalskih praks med »starim« in »modernim« (slednje v smislu sodobnega in ne kot stanje moderne). To značilnost pokaže tudi Wagnerjeva (1992) semantična analiza, ki ugotavlja manifestacijo nadzora skozi arhitekturne stile, čeprav hkrati izhaja iz spoznanja, da knjižnicam manjka razpoznavna identiteta. Z zgradbo BIZ vstopi na semantično polje, kjer so akumulirani pomeni okarakterizirani s številnimi metaforičnimi opisi.

Na eni strani prevladuje označevalec, ki je usmerjen v imaginacijo »templja znanja«, ki je pogosto pripisan knjižnicam, ki so v osnovi nekoliko zgodovinske ali pa prestižne (nacionalno pomembne) ustanove. Označevalske prakse inkorporirajo idejo »civiliziranosti«, ki se prenaša tudi na samo vsebino – »dragocene zapuščine«, ki mora biti zaščitena od različnih »groženj«. Aktivno se vključi znanstveni diskurz prezervacije in konzervacije, ki je pomemben tudi zaradi ekonomske koristi – »turizma kulturne dediščine«.

Na drugi strani poteka dekonstrukcija tega istega »skladišča znanja«. Transformacija vključi nov označevalec – informacijo, ki jo močno podpira tehnološki determinizem. Njena legitimacija poteka na polju ideje napredka – razvoja. Osrednji akter je imaginacija digitalne knjižnice, ki se utemeljuje z obljubo, da je in bo »vse svetovno znanje« pri roki. Sicer pa se v primerjavi med obdobji pojavi drobna, a pomembna razlika. Če v prvem obdobju modernizacija in informatizacija pojavljata na znanstveni strani, se v drugem ne utemeljujeta le kot pogoja, temveč kot nujnost. In to ne zahteva le transformacije knjižničarja, temveč tudi uporabnika. Ker ta aspekt postavlja knjižnico v polje, oziroma idejo napredka, se predvsem v drugem obdobju vzpostavlja tudi »novi« management, ki vzdržuje moderno knjižnico v »času nenehnih sprememb«. Novi upravljavski pristop se uporablja za utemeljevanje zlasti dveh točk: nujnosti tehnoloških inovacij in obstoja knjižnice v spremenjenih družbenih pogojih (politično-ekonomski), četudi je večina problematik, kot npr. pomanjkanje denarja za knjige in stare zgradbe nespremenjenih. Knjižnica kot zgradba se je pokazala kot izrazito pomemben element v reprezentacijskih praksah. Ne le (paradoksalno) v odnosu do idealizacije digitalne knjižnice, pač pa tudi v dejstvu, da so bolj kot to, da je knjižnica socialni prostor pomembni novi knjižnični zidovi in lepa, prijeta notranja oprema, kjer lahko namestiš računalnike in postaviš knjige. Profesija se

ob tem vseskozi bojuje proti »destrukciji civilizacije«. Modernizacija in profesionalizacija potekata skozi hibridno podobo knjižničnih zidov.

V to, prevladujočo reprezentacijsko prakso, se vključujejo tudi njeni subjekti: knjižničarji in uporabniki. Prvi so bolj ljubitelji knjig, kot pa iskalci znanja, kot si bi to želela stroka. Občasno so nekoliko necivilizirani in mogoče tudi zato pomena knjižničarstva ne razumejo v zadostni meri. Obenem uporabniki knjižnico vidijo kot prostor ovir. Nezadovoljni so s sistemom, pa tudi s knjižničarjevimi kompetencami. Knjižni sistem jih preveč iritira, posebej ker ga vodijo namišljeni intelektualci, četudi so lahko ti prijetnega, nežnejšega spola. Zato »sumljivi« uporabniki reverzibilno dvomijo v knjižničarje, saj se zdi, da imajo ti zelo enostavne naloge, kot je na primer izposojanje gradiva.

Na drugi strani knjižničarji poudarjajo pomembnost svoje profesije, ki je postala še pomembnejša; javnost pa tega ne razume. Knjižničar se je namreč prav tako transformiral v »moderno«, čeprav še vedno podpira tradicionalne vrednote. Sedaj ne le to, da pomaga – ima »magično palico«, temveč ima tudi znanje, da pomaga k razvoju družbe skozi slehernega uporabnika. Vendar se zdi, da se to še ni zgodilo, saj profesija opozarja in opominja na zavezanost posameznega knjižničarja, ker vrednote strokovnih zahtev niso v zadostni meri prepoznane. Knjižničar - individuum - je v reprezentacijski praksi redkost. Če že, pa ni le knjižničar, četudi je prispeval zlasti k pozitivnemu imidžu stroke. Bolj kot posameznik je pomembna skupina knjižničarjev, ki se jim pripisuje označevalce, kot je: »prizadevni knjižničarji«. Zaradi svoje vztrajnosti in izjemnega truda so tudi primerno nagrajeni.

Vendar pa raziskava nima namena izpostaviti določene reprezentacijske prakse kot dobre ali slabe. Še več, zdi se, da je večina značilnosti medijske reprezentacije skladnih s prevladujočimi tokovi v profesionalnem diskurzu. Paradigmatični boj - med apostoli kulture s Kanonom in člani kulta Informacije, je najbolj očiten. Profesija predpisuje pogoje in zahteve za oba: tako knjižničarja, kot tudi za uporabnika. Ko se popravlja »nerealna« podoba se to dogodi na podobi knjižničnih zidov, čeprav se aktivno vključuje tudi imaginacija digitalne knjižnice, tj. utopija univerzalne knjižnice. Profesija stremi in se poskuša legitimirati na obeh semantičnih poljih: »staro« - civilizirano in »moderno« - napredno. Obe področji se usklajujeta s splošno priznano družbeno vrednoto: znanje je moč. Profesija to seveda vseskozi želi prikaziti na čim bolj glamurozen način.

Zato ni potrebno posebej poudarjati, kako BIZ vstopa v druge diskurzivne formacije in družbene prakse. Poudarjeno je bilo, da je knjižnica kot institucija tudi prostor razmerij hegemonije. Iz tega

izhaja predpostavka, da reprezenatcijske prakse na interpretacijskem – ideološkem nivoju kažejo, da knjižničarji – bibliotekarji delujejo kot organski intelektualci, četudi je njihova vloga ambivalentna v razmerju do hegemonije. Predpostavlja se, da so tisti, ki v glavnem podpirajo in organizirajo kulturo in prepričanja dominantnega razreda (skupine). Zato je ta proces vzajemen. Sicer se predpostavke ne more dokončno potrditi, saj raziskava ni opredeljevala dominantne kulture in proučila zgodovinskega bloka, ki načeloma mora biti stabilen. V raziskavi bi se lahko to delno proučevalo skozi zadnje obdobje, ko naj se bi tranzicijska faza (socializem-kapitalizem) zaključevala.

Vendarle nekatere značilnosti povezati, zlasti kar se navezuje na semantična polja: civiliziranosti in napredka, ki sta postavljena v odnos čuta nacionalnosti. Slednje je še zlasti pomembno, saj je velika večina knjižnic v prispevkih tudi finančno in organizacijsko povezanih z državo, kar jih postavlja v protislovni položaj do civilne družbe, ki ji je poslanstvo povečini nemenjeno (Šercar, 1999). Vendar na tem mestu ni mogoče trditi, da so institucije s področja BIZ v odnosu do države in njenih aparatov zavezane v smislu zvestobe (prim. z Luyt, 2006, ki navaja lojalnost v singapurskem knjižničarskem kodeksu), čeprav nekateri dokumenti utrjujejo pomen dolžnosti, a bolj z namenom samohranitve. Analiza je predstavila dva primera s področja kulture iz leta 2004. To sta: razstava in knjižnična nadomestila.

Oba primerjalno izpostavita EU kot ključno destinacijo. Oba primera poudarjata pomen civiliziranosti in napredka v novi družbeni situaciji. BIZ se v tem primeru pojavlja kot afirmativna institucija, ki pripravlja teren in izvaja osnovne aktivnosti. V tem oziru podpira že začrtane in sprejete politike ter oblikovane diskurzivne formacije, ne da bi se pri tem aktivno vključevala v družbene debate. Ko pa je proces bolj ali manj zaključen, se profesija predstavlja kot pospeševalec (spektator) ali stabilizator teh sprememb oziroma trenj. Oboje je odvisno od rezultatov in teže »problema« v obeh poljih (civilizacije, napredek), v odnosu do efekta nacionalnosti. Profesija se v debato vključi le takrat, ko je njena vloga vprašljiva, a vendar tudi to ni pravilo. Čeprav se družbeni dogodek ali praksa dogodi znotraj, ali na knjižničnih zidovih, imajo knjižničarji in informacijski strokovnjaki zelo omejen glas ali pa ga sploh ni zaznati. Zdi se, da so vse preveč okupirani s štetjem, izposojjo, katalogi in iskanjem finančnih virov za izgradnjo zidov.

5 Zaključki

Pričujoča naloga je poskušala orisati postmodernistično držo tako, da je odprla in osvetlila mnoga področja BIZ. Ravno ta širina pogojuje tudi odgovor na raziskovalno vprašanje, ki je: kako se postmodernistična drža vpeljuje v BIZ. Študija je potekala od splošnega k specifičnemu, kar predstavljajo tudi tri poglavja.

V prvem poglavju je bila postavljena trditev, da obstajata dve vstopni točki vpeljevanja postmodernistične drže. To sta kritika moderne in kritika pozitivizma. Skozi obe so bila osvetljena mesta, kjer je najti argumentirano s postmodernistično naravnostjo. Bodisi prek uvedbe konceptualnega aparata (moderno-postmoderno, pozitivistično-alternativno), bodisi prek poskusa aplikacije postmodernističnega modela raziskovanja in znanstvenega spoznanja. Kritiki uvajata določeno senzibilnost, da je obstoječa profesionalna kultura in njena znanstvena struktura pomanjkljiva, oziroma omejena. To je opazno zlasti, ko kritiki uvajata družbeno dimenzijo o BIZ in v BIZ. Opazke so namreč uperjene k strokovni skupnosti, in težijo k temu, da bi uvedle reflektivni moment na vseh nivojih tako, da bosta dopuščena odprtost in pluralizem mišljenj. Skratka, gre za razumevanje in spreminjanje lastnih ideoloških predpostavk z namenom večanja družbene odgovornosti.

V drugem delu se ta naravnost še nadalje razvija, vendar s poskusi implikacije postmodernistične drže. Pokazalo se je, da postmodernistična drža ni koherentna. Osrednja spoznanja se razvijajo skozi metodološki pristop, ki je bil delno tudi apliciran v sami analizi postmodernistične drže kot diskurzivne formacije. Pokazalo se je, da ta temelji predvsem na diskurzivni strategiji, ki argumentira vpeljavo drže skozi spremembo, hkrati pa to spremenljivost aplicira na pojasnjevanju pojmov (znanje, informacija). Pokazalo se je tudi, da je ta diskurzivna formacija že pozitivna, in da lahko dosega prag epistemologizacije. Njen problem so ravno tako protislovnosti, saj niha med akomodacijo in lastno razvijajočo se linijo, ki se poskuša utemeljevati predvsem z uvajanjem nabora izrazov (kompleksno, fluidno, pluralno, lokalno, sodelovalno, fleksibilno, skeptično, itn.). Načeloma naj bi postmodernistična drža uvajala raziskovanje skozi paralogijo. Vendar pa se na nivoju strokovnih aplikativnih tekstov kaže kot zunanji pojav ali stanje, ki nalaga BIZ določene spremembe, ki so povečini le obstranske oziroma kozmetične. Postmodernistična drža ne pokaže izrazite nagnjenosti k relativizaciji; ne pojavljajo se niti izjave o koncu BIZ, ki bi težile h korenitemu spreminjanju dejavnosti. Hkrati je opaziti premalo kritične držo do lastnih vzorcev, saj se na določenih mestih sama razvija kot velika pripoved. Iz tega je razvidno, da postmodernistična drža dobiva podobno usodo kot v drugih sorodnih disciplinah, ki so jo

prav tako uvajale pozno (npr. pedagogika). Postmodernistična drža je bolj simptom, ki napoveduje raznolike, vsebinsko zanimive problematike in ponuja tudi sveža metodološka orodja.

Če je postmodernistična drža povečeni v prvem in v drugem delu argumentirala se kot alternativa, ki poudarja predvsem nezanimanje za določena raziskovalna vprašanja in teme s strani strokovne skupnosti BIZ, pa je izhodišče tretjega dela naloge ravno nasprotno. Med simptome prehoda v postmoderno BIZ se navaja tudi spreminjanje podobe oziroma identifikacijske prakse akterjev v BIZ, ki na več načinov dekonstruirajo ustaljene stereotipe. Podoba in stereotip v relaciji s statusom sta namreč v strokovnih krogih ena izmed aktualnejših osrednjih tem in vseskozi prisotna v razvoju profesionalizacije BIZ. Dileme strokovne skupnosti se na kratko predstavi skozi poglavje reprezentacija BIZ v BIZ. Postmodernistična drža se na tem področju ponuja tudi metodološko perspektivo in razumevanje, da reprezentacija ni več homogena, ker ni moč ugotoviti kaj je realna in kaj nerealna podoba.

Z uvajanjem družbeno-kulturnega vidika se razvija tudi študija reprezentacije BIZ v slovenskem prostoru, na podlagi analize prispevkov časopisa *Delo*, ki je kot medijska forma v podobnih študijah prezrt raziskovalni vir. Ugotoviti je moč, da je reprezentacija v marsičem inherentna profesionalnemu diskurzu, s čimer se zavračajo predvsem očitki, da sta javnost in mediji poglavitna producenta podobe, ki je povečini dojeta kot negativna. Rezultati so napeljevali tudi k temu, da reprezenatcijske prakse temeljijo predvsem na razmejevanju, oziroma odnosu med »starim« in »modernim«, znotraj tega pa je izpostavljen zlasti pomen zgradbe v obliki zidov. Sledila je deskripcija označevalske prakse sumljivih uporabnikov in prizadevnih knjižničarjev. Uvedla se je tudi predpostavka o knjižničarjih kot organskih intelektualcih, ki se je lahko le delno potrdila. Z mobilizacijo BIZ v razmerja hegemonije in skozi pojmovanje civiliziranosti in napredka v odnosu do nacionalnosti, se je ugotavljalo, da se profesija sicer poskuša pozitivno legitimirati, a je ravno zaradi tega pri svoji produkciji in uporabi v širših družbenih praksah omejena. Sicer pa raziskava pokazala, da se BIZ v analiziranem mediju povečini kaže kot institucija (knjižnica) in se lokalizirala oziroma približuje lokalnim skupnosti v obliki »družbeno koristnega« agensa. Pri tem ostaja tudi vprašanje, kdo in zakaj prebira tovrstne časopisne prispevke?

Naloga ima seveda prednosti in slabosti. Ker je šlo za testno uporabo določenega metodološkega pristopa, so se vseskozi kazale določene omejitve. Največji problem je seveda tendenca k holizmu, v nasprotju z obravnavo številnih aspektov, kar povzroča določeno decentriranost naloge in posploševanje rezultatov. Vendar pa je ta pristop omogočil, da so se, kljub temu, da se jih ni poskušalo

interpretirati, lahko odprla številna vprašanja. Neinterpretativnost, kot to predlaga uporabljena diskurzivna analiza, povzroča težavo premeščanja pogleda, ki zahteva hkratnost pozicioniranja. Objektivnost je seveda na tem mestu omejena in se k njej tudi ni stremelo, kar bi lahko bila tudi posledica proučevanja postmodernistične naravnosti. Zaradi časovne omejenosti, je bilo potrebno tudi selektivno preučevanje transdisciplinarnih spoznanj s področij, kjer se je postmodernistična drža razvijala. Navkljub temu menim, da je takšen pristop doprinesel tudi mnoge prednosti pri razumevanju BIZ, ki v slovenskem prostoru do sedaj ni dobila večje pozornosti. Načeloma tovrstni poskus analize nudi le vpogled, a mogoče bo tudi to dovolj uporabno vodilo za morebitne nadaljne sociološke, kulturološke ali historične študije, v kolikor se bodo izobraževanje in raziskovalni projekti v BIZ usmerjali na to področje.

6 Viri in literatura

6.1 Viri za analizo postmodernistične države v BIZ (3. poglavje)

1. **Andersen, J.; Skouvig, L. (2006).** Knowledge organization: a sociohistorical analysis and critique. *Library quarterly*, 76, 3, 300-322.
2. **Ball, R.; Plot, C. (2004).** Identifying online publication – how to find a needle in a haystack: a German view. *New library world*, 105, 11/12, 436-445.
3. **Black, A. (1996).** *A new history of the English public library: social and intellectual contexts: 1850-1914*. London; New York: Leicester University Press.
4. **Black, A.; Muddiman, D. (1997a).** Critical perspectives, critical methodologies: the new sociology of information and public library research in the United Kingdom. V Beaulieu, M.; Davenport, E.; Ole, P. (ur.). *Library and information practice*. London; LA: Taylor Graham. Str. 204-219.
5. **Black, A.; Muddiman, D. (1997b).** *Understanding community librarianship: the public library in post-modern Britain*. Aldershot, etc.: Avebury.
6. **Bodi, S.; O'Shea, K. M. (2005).** The library of Babel: making sense of collection management in a postmodern world. *Journal of academic librarianship*, 31, 2, 143-150.
7. **Budd, J. M.; Raber, D. (1998).** The cultural state of the 'fin de millénaire' library. *Library quarterly*, 68, 1, 55-79.
8. **Buschman, J.; Brosio, R. A. (2006).** A critical primer on postmodernism: lessons from educational scholarship for librarianship. *The journal of academic librarianship*, 32, 4, 408-418.
9. **Burke, C. (2007).** History of information science. *Annual review of information science and technology*, 41, 3-53.
10. **Capurro, R. (2000).** Hermeneutics and the phenomenon of information. V Mitcham, M. (ur.). *Metaphysics, Epistemology, and Technology. Research in Philosophy and Technology*, 19, 79-85. Pridobljeno 31. 7. 2007 s spletne strani: <http://www.capurro.de/ny86.htm> <pregledano in uporabljeno 2007-07-31>
11. **Cram, J. (2005).** Progressive librarianship in a postmodern world: a prospective view from Australia. Pridobljeno 2. 12. 2005 s spletne strani: http://www.alia.org.au/~jcram/progressive_librarianship.html
12. **Dervin, B. (1994).** Information ↔ democracy: an examination of underlying assumptions. *Journal of the American society for information science*, 45, 6, 369-385.
13. **Day, R. E. (1996).** LIS, method, and postmodern science. *Journal of education for library and information science*, 37, 4, 317-324. Pridobljeno 22. 1. 2003 s spletne strani: <http://www.lis.wayne.edu/~ia2398/method.html>
14. **Day, R. E. (2001b).** Totality and representation: a history of knowledge management through European documentation, critical modernity, post-fordism. *Journal of the American Society for information science and technology*, 52, 9, 724-735.
15. **Day, R. et al. (2003).** The death of the user: from social to biological inscriptions [abstract of panel discussion]. *Journal of the American society for information science and technology*, 40, 1, 429-430.
16. **Ford, S. (1993).** The disorder of things: the postmodern art library. *Art libraries journal*, 18, 3, 10-23.
17. **Frank, D. G. (2004).** Effective leadership in postmodern science/technology libraries. *Science and technology libraries*, 24, 3-4, 411-419 [povzetek]
18. **Frohmann, B. (1994b).** Communication technologies and the politics of postmodern information science. *Canadian Journal of Information and Library Science*, 19, 2, 1-22. Pridobljeno 3. 10. 2003 s spletne strani: <http://www.fims.uwo.ca/people/faculty/frohmann/pomolS.htm>
19. **Hannabuss (1997).** Lyotard and postmodern knowledge. *Aslib proceedings*, 8, 217-224.
20. **Hanson, F. A. (2004).** From classification to indexing: how automation transforms the way we think. *Social epistemology*, 18, 4, 333-35.
21. **Hansson, J. (2005).** Hermeneutics as a bridge between the modern and postmodern in library and information science. *Journal of documentation*, 61, 1, 102-113.

22. **Harley, B.; Dreger, M.; Knobloch, P. (2001).** The postmodern condition: students, the Web, and academic library services. *Reference service review*, 29, 1, 23-32.
23. **Hazen, D. (2003).** International information and the postmodern academy. *Collection management*, 28, 1-3, 147-180.
24. **Hillenbrand, C. (2005).** Librarianship in the 21st century: crisis or transformation? *Australian library journal*, 54, 2. Pridobljeno 2. 12. 2005 s spletne strani: <http://alia.org.au/publishing/alj/54.2/full.text/hillenbrand.html>
25. **Hjørland, B.; Nicolaisen, J. (ur.) (2006).** Postmodernism. V *The epistemological lifeboat*. Pridobljeno 30.5.2006 s spletne strani <http://www.db.dk/jni/Lifeboat/Introduction.htm>
26. **Idensen, H. (1993).** Hypertext als Utopie: Entwurfe postmoderner Schreibenweisen und Kulturtechniken. *Nachrichten für Dokumentation*, 44, 1, 37-42. (Hypertext as an utopian sytle: design of postmodern writing culture techniques) [povzetek]
27. **Iverson, S. (1999).** Librarianship and resistance. *Progressive librarian*, 15. Pridobljeno s 22. 1. 2003 s spletne strani http://www.libr.org/PL/15_Iverson.html
28. **Jacob, E. K. (2000).** The legacy of pragmatism: implications for knowledge organization in a pluralistic universe. Beghtol, C.; Howarth, L. C.; Williamson, N. J. (ur.), *Dynamism and stability in knowledge organization: proceedings of 6th international ISKO conference, 10-13 July 2000, Toronto, Canada*. Würzburg: Ergon. Str. 16-21.
29. **Joint, N. (2006).** Digital libraries and the future of the library profession. *Library review*, 56, 1, 12-23.
30. **Kruk, M. (2003).** Truth and libraries. *Australian library journal*, 52, 3. Pridobljeno 3. 10. 2003 s spletne strani: <http://www.alia.org.au/publishing/alj/52.3/full.text/kruk.html>
31. **Mai, J-E. (1999).** A postmodern theory of knowledge organization. V Woods, L. (ur.). *Knowledge, organization and use: proceedings of 62nd ASIS Annual meeting, 1-5 November, Washington*. Medford: Information Today. Str. 547-556.
32. **Miksa, F. L. (1998).** *The DDC, the universe of knowledge and post-modern library*. Albany: Forest Press.
33. **Muddiman, D. (1999).** Towards a postmodern context for information and library education. *Education for information*, 17, 1-19.
34. **Nordic public libraries in the knowledge society (2007).** Copenhagen: Danish national library authority. Pridobljeno 3. 4. 2008 s spletne strani: <http://www.bs.dk/publikationer/english/nnlp/index.htm>
35. **Oddy, P. (1997).** Who dares, wins: libraries and catalogues for a postmodern world. *Library review*, 46, 5/6, 307-317.
36. **Phipps, S. E. (2004).** The system design approach to organizational development: the University of Arizona model. *Library trends*, 53, 1, 68-111.
37. **Pivec, F. (2004).** Informacijska družba. Maribor: Subkulturni azil. Dosegljivo tudi na spletni strani: http://www.ris.org/uploadi/editor/pivec_id.pdf
38. **Raber, D. (2002).** Whither postmodern library? [Book review]. *Library quarterly*, 72,3, 406-407.
39. **Radford, G. P. (1992).** Positivism, Foucault, and the Fantasia of the library: conceptions of knowledge and the modern library experience. *Library quarterly*, 62, 4, 408-424.
40. **Radford, G. P. (1998).** Flaubert, Foucault, and 'Bibliothèque fantastique': toward a postmodern epistemology for library science. *Library trends*, 46, 4, 616-634.
41. **Radford, G. P.; Radford, M. L. (2001).** Libraries, librarians, and the discourse of fear. *Library quarterly*, 71, 3, 299-330.
42. **Ray, K. L. (2001).** The postmodern library in an age of assessment. V Thompson, H. A. (ur.). *Crossing the divide: proceedings of the 10th national conference of the Association of college and research libraries*. Chicago: American Library Association. Pridobljeno 10. 10. 2006 s spletne strani: <http://www.ala.org/ala/acrl/acrl/events/kray.pdf>
43. **Sauer, D. K. (1994).** English faculty and the postmodern library; or, is there any there. *College and undergraduate libraries*, 1, 2, 127-137.
44. **Sheesly, D. (2002).** The »Net generation«: characteristics of traditional-aged college student and implications for academic information services. *College and undergraduate libraries*, 9, 2, 25-42.
45. **Shapiro, J. J.; Hughes, S. K. (1999).** The personal meaning scheme as principle of information ordering: postmodernism, transdisciplinarity, and ontology of classification. Pridobljeno 9. 3. 2004 s spletne strani: <http://www.iath.virginia.edu/ach-allc.99/proceedings/shapiro.html>

46. **Smiraglia, R. P. (2003).** The history of the "The Work" in the modern catalog. *Cataloguing and classification quarterly*, 35, 3/4, 553-567.
47. **Stone, S. (2000).** Postmodern approach to organizing information: IMDb.com Database. Pridobljeno 3. 10. 2003 s spletne strani: http://www.edu/lisa/students/students_papers/sergio.htm
48. **Stover, M. (2004).** The reference librarians as non-expert: a postmodern approach to expertise. *The reference librarian*, 87/88, 273-300.
49. **Tredinnick, L. (2006).** *Digital information contexts: theoretical approaches to understanding digital information*. Oxford: Chandos.
50. **Yoder, A. R. (2003).** The cyborg librarian as interface: interpreting postmodern discourse on knowledge construction, validation, and navigation within academic libraries. *Portal: libraries and the academy*, 3, 3, 381-392.
51. **Young, P. R. (1996).** Librarianship: a changing profession. *Daedalus*, 125, 4, 103-125.
52. **Young, P. R. (2001).** Postmodern digital libraries: information policies for a new age. Pridobljeno 12. 2. 2005 s spletne strani: http://www.worldling.org/us_china_conf2001/Paper/paper_Young.html
53. **Van der Linde, G. (1990).** Knowledge, power and the academic library in postmodern society. *South African journal of library and information science*, 58, 3, 349-254. [povzetek]
54. **Wersig, G. (1992).** Information science and theory: a weaver bird's perspective. V: Vakkari, P; Cronin, B. (ur.). *Conceptions of library and information science: historical, empirical and theoretical perspectives*. London: Taylor Graham. Str. 201-217.
55. **Wersig, G. (1993).** Information science: the study of postmodern knowledge usage. *Information processing and management*, 29, 2, 229-239.
56. **Wilde, N. (1996).** Is there a postmodern public librarianship? *Public library journal*, 11, 3, 86-87.
57. **Wisner, W. H. (2000).** *Whither the postmodern library? Libraries, technology, and education in the information age*. Jefferson (N. C.); London: McFarland.
58. **Zwadlo, J. (1997).** We don't need a philosophy of library and information science – we're confused enough already. *Library quarterly*, 67, 2, 103-121.

6.2 Viri za analizo reprezentacija BIZ v časopisu Delo (4. poglavje)

1. **A.P.:** Nagrada za Clintonovo knjižnico. *Delo*, 22.10.2004, 28.
2. **Ambrožič, M.:** Leta 2005 zemljišč za NUK še ne bo. *Delo, Sobotna priloga*, 18.12.2004, 30-31.
3. **Brankovič, J.:** MOL zaradi malomarnosti ob parcelo za gradnjo knjižnice. *Delo*, 29.10.2004, 6.
4. **Brankovič, J.; Čakarić, M.:** Zemljišče NUK 2- MOL molči o aferi. *Delo*, 30.10.2004, 6.
5. **Brankovič, J.:** Del kupnine bo MOL skušal sodno izterjati. *Delo*, 16.11.2004, 6.
6. **Bratož, I.:** Iz oči v oči s tisočletnimi dokumenti slovstva. *Delo, Književni listi*, 15.5.2004, 11.
7. **Brudar, B.:** Virtualna knjižnica izobraževalnih orodij. *Delo, Znanost*, 28.10.2004, 19.
8. **Forznarič, M.:** Gospodarska rast: bolj kot surovine so nujne informacije. *Delo*, 6.10.1987, 7.
9. **Forstnerič, F.:** Sodobna, a karseda varčna gradnja mariborske knjižnice. *Delo*, 3.8.1987, 4.
10. **Hočevar, T.:** Slovenci postavljeni za zgled. *Delo, Književni listi*, 13.10.2004, 12.
11. **J.K.:** Microvax v NUK: prelomnica v nastajanju knjižničnega sistema, *Delo, Znanje za razvoj*, 15.12.1987, 7.
12. **Jamnik, T.:** Največ izvirnega branja za najmlajše do 9. leta. *Delo, Književni listi*, 29.3.2004, 4-5.
13. **Jenko, M.:** Logaška knjižnica postaja središče kulturnega življenja. *Delo*, 27.5.1987, 6.
14. **Jeromen, J.; Bertalanič, P.:** Rojstni list slovenske kulture?! *Delo*, 24.5.2004, 4.
15. **Kante, L.:** Računalniku se čez nekaj let ne bo več mogoče izogniti. *Delo*, 9.6.1987, 7.
16. **Kaučič, M.:** Bralci premalo pazijo na knjige, ki si jih izposodijo v knjižnici. *Delo*, 9.6.1987, 9.
17. **Kmecl, M.:** Zanašati se na davidovskega duha, ne na goljatsko moč. *Delo*, 1.10.1987, 7.
18. **Knez, S.:** O splošni dostopnosti informacij in vsakršnih publikacij, *Delo, Književni listi*, 17.12.1987, 3.
19. **Knez, S.:** O splošni dostopnosti informacij in vsakršnih publikacij, *Delo, Književni listi*, 10.12.1987, 7.
20. **Kontler-Salamon, J.:** Srbske knjižnice izbrale naš Izum. *Delo, Znanost*, 9.2.2004, 12.
21. **Leban, I.:** Leta 2005 zemljišč za NUK še ne bo. *Delo, Sobotna priloga*, 13.11.2004, 39.
22. **Lukan, B.:** Ko knjižnice postajajo videoteke, gledališča pa podjetniški klubi. *Delo*, 2.8.2004, 8.

23. **M.D.:** V Iraku je zgorel del kulturne dediščine vsega človeštva. *Delo, Književni listi*, 5.1.2004, 10.
24. **M.K:** Smrečica na strehi univerzitetne knjižnice Maribor. *Delo*, 25.7.1987, 2
25. **Maličev, P.:** Bič in sladkor, cena in vzgoja. *Delo, Sobotna priloga*, 24.4.2004, 14-15.
26. **Merijak, S.:** Trpičenje otrok je že na papirju pretresljivo. *Delo*, 19.6.2004, 7.
27. **Otašević, B.:** Srbija: pomanjkanje denarja nadomestiti z dobrimi idejami. *Delo*, 15.4.1987, 7.
28. **Petkovšek, J.:** Samostanske knjige končno v lepo urejeni knjižnici. *Delo*, 21.1.1987, 9.
29. **Pogačar, T. ; Novljan S.:** Se bo Jugoslavija spet pridružila mednarodni zvezi? *Delo*, 2.4.1987, 7.
30. **Potočnik, P.:** Računalnik med knjigami, obiskovalcev pa manj. *Delo*, 21.5.1987, 5
31. **Puhar, A.:** NUK 2 bi končno pomenil knjižnico za 20. stoletje. *Delo*, 25.9.1987, 5.
32. **Šifrar, M.:** Vse potrebne informacije dosegljive tudi od doma. *Delo*, 17.3.1987, 8
33. **Šifrar, M.:** Kako čim ceneje do banke bibliografskih podatkov? *Delo*, 24.3.1987, 8
34. **Šifrar, M.:** Skupne katalogizacije ni brez skupnih baz podatkov. *Delo*, 31.3.1987, 8.
35. **Šifrar, M.:** Prihaja tretja generacija neposrednih katalogov. *Delo*, 7.4.1987, 7.
36. **Šifrar, M.:** Neposreden katalog – dostopen v vsakem času in od povsod. *Delo*, 14.4.1987, 8 .
37. **Šifrar, M.:** Začeli pri izposoji, ker je bila »ozko grlo«. *Delo*, 21.4.1987, 8.
38. **Šircelj, M.:** Samo profesionalizacija zagotavlja kvalitetno delo. *Delo*, 1.10.1987, 7.
39. **Šircelj, M.:** Knjižnice in njihova vloga v sodobnem svetu. *Delo*, 13.8.1987, 9.
40. **Škerl, U.:** Kot kravi pripada tele, tako knjigi pripada njena kopija: intervju z Andrejem Zupančičem. *Delo, Sobotna priloga*, 10.1.2004, 4-6.
41. **Švigelj, T.:** Kopališča in igralnice na tleh bodoče univerzitetne knjižnice. *Delo, Znanost*, 13.5.2004, 20.
42. **Švigelj, T.:** Svetovno znanje vsak trenutek pri roki. *Delo, Znanost*, 18.11.2004, 16.
43. **Tomažič, A.:** Tako kot hrano je tudi knjige priporočljivo hraniti na hladnem. *Delo, Sobotna priloga*, 22.5.2004, 24-25.
44. **Tomažič, A.:** Po diplomi v službo, na zavod ali magistrski študij. *Delo*, 15.10.2004, 14.
45. **Bratož, I.:** Kulturniška Severina. *Delo, Književni listi*, 23.6.2004, 12.
46. **Jenko, M.:** Knjižnica postaja kulturni hram. *Delo*, 6.5.1987, 9.
47. **O jugoslovanskem informacijskem prostoru,** *Delo*, 21.5.1987, 2.
48. **Kaučič, M.:** Knjižnica nima denarja za knjige. *Delo*, 26.5.1987, 9.
49. **Zasedanje neuvrščenih o informiranju,** *Delo*, 9.6.1987, 1
50. **J.Š.:** Vukova razstava v britanski knjižnici. *Delo*, 4.8.1987, 4.
51. **Korade, D.:** Veliko pohval mariborski knjižnici. *Delo*, 11.8.1987, 4.
52. **Puhar, A.:** Univerzitetna knjižnica se širi. *Delo*, 3.9.1987, 1.
53. **Stružnik, L.:** Velik razmah knjižničarstva. *Delo*, 1.10.1987, 6.
54. **Petkovšek, J.:** Nova knjižnica v Mengšu. *Delo*, 15.10. 1987, 6.
55. **V.S.:** Elektronska mini knjižnica. *Delo*, 10.11.1987, 8.
56. **V.S.:** Dober obisk v bistriški knjižnici. *Delo*, 13.11.1987, 7.
57. **Praznik, A.:** Knjižnice se ne branijo darov!, *Delo*, 17.12.1987, 4.
58. **Vidmar, T.:** S knjigo na knjigo (?). *Delo, Sobotna priloga*, 11.4.1987, 28.
59. **V.I.:** Uvajanje računalniške tehnologije v knjižnice. *Delo*, 25.6.1987, 2.
60. **Forstnerič, F.:** V službi izobraževanja in raziskav. *Delo*, 13.11.1987, 2.
61. **Grča, D.:** Knjižnica ne bo več podobna skladišču. *Delo*, 9.1.2004, 7
62. **Jaklič, T.:** Zmagala 'najvišja pravičnost'. *Delo*, 31.1.2004, 7.
63. **Jaklič, T.:** 'Izposojan sem, ker pišem za ljudi'. *Delo*, 10.2.2004, 8.
64. **Jaklič, T.:** Odprte meje knjižničnega nadomestila. *Delo*, 11.2.2004, 5.
65. **Urbanija, J.:** Vseskozi zvest založništvu. *Delo*, 19.2.2004, 8.
66. **Gradišnik, B.:** Načelo kaosa. *Delo, Sobotna priloga*, 6.3.2004, 20-21.
67. **T.J.:** Avtorji čakajo na denar. *Delo*, 1.4.2004, 8.
68. **Žolnir, N.:** V skupnih prostorih že jeseni. *Delo*, 9.4.2004, 7.
69. **Vogel, M.:** Slovesni rokopisni četverčki. *Delo*, 21.4.2004, 18.
70. **Gradišnik, B.:** Tajno društvo DDV. *Delo, Sobotna priloga*, 8.5.2004, 22-24.
71. **Vogel, M.:** Vez preteklosti s prihodnostjo. *Delo*, 18.5.2004, 1.
72. **Vogel, M.:** Duh časa, ki je rodil rokopise. *Delo*, 21.5.2004, 9.
73. **Glavan, M.:** Rojstni list slovenske kulture. *Delo*, 27.5.2004, 5.
74. **Jaklič, T.:** Najprej red, da se lahko pipa odpre. *Delo*, 2.6.2004, 9.
75. **Einspleler, V.:** Bogatejše splošne knjižnice. *Delo*, 3.6.2004, 6.

76. Šrumpf, D.F.: Rojstni list slovenske kulture. *Delo*, 3.6.2004, 5.
77. Jaklič, T.: Denar še išče svoje avtorje. *Delo*, 10.7.2004, 9.
78. Vogel, M.: Spomeniki spet na Bavarskem. *Delo*, 24.7.2004, 9.
79. Vogel, M.: Faust v pravem peklenskem ognju. *Delo*, 4.9.2004, 9.
80. Čakarić, M.: Po kredit za knjižnico v tujino. *Delo*, 9.9.2004, 6.
81. Razgrabljena nekoristna knjižica. *Delo*, 14.9.2004, 24.
82. G.P.: NUK prihaja na dom ali v kavarno. *Delo*, 16.9.2004, 3.
83. Kolšek, P.: Mariborski človek. *Delo*, 1.10.2004, 9.
84. Žolnir, N.: Negotova selitev pod skupno streho. *Delo*, 12.10.2004, 6.
85. Manj knjižničnih izposoj. *Delo*, 19.10.2004, 13.
86. Brankovič, J.: Devet let stara napaka. *Delo*, 9.11.2004, 6.
87. Pretnar, B.: Evropa presenečena nad Slovenci. *Delo*, 10.11.2004, 11.
88. Jaklič, T.: Cobiss odpira vrata. *Delo*, 12.11.2004, 9.
89. Kremžar, B.: Bill Clinton odprl knjižnico. *Delo*, 22.11.2004, 4.
90. M.N.K.: Preteklost in prihodnost šmajdove vile. *Delo*, 24.11.2004, 12.
91. Tavčar, B.: Selitev v Interspar? Nikakor! *Delo*, 9.12.2004, 6.
92. T.J.: Znanost pomaga pri ohranjanju spomina. *Delo*, 22.12.2004, 10.
93. Roš, K.: Vztrajajo pri slovenščini. *Delo*, 28.12.2004, 7.
94. Hanuš, B.: Priporočilni seznam mladinskih del. *Delo*, 29.12.2004, 13.
95. Kovač-Artemis, T.: Poplava v čarovnikovi kuhinji. *Delo*, 3.12.2005, 8.
96. Jaklič, T.: Bralci raje izberejo sprostitev kot znanje. *Delo*, 1.2.2004, 13.
97. Breznik, M.: Še nekaj 'ročnega dela'. *Delo, Sobotna priloga*, 21.2.2004, 29.
98. Ilić, M.: Končno nismo kaznovani, če poslušamo smotrno. *Delo*, 1.3.2004, 6-7.
99. Ilić, M.: Klasicizem v baročni palači. *Delo, Književni listi*, 2.6.2004, 12.
100. Stanič, S.: Dragocena zbirka starosrbskih rokopisov. *Delo*, 12.11.1987, 5.
101. Kolar, J.: Ohranjanje spomina civilizacije. *Delo, Znanost*, 16.12.2004, 18.
102. Šutej, J.: Nagrajeno prizadevno knjižničarsko delo. *Delo*, 2.10.1987, 1.
103. Jaklič, T.: Bistveni cobissov izračun in reference. *Delo*, 23.1.2004, 11.
104. Vogel, M.: Štirje rokopisi, ki so izkaznica naroda. *Delo*, 18.5.2004, 9.
105. Brankovič, J.: Leta 2005 zemljišč za NUK še ne bo. *Delo*, 10.11.2004, 6.

6.3 Literatura

1. Aarek, E.; et al. (1992). Library and information science research in the Nordic countries in 1965-1989. V Vakkari, P.; Cronin, B. (ur.): *Conceptions of library and information science: historical, empirical and theoretical perspectives*. London: Taylor Graham. Str. 28-49.
2. Benoit, G. (2007). Critical theory and the legitimization of library and information science. *Information research*, 12, 4. Pridobljeno 5. 3. 2008 s spletne strani: <http://InformationR.net/ir/12-4/colis30.html>
3. Åström, F. (2006). *The social and intellectual development of library and information science*. PhD. Pridobljeno 2. 3. 2008 s spletne strani: http://www.diva-portal.org/diva/getDocument?urn_nbn_se_umu_diva-943-3_fulltext.pdf
4. Baša, B. (2006). *Analiza raziskovalnih metod, uporabljenih v diplomskih delih oddelka za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo*. Dipl. delo. Ljubljana. B. Baša.
5. Ambrožič, M. (2005). Anketna metoda. V Šauperl, A. (ur.). *Raziskovalne metode v bibliotekarstvu, informacijski znanosti in knjigarstvu*. Ljubljana: FF, Odd. BIZK. Str. 23-52.
6. Bašić-Hrvatini, S.; Prpić, M. (2005). Mediji v službi javnosti. V Briggs, A.; Burke, P. *Socialna zgodovina medijev*. Ljubljana: Sophia. Str. 357-370.
7. Alcock, T. (2003). Status quo/revolution: language to silence dissent in librarianship. V Roberto, K.; West, J. (ur.). *Revolting librarians redux: radical librarians speak out*. Jefferson, N. C.: McFarland. Str. 144-146.
8. Blake, V. L. (2003). Research methods in LIS dissertations. V Drake, M. A. (ur.). *Encyclopedia of library and information science*. Vol. 4. New York; Basel : Marcel Dekker. 2513 – 2523.
9. Augst, T. (2001). American libraries and agencies of culture: introduction. V Augst, T.; Wiegand,

- W. (ur.). *Libraries as agencies of culture* [pos. št. *American studies*], 42, 3, 5-22.
10. **Baš, M. (2001).** *Cenzura v slovenskih splošnoizobraževalnih knjižnicah*. Dipl. delo. Jesenice: M. Baš.
11. **Adams, K. C. (2000).** Loveless frump as hip and sexy party girl: a reevaluation of the old-maid stereotype. *Library quarterly*, 70, 3, 287-301.
12. **Baudrillard, J. (1999).** *Simulaker in simulacija; Popoln zločin*. Ljubljana: ŠOU. (prevedla A. Kosek, izv. izd. *Simulacres et simulation*, 1981)
13. **Apostle, R.; Raymond, B. (1997).** *Librarianship and information paradigm*. Lanham; London: Scarecrow.
14. **Black, A. (1996).** *A new history of the English public library: social and intellectual contexts: 1850-1914*. London; New York: Leicester University Press.
15. **Alvesson, M. (1995).** The meaning and meaninglessness of postmodernism: some ironic remarks. *Organization studies*, 16, 6, 1047-1075.
16. **Black, A. (1995).** New methodologies in library history: a manifesto for the 'new' library history. *Library History*, 11, 76-85.
17. **Birdsall, W. F. (1994).** *The myth of the electronic library: librarianship and social change in America*. Westport: Greenwood press.
18. **Aparac-Gazivoda, T. (1993).** *Teorijske osnove knjižnične znanosti*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti.
19. **Altman, E. (1991).** Whither LIS research: ideology, funding, and educational standards. V McClure, C. R.; Hernon, P. (ur.). *Library and information science research: perspectives and strategies for improvement*. Norwood : Ablex. 114-127.
20. **Benediktsson, D. (1989).** Hermeneutics: dimensions toward LIS thinking. *Library and information science research*, 11, 201-234.
21. **Bibič, A. (1987).** Civilna družba in država po Gramsciju. V Gramsci, A.: *Gramsci, civilna družba in država: izbor Gramscijevih besedil in zapisov o njem*. Ljubljana: Komunist. Str. 13-47.
22. **Althusser, L. (1985).** *Filozofija in spontana filozofija znanstvenikov*. Ljubljana: ŠKUC, FF. (prevod V. Likar, izv. izd. *Philosophie et philosophie spontanée des savants*, 1974).
23. **Belkin, N. J.; Oddy, R.N.; Brooks, H.M. (1982).** ASK for information retrieval. Part 1. Background. *Journal of documentation*, 38,2, 61-71.
24. **Althusser, L. (1980).** Ideološki aparati države: opombe k raziskavi. V Skušek-Močnik, Z. (ur.) *Ideologija in estetski učinek: zbornik*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Str. 35-99. (prevod Z. Skušek-Močnik; S. Žižek; izv. izd. *Positions*, 1970, str. 67-125; *Ideologie und ideologische Staatsapparate*, 1977, str. 154-168).
25. **Bell, D. (1976).** *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. 2nd ed. New York: Basic books.
26. **Bellydancing librarians. (2005).** Pridobljeno 7. 7. 2005 s spletne strani: <http://www.sonic.net/%7Eerisw/bdlib.html>
27. **Baudrillard, J. (1992a).** Dražba umetniškega dela. *Časopis za kritiko znanosti*, 144/145, 27-38. (prevedla T. Lesničar-Pučko, iz izv. izd. *Pour critique de l'economie politique du signe*, 1972)
28. **Baudrillard, J. (1992b).** Konec družbenega. *Časopis za kritiko znanosti*, 144/145, 39-49. (prevod I. Pribac, iz izv. izd. *La fin du social*, 1978)
29. **Black, A.; Muddiman, D (1997a).** Critical perspectives, critical methodologies: the new sociology of information and public library research in the United Kingdom. V Beauliem, M.; Davenport, E.; Ole, P. (ur.). *Library and information practice*. London; LA: Taylor Graham. Str. 204-219.
30. **Black, A.; Muddiman, D. (1997b).** *Understanding community librarianship: the public library in post-modern Britain*. Aldershot, etc.: Avebury.
31. **Black, A. (2000).** Skeleton in the cupboard: social class and the public library in Britain through 150 years. *Library history*, 16, 4-12.
32. **Black, A. (2001).** The Victorian information society: surveillance, bureaucracy, and public librarianship in 19th-century Britain. *The information society*, 17, 63-80.
33. **Black, A. (2003).** False optimism: modernity, class, and the public library in Britain in the 1960s and 1970s. *Libraries and culture*, 38, 3, 201-213. Dosegljivo tudi na spletni strani: <http://www.lmu.ack.uk/inn/im2002-5.pdf>
34. **Black, A. (2005).** The Library as clinic: a Foucauldian interpretation of British public library

- attitudes to social and physical disease, ca. 1850-1950. *Libraries and culture*, 40, 3, 416-434.
35. **Black, A.; Muddiman, D.; Plant, H. (2007).** *The early information society: information management in Britain before the computer*. Hampshire: Ashgate.
36. **Bourdieu, P. (2004).** *Znanost o znanosti in refleksivnost*. Ljubljana: Liberalna akademija. [prevod B. Rotar, izv. izd. *Science de la science et réflexivité*, 2001]
37. **Bolka, Mojca (2007).** *Vloga splov v bibliotekarskem poklicu*. Dipl. naloga. Ljubljana: M. Bolka.
38. **Borges, J. L. (2001a).** Babilonska knjižnica. V Borges, J. L., *Izbrana dela. 4, Namišljenosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Str. 48–56. (prevod A. Berger, izv. izd. *Ficciones*, 1944; prvič objavljeno kot La Bibliotheca de Babel v *El Jardín de senderos que se bifurcan*, 1941)
39. **Borges, J. L. (2001b).** Analitični jezik Johna Wilkinsa. V Borges, J. L. *Izbrana dela. 6, Eseji*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Str. 133-136. (prevod P. Fajdifa, izv. nasl. *El idioma analítico de John Wilkins*, 1942)
40. **Borges, J. L. (2002).** Poskus avtobiografije. V Borges, J. L. *Izbrana dela. 10, O Borgesu*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Str. 7–54. (prevod B. Kalenič Ramšak, T. Krečič Scholten, izv. izd. *Autobiography*, 1970)
41. **Bourdieu, P. (1984).** *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press. (prevod R. Nice; izv. izd. *La distinction*, 1979)
42. **Bradbury, R. (2004).** *Fahrenheit 451*. Ljubljana: Delo. (prevedla S. Kravanja; izv. izd. iz 1953).
43. **Brooks, B. C. (1980).** The foundations of information science. Part 1. Philosophical aspects. *Journal of information science*, 2, 125-133.
44. **Buckland, M. (2005).** *Information schools: a monk, library science and the information age*. Pridobljeno 26. 20. 2006 s spletne strani: <http://people.ischool.berkeley.edu/~buckland/huminfo.pdf>
45. **Budd, J. M. (1995).** An epistemological foundation for library and information science. *Library quarterly*, 65, 3, 295-318.
46. **Budd, J. M.; Raber, D. (1996).** Discourse analysis: method and application in the study of information. *Information processing and management*, 32, 2, 217-226.
47. **Budd, J. M.; Raber, D. (1998).** The cultural state of the 'fin de millénaire' library. *Library quarterly*, 68, 1, 55-79.
48. **Budd, J. M. (2003).** The library, praxis, and symbolic power. *Library quarterly*, 73, 1, 19-32.
49. **Budd, J. M. (2005).** Phenomenology and information studies. *Journal of Documentation*, 61, 1, 44-59.
50. **Budd, J. M. (2006).** Discourse analysis and the study of communication in LIS. *Library trends*, 55, 1, 65-82.
51. **Bundy, M. L.; Stielow, F. J. (1987).** Overview of an era. V Bundy, M. L.; Stielow, F. J. (ur.). *Activism in American librarianship, 1962-1973*. New York, etc.: Greenwood press. Str. 5-10.
52. **Busha, C. H. (1978).** Research methods. V Kent, A.; Lancour, H. (ur.). *Encyclopedia of library and information science*. Vol. 25. Str. 254-293
53. **Buschman, J. (2004).** Staying public: the real crisis in librarianship. *American libraries*, 35, 7, 40-42.
54. **Buschman, J. (2007).** Transgression or statis? Challenging Foucault in LIS theory. *Library quarterly*, 77, 1, 21-44.
55. **Buschman, J. (2003).** *Dismantling the public sphere: situating and sustaining librarianship in the age of the new public philosophy*. Westport, CT: Libraries unlimited.
56. **Carmichael, J. V., Jr. (1992).** The male librarian and the feminine image: a survey of stereotype, status, and gender perceptions. *Library and Information Science Research*, 14, 411–46.
57. **Carey, J. W. (1984).** The paradox of the book. *Library trends*, 33, 103-113.
58. **Castells, M. (2000).** *The rise of the network society*. Oxford; Malden: Blackwell. (prva izd. 1996).
59. **Capurro, R. (1992).** What is information science for?: philosophical reflection. V Vakkari, P.; Cronin, B. (ur.). *Conceptions of library and information science: historical, empirical and theoretical perspectives*. London: Taylor Graham. Str. 82-96.
60. **Capurro, R. (2003).** *Foundations of information science: review and perspectives*. Pridobljeno 18. 11. 2003 s spletne strain: <http://www.capurro.de/tampere91.html>
61. **Chartier, R. (2002).** Bralci in branja v dobi elektronske tekstualnosti. *Monitor ISH*, 4, 1/4, 131-141. (prevod B. Rotar, *Lectures et lectures à l'age de la textualité électronique*, 2002)
62. **CILIP, Library history group (1997).** *Libraries and modernity*. Manchester: Library History

- Group. Pridobljeno 3. 8. 2006 s spletne strani <http://www.cilip.org.uk/groups/lhg/modernity.html>
63. **Clark, W. (2000).** On the bureaucratic plots of the research library. V Frasca-Spada, M.; Jardine, N. (ur.). *Books and the sciences in history*. Cambridge: Cambridge university press. Str. 190-206.
64. **Coelho, P. (2001).** *Veronika se odloči umreti*. Ljubljana: Vale-Novak. (prevod B. Juršič Terseglav, izv. izd. *Veronika decide morrer*, 1998)
65. **Credaro, A. (2003).** *Biblia's guide to warrior librarianship: humor for librarians who refuse to be classified*. Westport: Librarians Unlimited.
66. **Day, R. E. (1996).** LIS, method, and postmodern science. *Journal of education for library and information science*, 37, 4, 317-324. Pridobljeno 22. 1, 2003 s spletne strani na spletni strani: <http://www.lis.wayne.edu/~ja2398/method.html>
67. **Day, R. E. (2001a).** *The modern invention of information: discourse, history, and power*. Kraj: Southern Illinois University.
68. **Day, R. E. (2001b).** Totality and representation: a history of knowledge management through European documentation, critical modernity, post-fordism. *Journal of the American Society for information science and technology*, 52, 9, 724-735. (Dostopno tudi na: <http://www.lisp.wayne.edu/~ai2398/kmasis.htm>)
69. **Day, R. E. (2005).** Poststructuralism and information studies. *Annual review of information science and technology*, 39, 557-609.
70. **Debeljak, A. (ur.), et al. (2002).** *Cooltura*. Ljubljana: Študentska založba.
71. **Deleuze G.; Guattari, F. (1987).** Tisoč platojev (uvod: Rizom). *Problemi, Literatura*, 25, 4, 195-216.
72. **Denzin, N. K.; Lincon, Y. S. (2005).** Introduction: the discipline and practice of qualitative research. V Denzin, N. K. (ur.). *The Sage handbook of qualitative research*. 3rd ed. Thousand Oaks: Sage. Str. 1-32.
73. **Derrida, J. (1995).** Pismo japonskem prijatelju. V Pogačnik, A. (ur.): *Sodobna literarna teorija: zbornik*. Ljubljana: Krtina. Str. 113-117. (prevod S. Strgašek, izv. izd. *Lettre à un ami japonais*, 1985)
74. **Dervin, B. (1989).** Users as research inventions: how research categories perpetuate inequities. *Journal of communications*, 39, 3, 216-232.
75. **Dervin, B. (1997).** Given a context by any other name: methodological tools for taming the unruly beast. V Vakkari, P.; Savolainen, R.; Dervin, B. (ur.). *Information seeking in context*. London: Taylor Graham. Str. 1-34.
76. **Dilevko, J.; Gottlieb, L. (2004).** The portrayal of librarians in obituaries at the end of the twentieth century. *Library quarterly*. 74, 2, 152-180.
77. **Dolar, M. (2001).** Arheologija vednosti: spremna beseda. V Foucault, M. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis. Str. 233-247.
78. **Dolgan-Petrič, M. (2005).** Razvoj kariere in kadrovskega management v knjižnicah. V Ambrožič, M. (ur.). *Informacijski viri in storitve knjižnic v elektronskem okolju*. (Strokovno posvetovanje ZBDS v Portorožu). Ljubljana: ZBDS. Str. 249-264.
79. **Dreyfus, H. L.; Rabinow, P. (1982).** *Michel Foucault: beyond structuralism and hermeneutics*. New York, etc.: Harvester Wheatsheaf.
80. **Eagleton, T. (2004).** *The illusions of postmodernism*. Malden; Oxford; Carlton: Blackwell.
81. **Eddy, J. (2001).** 'We have become too tender-hearted': the language of gender in the public library, 1880-1920. V Augst, T.; Wiegand, W. (ur.). *Libraries as agencies of culture* [pos. št. *American studies*], 42, 3, 155-171.
82. **Eiriksson, J. M.; Retsloff, J. M. (2005).** Librarians in the 'information age': promoters of change or provider of stability? V Langeland, M. (ur.). *Librarianship in the information age*. Budapest: Eötvös Loránd University, Oslo: University College. Str. 289-300.
83. **Elhard, K. C. (2005).** Reopening the book on Arcimboldo's Librarian. *Libraries & culture*, 40, 2, 115-127.
84. **Ellis, D. (1992).** Paradigms and proto-paradigms in information retrieval research. V Vakkari, P.; Cronin, B. (ur.). *Conceptions of library and information science: historical, empirical and theoretical perspectives*. London: Taylor Graham. Str. 165-186.
85. **Erjavec, K. (2007).** *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: FDV.
86. **Fairclough, N. (1992).** *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
87. **Fairclough, N.; Wodak, R. (2000).** Critical discourse analysis. V Van Dijk, T. A. (ur.). *Discourse*

- as social interaction*. London, etc.: Sage. Str. 258-284.
88. **Ford, S. (1993)**. The disorder of things: the postmodern art library. *Art libraries journal*, 18, 3, 10-23.
89. **Foucault, M. (1977)**. The fantasia of library. V Foucault, M. *Language, counter-memory, practice: selected essays and interviews*. Ithaca: Cornell University Press. Str. 87-109. (prevod D. F. Bouchard in S. Simon, izv. nasl. *La bibliotheque fantastique*, 1967).
90. **Foucault, M. (1991 [1970])**. Red diskurza: nastopno predavanje na Collège de France 2. decembra 1970. V Foucault, M. *Vednost-oblast-subjekt*. Ljubljana: Krt. Str. 3-27.
91. **Foucault, M. (1991a)**. Red diskurza: nastopno predavanje na Collège de France 2. decembra 1970. V Foucault, M., *Vednost-oblast-subjekt*. Ljubljana: Krt. Str. 3-27. (prevod B. Čibej, et al., izv. izd. *L'Ordre du discours*, 1976)
92. **Foucault, M. (1991b)**. Subjekt in oblast: zakaj proučevati oblast: vprašanje subjekta. V Foucault, M. *Vednost-oblast-subjekt*. Ljubljana: Krt. Str. 3-27. (Prevedli Boris Čibej, et al.)
93. **Foucault, M. (1998)**. The order of things. V Foucault, M. *Aesthetics, method, and epistemology*. New York: New Press. Str. 261-267.
94. **Foucault, M. (2001)**. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis. (prevod U. Grilc, izv. nasl. *L'archéologie du savoir*, 1969)
95. **Foucault, M. (2002)**. *The order of things: an archeology of human sciences*. London; New York: Routledge. (izv. nasl. *Les mots et les choses*, 1966)
96. **Frohmann, B. (1992a)**. Knowledge and power in library and information science: toward a discourse analysis of the cognitive viewpoint. V Vakkari, P.; Cronin, B. (ur.): *Conceptions of library and information science: historical, empirical and theoretical perspectives*. London: Taylor Graham. Str. 135-148
97. **Frohmann, B. (1992b)**. The power of images: a discourse analysis of the cognitive viewpoint. *Journal of documentation*, 48, 4, 365-386.
98. **Frohmann, B. (1994a)**. Discourse analysis as a research method in library and information science. *Library and information research*, 16, 119-138.
99. **Frohmann, B. (2000)**. Discourse and documentation: some implications for pedagogy and research. *Journal of education for library and information science*, 42, 13-28.
100. **Garret, J. (1999)**. Redefining order in the German library, 1775-1825. *Eighteenth-Century Studies*, 22, 1, 103-123.
101. **Garrison, D. (2003)**. *Apostles of culture: the public librarian and American society, 1876-1920*. Madison: The University of Wisconsin press. (izv. izd. leta 1979)
102. **Gellner, E. (1992)**. *Postmodernism, reason and religion*. London; New York: Routledge.
103. **Glazier, J. A. (2003)**. Philosophical presuppositions of research (Appendix A). V Powell, R. R. (ur.). *Basic research methods for librarians*. 3rd ed. Greenwich; London: Ablex. 235-249.
104. **Goldhor, H. (1972)**. *An introduction to the scientific research in librarianship*. Urbana: University of Illinois.
105. **Gorman, G. E.; Clayton, P. (1997)**. *Qualitative research for the information professional: a practical handbook*. London : Library Association Publishing.
106. **Graeber, E. (1999)**. Magic and madness in the library. V Graeber, E. (ur.). *Magic and madness in the library: protagonists among the stacks*. Delhi (NY): Birch brook. Str. 9-17.
107. **Gramsci, A. (1974)**. *Izbrana dela*. Ljubljana: Cankarjeva založba. (prevod A. Žun, R. Jelinčič, M. Veselko)
108. **Grant, I. H. (2005)**. Postmodernism and science and technology. V Sim, S. (ur.): *The Routledge companion to postmodernism*. London; New York: Routledge. Str. 58-70.
109. **Grbich, C. (2004)**. *New approaches in social research*. London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage.
110. **Grossberg, L. (1996)**. History, politics and postmodernism: Stuart Hall and cultural studies. V Morley, D. in Chen, K-h. (ur.): *Stuart Hall: critical dialogues in cultural studies*. London: Routledge. Str. 151-173.
111. **Grover, R.; Greer, R. C. (1991)**. The cross-disciplinary imperative of LIS research. V McClure, C. R.; Hernon, P. (ur.). *Library and information science research: perspectives and strategies for improvement*. Norwood : Ablex. Str. 101-113.
112. **Guba, E. G.; Lincoln, Y. S. (1994)**. Competing paradigms in qualitative research. V Denzin, N. K.; Lincon, Y. S. (ur.): *Handbook of qualitative research*. New York, etc.: Sage. Str. 105-117.

113. **Guba, E. G.; Lincon, Y. S. (2005).** Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. V Denzin, N. K. (ur.). *The Sage handbook of qualitative research*. 3ed. Thousand Oaks: Sage. Str. 191-215.
114. **Habermas, J. (1981).** Modernity versus postmodernity. *New German critique*, 22, 3-14.
115. **Habermas, J. (1988).** *Filozofski diskurs moderne: dvanest predavanj*. Zagreb: Globus.
116. **Habermas, J. (1989a).** *Strukturne spremembe javnosti*. Ljubljana: ŠKUC; Znanstveni inštitut filozofske fakultete. (prevod I. Štandeker; izv. izd. *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1962).
117. **Habermas, J. (1989b).** Javnost: leksikalno geslo. V Habermas, J. *Strukturne spremembe javnosti*. Ljubljana: ŠKUC; Znanstveni inštitut filozofske fakultete. Str. 293-299.
118. **Haddon, L. (1994).** Explaining ICT consumption: the case of the home computer. V Silverston, R.; Hirsch, E. (ur.). *Consuming technologies*. London; New York: Routledge. Str. 82-96.
119. **Haider, J.; Bawden, D. (2007).** Conceptions of 'information poverty' in LIS: a discourse analysis. *Journal of documentation*, 63, 4, 534-557.
120. **Hall, S. (2004a).** Delo reprezentacije. V Luthar, B. (ur.). *Medijska kultura: kako brati medijske tekste*. Ljubljana: Študentska založba. Str. 33-96. (izv. izd. *The work of representation*, 1997)
121. **Hall, S. (2004b).** Lastnosti novičarskih fotografij. V Luthar, B. (ur.). *Medijska kultura: kako brati medijske tekste*. Ljubljana: Študentska založba. Str. 193-209. (prevod B. Šaver, izv. izd. *The determination of news photographs*, 1972)
122. **Hansson, J. (2005).** Hermeneutics as a bridge between the modern and postmodern in library and information science. *Journal of documentation*, 61, 1, 102-113.
123. **Haralambos, M.; Holborn, M. (2001).** *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS. (prevod M. Makarovič, et al., izv. izd. *Sociology: themes and perspectives*, 1995).
124. **Haraway, D. (1999).** *Opice, kiborgi in ženske: reinvencija narave*. Ljubljana: Študentska založba (prevod V. Vendramin, izv. izd. *Simians, cyborgs and women : the reinvention of nature*, 1991)
125. **Harris, M. A.; Hannah, S. A.; Harris, P. C. (1998).** *Into the future: the foundation of library and information services in the post-industrial era*. 2nd ed. Norwood: Ablex.
126. **Harris, M. H. (1986a).** The dialectic of defeat: antimonies in research in library and information science. *Library trends*, 34, 3, 515-531.
127. **Harris, M. H. (1986b).** State, class and cultural reproduction: toward a theory of library service in the United States. *Advances in librarianship*, 14, 211-252.
128. **Hart, C.; Bains, M.; Jones, K. (1996).** The myth of material knowledge: reading the image of library buildings. *New Library World*, 97, 23-31.
129. **Hartman, B. (1977).** Knjižničarstvo in množična občila. *Knjižnica*, 21, 1/4, 59-70.
130. **Harvey, D. (1990).** *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change*. Oxford: Blackwell.
131. **Hassan, I. (1987).** Kultura postmodernizma. *Problemi, Literatura*, 25, 6, 210-227.
132. **Hauke, P. (2005).** Library science – quo vadis?: (re)discovering „Bibliothekswissenschaft“. V *Libraries - a voyage of discovery*, 71th IFLA General Conference and Council, August 14th - 18th 2005, Oslo, Norway. Pridobljeno 2. 12. 2007 s spletne strani www.ifla.org/IV/ifla71/papers/048e-Hauke.pdf
133. **Hebdige, D. (1996).** Postmodernism and the 'other side'. V Morley, D. in Chen, K.-h. (ur.): *Stuart Hall: critical dialogues in cultural studies*. London: Routledge. Str. 174-200.
134. **Hjørland, B. (2000).** Library and information science: practice, theory, and philosophical basis. *Information processing and management*, 36, 501-531.
135. **Hjørland, B. (2005a).** Empiricism, rationalism and positivism in library and information science. *Journal of documentation*, 61, 1, 130-155.
136. **Hjørland, B. (2005b).** Afterword: Comments on the articles and proposals for further work. *Journal of documentation*, 61, 1, 156-162.
137. **Hjørland, B.; Nicolaisen, J. (ur.) (2007).** Aboutness. V *The epistemological lifeboat*. Pridobljeno 30.5.2007 s spletne strani: <http://www.db.dk/bh/Core%20Concepts%20in%20LIS/articles%20a-z/aboutness.htm>
138. **Hollinger, R. (1994).** *Postmodernism and the social sciences: a thematic approach*. Thousand Oaks; London; New Delhi: Sage.
139. **Hromadžić, H. (2003).** Hypertext, myth of coauthor, and the process of interactivity. V Aparac-Jelušić, T. (ur.). *WWW and information retrieval and www and libraries : Libraries in the digital age, May 26-30 2003, Dubrovnik and Mljet, Croatia*. Osijek : Faculty of Education, University J.J.

- Strossmayer ; New Brunswick : Rutgers University. [6 str.]
140. **Ingwersen, P. (1992).** Conceptions of information science. V Vakkari, P; Cronin, B. (ur.): *Conceptions of library and information science: historical, empirical and theoretical perspectives*. London: Taylor Graham. Str. 299-312.
 141. **Ingwersen, P. (1995).** Information and information science. V Kent, A. (ur.). *Encyclopedia of library and information science*. Vol. 56, suppl. 19. Str. 137-174.
 142. **Irwine, M. (2003).** *The postmodern, postmodernism, postmodernity: approaches to pomo*. Pridobljeno 7. 7. 2007 s spletne strani <http://www9.georgetown.edu/faculty/irvinem/theory/pomo.html>
 143. **Iverson, S. (1999).** Librarianship and resistance. *Progressive librarian*, 15. Pridobljeno s 22. 1. 2003 s spletne strani http://www.libr.org/PL/15_Iverson.html
 144. **Jameson, F. (2001).** *Postmodernizem*. 2. popr. izd. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo. (prevedli L. Bogovič...et al., del prevoda izv. izd. *Postmodernism, or, The cultural logic of late capitalism*, 1991).
 145. **Järvelin, K.; Vakkari, P.: (1992).** Evolution of library and information science since 1965-1985. V Vakkari, P; Cronin, B. (ur.). *Conceptions of library and information science: historical, empirical and theoretical perspectives*. London: Taylor Graham. Str. 109-125.
 146. **Južnič, P. (1999).** Pomen raziskovalnega dela za profesionalno delo v knjižničarstvu. *Knjižnica*, 43, 2/3, 161-177.
 147. **Južnič, P. (2002).** Status knjižničarjev, ali lahko kaj storimo? V Ambrožič, M. (ur.). *Knjižnice in javnost*. (Strokovno posvetovanje ZBDS na Bledu). Ljubljana: ZBDS. Str. 189-204.
 148. **Juznic, P.; Urbanija, J. (2003).** Developing research and information science studies. *Library management*, 24, 6/7, 324-331.
 149. **Kalenič Ramšak, B. (2002).** Življenje v delu Jorgeja Luisa Borgesa. V Borges, J. L. *Izbrana dela*. 10, *O Borgesu*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Str. 101-115.
 150. **Kelman, A. (2001).** The sound of the civic: reading noise at the New York Public library. V Augst, T.; Wiegand, W. (ur.). *Libraries as agencies of culture*. (pos. št. *American studies*), 42, 3, 23-41.
 151. **Kendall, G.; Wickham, G. (1999).** *Using Foucault's methods*. London: Sage.
 152. **Kim, S-J.; Jeong, D. Y. (2006).** An analysis of the development and use of theory in library and information science research articles. *Library and information science research*, 28, 548-562.
 153. **Kincheloe, J.; McLaren, P. L. (1994).** Rethinking critical theory and qualitative research. V Denzin, N. K.; Lincon, Y. S. (ur.): *Handbook of qualitative research*. New York, etc.: Sage. Str. 138-157.
 154. **Kincheloe, J. L.; McLaren, P. (2005).** Rethinking critical theory and qualitative research. V Denzin, N. K.; Lincon, Y. S. (ur.). *The Sage handbook of qualitative research*. 3rd ed. Thousand Oaks: Sage. Str. 303-342.
 155. **Klein, N. (2003).** *Librarianship as a revolutionary choice: speech at the Joint American Library Association/Canadian Library Association Conference, June 24 2003*. Pridobljeno 19. 8. 2004 s spletne strani: <http://www.exo.net/sla-sf/hypermail/0302.html>
 156. **Knjižnice s prostim dostopom do polic (1957).** *Knjižnica*, 1, 8-10.
 157. **Kodrič-Dačić, E. (1998).** Splošnoizobraževalne knjižnice, javne knjižnice, splošne knjižnice in knjižnice na splošno. *Knjižnica*, 42, 4, 149-163.
 158. **Kotnik, V. (2003).** *Reprezentacije opere: repertoar podob opernega sistema v Sloveniji skozi optiko operne dejavnosti in njenih problematik*. Ljubljana: samozaložba
 159. **Kovář, B. (2003).** Javna podoba knjižnic. V Frlež, J.; Legat, D. (ur.), *Podobe knjižnic = Images of libraries: zbornik mednarodnega posvetovanja ob stoletnici Univerzitetne knjižnice Maribor*. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor. Str. 59-82.
 160. **Kuhn, T. (1984).** Dodatne misli o paradigmah. *Časopis za kritiko znanosti*, 14, 53-69.
 161. **Kuhn, T. (1998).** *Struktura znanstvenih revolucij*. Ljubljana: Krtina. (prevod G. Jurman; S. Krek, izv. izd. *The structure of scientific revolutions*, 1964).
 162. **Kuspit, D. (1990).** The contradictory character of postmodernism. V Silverman, H. J. (ur.). *Postmodernism – philosophy and the arts*. New York; London: Routledge. Str. 53-68.
 163. **Laclau, E.; Mouffe, C. (1987).** *Hegemonija in socialistična strategija: k radikalni demokratični politiki*. Ljubljana: Partizanska knjiga. (prevod J. Šumič Riha, izv. izd. *Hegemony and social strategy, toward a radical democratic politics*, 1985).

164. **Lash, S. (1993).** *Sociologija postmodernizma*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče. (prevod Z. Erbežnik, izv. izd. *Sociology of postmodernism*, 1990)
165. **Lenin, V. I. (1917).** *The task of the public library in Petrograd*. Pridobljeno 20. 11. 2007 s spletne strani <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/nov/xb.htm>
166. **Lester, D. (2005).** *The image of librarians in pornography*. Pridobljeno 14. 10. 2005 s spletne strani: <http://www.riverofdata.com/librarians/porn/index.htm>
167. **Lešnik, B. (1998).** Fragmenti o norosti, seksualnosti in sebi: spremna beseda. V Foucault, M. *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: *cf. Str. 249-281.
168. **Librarians are sexy (2005).** Pridobljeno 2. 11. 2005 s spletne strani: <http://www.scils.rutgers.edu/~hblack/sexylibrarians.htm>
169. **Librarians' image suffers another body blow (2005).** *Warrior librarian*, 211. Pridobljeno 16. 1. 2006 s spletne strani: http://warriorlibrarian.com/ARCHIVE/05_211.html
170. **Likar, V. (1973).** Arheološka analiza diskurza: poskus osvetlitve nekaterih teoretskih postavk Foucaultove arheologije vedenja. *Problemi. Razprave*, 128-132, 17-36.
171. **Liladhar, J.; Kerslake, E. (1999).** No more library classes for Catherine: marital status, career progression and library employment in 1950s England. *Women's studies international forum*, 22, 2, 215-224.
172. **Lotman, P. (2004).** Estonian public libraries in the twentieth century. V Lotman, P.; Vilberg, T. (ur.). *The 20th century libraries in the Baltic Sea*. Tallinn: National Library of Estonia. Str. 98-122
173. **Lukšič, I.; Kurnik, A. (2000).** *Hegemonija in oblast: Gramsci in Foucault*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
174. **Luyt, B. (2004).** Internet access in libraries: a comparison of press coverage between Canada and Singapore. *The International Information and Library Review*, 38, 205-214.
175. **Lyons, M. (1999).** New readers in the nineteenth century: women, children, workers. V Cavallo, G.; Chartier, R.: *A history of reading in the West*. Amherst: University of Massachusetts Press. (prevod L. G. Cochrane, izv. izd. *Histoire de la lecture dans le monde occidental*, 1995).
176. **Lyotard, J-F. (2002).** *Postmoderno stanje*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo. (prevod S. P. Grilc, izv. izd. *La condition postmoderne*, 1979).
177. **Lyotard, J-F. (2003):** *Navzkrižje*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (prevod J. Šumič-Riha; izv. izd. *Le différend*, 1983)
178. **Lyotard, J-F. (2004a).** Odgovor na vprašanje: kaj je postmoderna? V Lyotard, J-F.: *Postmoderna za začetnike: korespondenca 1982-1985*. 11-32. (prevod S. P. Grilc) [izv. izd. *Le postmoderne explique aux enfants*, 1986; esej prvič objavljen v italijanščini leta 1981]
179. **Lyotard, J-F. (2004b).** Zabeležka o pomenu 'post-'. V Lyotard, J-F.: *Postmoderna za začetnike: korespondenca 1982-1985*. Str. 89-93. (prevod S. P. Grilc) [izv. izd. *Le postmoderne explique aux enfants*, 1986; pismo prvič objavljeno 1985]
180. **Maack, M. N. (1983).** Women librarians in France: the first generation. *Journal of library history*, 18, 407-449.
181. **Maack, M. N. (1994).** Gender issues in librarianship. V Wiegand, W.; David, D. J. (ur.). *Encyclopedia of library history*. New York; London: Garland. Str. 227-232.
182. **Mäkinen, I.; et al. (2005).** Information and libraries in historical perspectives: from library history to library and information history. V Kajberg, L.; Lørring, L. (ur.). *European curriculum reflections on library and information science education*. Copenhagen: The royal school of library and information science. Str. 172-191.
183. **Martin, W. J. (1989).** *Community librarianship: changing face of public libraries*. London: Clive Bingley.
184. **Mattelart, A.; Mattelart, M. (1998).** *Theories of communication: a short introduction*. London: Sage.
185. **McCrimmon, B. (1994).** Philosophies of librarianship. V Wiegand, W.; David, D. J. (ur.). *Encyclopedia of library history*. New York; London: Garland. Str. 494-498.
186. **McKechnie, L.; Pettigrew, K. E. (2002).** Surveying the use of theory in library and information science research: a disciplinary perspective. *Library trends*, 50, 3, 406-417.
187. **Miklavčič, M. (1999).** *Cenzura pri dopolnjevanju knjižničnega gradiva*. Dipl. naloga. Ljubljana: M. Miklavčič.
188. **Miksa, F. L. (1992).** Library and information science: two paradigms. V Vakkari, P.; Cronin, B. (ur.). *Conceptions of library and information science: historical, empirical and theoretical*

- perspectives*. London: Taylor Graham. Str. 229-251.
189. **Miksa, F. (1996).** The cultural legacy of the »modern library« for the future. *Journal of education for library and information science*, 37, 2, 100-119.
190. **Morozova, L. E. (1993).** Osebnost bibliotekarja v ameriškem profesionalnem tisku. *Knjižnica*, 37, 1/2, 103–106. (prevod N. Češnovar, izv. izd. *Ličnost' bibliotekarja u amerikanskoj profesionalnoj pečati*, 1991)
191. **Muddiman, D. (1998).** The universal library as modern utopia: the information society of H.G.Wells. *Library history*, 14, 85-101.
192. **Muddiman, D. (1999).** Towards a postmodern context for information and library education. *Education for information*, 17, 1-19.
193. **Muddiman, D. (2000a).** Public libraries and social exclusion: the historical legacy. V Muddiman, D. et al., *Open to all? The public library and social exclusion. Vol. 3, Working papers*. London: Resource (Library and Information Commission research report 86). Str. 16-25. Pridobljeno 3. 6. 2007 s spletne strani: <http://eprints.rclis.org/archive/00005469/01/vol3wp2.pdf>
194. **Muddiman, D. (2000).** Images of exclusion: user and community perceptions of the public library. V Muddiman, D. et al. *Open to all? The public library and social exclusion. Vol. 3, Working papers*. London: Resource. Pridobljeno 3. 6. 2005 s spletne strani: <http://www.mla.gov.uk/documents/lic084.pdf>
195. **Myburg, S. (2005).** *The new information professional: how to thrive in the information age doing what you love*. Oxford: Chandos.
196. **Naprudnik, Z. (1957).** Svoboden pristop v ljudskih knjižnicah. *Knjižnica*, 1, 5-7.
197. **Negri, A.; Hardt, M. (2003).** *Imperij*. Ljubljana: Študentska založba. (prevod B. Bezec, B. et al.)
198. **Negri, A.; Hardt, M. (2005).** *Multituda*. Ljubljana: Študentska založba. (prevod Bezec, B., et al.)
199. **Nitecki, J. (1993).** *Metalibrarianship: a model for intellectual foundations of library information science*. Pridobljeno s spletne strani: <http://twu.edu/library/nitecki/metalibrarianship>.
200. **Norris, C. (2000).** Post-modernism: a guide for the perplexed. V Browning, G.; Halcli, A.; Webster, F. (ur.): *Understanding contemporary society: theories of the present*. Str. 25-45.
201. **O'Connor, D.; Park, S. (2002).** Research methods as essential knowledge. *American libraries*, 33, 1, 50.
202. **Olson, H. (1995).** *Quantitative 'versus' qualitative research: the wrong question*. Pridobljeno s 2. 3. 2005 spletne strani: <http://www.ualberta.ca/dept/slis/cais/olson.htm>
203. **Olson, H. A. (1997).** The feminist and the emperor's new clothes: feminist deconstruction as a critical methodology for library and information studies. *Library and information science research*, 19, 2, 181-198.
204. **Olson, H. A. (1998).** Mapping beyond Dewey's boundaries: constructing classificatory space for marginalized knowledge domains. *Library trends*, 47, 2, 233-255.
205. **Olson, H. A. (2001a).** The power to name: representation in library catalogues. *Signs*, 26, 3, 639-668.
206. **Olson, H. A. (2001b).** Patriarchal structures of subject access and subversive *techniques* for change. *Canadian Journal for Information and Library Science*, 26, 2/3, 1-29.
207. **Olson, H. A. (2002).** *Feminist poststructural epistemology as a stance for research in library and information studies*. Pridobljeno 13. 4. 2004 s spletne strani: <http://www.ualberta.ca/~holson/589/fempost.htm>
208. **Olson, H. A. (2000).** Reading »Primitive classification« and misreading cultures: the metaphysics of social logical classification. V Beghtol, C.; Howarth, L. C.; Williamson, N. J. (ur.). *Dynamism and stability in knowledge organization: proceedings of 6th international ISKO conference, 10-13 July 2000, Toronto, Canada*. Würzburg: Ergon. Str. 3-9.
209. **Olson, H. A. (2004).** The ubiquitous hierarchy: an army to overcome the threat of a mob. *Library trends*, 52, 3, 604-616.
210. **Pateman, J. (2005).** Public libraries and the working classes. *Library history*, 21, 189-194.
211. **Pawley, C. (1998).** Hegemony's handman?: the library and information studies curriculum from a class perspective. *Library quarterly*, 68, 2, 123-144.
212. **Pawley, C. (2003).** Reading the *Apostoles of culture*: the politics and historiography of »Library history«: foreword V Garrison, D. *Apostoles of culture: the public librarian and American society, 1876-1920*. Madison: The university of Wisconsin press. Str. XVII-XXXIV.
213. **Pawley, C. (2005).** History in the library and information science curriculum: outline of a debate.

- Libraries and culture*, 40, 3, 223-238.
214. **Peatling, G. K. (2003).** Discipline and the discipline: histories of the British public library. *Libraries and culture*, 38, 2, 121-146.
215. **Pečaver, N. (2006):** *Analiza citiranih virov v diplomskih delih na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo*. Dipl. delo. Ljubljana. N. Pečaver.
216. **Pennavaria, K. (2002).** Representation of books and libraries in depictions of the future. *Libraries and culture*, 17, 3, 292-248.
217. **Pettigrew, K. E.; McKechnie, L. (2001).** The use of theory in information science research: a disciplinary perspective. *Journal of the American society for information science and technology*, 52, 1, 62-73.
218. **Pinter, A. (2002).** Knjižnice kot dejavnik oblikovanja javnosti: pogled sodobnih teorij. V Ambrožič, M. (ur.). *Knjižnice in javnost*. Strokovno posvetovanje, Bled, 14.-16. 10. 2002. Ljubljana: ZBDS. Str.: 15-32
219. **Pinter, A. (2005).** Historizacija javne sfere: od dilem o nastanku k rekonstrukciji razvoja ideje javne sfere. *Annales, ser. Histor. Sociol.*, 15, 1, 1-14.
220. **Pirjevec, A. (1940).** *Knjižnice in knjižničarsko delo*. Celje: Družba sv. Mohorja, 1940.
221. **Pivec, F. (2001).** *Informacijska družba in knjižnice*. Maribor: IZUM. Pridobljeno 3. 4. 2005 s spletne strani: http://home.izum.si/IZUM/epublikacije/novice_Inf_druzba_in_knjiznice.pdf
222. **Podmenik, D. (1985).** Splošna gibanja v razvoju bralnega občinstva in nekateri vidiki razvoja bralnega občinstva pri nas. V Kocijan, G.; Podmenik, D.; Žnidaršič, M. *Knjiga in bralci III*. Ljubljana: Kulturna skupnost Slovenije. Str. 11-24.
223. **Pollock, N. (2002a).** *Cognitivism vs. social constructionism: a comparative critique of two conceptual frameworks underpinning the study of information behaviour*. Pridobljeno 7. 10. 2004 s spletne strani: http://users.bigpond.net.au/neillpollock/info_science/viewpoints.html
224. **Posner, B. (2002).** Know-it-all librarians. V Arant, W. & Benefield, C. R. (ur.). *The image and the role of the librarian*. New York: The Haworth press. Str. 111-129.
225. **Poster, M. (1990).** *The mode of information: poststructuralism and social context*. Chicago: University of Chicago Press.
226. **Poster, M. (2001).** *The information subject*. Amsterdam: G+B Arts.
227. **Powell, R. R. (1999).** Recent trends in research: a methodological essay. *Library and information research*, 21, 1, 91-199.
228. **Powell, R. R. (2003).** Basic research methods for librarians. 3rd ed. Greenwich; London: Ablex.
229. **Pribac, I. (2005).** *Uvod v postfordizem*. Pridobljeno 10. 3. 2007 s spletne strani <http://www.krtaca.si/postfordizem/ctivo/splosni-uvod>.
230. **Prins, H.; de Gier, W. (1995).** *The image of the library and information profession: how we see ourselves: an investigation*. München; etc.: K. G. Sour.
231. **Raber, D. (2003).** Librarians as organic intellectuals: a Gramscian approach to blind spots and tunnel vision. *Library quarterly*, 73, 1, 33-35.
232. **Radford, G. P. (1992).** Positivism, Foucault, and the Fantasia of the library: conceptions of knowledge and the modern library experience. *Library quarterly*, 62, 4, 408-424.
233. **Radford, G. P. (1998).** Flaubert, Foucault, and the Bibliotheque Fantastique: toward a postmodern epistemology for library science. *Library trends*, 46, 616-634.
234. **Radford, G. P. (2003a).** Trapped in our own discursive formation: toward an archeology of library and information science. *Library quarterly*, 73, 1, 1-18.
235. **Radford, G. P.; Budd, J. M. (1997).** We do need a philosophy of library and information science – we're not confused enough: a response to Zwaldo. *Library quarterly*, 67, 3, 315-321.
236. **Radford, G. P.; Radford, M. L. (2001).** Libraries, librarians, and the discourse of fear. *Library quarterly*, 71, 3, 299-330.
237. **Radford, G. P.; Radford, M. L. (2005).** Structuralism, post-structuralism, and the library: de Saussure and Foucault. *Journal of Documentation*, 60, 1, 60-78.
238. **Radford, M. L.; Radford, G. P. (1997).** Power, knowledge, and fear: feminism, Foucault, and the stereotype of the female librarian. *Library quarterly*, 67, 3, 250-266.
239. **Radford, M. L.; Radford, G. P. (2003a).** Librarians and party girls: cultural studies and the meaning of the librarians. *Library quarterly*, 73, 1, 54-69.
240. **Rasmussen, C.; Jochumsen, H. (2007).** Problems and possibilities: the public library in the borderline between modernity and late modernity. *Library quarterly*, 77, 1, 45-59.

241. **Rayward, B. W. (1997).** The origins of information science and the International Institute of Bibliography/International Federation for Information and Documentation (FID). *Journal of the American Society of Information Science and Technology*, 48, 4, 289-300.
242. **Rayward, B. W. (1999).** H.G. Wells's idea of a world brain: a critical re-assessment. *Journal of the American society for information science*, 50, 557-579.
243. **Richardson, J. V. (2000).** The origin of Soviet education for librarianship. *Journal of education for library and information science*. 41, 2, 106-128.
244. **Rochester, M. K.; Vakkari, P. (1998).** International LIS research: a comparison of national trends. *IFLA Journal*, 24, 3. Pridobljeno 8. 2. 2004 s spletne strani: <http://www.ifla.net>
245. **Rochester, M. K.; Vakkari, P. (2003).** International library and information science research: A comparison of national trends. IFLA Professional reports. Pridobljeno 20. 2. 2008 s spletne strani: <http://www.ifla.org/VII/s24/pub/iflapr-82-e.pdf>.
246. **Roszak, T. (1994).** *The cult of information: a neo-Luddite treatise on high tech, artificial intelligence, and the true art of thinking*. 2nd ed. Berkeley; London: University of Carolina Press.
247. **Rotar, D. et al. (2002).** *Obravnavanje kulture v slovenskih medijih*. Ljubljana: ISH. (tipkopis)
248. **Rubin, R. (2004).** *Foundations of Library and Information Science*. New York, London: Neal-Schuman.
249. **Samek, T. (2003a).** Pioneering progressive library discourse. V Roberto, K.; West, J. (ur.). *Revolting librarians redux: radical librarians speak out*. Jefferson, N. C.: McFarland. Str. 137-141.
250. **Samek, T. (2003b).** Intellectual freedom within the profession: a look back at freedom of expression and alternative library press. *Library juice*, 6, 6. Pridobljeno 19. 8. 2004 s spletne strani: http://www.libr.org/Juice/issues/vol6/LJ_6.6.html
251. **Sandstrom, A. R.; Sandstrom, P. E. (1995).** The use and misuse of anthropological methods in library and information science research. *Library quarterly*, 65, 2, 161-199.
252. **Sarup, M. (1993).** *An introductory guide to post-structuralism and postmodernism*. 2nd ed. New York, etc.: Harvester Wheatsheaf.
253. **Schiller, H. I. (2000).** Digitalised capitalism: what has changed? V: Tumber, H. (ur.). *Media powers, professionals and policies*. London; New York: Routledge. Str. 116-126.
254. **Schrader, A. M. (1983).** *Toward a theory of library and information science*. PhD. Bloomington: Indiana University.
255. **Sim, S. (ur.) (2001):** *The Routledge companion to postmodernism*. London; New York: Routledge.
256. **Stelmakh, V. D. (1988).** Image of library. *54th IFLA general conference*, Sydney, Australia, 30.8-3.9.1988. Str. (5)1-3.
257. **Stipčević, A. (1992).** *Cenzura u knjižnicama*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti.
258. **Sutton, B. (1993).** The rationale for qualitative research: a review of principles and theoretical foundations. *Library quarterly*, 63, 4, 411-430
259. **Stuart, M. (1994).** The evolution of librarianship in Russia: the librarians of the Imperial Public Library, 1808-1868. *The Library quarterly*, 64, 1, 1-29.
260. **Sturges, P. (1996).** The public library and its reader. *Library history*, 12, 1, 183-200.
261. **Svetlik, I. (1999).** Sodobni izzivi profesionalizmu. *Knjižnica*, 43, 2/3, 7-18.
262. **Šercar, T. (1999).** Knjižnice v precepu med državo in civilno družbo. V Bohinc, R.; Černetič, M. (ur.) *Modra knjiga. Civilna družba v Sloveniji in Evropi*. Ljubljana: Društvo Občanski forum: Služba Vlade RS za evropske zadeve. Str. 309-320.
263. **Šumič-Riha, J. (2003).** Strast do mnoštva in navkrižje: spremna beseda. V Lyotard, J-F.: *Navkrižje*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Str. 273-299.
264. **Talja, S. (1997).** Constituting "information" and "user" as research objects: a theory of knowledge formation as an alternative to the information man-theory. V Vakkari, P.; Savolainen, R.; Dervin, B. (ur.). *Information seeking in context*. London: Taylor Graham. Str. 67-80.
265. **Talja, S. (1999).** Analyzing qualitative interview data: the discourse analytic method. *Library and information science research*, 21, 4, 459-477.
266. **Talja, S.; Tuominen, K.; Savolainen, R. (2005).** 'ISMS' in information science. *Journal of documentation*, 60, 1, 79-101.
267. **Tancheva, K. (2005):** Recasting the debate: the sign of the library in popular culture. *Libraries*

- and culture*, 40, 4, 531-546.
268. **Taylor, V. E., Winquist, C. E. (ur.) (2004).** *Encyclopedia of postmodernism*. London; New York: Routledge.
 269. **Thistlethwaite, P. (2003).** Old maid and fairies: the image problem. V Roberto, K. & West, J. (ur.). *Revolting librarians redux: radical librarians speak out*. Jefferson, N. C.: McFarland. Str. 92-94.
 270. **Toš, N.; Hafner-Fink, M. (1991).** *Metode družboslovnega raziskovanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
 271. **Tuominen, K. (1997).** User-centered discourse: an analysis of the subject positions of the user and the librarian. *Library quarterly*, 67, 4, 350-371.
 272. **Tuominen, K.; Savolainen, R. (1997).** A social constructionist approach to the study of information use as a discursive action. V Vakkari, P.; Savolainen, R.; Dervin, B. (ur.). *Information seeking in context*. London: Taylor Graham. Str. 81-98.
 273. **Ule, A. (1981).** Sodobna analitična teorija znanosti. *Anthropos*, 13, 2/3, 147-164.
 274. **Ule, M. (1989).** Kriza industrijske moderne in novi individualizem. *Družboslovne razprave*, 6, 7, 66-75.
 275. **Urbanija, J. (1995).** *Strokovni in družbeni položaj knjižničarjev v razvoju knjižničarstva in v njegovi sodobni funkciji*. Dokt. dis. Ljubljana: J. Urbanija.
 276. **Vakkari, P. (1997).** Information seeking in context: a challenging metatheory. V Vakkari, P.; Savolainen, R.; Dervin, B. (ur.). *Information seeking in context*. London: Taylor Graham. Str. 451-464.
 277. **Van House, N. A. (1991).** Assessing the quantity, quality and impact of LIS research. V McClure, C. R.; Hernon, P. (ur.). *Library and information science research: perspectives and strategies for improvement*. Norwood : Ablex. Str. 85-100.
 278. **Vattimo, G. (1988).** Konec modernega stanja: nihilizem in hermenevtika v postmoderni kulturi. *Problemi, Literatura*, 16, 8, 147-167. (prevod T. Štoka, iz izv. izd. *La fine della modernità*, 1988)
 279. **Vidmar, K. H. (2004).** *Uvod v sociologijo kulture*. Ljubljana: FF, Oddelek za sociologijo.
 280. **Virk (1997/1998): Postmodernizem.** Pridobljeno s 7. 7. 2007 s spletne strani: http://www.ucitelji.net/instrukcije.php?p=exercises&id_subject=57
 281. **Vodosek, P. (2003).** Transatlantic perspectives: German view of American libraries and vice versa. *Library history*, 19, 113-118.
 282. **Vogrinc, J. (1995).** *Televizijski gledalec*. Ljubljana: Studia humanitatis.
 283. **Vogrinc, J. (1998).** Medijsko strukturiranje vsakdana. *Družboslovne razprave*, 14, 27/28, 48-54.
 284. **Vogrinc, J. (2000).** Mediji po koncu medijev: sociologija komuniciranja in antropologija uporabljanja pripravljen. V Zajc, M. *Tehnologije in družbe*. Ljubljana: ISH. Str. 213-224
 285. **Wagner, G. S. (1992).** Public library buildings: a semiotic analysis. *Journal of Librarianship and Information Science*, 24, 2, 101-108.
 286. **Walker, S.; Lawson, V. L. (1993).** The librarian stereotype and the movies. *MC journal: the journal of academic media librarianship*, 1, 1, 16-28. Pridobljeno 7. 7. 2005 s spletne strani: <http://wings.buffalo.edu/publications/mcjrnl/v1n1/image.html#kirk>
 287. **Webster, F. (2002).** Theories of information society. 2nd. ed. London; New York: Routledge.
 288. **Weissinger, T. (2003).** Competing models of librarianship: do core values make difference? *Journal of academic librarianship*, 29, 1, 32-39.
 289. **Wersig, G. (1997).** Information theory. V Feather, J.; Sturges, P. (ur.). *International encyclopedia of library and information science*. London; New York: Routledge. Str. 220-227.
 290. **Wildemuth, B. M. (1993).** Post-positivist research: two examples of methodological pluralism. *Library quarterly*, 63, 4, 450-468.
 291. **Wiegand, W. A. (1999).** Tunnel vision and blind spots: what the past tells us about the present: reflections on the twentieth-century history of American librarianship. *Library quarterly*, 69, 1, 1-32.
 292. **Weiss, S. Wesley, K. (2004).** *Postmodernism and its critics*. Pridobljeno 18. 2. 2004 s spletne strani: <http://www.as.ua.edu/ant/Faculty/murphy/436/pomo.htm>
 293. **White, H. D.; McCain, K. W. (1998).** Visualizing a discipline: an author co-citation analysis, 1972-1995. *Journal of the American society for information science*, 49, 4, 327-355.
 294. **Wintersteiner, W. (2003).** Postmoderna, pluralizem in pedagogika – kulturno izobraževanje v časih globalizacije. *Sodobna pedagogika*, 3, 22-38.

295. **Vodeb, G. (2003).** *Študij uporabnikov in organizacija referalne dejavnosti*. Mag. delo. Ljubljana: G. Vodeb.
296. **Vodeb, G. (2004).** Metodologija ustvarjanja smisla kot teoretska zasnova študija uporabnikov. *Knjižnica*, 48, 1-2, 9-38.
297. **Zhao, D.; Strotmann, A. (2008).** Information science during the first decade of the web: an enriched author cocitation analysis. *Journal of the American society for information science and technology*, 59, 6, 916-937.
298. **Zwadlo, J. (1997).** We don't need a philosophy of library and information science – we're confused enough already. *Library quarterly*, 67, 2, 103-121.
299. **Žižek, S. (1996).** Privoliti v radikalno brezno subjektivnosti, to je edina rešitev. *Literatura*, 8, 56, 48-7.

IZJAVA

Izjavljam, da je magistrsko delo v celoti moje avtorsko delo.

Branka Badovinac